

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Taksás Balázs

Gazdasági biztonsági kihívások napjaink globalizált világában

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Jászay Béla PhD

.....

Budapest, 2013

Tartalomjegyzék

Rövidítések jegyzéke	4. old.
Bevezetés	5. old.
Kutatási téma aktualitása	5. old.
A tudományos probléma megfogalmazása.....	6. old.
Célkitűzések	7. old.
Hipotézisek	8. old.
Kutatási módszertan	9. old.
A kutatás korlátai.....	10. old.
1. A gazdasági biztonság modelljének felállítása	11. old.
1.1. A gazdasági biztonság és a szociális biztonság rendszerelemeinek meghatározása	11. old.
1.1.1. A biztonság komplex értelmezése	11. old.
1.1.2. Gazdasági biztonság.....	19. old.
1.1.2.1. A gazdasági biztonság fogalma, rendszerelemei és a dimenzió jelentőségének előtérbe kerülése	19. old.
1.1.2.2. A gazdasági biztonság egyes alrendszereinek biztonsági szintjében bekövetkező negatív változás hatásainak súlya a biztonságra	41. old.
1.1.2.3. A gazdasági biztonság egyes alrendszereinek kapcsolata és kölcsönhatásai....	47. old.
1.1.2.4 A gazdasági biztonság és a világgazdasági aszimmetrikus függőségi helyzetek kapcsolata.....	49. old.
1.1.3. Szociális biztonság.....	55. old.
1.1.3.1. A biztonság társadalmi-szociális dimenziója	55. old.
1.1.3.2. A szociális biztonság összetevői.....	57. old.
1.2. A világ országainak fejlettség szerinti csoportosítása	63. old.
1.3. Az első fejezet megállapításainak rövid összefoglalása	67. old.
2. Gazdasági biztonság mérése	69. old.
2.1. Az egyes alrendszerek biztonsági szintjének mérésére alkalmas indikátorok meghatározása.....	72. old.
2.1.1. Ellátásbiztonság	72. old.
2.1.2. Finanszírozási biztonság	77. old.
2.1.3. Munkaerő-piaci biztonság	82. old.
2.1.4. Technológiai biztonság	87. old.
2.1.5. Védelemgazdasági biztonság	89. old.

2.1.6. Értékesítési biztonság.....	95. old.
2.1.7. Gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága.....	99. old.
2.2. A gazdasági biztonság általános szintjének meghatározása.....	103. old.
2.2.1. Az alapindikátorok kiválasztása	103. old.
2.2.2. Dinamikus indikátorok képzése.....	107. old.
2.2.2.1. Dinamikus mutatók szükségessége, az időintervallum meghatározása	107. old.
2.2.2.2. A gazdasági biztonság kockázatainak aktivizálódását jelző dinamikus mutatók	111. old.
2.3. A második fejezet eredményeinek rövid összefoglalása	115. old.
3. Globalizációs folyamatok hatása a gazdasági biztonságra.....	116. old.
3.1. Globalizáció folyamatai, összetevői	116. old.
3.2. A kereskedelmi korlátok leépülésének, a nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalom bővülésének hatása a gazdasági biztonságra.....	118. old.
3.2.1. A kereskedelmi korlátok leépülésnek hatásai.....	122. old.
3.2.2. A nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalom bővülésének hatásai.....	124. old.
3.2.2.1 A nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalom bővülésének hatásai az eltérő fejlettségű országokban	125. old.
3.3 A termelési tényezők és a technológia egyre szabadabb és egyre növekvő nagyságú áramlásának hatása a gazdasági biztonságra.....	127. old.
3.3.1. A tőke növekvő nagyságú áramlásának hatásai	128. old.
3.3.1.1. A növekvő és gyorsuló tőkeáramlás és a finanszírozási biztonság kapcsolata. 132. old.	
3.3.1.2. A növekvő és gyorsuló tőkeáramlás hatása az eltérő fejlettségű országok finanszírozási biztonságára	134. old.
3.3.1.3. A növekvő és gyorsuló tőkeáramlás és a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságának kapcsolata.....	137. old.
3.3.2. A munkaerő egyre szabadabb áramlásának hatásai.....	141. old.
3.3.2.1. A könnyebbé váló migráció hatása az eltérő fejlettségű országok munkaerő-piaci biztonságára	144. old.
3.3.3. A technológia egyre gyorsabb áramlásának hatásai	146. old.
3.3.3.1. A technológia-áramlás hatása a gazdasági biztonságra	147. old.
3.3.3.2. A gyorsuló technológia-áramlás hatása az eltérő fejlettségű országok technológiai biztonságára	149. old.

3.4. A termelés és értékesítés transznacionalizálódásának, a transznacionális vállalatok növekvő világgazdasági szerepének hatása a gazdasági-, valamint a szociális biztonságra	152. old.
3.4.1. A transznacionális vállalatok hatása a gazdasági biztonságra.....	153. old.
3.4.2. A transznacionális vállalatok hatása a szociális biztonságra	155. old.
3.4.2.1. Kínai valutaleértékelés és az ebből kiinduló bérdeflációs spirál.....	155. old.
3.4.2.2. A munka „kizsákmányolása”	159. old.
3.5. A szupranacionális szervezetek erősödő szerepének hatása a gazdasági biztonságra	160. old.
3.5.1. A szupranacionális intézmények hatása a finanszírozási biztonságra	166. old.
3.5.2. A szupranacionális intézmények hatása a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságára.....	170. old.
3.5.3. A szupranacionális intézmények hatása az értékesítési biztonságra	172. old.
3.6. A harmadik fejezet eredményeinek rövid összefoglalása	173. old.
Összegzés.....	175. old.
Kutatási eredmények összesítése	175. old.
Tudományos tézisek	184. old.
Ajánlás, valamint a kutatás folytatásának lehetséges irányai	185. old.
A kutatási eredmények gyakorlati felhasználhatósága.....	186. old.
Köszönetnyilvánítás	187. old.
Ábra- és táblázatjegyzék	188. old.
Forrásjegyzék	190. old.
Publikációs jegyzék	198. old.
Melléletek.....	199. old.

Rövidítések jegyzéke

ENSZ – United Nations (*Egyesült Nemzetek Szervezete*)

EU – European Union (*Európai Unió*)

GATT – General Agreements on Tariffs and Trade (*Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény*)

GDP – Gross domestic product (*bruttó hazai össztermék*)

GNDI – Gross national disposable income (*bruttó nemzeti rendelkezésre álló jövedelem*)

GNI – Gross national income (*bruttó nemzeti jövedelem*)

IBRD – International Bank of Reconstruction and Development (*Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank*)

IDA – International Development Association (*Nemzetközi Fejlesztési Társaság*)

ILO – International Labour Organization (*Nemzetközi Munkaügyi Szervezet*)

IMF – International Monetary Fund (*Nemzetközi Valutaalap*)

HDI – Human Development Index (*Társadalmi fejlődés indexe*)

LDC – Least developed countries (*Legkevésbé fejlett országok*)

NATO – North Atlantic Treaty Organisation (*Észak-atlanti Szerződés Szervezete*)

NGO – Non-governmental organization (*Nem kormányzati szerv*)

OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development (*Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet*)

UNCTAD – United Nations Conference on Trade and Development (*Az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája*)

UNDP – United Nations Development Programme (*Az ENSZ Fejlesztési Programja*)

WB – World Bank (*Világbank*)

WHO – World Health Organisation (*Egészségügyi Világszervezet*)

WTO – World Trade Organisation (*Kereskedelmi Világszervezet*)

BEVEZETÉS

KUTATÁSI TÉMA AKTUALITÁSA

Az értekezés bevezetés írásának hónapjában, 2011 novemberében a nemzetközi hitelminősítők több fejlett európai ország hitelbírálati besorolását is alacsonyabb kategóriába helyezték át, a további leminősítés lehetőségét fenntartva. Mindemellett állandó napirenden szerepelt a téma, hogy a világ legnagyobb nemzetgazdasága, az USA is erre sorsra juthat. Európában (is) nőtt az állampapírok hozama, és ezzel az adósságfinanszírozás költsége emelkedett. A tőzsdék sem képesek azóta sem igazán magukhoz térni. Sok-sok milliányi ember nap, mint nap megtakarításainak erodálódásával volt kénytelen szembesülni. A gazdasági biztonság kifejezés nap-nap után minden jelentős sajtóorgánumban megjelent. Nyilvánvalóvá vált, hogy sok ország biztonságának messze ez a legsebezhetőbb dimenziója, és ezért egyértelműen hangsúlyosabbá vált a többinél. (Például 2011. 12. 01-én Magyarországon is kormányhatározat jelent meg gazdaságbiztonsági rendszer kiépítéséről.) A 2008-as pénzügyi-gazdasági világválság sok ország sokmilliónyi állampolgárát döbbsentette rá, hogy mindennapi, „normál” életvitelére legalább olyan súlyos veszélyek jelentkeznek a gazdasági dimenzióból, mint katonai, politikai vagy környezeti irányból. Az a család, ahol a szülők elvesztették a munkájukat, ahol a gyerek buszjegy híján naponta több km-t gyalogol szakadt cipőjében hazafelé az iskolából, hogy bebújhasson a takaró alá a szüleihez, mert már fűtés régen nincsen, s lakás sem sokáig, mert bármelyik pillanatban elárverezheti a bank; nos ez a család aligha érzékeli a vallási fundamentalizmusnak, a tömegpusztító fegyverek proliferációjának, a nemzetközi terrorizmus felerősödésének vagy a globális felmelegedésnek a veszélyeit. Szociális biztonságának megrendülése, és a következő nap újabb és újabb kihívásai (küzdelem a betevő falatért, a fedélért a fejük felett) minden energiájukat felemésztik. És ez a család nem a harmadik világ egyik elmaradott országában él, hanem valamelyik európai vagy észak-amerikai államban!

Mégis a biztonság gazdasági dimenziójának kutatása – különösen hazánkban – a jelentőségéhez képest nem elég hangsúlyos terület a biztonsági tanulmányok és a közgazdaságtudomány keretein belül. Az emberek szociológiai helyzetének vizsgálata is inkább a társadalomtudományok más területeiről (pl.: szociológia, politológia) indul ki. Így ezen kutatások sem az egyén biztonságának elsődlegességén keresztül vizsgálják az adott

társadalomban vagy a teljes glóbuszon végbemenő folyamatokat. A kutatásomnak célja ennek a hiánynak a pótlása. A biztonsági tanulmányok és védelemgazdasági ismeretek szemszögéből vizsgálom a földünkön végbemenő globális folyamatokat és azok hatásait a nemzetgazdaságok gazdasági biztonságára. Felhasználom a nemzetvédelmi és katonai, valamint gazdaságtudományi területen szerzett ismereteimet, az elsajátított kutatási módszereket, amelyek segítségével közös nevezőre hozom a két diszciplína gondolkodásmódját, modelljeit.

A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA MEGFOGALMAZÁSA

Napjainkban gyakorta felmerülő kérdés, hogy a globalizáció milyen hatással van az egyes országok gazdasági biztonságára. A globalizációs folyamatok hatására erősödött-e, erősödik-e az egyes kockázatok aktivizálódásának veszélye, azaz várható-e, hogy egyre több ország egyre gyakrabban kényszerül majd komoly gazdasági problémákkal szembenézni? Vagy ellenkezőleg, a gazdasági biztonságra nincsen komoly hatással a globalizáció, válságok mindig is voltak, és mindig is lesznek, s ezek eredője gazdasági törvényszerűségekből rejlik, nagyrészt a már megfigyelt, és kimutatott konjunktúra-ciklusokhoz kötődően? Kutatásom célja, hogy valamilyen mértékben megpróbáljak erre a kérdésre választ adni. A sikeres kutatáshoz mindenképpen szükséges feltétel: a gazdasági biztonság modelljének felállítása, részterületeinek meghatározása, a gazdasági biztonság méréséhez szükséges indikátorok megalkotása, összegyűjtése.

A fenti tapasztalatokat és gondolatokat összefoglalva a tudományos probléma úgy fogalmazható meg, hogy *jelenleg Magyarországon a biztonsági tanulmányok tudományterületén mindenképpen hiányzik egy olyan matematikailag kezelhető mutatórendszer, amely alkalmas a gazdasági biztonság alrendszer-szintű, valamint komplex elemzésére és mérésére.*

Ahogy a biztonság teljes egészében, úgy annak egyik dimenziója, a gazdasági biztonság is értelmezhető globális, régiós vagy nemzetállami szinten.¹ Természetesen a különböző szintek szoros kapcsolatban, és adott esetben kölcsönös hatásmechanizmusban

---

¹ Egyes szakirodalmi megközelítések mikroszinten is értelmezik a fogalmat. Erre a kérdésre az értekezés még kitér.

állnak.² Bár az egyes szintek gazdasági biztonsági elemei között sok hasonlóság kimutatható, egy doktori értekezés keretét jelentősen meghaladja a különböző szintek komplex, közös vizsgálata. Ezért én ebben a munkában a gazdasági biztonság vizsgálatának csak a legalsó, nemzetállami szintjét végzem el.

CÉLKITŰZÉSEK

A fentiekből következően a kutatás előtt a következő eredmények elérését céloztam meg:

1. A gazdasági biztonság fogalmának evolúciós fejlődését felhasználva, megalkotok egy olyan rendszert, amely hűen képezi le nemzetgazdasági szinten a gazdaság működésével kapcsolatos kockázatok értelmezését. A kutatásom elsődleges feladata, hogy pontosan definiáljam a gazdasági biztonság rendszerét és a rendszert alkotó elemeket.

2. Meghatározom azokat a mérőszámokat és mutatókat, amelyek segítségével egy ország gazdasági biztonságának szintje és sebezhetősége, azaz a biztonságot veszélyeztető tényezők aktivizálódásának kockázata kifejezhető. Bár a biztonságérzet elfogadottan szubjektív jellegű, mégis azért érzem a mérőszámok meghatározását szükségesnek és nélkülözhetetlennek, mert a biztonság fogalmának értelmezése lehetetlen egzakt támpontok megléte nélkül. Például az ország katonai biztonsági állapotáról is csak úgy tudunk – releváns – véleményt mondani, ha ismerjük saját védelmi (katonai) potenciálunkat (és adott esetben szövetségi rendszerünk potenciálját), és többé-kevésbé tisztában vagyunk a velünk szemben esetlegesen agresszív szándékkal fellépni szándékozó ország, szövetség haderejével. Ebben az esetben is egzakt számokról beszélünk: kinek mekkora és milyen hatótávolságú, milyen paraméterekkel rendelkező légierije van, kinek milyen hatótávolságú rakétacsapatai, légvédelmi erői, kinek mekkora hivatásos hadserege és mozgósítási tartaléka van stb. Ezek mind-mind mutatók, amelyekkel kifejezhető a katonai biztonság. Ugyanígy nagyon fontos, hogy a gazdasági biztonságról se csak a szavak útján, általánosságban beszélhessünk, hanem meglegyenek azok az indikátorok, amelyek segítségével a gazdasági biztonság állapota kimutatható. Meglegyenek azok a mutatók, amelyek jelzik nekünk, ha gazdasági

---

² Jelentős súlyú nemzetgazdaságok esetében a hatásmechanizmusok kölcsönösek. Nem csak a globális vagy régiós válság van hatással a nemzetgazdaság biztonsági szintjére, hanem fordítva is, a nemzetgazdaság megingása komoly regionális esetleg globális problémákat okoz.

biztonságunk valamelyik területén a kockázatok aktivizálódásának veszélye erősödött. Magyarországon eddig egyetlen egy munka sem tárta fel, és foglalta össze ezeket a mutatókat.

Az indikátorokat mind a gazdasági biztonság egyes rész-területeinek biztonsági szintjének vizsgálatához, mind a gazdasági biztonság általános helyzetének kimutatásához meg kell alkotni. Én a kutatásom során mind a kettő feladatot elvégzem.

Kihangsúlyozom, hogy nem céлом egy gazdaság vagy egy társadalom hosszú távú fejlődési lehetőségeinek, annak biztosítottságának és megalapozottságának a vizsgálata. A feladat, amit el kívánok végezni az az, hogy a biztonság gazdasági dimenziójának megrendülése ideje korán felismerhető legyen, mivel a gazdasági biztonság bármelyik alrendszerének biztonsági szintjében bekövetkező súlyos negatív irányú változás, napjaink hihetetlen komplex társadalmi és gazdasági rendszeréből adódóan, beláthatatlan és előrejelezhetetlen hatásokkal járhat.

3. Megvizsgálom, hogy a globalizációs folyamatoknak milyen hatása van a gazdasági biztonságra. Mivel a világ összes országának adatait elemezni a kutatás terjedelmét meghaladó feladat lenne, ezért az eredményeket úgy kívánom megközelíteni, hogy két „szélsőséges” országcsoportot, a legfejlettebbeket és a legkevésbé fejletteket veszem vizsgálat alá, és ebből próbálok meg a globalizáció gazdasági biztonsági hatásaira vonatkozóan következtetéseket levonni.

HIPOTÉZISEK

1. A gazdasági biztonság megléte a gazdaság normál működésének biztosítottságát jelenti. Egy normál üzemben működő gazdaság képes az adott társadalom számára megszokott mennyiségű és minőségű javak előállítására, vagy éppen az ettől eltérő krízisidőszaki igények kielégítésére. Hogy ezen előállított javak elosztása hogyan és milyen módon történik, ki és hogyan részesül belőle, az már társadalmi, politikai kérdés. Ebből adódóan a szociális kérdések nem kell, hogy a gazdasági biztonság kérdésének szerves részét képezzék. Így az első hipotézisem, hogy bár szoros összefüggés van a két terület között, *a szociális biztonság nem a gazdasági biztonság részterülete.*

2. Második hipotézisem az, hogy *meghatározhatóak azok a mutatószámok, amelyek segítségével mind általánosan a gazdasági biztonság helyzete, mind egyes részterületeinek kockázati szintje mérhető.*

3. Harmadik hipotézisem az, hogy *a globalizációs folyamatok jelentős hatást gyakorolnak az egyes országok gazdasági biztonságára, legyen szó akár a legfejlettebb, akár a legkevésbé fejlett országokról.* A globalizáció során a nemzetgazdaságok egymásrautaltsága jelentősen növekedett, és én úgy feltételezem, hogy ebből adódóan a gazdasági biztonság kockázatainak aktivizálódási veszélye a gazdasági biztonság összes területén megnövekedett.

KUTATÁSI MÓDSZERTAN

a, A kutatás első fázisaként feltérképeztem a biztonsággal és azon belül a gazdasági biztonsággal, valamint a szociális biztonsággal foglalkozó hazai és nemzetközi szakirodalmat, valamint az egyes részterületekkel foglalkozó tudományos műveket, kiemelten a terület tudományos folyóiratait. Konzultáltam a terület hazai szakembereivel, mint például egyetemünk professzoraival. Ajánlásuknak és a hazai szaktudomány irányvonalának megfelelően a koppenhágai iskola gondolkodásmódja és rendszere felől közelítettem meg a kérdést. Így állítottam fel a gazdasági biztonság modelljét. A modellben és rendszerben való gondolkodás az egész kutatás gerincét adja.

b, A területtel foglalkozó közgazdasági, ökonometriai szakirodalom segítségével bővítettem tudásomat a matematikai modellezés területén. Felkészülésemet és munkámat ökonometriával foglalkozó gyakorlati szakemberek segítették. Mindezek segítségével sikerült a gazdasági biztonság mérésére szolgáló indikátorokat összegyűjteni, illetve létrehozni.

c, A kutatás következő fázisaként tanulmányoztam a nemzetközi, világgazdasági és világpolitika szervezetek, szupranacionális intézmények szakértőinek, valamint hazai szakembereknek globalizációról alkotott véleményeit. Ezek segítségével meghatároztam a vizsgálandó globalizációs folyamatokat.

d, A globalizációs folyamatok gazdasági biztonságra gyakorolt hatásainak vizsgálata során felhasználtam a szupranacionális intézmények (ENSZ, WTO, IMF, WB, OECD stb.)

adattázasait, kigyűjtöttem a számomra fontos adathalmazokat, és statisztikai módszerek segítségével elemzés alá vettem azokat.

A dolgozat felépítését, tartalmát tekintve jogosan érhet az a kritika, hogy túlságosan technológiai szemléletű. Ez egyrésztől technológia-központú közgazdasági szemléletnek köszönhető, amelyet még fiatalkoromban szívtam magamba a Miskolci Egyetem (korábbi Nehézműszaki Egyetem) padosoraiban, illetve magában az egykori nehézipari városban, s annak strukturális átalakulás után megmaradt maradványaiban. Másrésztől munkám során az a célom, hogy megvizsgáljam és mérhessem azokat a folyamatokat, amelyek a gazdasági biztonság megingását okozzák, és ezen keresztül a gazdaság folyamatiba történő magasabb szintű beavatkozást követelnek meg. Egyáltalán nem tagadom, hogy a gazdaság és a társadalom soft tényezőinek (értékrend, menedzsment eszközök, általános szervezeti és vállalati kultúra, hálózatosodás szintje stb.) nagyon komoly hatása van a gazdaság helyzetére és hosszú távú fejlődési potenciáljára. Azonban rövidtávon ezen – jórészt a társadalomtudomány más ágaihoz közel álló – tényezők nehezen okozhatják a gazdasági kockázatok olyan szintű felerősödését, amely magasabb szintű beavatkozást igényelne.³ Másodsorban ezen soft tényezők mérése olyan nehéz, bonyolult és nem feltétlenül általánosan elfogadott eszközöket igényel, amelyeknek a dolgozat szerkezetéhez és tartalmához történő illesztése sokkal több munkát és erőforrást igényel, mint amekkora plusz hozzáadott-értéket produkál.

A KUTATÁS KORLÁTAI

A kutatást egyetlen egy tényező korlátozta, ez pedig az értekezés előírt maximális terjedelme. Önmagában a rendelkezésre álló statisztikai adatokat is sokkal részletesebben és sokkal mélyebben, a statisztikai elemzés bővebb eszköztárával lehetne vizsgálni. Ezáltal sokkal pontosabb képet kaphatnánk napjaink folyamatairól. Azonban olyan átfogó témáról van szó, hogy a terjedelmi korlátok miatt ezen mélyebb elemzésre hely már nem jutott. A kutatás az értekezés szinte mindegyik részterülete kapcsán elmélyíthető, nekem is célom folytatása.

Az értekezésben leírt kutatásomat 2012. augusztus 20-án zártam le.

---

³ Természetesen vannak kivételes esetek, mint például az egyes afrikai országokban a kínai vállalatok szervezeti kultúrája és munkamódszerei miatt kitört általános sztrájkok, lázadás közeli helyzetek.

1. A GAZDASÁGI BIZTONSÁG MODELLJÉNEK FELÁLLÍTÁSA

Ahhoz, hogy a globalizációnak a gazdasági biztonságra gyakorolt hatásait megvizsgálhassam, mindenképpen szükséges a gazdasági biztonság definiálása, értelmezése. Ezért ebben az első fejezetben a feladatomban az, hogy felállítsam a gazdasági biztonság általam vizsgálni kívánt rendszerét. Ezen kívül, mivel a globalizáció gazdasági biztonságra gyakorolt hatásait két „szélsőséges”, azaz a legfejlettebb és legkevésbé fejlett országok csoportján keresztül szeretném bemutatni, ezért még itt, az első fejezetben a világ országainak fejlettség szerinti csoportosítanom kell.

1.1. A GAZDASÁGI BIZTONSÁG ÉS A SZOCIÁLIS BIZTONSÁG RENDSZERELEMEINEK MEGHATÁROZÁSA

„A tudomány fejlődése nem más, mint az alapfogalmak revíziója.” (Gazda Pál)⁴

A gazdasági biztonság definiálása egyáltalán nem egységes a biztonsági tanulmányok tudományának berkeiben (sem). Ehhez kötődik a cím alatt található gondolat, amelyet a Hadtudományi Doktori Iskola egyik műhelyvitáján hallottam Gazda professzortól, és ehhez az alfejezethez mindenképpen ideillőnek találom. Ugyanis itt mutatom be nagyon röviden a biztonságfogalom evolúcióját, és itt értelmezem, és foglalom rendszerbe a gazdasági biztonság elemeit. A biztonságfogalom bemutatásánál nem kívánom a teljes fejlődéstörténetet felvázolni, a fogalom-evolúció minden egyes ágát bemutatni. Hiszen ez önmagában egy akkora témakör, amellyel külön tankönyvek, tanulmányok és ismereterjesztő művek sora foglalkozik nem csak nemzetközi, hanem hazai területen is. A fenti kérdések körüljárása mellett, ebben az alfejezetben szeretném tisztázni azt a kérdést is, hogy a szociális biztonság vajon a gazdasági biztonság részének tekinthető-e.

1.1.1. A BIZTONSÁG KOMPLEX ÉRTELMEZÉSE

A biztonság, mint fogalom önmagában 3 megközelítésben értelmezhető.⁵ A közvetlen értelmezés szerint a biztonság egy olyan fenyegetettség nélküli állapot, kockázatmentes

---

⁴ Domboróczky Zoltán műhelyvitáján hallottam a mondatot elhangzani, a műhelyvita hivatalos jegyzőkönyvében is szerepel.

helyzet, amikor a veszélytényezők aktivizálódása nem várható. A pszichológiai megközelítésben a biztonság nem más, mint érzet. Amely érzet lehet valós, de lehet téves vagy manipulált is. (Tévesen, de valaki(k) szándékából alul- vagy felülértékelt.) Jogi és politikai értelemben a biztonság külső- és belső garanciák rendszere.

A biztonság magának a fogalomnak a kialakulása idején (ami természetesen nagyon régre tehető) egysíkúan értelmezett volt, jelentése csupán katonai és természeti (ökológiai) tartalommal bírt, hiszen a fenyegetések csupán ilyen eredetűek vagy döntően ilyen gyökereik lehettek.⁶ A biztonság azt jelentette, hogy valamilyen (állam)szervezet, közösség képes magát megvédeni adott külső vagy belső katonai fenyegetéssel szemben. Az idő előrehaladtával, és a politikai értelemben vett államok kialakulásával, a fenyegetések és a biztonság tartalma kiegészült a politikai síkkal, és így született meg a biztonság „klasszikus”, hosszú időn át használt fogalma.

A biztonság ezen – döntően politikai-katonai síkú – megközelítése a bipoláris világrend végéig és a globalizáció kiteljesedéséig megalapozottnak tekinthető, hiszen a legjelentősebb, potenciálisan aktivizálható kockázati tényezők mind politikai és – Clausewitz szavaival élve – ennek folytatásaként katonai természetűek voltak. Azonban már ekkor is megfigyelhető volt, hogy a technológiai fejlődés felgyorsulása, valamint az emberi tevékenység és a társadalmi szerveződés magas szinten komplexsé válása olyan kockázati tényezőket és fenyegetéseket teremtett, amelyek ezzel a hagyományos biztonságfogalommal értelmezhetetlenek voltak. Ipari balesetek, ökológiai katasztrófák és hatásmechanizmusok, a nemzetgazdasági működés hirtelen gyors mértékű destabilizálódása, a szociális ellátás megszűnése, információs technológiai támadások és rendszerhibák, a bűnözés nemzetköziesedése stb. mind-mind olyan tényezők, amelyek az egyén vagy egy teljes társadalom biztonságát veszélyeztetik, azonban közvetlenül nem sorolhatóak sem a politikai sem a katonai fenyegetések közé.

A bipoláris világrend megszűnésével a korábbi súlyos politikai-katonai veszélytényezőknek egy része megszűnt, másik része, ha nem is teljesen marginalizálódott, de a megelőző időszakhoz képest a bekövetkezésének kockázata jelentősen csökkent. Ezzel

---

⁵ *Biztonságpolitikai kézikönyv* (szerk.: Deák Péter)

⁶ *Biztonságpolitikai kézikönyv* (szerk.: Deák Péter)

szemben a globalizáció felgyorsulásával, azaz a társadalmak közötti hatásmechanizmusok felerősödésével az új típusú biztonsági kihívások száma és bekövetkezésük valószínűsége is megnőtt. Ezért fontossá vált a biztonság fogalmának oly típusú meghatározása, amely értelmezés ezen új típusú fenyegetések hiányát vagy kivédését is magában foglalja. A szakirodalom először a korábbi klasszikus fogalom kibővítése és mélyebb részletezése irányába indult el, és megpróbálta abba az új kihívásokra adott választ is „belesűríteni”. Ilyen meghatározás található a Magyar Hadtudományi Társaság Hadtudományi Lexikonjában is (1995):

„A biztonság egyéneknek, csoportoknak, országoknak, régióknak (szövetségi rendszereknek) a maguk reális képességein és más hatalmak, nemzetközi szervezetek hatékony garanciáin nyugvó olyan állapota, helyzete (és annak tudati tükröződése), amelyben kizárható vagy megbízhatóan kezelhető az esetlegesen bekövetkező veszély, illetve adottak az ellen való védekezés feltételei. Egy országban a biztonság átfogó értelemben akkor áll fenn, ha: békében nincs külső támadási veszély, a belső rend szilárd, kezelhetőek a kockázatok, kihívások, a lakosságnak (a nemzetiségeknek és a kisebbségeknek), az egyes állampolgároknak lehetőségük van a progresszív irányú fejlődésre, a boldogulásra, az érvényesülésre az állami, a társadalmi, gazdasági, szellemi élet valamennyi fontos szférájában; válsághelyzetben megvannak a konfliktuskezelésnek és –visszafejlesztésnek, az élet normalizálásának lehetőségei; egy esetleges háború, fegyveres összeütközés (katonai konfliktus) idején pedig adottak a fokozatos visszafejlesztés, a korlátozás, az eredményes védekezés, a személyi- és anyagi károk, ártalmak és veszteségek elviselhető szinten tartásának, a nemzeti túlélésnek, az állami szuverenitásnak és működőképességnek a feltételei.” (Hadtudományi Lexikon)⁷

Jól látszik, hogy ez a két hosszú körmondatból álló biztonság-fogalom még a klasszikus fogalom gyökerein alapszik, azonban már megjelennek benne társadalmi, gazdasági és szociális elemek is, valamint a kockázatok és a kihívások általánosan említettek benne, azaz nem szorítkoznak kizárólag politikai-katonai síkra.

Azonban ez a megfogalmazás annak ellenére, hogy rettentően bonyolult és már-már túlburjánzó, még mindig nem képes teljesen lefedni a kihívások és kockázati tényezők széles

---

⁷ Hadtudományi Lexikon (főszerk.: SZABÓ József)

spektrumát. Ezért szükségessé vált egy teljesen új biztonság-fogalom megalkotása, amely jelentősen nagyobb, átfogóbb tartalommal bír.

A biztonságfogalom kiterjesztésének kezdete az 1994-ben a torontói York Egyetemen tartott konferenciához tartozik. Az ezzel kapcsolatban megjelent *Critical Security Studies* munka⁸ már leszögezi, hogy a biztonság megközelítésének nem létezik általánosítható változata. A következő évben színre lépett a ma már *Koppenhágai Iskola*-ként meghatározott gondolkodói kör, amelynek biztonsági tanulmányokkal kapcsolatos elképzelése a Barry Buzan által még a 80-as években kifejlesztett dimenziális (strukturális) biztonság-fogalom alapult.⁹ Ezen elképzelés szerint a *biztonság nem egy egysíkú fogalom, hanem egy többdimenziós rendszer és állapot, amelynek komplex jellege csak úgy értelmezhető, ha figyelembe vesszük minden olyan egymással egyre inkább kölcsönhatásba kerülő kihívást-kockázatot-fenyegetést, amely az egyéni vagy társadalmi lét normál működését, fenntartható gyarapodását potenciálisan vagy ténylegesen veszélyezteti.* Ez a biztonság komplex értelmezése, amely azt mondja ki, hogy a biztonság több dimenziós fogalom, mert a természet- illetve a társadalom működési rendjének legkülönbözőbb területeiről érhetik kihívások.¹⁰ Napjainkban ez a komplex értelmezés vált a biztonsági tanulmányokban az egyik leginkább elfogadottá, és mivel a hazai tudományos megközelítés is leginkább ezen alapul, én is ezt használom az értekezés további részében. Már ezt a felfogást sűríti magába a következő rövid definíció:

„A biztonság a jövőbeni jólét biztosítása.” (Luarencz Martin)¹¹

A biztonság értelmezhető egyén, csoport, nagyobb közösség, állam, régió (térseg) vagy az egész glóbusz szintjén. Különböző szinten vizsgálva, a biztonság szó más és mást fog jelenteni, mert más veszélyforrásokat takar. Egy egyén vagy egy közösség biztonságát jelentősen veszélyeztetheti az adott területen hirtelen lezúduló hatalmas eső, globális szinten vizsgálva, a Föld biztonságára nézve, ez az eső aligha kockázati forrás. Így a biztonságoknak nem csak dimenziói, hanem vizsgálati szintjei is vannak.

---

⁸ KRAUSE, Keith – WILLIAMS, Michael C.: *Critical Security Studies: Concepts and Cases*

⁹ *Contemporary security studies* (edited: COLLINS, Alan)

¹⁰ *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika* (szerk.: GAZDAG Ferenc)

¹¹ BUZAN, Barry: *A nemzetbiztonság problémája a nemzetközi kapcsolatokban*

A kockázatokat és fenyegetéseket sokféleképpen lehet csoportosítani, s a csoportosítás alapján lehet a biztonság egyes dimenzióit egymástól elhatárolni. A biztonsági tanulmányokkal foglalkozó szakirodalom egyáltalán nem egységes ebben a kérdésben, és ezért különböző csoportosításokat használ. Ennek az lehet az oka, ahogy azt már a definiálásnál említettem, a különböző típusú kockázatok és fenyegetések egymással nagyon szoros relációban vannak, ezért csak nagyon nehezen köthetőek a természet vagy a társadalom valamely konkrét szférájához. Például, ha egy térségben jelentős elavult, környezetkárosító/környezetromboló hatással működő vegyipar működik, akkor ennek szennyezőanyag-kibocsátása (pl.: kéndioxid) olyan ökológiai folyamatokat (pl.: savasesők) indíthat el a térségben, amely a mezőgazdasági termelési potenciál jelentős visszaesését eredményezheti. Ez ellátási gondokat okozhat mind a lakosság, mind a mezőgazdasági alapanyagot is felhasználó vegyipar felé. Mind a kettő a termelés visszaesésével, a munkanélküliség növekedésével, az emberek létbizonytalanságának növekvő kockázatával, s a gazdasági növekedés lassulásával jár. A kérdés „csupán” az, hogy milyen jellegű kockázati tényezőről, azaz a biztonság melyik dimenziójáról van itt szó? Technológiai? Ökológiai? Gazdasági? Szociális? Mindegyik érintett a fenti példában. Ezért nehéz a kockázati tényezőket csoportosítani, és ezáltal a biztonság dimenzióit is egyértelműen lehatárolni.

A kutatáshoz azonban mindenképpen szükséges valamilyen modell felállítása. Magam részéről azt a Koppenhágai Iskola alaptézisein alapuló rendszer választom, amit még egyetemi hallgató koromban tanultam a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, és amely a legtöbb hazai szakirodalomban is megtalálható. Ezen megközelítés szerint a biztonságnek alapvetően 5 fő dimenziója van, amelyek egymással jelentős kapcsolatban, jelentős átfedéssel léteznek, és rengeteg alrendszerrel tartalmazznak. Meg kell azonban jegyezni, hogy az információs biztonság vagy más néven a kiberbiztonság, a technológiai fejlődéssel már olyan komplex, hatalmas és a mindennapi elemi lét kockázataival foglalkozó területté nőtte ki magát, hogy adott esetben érdemes külön dimenzióként kezelni. Ez napjaink kulcsterülete akár a gazdasági-, akár a katonai-, politikai- vagy környezeti dimenziót vizsgáljuk. Kiberbiztonság nélkül az emberi lét kerülhet veszélybe, mivel az állam, mint képződmény megszűnhet, a kibocsátás leállhat, ipari- és természeti katasztrófák sora pusztíthat, azaz előfordulhat, hogy az alapvető biológiai szükségletek sem kerülnek kielégítésre. Így a kiberbiztonság a biztonság összes dimenzióját átfogja, vagy a kritikus infrastruktúra révén

jelen van, és mindegyikben – hangsúlyozottan – meg kell, hogy jelenjen. Tehát a biztonság fő dimenziói közé az alábbiakat sorolhatóak:

- katonai vagy védelmi biztonság
- politikai biztonság
- környezeti biztonság
- gazdasági biztonság
- társadalmi vagy szociális biztonság
- információs biztonság

A katonai vagy védelmi biztonság dimenzió alatt klasszikusan a békét, a külső katonai fenyegetettség hiányát vagy az azzal szembeni elegendően szilárd védelmet értjük, legyen szó hagyományos értelemben vett vagy aszimmetrikus hadviselésről.

A politikai biztonság externál része, hogy az állam megfelelő külső kapcsolatokkal rendelkezik. Nem fenyegetik más államok a területi integritását, politikai szuverenitását, nem akadályozzák normál fejlődésében, gyarapodásában, illetve ha igen, akkor ezen fenyegetéseket képes kivédeni. Belsőleg tekintve a politikai biztonság magában foglalja az államhatalom és az államigazgatás oly mértékben megfelelő működését, amellyel képes fenntartani a rendet, megvédeni lakosságának élet- és jogbiztonságát, beleértve az adott politikai rendszer által az állampolgárainak biztosított politikai jogokat is.

Magam részéről a *környezeti biztonság* dimenziójához sorolok minden olyan veszélyforrás elleni védelmet, illetve inaktív állapotban lévő kockázati forrást, amely során az egyént, illetve természetes vagy mesterséges környezetét olyan fizikai, kémiai vagy biológiai behatás érheti, amely nem katonai eredetű. Tehát az én véleményem szerint veszélyforrásként idesorolható minden természeti csapás, környezeti szennyeződés, (ipari-, közlekedési-, építési- stb.) baleset.

A gazdasági biztonság a nemzetgazdaság normál működését és növekedését jelenti. A gazdasági biztonság meglétét akkor értelmezhetjük, ha a gazdaság működését és bővülését veszélyeztető kockázati tényezők és folyamatok nem állnak fenn, vagy aktivizálódásukra elhanyagolható az esély. Mivel rengeteg ilyen kockázati tényező létezik, ezért a biztonság

gazdasági dimenziója – akárcsak a többi – számos alrendszerből tevődik össze. Ezeket a következő alfejezetben fogom részletesen kifejteni.

A *társadalmi vagy szociális biztonság* meghatározása az előbbi négy dimenzióhoz képest sokkal nehezebb, mivel határai jóval képlékenyebbek. A különböző szakirodalmak is ebben a kérdésben a legkevésbé egységesek. Az egyik magyarországi biztonságpolitikai tankönyv¹² nem értelmezi külön dimenzióként a társadalmi biztonságot, és csak a gazdasági biztonság alrendszereként említi a szociális biztonságot. Az ENSZ és sok – zömében, de nem kizárólag – fejlődő vagy felzárkózó ország tudósa a „human security”, humán biztonság kifejezést használja, azonban ez jóval többet jelent, jóval kiterjesztettebb, mint a hazai értelmezés.¹³ Beleértene minden olyan elemet, amely nem az állam biztonságával (jórészt katonai, politikai dimenzió), hanem az egyén biztonságával foglalkozik (környezeti, szociális dimenzió és a politikai (jogi) valamint gazdasági dimenzió egyes elemei).¹⁴ Hogy mennyire is átfogó ez a fogalom, példa rá, hogy idesorolják a védelmet az éhezéssel vagy a járványokkal, de ugyanúgy a fegyverek proliferációjával szemben is. Szintén beletartozik a diszkrimináció hiánya, az egyenlő hozzáférési lehetőség a gazdasági, szociális vagy kulturális javakhoz. Mivel jelentős mértékben takar korábban értelmezett és kategorizált elemeket, ezért véleményem szerint a human biztonság nem a biztonság egy újabb dimenzióját jelenti, hanem a biztonság egyik szintjét. Ahogy a biztonságban van globális biztonsági, nemzetbiztonsági úgy humán, azaz egyéni biztonsági szintje. A fentiekből adódóan a humán biztonság kérdésével kapcsolatban létezik olyan vélemény is, miszerint annyira tág és átfogó fogalom, hogy aligha alkalmas kutatási kategóriának.¹⁵ Igaz a szurpranacionális szervezeteknél (pl.: ENSZ) – jórészt abból adódóan, hogy ezek az egyének biztonságával foglalkoznak – elfogadottsága jelenleg elég magas. De ebben az esetben továbbra is fenn áll a kérdés, hogy hogyan definiálható a társadalmi vagy szociális biztonság fogalma?

Én a társadalmi és szociális biztonságot Tickner-féle¹⁶ „strukturális erőszak” hiányában értelmezem. Tickner szerint a *strukturális erőszak* túlmutat a fizikai erőszakon azzal, hogy magába foglalja „*az egyénnel szembeni olyan indirekt erőszakot, amely csökkenti várható élettartalmukat az alapvető anyagi javakhoz történő hozzáférésnek az*

¹² *Biztonságpolitikai kézikönyv* (szerk.: DEÁK Péter)

¹³ <http://www.gdrc.org/sustdev/husec/Definitions.pdf> (letöltve 2012.08.20.)

¹⁴ GÄRTNER, Heinz: *Nemzetközi biztonság Fogalmak A-tól Z-ig*

¹⁵ PARIS, Roland: *Human Security: Paradigma Shift or Hot Air?*

¹⁶ TICKNER, J. Ann: *Re-visioning Security*

igazságtalan politikai és gazdasági struktúrából adódó hiánya miatt.” Miben különbözik ez az értelmezés a politikai vagy a gazdasági biztonságtól? Bemutatok egy példát az értelmezéshez: Tegyük fel, hogy létezik egy magát demokratikusnak feltüntető politikai rendszer, ahol mindenkinek van választójoga, mindenkinek joga van iskolába járni, egészségügyi ellátásban részesülni, utazni, az országban rend van, a jogaival mindenki élhet stb. Vagyis a belső politikai biztonság fennáll. Azonban az állam az ország egyik régiójában – mondjuk, ahol valamilyen kisebbség él – „elfelejt” kórházakat, orvosi rendelőket építeni. A kisebbség nincsen kizárva az egészségügyből, jogaival élhet, bármikor átmehet a szomszéd régióba ellátást igénybe venni. Csak természetesen a régió népességének jelentős része ezt nem engedheti meg magának. Ugyanígy ebben az országban bármelyik önkormányzat szabadon építhet a jogszabályokat betartva ivóvíz-hálózatot, szennyvízhálózatot. Csak egyes önkormányzatoknak egyes régióban sikerül ehhez állami támogatást elnyerni, más önkormányzatoknak pedig nem, önerőből pedig képtelenek megvalósítani a projekteket. Így a magas szintű ivóvíz csak egyes régiókban lesz elérhető. A politikai-jogi biztonság az országban adott, csak a társadalmi-szociális biztonság hiányzik! Természetesen ez a hiány nem feltétlenül kell, hogy következzen a politikai rendszer direkt akaratából. Ez kialakulhat indirekt módon, illetve a politikai vagy a gazdasági biztonság nem kielégítő szintje következtében is. Azonban mivel létezhet olyan állapot, ahol a biztonság többi dimenziója megfelelő, csak a társadalmi-szociális biztonságé nem az, ezért utóbbit mindenképpen külön kategóriaként kell kezelni! Következtetésképpen a társadalmi-szociális biztonság kockázati tényezőjeként említhetőek egyrészt a Maslow-piramis biológiai-fiziológiai szükségleteinek kielégülését veszélyeztető tényezők: éhezés, ivóvízhiány, elégtelen egészségügyi ellátás és infrastruktúra, valamint az ebből adódó károk (pl.: járvány). Másrészt idesorolhatóak olyan tényezők, amelyek megakadályozzák, hogy az egyén aktívan, saját akaratának megfelelő mélységben részt vehessen a társadalom termelési és döntéshozatalai folyamataiban, hozzáférhessen az anyagi és kulturális javakhoz, a tisztességes gyarapodás lehetőségéhez. Leginkább ilyen akadályozó tényezőnek tekinthető a megfelelő iskolai oktatásban való részvétel lehetőségének hiánya.

Természetesen a biztonság egyes dimenzióinak határvonala közel sem éles, sok átfedés található a dimenziók elemei között. Például egy járvány egyszerre mutathat a környezeti biztonság és a társadalmi-szociális biztonság megingására, hiányára. És a gazdasági biztonság bármely elemének megrendülése szinte biztosan hatással lesz az emberek

szociális biztonságára is. Azonban a dimenziókat nem is szükséges határozottan definiálni, és egymástól élesen elkülöníteni, mert a biztonság komplex értelmezése pontosan azt jelenti, hogy a biztonság dimenziói nem különálló egységeket, hanem egy nagy, erőteljesen összefüggő rendszer elemeit alkotják, amelyben az elemek kölcsönhatása szoros.

A kutatás következő lépése az, hogy az előző rövid definiálásoknál pontosabban meghatározom a gazdasági biztonság, valamint a társadalmi-szociális biztonság rendszer-elemeit, valamint felállítom azt a modellt, amellyel munkám során dolgozni fogok.

1.1.2. GAZDASÁGI BIZTONSÁG

1.1.2.1. A gazdasági biztonság fogalma, rendszer-elemei és a dimenzió jelentőségének előtérbe kerülése

Az értekezés bevezetésében már utaltam rá, hogy a gazdasági biztonság dimenziója a pénzügyi-gazdasági világválság következtében kiemelkedő fontosságúvá vált.

A válság azonban nemcsak a gazdasági biztonság dimenziójának előtérbe kerülését okozta, hanem magában a gazdasági biztonság értelmezésében is új megközelítést hozott. A kevésbé fejlett országok, valamint a felzárkózó országok gazdasági sebezhetősége korábban is nyilvánvaló volt, de úgy gondolták, hogy a fejlett országok szempontjából ez a sebezhetőség csak a nyersanyagellátáson keresztül valósulhat meg (olajválságok). Azonban 2008-ban a válságtól a fejlett országok rázkódtak meg legjobban, és ez a megrázkódás nem a nyersanyagellátás problémáinak következménye volt.

Véleményem szerint a gazdasági biztonság szempontjából talán kevésbé lényeges a különbség a biztonság realista (neorealista), strukturalista és liberális megközelítése között. Utóbbi iskola gondolkodásmódjában kevésbé kiemelkedő szereplő az állam, mint a realistáknál. Valamint a liberális megközelítés annyival bővebb és tágabb, hogy nem csak a társadalom és az állam biztonságát, hanem fejlődési lehetőségeinek biztosítottóságát is figyelembe veszi.¹⁷ Mivel a gazdasági rendszert és azon belül a termelést is a – többé-kevésbé – ciklikusan folyamatos fejlődés jellemzi, ezért a biztonságnak ez utóbbi liberális megközelítéséből talán könnyebben levezethető a gazdasági biztonság mai fogalma és

---

¹⁷ *Contemporary security studies* (edited: COLLINS, Alan)

értelmezése. Azonban még egyszer hangsúlyozom, szerintem a gazdasági biztonság szempontjából nincsen akkora különbség a három nézet között, hogy külön definíció-elemzést érdemelne a fogalom háttérének történelmi bemutatásán túl. (Ráadásul a globalizáció felgyorsulásával, és azzal, hogy ezzel kapcsolatban az országok és nemzetek egymásrautaltsága növekedett, napjainkban a biztonság liberális megközelítése dominál a nemzetközi politikában.¹⁸ A strukturalizmus pedig szintén a világgazdasági rendszer egészéből s a globalizációból indul ki. Ennek kapcsán fontos vizsgálati nézőpontjai a különböző interdependenciák, fejlődési egyenlőtlenségek, centrum-periféria viszonyok.¹⁹ Ezek pedig – mint az majd később látható – a gazdasági biztonság vizsgálatának is fontos kiindulópontjai.)

A kétpólusú világrendben a gazdasági biztonság mai értelemben vett fogalma ismeretlen volt. Ez természetes, hiszen mint ahogy arról már volt szó, ekkoriban a biztonság több dimenziós kiterjesztése sem terjedt még el. A gazdaság és a biztonság összekapcsolása döntően csak olyan értelemben létezett, hogy a katonai biztonság meglétéhez a gazdaság megfelelő működésére, mint támaszra szükség van. A hadtudományban csak a gazdaság háborús képességére koncentráltak,²⁰ azaz arra, hogy mennyire képes a gazdaság s erőforrásai kiszolgálni a potenciális háborús szükségleteket. Ezért a gazdaságot és a biztonságot csupán olyan fogalmakkal kapcsolták össze, mint „védelemgazdasági potenciál”, „gazdaságmozgósítás”, „gazdaság háborús felkészítése, készenléte és túlélőképessége”, „gazdaság militarizálása”. A gazdaság és a biztonság fogalmának ezen teljesen katonai dimenziójú összekapcsolásának egyeduralkodó szemléletét jól tükrözi, hogy már a bipoláris világrend megszűnése után kiadott, de alapvetően még annak a kornak szellemét és szemléletét tükröző Hadtudományi Lexikonban is csak a fenti fogalmak találhatók meg. A gazdasági biztonság fogalom nem ismert a több, mint 1500 oldalas munkában. Legközelebbi rokon kifejezés a gazdasági sebezhetőség lenne, de ennek meghatározásánál is tökéletesen kiütöközik a teljesen a katonai biztonságon alapuló megközelítés:

„A gazdasági sebezhetőség a gazdasági szervezetnek különböző okokból eredő olyan gyengesége, amely a háborús hatásokkal szemben tanúsított ellenálló képességének teljes vagy részleges hiányában nyilvánul meg. Az okok lehetnek: a termelés ágazatainak alacsony

---

¹⁸ *Contemporary security studies* (edited: COLLINS, Alan)

¹⁹ *Biztonsági tanulmányok - Biztonságpolitika* (szerk.: GAZDAG Ferenc)

²⁰ *Biztonsági tanulmányok - Biztonságpolitika* (szerk.: GAZDAG Ferenc)

színvonala; az energiaforrások hiánya; az ipari létesítmények könnyű megsemmisíthetősége stb. [...]”(Hadtudományi Lexikon)²¹

Nyugaton kezdtek el korábban elszakadni ettől a hidegháborús megközelítéstől. A két olajválság hatásait a kapitalista piacgazdaságban – szemben a szocialista tervutasításos gazdasággal – nem lehetett véka alá rejteni. A korábbi évtizedek megszokott gazdasági bővülése, és a jólét emelkedése pillanatok alatt megtört, és visszájára is fordult. Így nyugaton a közgazdászok mellett a biztonságpolitikai szakértőknek is szembesülnie kellett azzal, hogy egy ország és egy gazdaság erejét nem csak katonai vagy politikai konfliktus rázhatja meg, s a gazdaság sebezhetősége sokkal többet jelent a háborús behatásokkal szembeni ellenálló képesség hiányánál. A gazdaság és a biztonság kapcsolatában már olyan megközelítési gondolatok kibontakoztak, mint hogy hogyan képes a gazdaság a katonai biztonság fejlődését elősegíteni, hogyan képes a gazdaságpolitika a biztonságpolitikai célokat támogatni, sőt hogy hogyan képes a biztonságpolitika a gazdasági érdekek és célok megvalósításán keresztül biztonságosabbá tenni a világot.²² A Szovjetunió és a második világ összeomlása pedig végképp igazolta, hogy a katonai biztonság szempontjából nagyon erős gazdaság pillanatok alatt úgy dőlhet össze, mint egy kártyavár, nyomorba döntve ezzel milliókat és további milliókat kényszerítvén arra, hogy korábbi életszínvonalát, szociális biztonságát feladja. Ezzel végképp kiderült, hogy a gazdasági biztonság egyáltalán nem egyenlő azzal a képességgel, hogy egy ország milyen gyorsan tudja a konzervgyártó-gépsorát harckocsi akna gyártására átállítani, azaz a gazdasági biztonság nem egyenlő a gazdaság militarizálási képességével. (Meg kell azonban jegyezni, hogy a nyugati biztonságpolitika sem egységes a kérdésben. Egyes irányzatok még ma is a korábbi tradicionális biztonságfelfogásnak vetik alá a gazdasági biztonsági kérdést. A nálunk legelterjedtebb, a Koppenhágai Iskolához kapcsolódó felfogás, azonban a gazdasági biztonság kiterjesztett megközelítését vallja.²³)

Magyarországon a rendszerváltástól számított 2 évtized alatt a hadtudományi szemléletváltás fokozatosan tért át a háborútól, mint maximális igénybevételre készülő gazdaságmozgósítási céltól, a nemzetgazdaságot döntően egyéb, más irányból érő fenyegetettségek kezelését erőforrásokkal biztosító védelmi felkészítésére.

---

²¹ *Hadtudományi Lexikon* (főszerk.: SZABÓ József)

²² *Contemporary security studies* (edited: COLLINS, Alan)

²³ *Contemporary security studies* (edited: COLLINS, Alan)

A szemléletváltást tükrözi, hogy Matus János 2003-ban már MTA doktori értekezésben foglalkozik az állam szerepe kapcsán a biztonság és a gazdaság kölcsönös összefüggéseivel.²⁴ A 2007-es Biztonságpolitikai kézikönyvben pedig már megjelenik a gazdasági biztonság fogalom is:

„A gazdasági biztonság megítélésének alapvető eleme a gazdasági függés mértéke. Ezt a nyersanyagokhoz és az energiahordozókhoz való hozzájutás biztosítottságán, az adóssághelyzetén, az ország nyersanyagbázisa, ipara valamint mezőgazdasága monokultúras jellegén, valutáris kiszolgáltatottságán, a nemzetközi recesszió átgyűrűzésén, a cserearányok helyzetén, a piacvesztés vagy piacbiztosítás mértékén, valamint az adott állam belső költségvetési, növekedési, inflációs mutatóin, általános gazdasági helyzetén, árviszonyain, a regulációmentes állami befolyásolás fokán stb. mérhetjük le.” Biztonságpolitikai kézikönyv²⁵

A gazdasági biztonság fogalmának ez a megközelítése rendszerezés nélkül, de megfelelően sorolja fel az összes fontosabb elemet, s nagyban épít a közgazdaságtudománynak az országok fejlettségbeli különbségeit magyarázó modelljeire.²⁶ Azért tartom jónak ezt a megfogalmazást, mert a gazdasági függőségen keresztül közelíti meg a gazdasági biztonságot, és ezzel abszolút a fogalom lényegére tapint rá.

Az ezredforduló után a közgazdász-társadalom is kezdett érdeklődést mutatni a téma iránt, ezért ha a gazdasági biztonság rendszerelemeit akarom meghatározni, ebben az irányba is kutatnom kell. Az Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézete (MTA VKI) és a Közép-Európai Egyetem (CEU) 2007-ben a Külügyminisztérium megrendelésére a magyar külstratégiához készített egy háttér tanulmányt „A gazdasági biztonság kihívásai” címmel.²⁷ Ebben a gazdasági biztonság következő elemei kerülnek kifejtésre:

- a stabil gazdasági növekedés, a fenntartható fejlődés biztonsága
- értékesítési biztonság
- ellátásbiztonság (energiabiztonság)
- technológiai biztonság
- környezetbiztonság

---

²⁴ MATUS János: *A biztonság, a gazdaság és a kölcsönös függés problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban*

²⁵ *Biztonságpolitikai kézikönyv* (szerk.: DEÁK Péter)

²⁶ SZENTES Tamás: *Világgazdaságtan II.*

²⁷ *A gazdasági biztonság kihívásai* (szerk.: FÓTI Tamás és NOVÁK László) MTA VKI

- szociális biztonság
- társadalmi értékbiztonság

Az általam felállított rendszerezés szerint a környezeti biztonság külön dimenziót jelent, míg a szociális biztonság a társadalmi-szociális dimenzió része. Az értékbiztonság helye kérdéses lehet. Klasszikus értelemben tartozhat a politikai dimenzióhoz is, de a társadalmi-szociális dimenzióknak is részese lehet. Ez utóbbi két alrendszerre később még visszatérek.

Mindemellett a háttér tanulmányból készített összefoglaló tanulmány a bevezetőjében alátámasztja az általam leírtakat, miszerint „a gazdasági biztonság alapvető kérdéseivel az elmúlt időszakban viszonylag kevésbé foglalkozott a nemzetközi politika és tudomány, és még kevésbé a magyar vagy közép-európai szakértői közösség.”²⁸ Ennek a megállapításnak a valóságtartalmát sajnos szomorúan bizonyította a mondat megszületése után kevesebb, mint egy évvel bekövetkező pénzügyi-gazdasági világválság.

A Világgazdasági Kutatóintézetnek ez a munkája azért is kiemelkedő fontosságú, mert a hazai tudományban egyedülállóan rendszerezi a gazdasági biztonság elemeit. A tanulmány által felállított strukturálást használják a legújabb és legmodernebb biztonságpolitikai munkák is. Így például a 2011-es Biztonságpolitika tankönyv is a tanulmányra építve a gazdasági biztonság következő fő alrendszereit sorolja fel azok belső tartalmának (elemeinek) részletes kifejtése nélkül:²⁹

- fenntartható fejlődés
- értékesítés-biztonság
- ellátásbiztonság
- fizikai környezet biztonsága
- szociális biztonság
- technológiai biztonság
- állam szerepe a gazdasági biztonságban

---

²⁸ *A biztonság gazdasági vonatkozásai* MTA VKI

²⁹ *Biztonsági tanulmányok - Biztonságpolitika* (szerk.: GAZDAG Ferenc)

A fentiek alapjául szolgáló koppenhágai iskola hangsúlyozza³⁰ a gazdasági biztonság fenyegetettség csökkentő és lehetőség-maximalizáló megközelítését, ami magába foglalja a növekedés generáló kapacitások és a strukturális integritás védelmét, valamint a politikai-gazdasági lét érdekeit a számos külső kockázat és fenyegetés kontextusában. Látható, hogy ez a gazdasági biztonság nagyon tág értelmezése, hiszen minden a gazdasági létet és a gazdasági növekedést kockáztató vagy fenyegető tényezőt a gazdasági biztonság kockázatai közé sorol. Ebből adódóan a gazdasági biztonság fogalmát a teljes gazdasági rendszerre kiterjeszti. A bekezdés elején hivatkozott oxfordi biztonsági tanulmányok tankönyv a fenti megközelítésből kiindulva, a gazdasági biztonság következő fő tipológiáit sorolja fel³¹:

- ellátásbiztonság (supply security)
- értékesítési biztonság (market access security)
- finanszírozási biztonság (finance-credit security)
- technológiai biztonság (techno-industrial capability security)
- gazdaság-szociális biztonság (socio-economic paradigm security)
- regionális, határokon átívelő biztonság (transborder community security)
- világgazdasági rendszerbiztonság (systemic security)
- kapcsolati (diplomáciai) biztonság (alliance security)

Maga a könyve is megjegyzi, hogy a fenti 8 tipológiából az első 4 inkább technológia-központú (azaz a gazdaság működését képezi le), a második 4 pedig inkább gazdasági diplomáciai (gazdaságpolitikai) központú, és a nemzetgazdaságok kapcsolatrendszerére fókuszál. Értekezésem elején írtam, hogy alapvetően nemzetgazdasági szemszögből vizsgálom a gazdaságok kapcsolatrendszerét és nem világgazdasági szinten. Így ebből a nézőponti kontextusból számomra az első 4 tényező válik fontossá, hiszen a világgazdaság határokon átnyúló folyamatai is ezeken az alrendszereken keresztül fejtik ki hatásukat a nemzetgazdaság működésére.

Összegezve a gazdasági biztonság fogalmának szakirodalmi megközelítéseit, valamint feldolgozva napjaink és a történelem korábbi pénzügyi-gazdasági világválságainak tapasztalatait, felállítom a biztonság gazdasági dimenziójának korszerű értelmezését, és meghatározom a dimenzió fő rendszerelemeit, és azok belső tartalmát!

---

³⁰ *Contemporary security studies* (edited: COLLINS, Alan)

³¹ Mellesleg ez a tankönyv is a gazdasági biztonsággal foglalkozó fejezet összefoglalóját azzal kezdi, hogy bár egyre több szó esik a területről, elméletileg még mindig nem eléggé kidolgozott.

Véleményem szerint *a gazdasági biztonság, mint állapot úgy értelmezhető, hogy a gazdaság normál működését és fenntartható bővülését veszélyeztető tényezők és folyamatok aktivizálódásának a kockázata a megszokott mértéknél nem magasabb.*

A gazdaság – nemzetállami szintű – normál működése alatt pedig *a termelési- és szolgáltatási folyamatoknak a gazdasági és természeti törvényszerűségekből adódó ciklikusság mértékétől nagyobb kilengésektől mentes, hosszú távú átlagban az adott gazdaság erőforrásainak megfelelő nagyságú trend szerinti növekedését értem.*

Felmerülhet a kérdés, hogy miért került a definícióba azt, hogy az aktivizálódás kockázata a megszokott mértéknél nem magasabb, és miért nem az, hogy az aktivizálódásnak a kockázata elhanyagolható vagy nincsen. A válasz nagyon egyszerű. A gazdaság működését alapvetően a kockázat jellemzi. A tőketulajdonos a megtakarításait kockáztatja, amikor létrehoz egy vállalatot, beruházásokat eszközöl (pl.: termelő eszközöket, technológiát vásárol), azért mert azt reméli, hogy a jövőben előállított termékeket vagy szolgáltatásokat el tudja majd adni, és ezzel (tőke)jövedelemre tesz szert. A piacgazdaság lételeme a kockázat, s mivel a világ országainak mindegyike részben vagy teljesen piaci alapon működő gazdasággal rendelkezik, vagy ilyen gazdaságok szereplőivel kapcsolatban áll, ezért a világon nincsen olyan gazdaság, amelynek a működését negatívan befolyásoló folyamatok bekövetkezésére nulla vagy nulla közeli az esély. Ha pedig ilyen gazdaság nincsen, akkor értelmetlen lenne a gazdasági biztonságot is ilyen módon definiálni. Ezért hasznosabb a definícióba azt beletenni, hogy aktivizálódás kockázata a normál, megszokott mértéknél nem magasabb. Természetesen ebben az esetben egyből felmerül a kérdés, hogy mi tekinthető normál mértéknek, s a válasz egyáltalán nem könnyű. Véleményem szerint *normál mértékű kockázatnak tekinthető az adott gazdaság szereplői által hosszabb távon megszokott, a tervezési és cselekvési rutinjukba beleépített kockázati szint.* Ez természetesen azt jelenti, hogy országonként eltérő a gazdasági biztonság egyes alrendszereihez köthető normál mértékű kockázat. Ez a szint nagymértékben kapcsolódik az egyes gazdaságok karakterisztikájához, az egyes társadalmak hagyományaihoz, értékrendjéhez, kockázatkerülő vagy kockázattűrő beállítottságához.

A gazdasági biztonság megléte egyértelműen nem csak egy fogalom, hanem egy rendszerállapot. S ez a rendszer több rendszerelemből tevődik össze. Az én megközelitésem

szerint a *gazdasági biztonság fő szerelemei* – melyek természetesen egyenként is sok alrendszerből állnak össze – a következők:

- *ellátásbiztonság*
- *finanszírozási (tőke- és pénzpiaci) biztonság*
- *munkaerő-piaci biztonság*
- *technológiai biztonság*
- *értékesítési biztonság*
- *gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága*
- *védelemgazdasági biztonság*

Gazdag Ferenc professzornak egy beszélgetésünk során tett kijelentését idézve „a gazdaság működése normál üzemben nem biztonsági kérdés”. Ilyenkor a piac (a piaci koordináció) és a megfelelő szakosított szervezetek (bürokratikus koordináció) képesek a gazdaság normál működését és fenntartható bővülését biztosítani. *Az angol „securitization” (magyarosított szakkifejezésként: biztonságiasítás) kifejezésből kiindulva, a gazdaság működése akkor válik biztonsági kérdéssé, amikor a piac és a szakosított gazdaságpolitikai szervek már nem képesek kezelni a kockázatok aktivizálódását, azaz a gazdasági rendszer automatizmusai már nem tudják fenntartani a normál működést, és a kockázatok vagy fenyegetések kezelése magasabb szintű (pl.: kormányzati) beavatkozást igényel.* Hozzá kell tenni, hogy a koppenhágai iskola szerint is a biztonságiasítás csak abban az esetben következik be, ha egy létfenyegetés révén legitimmé válik a bevett játékszabályok megkerülése, vagyis széleskörűen elfogadott a helyzet létfenyegetettséggént tekintése.³²

Az értekezés fontos eleme annak bizonyítása, hogy miért pontosabb és jobban értelmezhető a részemről felállított rendszer a többi, általam is figyelembe vett meghatározásnál. Ezek a korábbi elemzések alapvetően nem magyarázzák azt, hogy miért az adott szerelemeket sorolják fel a biztonság gazdasági dimenziójának alrendszereiként. Emellett a VKI által összeállított tanulmány fejezeteinek struktúráját befolyásolta a szerzők kutatási területei is, a 2011-es Biztonságpolitikai tankönyv témához kapcsolódó fejezete pedig lényegében a tanulmány rendszerezését vette át a biztonsági tanulmányok szaknyelvezetéhez és biztonságszemléletéhez igazítva. Az általam a biztonság gazdasági dimenziójának alrendszereként felsorolt elemek részben hasonlóak, részben azonban különböznek a VKI

---

³² DUDÁS Attila: *Biztonságiasítás - Seuritisation*

által felsoroltakhoz képest. A hasonlóságot kevésbé, a különbséget jobban meg kell magyaráznom.

A legfontosabb különbség, hogy véleményem szerint *a gazdasági biztonság* döntően *nemzetközi- (globális), regionális (térségi) vagy makro- (nemzetgazdasági) szinten értelmezhető.* Az általam felállított rendszerben *a gazdasági folyamatokhoz is kapcsolódó, de a politikai folyamatok által legalább annyira meghatározott mezo- (lokális közösségi, nemzetiségi stb.) és mikro (egyéni, családi) szintű létbiztonság nem a gazdasági-, hanem a társadalmi-szociális dimenzió része.* Ennek magyarázataként az előző alfejezetben már kifejtettem, hogy teljesen kielégítően működő gazdaság mellett is lehetnek az egyéneknek politikai vagy környezeti okokból akár a létfenntartással, akár a tisztas gyarapodás elégtelen lehetőségével, azaz a társadalmi-szociális biztonsággal kapcsolatos kihívásai. Például a politikai hatalom törekedhet egyes egyének vagy csoportok jövedelmének és létbiztonságának a csökkentésére, de aligha van olyan hatalmon lévő politikai erő a világon, amely saját országának a gazdasági biztonságát szándékosan gyengítené. Ha mikroszinten is értelmeznénk a gazdasági biztonságot, akkor komoly problémával kerülnénk szembe, például egy olyan gazdaságpolitikai lépés vizsgálatakor (mondjuk, ha a hatalom egy adott kisebbség jövedelmére a többiekhez képest 3-szoros adókulcsot vet ki), ami a gazdaság normál működését negatívan egyáltalán nem befolyásolja, de rengeteg egyén vagy egy közösség létbiztonságára komolyan negatív hatással van. Mivel a gazdasági biztonság fogalmában a gazdaság normál működését veszélyeztető tényezők kerülnek említésre, ezért a példában hiába teszi tönkre több egyén és család életét is a politikai lépés, a gazdaság veszélyeztetéséről, normál működésének akadályoztatásáról nincsen szó. Így, ha az egyén létbiztonságát a gazdasági biztonsághoz soroljuk, akkor magával a gazdasági biztonság fogalmával kerülünk összeütközésbe és feloldhatatlan ellentétbe. De ugyanígy, kielégítő politikai-, környezeti- és gazdasági biztonság esetén is a strukturális deformációkból, azaz a strukturális egyenlőtlenségekből is adódhatnak társadalmi-szociális problémák. Ezért meglátásom szerint az egyének a fiziológiai-biológiai szükségleteivel és a társadalmi lehetőségeknek megfelelő tisztas gyarapodásával kapcsolatos kihívásai nem a gazdasági dimenzió, hanem a társadalmi-szociális dimenzió részét kell, hogy képezzék. Ebből adódóan nálam a szociális biztonság nem a gazdasági biztonság alrendszere.

A gazdasági és szociális folyamatok különválására rengeteg példát találhatunk, akármelyik kontinenst is vizsgáljuk meg. Például Oroszország gazdaságának a 90-es évek tengődése után a nyersanyag árak 2000-es évekbeli szárnyalása kapcsán tapasztalható gyors növekedéséből – azaz a gazdasági biztonság jelentős javulásából – az átlag orosz emberek szinte semmit nem éreztek, szociális helyzetük alig változott, míg ugyanezen időszakban becslések szerint az orosz dollármilliárdosok („oligarchák”) kezében az orosz GDP 25%-nak (!) megfelelő nagyságú vagyont gyűlt össze. (Szemben például a szintén nagy társadalmi különbségeket mutató USA-val, ahol a milliárdosok csak a nemzeti össztermék 6%-át birtokolják.)³³ Hasonló folyamatok megfigyelhetők például Brazília, vagy több ázsiai feltörekvő gazdaság (Kína, Dél-Korea) kapcsán. Tehát a gyakorlati példák is azt mutatják, hogy a szociális biztonság nem része a gazdasági biztonságnak. A gazdasági biztonság javulása nem feltétlenül eredményezi a szociális biztonság fejlődését, vagy fordítva, a szociális biztonság javulása – rövid időtávon – nem feltétele a gazdasági biztonság erősödésének.

Természetesen a gazdasági biztonság mikroszinten történő értelmezése sok helyen előkerül. Leggyakrabban ez az értelmezése nem más, mint egy termelő vagy szolgáltató vállalat biztonságos működésének a biztosítása. Ide az alapanyag-beszerezés (ellátás) biztonságától kezdve az ipari kémkedés elleni védelemig sok minden beletartozik. A vállalatok mikroszintű működési biztonsága természetesen hatással van a makroszintű gazdasági biztonságra. A bevezetőben azonban leszűkítettem kutatási területemet a makroszintű vizsgálatokra. Másrészt a vállalati működés biztonságának szavatolása legalább annyira informatikai, műszaki és gazdasági kutatások területe, mint a biztonsági tanulmányoké.

A gazdasági biztonság mikroszintjének másik értelmezési lehetőség az egyének, háztartások, helyi közösségek valamint ezek fennmaradásának, megélhetésének biztosítottága.³⁴ Már többször említettem, hogy ez a nemzetközi és hazai biztonságpolitikai szakirodalomban is eléggé elterjedt nézet. Azonban, ahogy kifejtettem, magam részéről ezt a területet inkább a biztonság társadalmi dimenziójához tartozónak sorolom.

---

³³ HOLLINGSWORTH, Mark – LANSLEY, Stewart: *Londongrád*

³⁴ *Contemporary security studies* (edited: COLLINS, Alan)

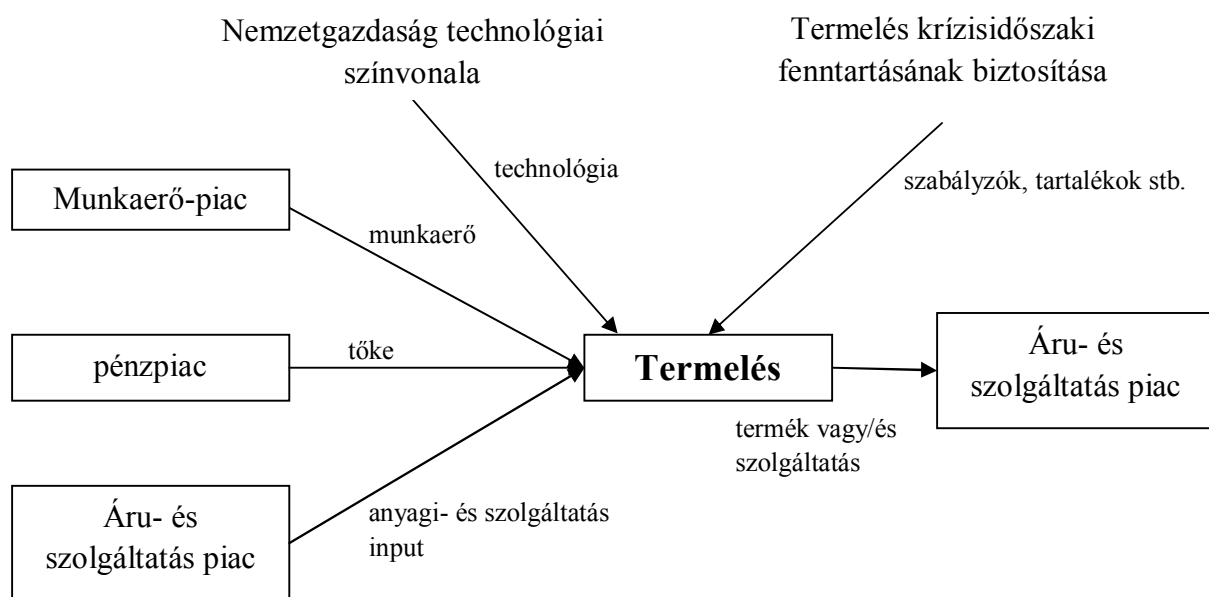
Kérdésként merült fel korábban, hogy a *társadalmi értékbiztonság* a gazdasági biztonság alrendszerének tekinthető-e. Ugyanis a már idézett VKI tanulmányban az alrendszerek között szerepel. Magam részéről teljesen egyetértek azzal, hogy a társadalmi értékek nagyon fontos hatással vannak – különösen hosszú távon – a gazdaság működésére és fejlődésére. Azonban úgy vélem, hogy ezen értékek a biztonság politikai és társadalmi dimenziójára még jelentősebb hatással vannak. Ezért magam részéről inkább ez utóbbihoz sorolnám ezt a területet. Amennyiben visszatérek Gazdag Ferenc professzor kijelentéséhez, nehezen képzelhető el olyan, hogy rövidtávon azért kelljen a szokott (gazdaság)politikai eszközrendszerrel eltérően beavatkozni a gazdaság folyamatiba, mert a társadalmi értékváltozások oly mértékben megingatták a gazdasági biztonság szintjét.³⁵ Még egyszer hangsúlyozom, hogy nagyon fontosnak tartom a társadalmi értékrendszer alakulását, azonban – jelentős gazdasági kihatásai ellenére is – sokkal inkább társadalmi kérdésnek tekintem, mint gazdaságinak.

Nálam a gazdasági biztonság alrendszerei között csak olyan elemek találhatóak, amelyek közül bármelyiknek az elégtelen funkcionálása a gazdaság, azaz a nemzetgazdasági termelés és szolgáltatás normál működését és fenntartható növekedését veszélyezteti. Felmerülhet a kérdés, hogy miért a kibocsátás normál működése tekinthető biztonságos helyzetnek, amikor a biztonság fogalmát alapvetően egyénekre, közösségekre értjük. Mi köze a kibocsátásnak, mint folyamatnak az egyénhez, a közösséghez? A válasz nagyon egyszerű: *hosszú távon egy közösség csak olyan értékű jövedelemmel rendelkezhet, és csak olyan értékben dönthet fogyasztásáról s annak megosztásáról, amilyen értékben termékeket és szolgáltatásokat előállít.* (Rövid távon a hitelfelvétel növelheti a termelési értékhez képest a fogyasztást.) *Vagyis az egyes egyének és a közösség létbiztonságához, életszínvonalának fenntartásához és stabil, fenntartható növeléséhez elengedhetetlen a kibocsátási folyamatok normál működése.* Ha a kibocsátási folyamatok normálisan működnek, akkor a lakosság ellátása is – a (gazdaság)politika által meghatározott mértékben – biztosított. A kettő között nagyon szoros a korreláció, különbség csak akkor állhat fenn, ha a politikának a szándékai mások (például háborús célú termelés elsődlegessége) vagy az ellátási infrastruktúra sérül meg. Ezért ez utóbbi lehetőséget az ellátásbiztonság részeként figyelembe kell venni.

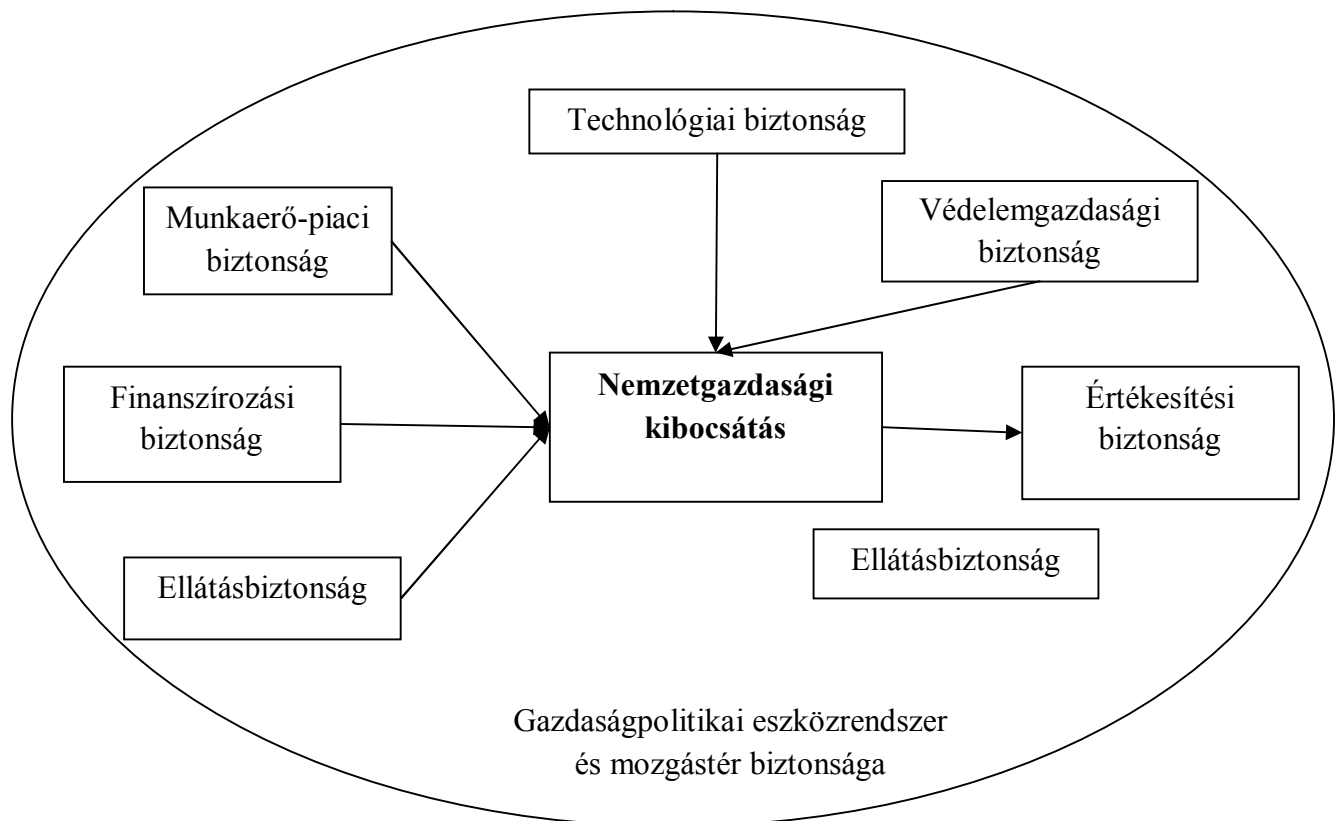
---

³⁵ Esetleg egy rendszerváltozás képzelhető el példaként, de egy ilyen esetben nem az értékváltozás az, amely legerősebben hat a gazdasági biztonság szintjére.

A termelési, szolgáltatási, azaz a kibocsátási folyamathoz a következők szükségesek: alapanyag, termelési tényezők (tőke, munkaerő), technológia. Ha ezek közül bármelyik hiányzik, a termelési folyamat leáll. Az anyagi input az áru- és szolgáltatáspiacról, a munkaerő a munkaerő-piacról, a megfelelő mennyiségű és futamidejű tőke a tőke-, vagy adott esetben a pénzpiacról biztosítható. Így a termelési folyamat működéséhez elengedhetetlen az összes makropiac kielégítő funkcionálása. Azonban hiába biztosított az input oldalról a termelési folyamat, ha az előállított termék vagy szolgáltatás értékesítése nem lehetséges. Ebben az esetben a termelés ugyanúgy leáll. Így a nemzetgazdaság működéséhez feltétlenül szükséges az értékesítés biztonsága is, valamint az ellátási lánc értékesítési oldalának kielégítő működése is. A nemzetgazdasági piacok működését közvetlenül és közvetetten is képes befolyásolni a megfelelő eszközökkel a gazdaságpolitika, ezért a gazdasági biztonságunk mindenképpen része kell, hogy legyen a gazdaságpolitikai eszköztárszer és mozgástér biztonsága is. A nemzetgazdasági szintű termelési folyamatot az 1. sz. ábra, a biztonság gazdasági dimenziójának alrendszereit és azok kapcsolatát pedig a 2. sz. ábra mutatja be:

1. sz. ábra – Nemzetgazdasági termelési folyamat
(saját szerkesztés)

2. sz. ábra – Gazdasági biztonság alrendszerei
(saját szerkesztés)

A korábban már említett társadalmi értékeket, pozitív attitűdöt, non-profit szerveződést is magába foglaló *társadalmi tőke* szintén a gazdaság működésének szerves része. Szerepe a gazdaság stabilitásában nagyon fontos. Különösen igaz ez a gazdasági biztonság egyes alrendszereinek megingása, gazdasági vagy társadalmi válság idején. Ilyenkor nagyon fontossá válik a társadalmi tőke egyik legfőbb eleme a *bizalom*. Minél nagyobb a bizalom (a gazdasági szereplőknek és a társadalom tagjainak egymásban), annál gyorsabban állhat helyre a gazdaság a krízis után. Többek között ez a jelentős társadalmi tőke tette lehetővé például Németország gyors talpra állását a II. világháború okozta gazdasági (és társadalmi) válságból. A német nemzet elhitte Adenauernek, hogy a megszorításoknak meglesz a hosszú távú haszna, és Németország képes lesz ennek segítségével fejlődő pályára állni. És ez az, ami például a mai Görögország tekintetében nincsen meg, és sajnos valószínűleg ugyanez mondható el Magyarországról is.

Mindezekből adódóan elfogadom azt a véleményt is, hogy a társadalmi tőke mind az 1. sz. termelési ábrán, mint termelési tényező, mind a 2. sz. ábrán, mint biztonsági alrendszer szerepeljen. Azonban szerintem az a megközelítés is elfogadható, hogy a társadalmi tőke egy olyan soft tényezője a gazdaság működésének, amely nem külön alrendszer, hanem a gazdasági biztonság minden alrendszerének folyamataiban jelen van, és kielégítő működésének a feltétele. Azaz nem szükséges külön alrendszerként szerepeltetni, mivel ha a társadalmi tőke nem megfelelő mértékű, az úgyis meg fog látszani az egyes alrendszerek mutatóiban, mivel akadályozni fogja ezen alrendszerek megfelelő működését, azaz kielégítő biztonsági szintjét. Gondoljunk bele: ha a társadalmi tőkének csak a bizalmi elemét vizsgáljuk, már az önmagában egyértelműen megjelenik a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságában (minél nagyobb a bizalom, annál hatékonyabbak a gazdaságpolitikai eszközök), a finanszírozási biztonságban (megtakarítások külföldre menekítése), a munkaerő-piaci biztonságban (szakképzett munkaerő elvándorlása), de ugyanígy az értékesítési biztonságban (preferálja-e a társadalmat, a fogyasztó a hazai termelőt) és akár az ellátásbiztonságban is (kialakulnak-e spekulációs vagy pánikszerű felvásárlások stb.) Ebből a logikából adódóan fontossága ellenére én nem ábrázoltam külön alrendszerként a társadalmi tőkét, de még egyszer hangsúlyozom, teljesen elfogadom azt a véleményt is, hogy érdemes önállóan kezelni. A társadalmi tőke kezelése (annak leírása, mérhetősége, hatásmechanizmusai) önmagában egy nagyon jelentős kutatási terület a gazdaságtudomány és más társadalomtudományok határmezsgyéjén, így ez az összefoglaló jellegű értekezés eleve aligha lehet elégséges a terület mélyebb feltárására.

Szintén felmerülhet az a kérdés, hogy nálam miért nem szerepel az alrendszerek között a stabil, *fenntartható gazdasági növekedés biztonsága*. Véleményem szerint ez nem tekinthető alrendszernek, mert semmilyen kézzelfogható, önálló elemet nem tartalmaz. Amennyiben az általam felsorolt alrendszerek megfelelően működnek, akkor az adott nemzetgazdaság növekedési pályán található. Közgazdasági alaptétel – és ezt bármelyik növekedési modell alátámasztja –, hogy egy stabil alrendszerekkel működő nemzetgazdaság kibocsátása a folyamatos technológiai fejlődés következtében növekszik. (Például Okun-megfigyelése alapján a fejlett országoknál ez az érték hosszú távon a konjunktúra-ciklusoktól kiigazítva 2,5-3% körül van.)³⁶ Ezért szerintem nem értelmezhető külön alrendszerként a gazdasági növekedés. A fenntartható fejlődés biztonsága, azaz az erőforrások megfelelő ütemű fel- és

---

³⁶ MANKIW, Gregory N.: *Makroökönómia*

elhasználásának biztosítása, a környezeti- és a gazdasági biztonság határmezsgyéjének tekinthető. Azonban véleményem szerint, ha be kell sorolni valamelyik dimenzióhoz, akkor inkább a környezeti-, mint a gazdasági biztonság részét kell, hogy képezze. Ezért itt alrendszerként nem szerepeltetem. Természetesen ez képezheti vita tárgyát, de amennyiben az általam meghatározott gazdaságibiztonság-definícióhoz ragaszkodom, úgy a fenntartható fejlődést ehhez a dimenzióhoz nem tudom kapcsolni. A túlzott erőforrás-felhasználás a nemzetgazdaság jövőbeni működését veszélyezteti, a jelenlegit nem, sőt abszurd módon még segítheti is azt. (Gondoljunk csak az abszolút erőforrás-pazarló szocialista típusú gazdaság egyes időszakokban elért gyors növekedésére.) A következőekben bemutatom a gazdasági biztonság egyes alrendszereihez tartozó elemeket.

Az ellátásbiztonság az ellátási lánc működésének biztonságát, azaz a termelési és szolgáltatási folyamat működéséhez szükséges anyagi inputokhoz és szolgáltatásokhoz történő hozzáférés lehetőségét, valamint az előállított javak és a gazdaság működéséhez szükséges egyéb eszközök (pl.: pénz) felhasználóihoz (lakosság, termelők, államigazgatási szervek, szövetséges erők, külföldi vevők stb.) a normál mértéknél nem nagyobb kockázattal, megfelelő időben és módon történő eljuttatását jelenti. Erre a biztonságra bemeneti oldalról alapvetően azok az inputok jelentenek veszélyt, amelyek előállítására vagy kitermelésére a nemzetgazdaság nem képes. Ebből adódik, hogy kereskedelmi embargó kivetése egy adott országgal szemben súlyosan veszélyezteti annak gazdasági biztonságát. (A bipoláris világrend idején ilyen volt a COCOM-lista létezése, amely a szovjet-blokk országait sújtó kereskedelmi embargónak volt tekinthető.) Napjainkban az ellátásbiztonságra a nyersanyagok és az energiaellátás oldalról leselkednek a legnagyobb veszélyek. A kiaknázzható ásványkincsek elhelyezkedése a Földön meglehetősen egyenlőtlen, egyes ásványkincsekből egy-egy ország vagy országcsoport, régió ellenőrzi a kitermelési kapacitások döntő hányadát. Így ezen országok politikai vagy gazdasági akarata komoly befolyással lehet más nemzetgazdaságok normál működésére, gazdasági biztonságára. Ugyanez igaz az energiahordozók kapcsán, azzal tovább súlyosbítva a függőségi helyzetet, hogy az egyes energiahordozóknak (pl.: földgáz, kőolaj) és magának az elektromos energiának is a szállítása speciális infrastruktúrát igényel. Ezeket a tudomány a kritikus infrastruktúrákhoz sorolja, amelyek kielégítő működése nélkül a nemzetgazdaság normál kibocsátása elképzelhetetlen. Elég csak felidézni, hogy 2008-2009 telén az orosz-ukrán

gázvita kapcsán szinte azonnal korlátozni kellett a hazai nagyfogyasztók gázfogyasztását, és ezért rengeteg ipari üzem kénytelen volt termelését időszakosan csökkenteni vagy leállítani.

Az ellátásbiztonsághoz tartozik, hogy a transznacionális vállalatok a termelési folyamataikat is jellemzően transznacionalizálták, ami azzal a következménnyel jár, hogy a világ egyik felén történt ökológia, természeti vagy társadalmi esemény a világ másik végén található nemzetgazdaság kibocsátására komoly hatással lehet. Itt elég csak a 2011. márciusi japán földrengést és szökőár-hullámot felidézni, amely rengeteg európai és észak-amerikai vállalatnak (is) okozott komoly termelési kiesését azáltal, hogy a természeti csapás miatt megszűnt Japánból érkező alapanyag-ellátást nem sikerült máshonnan pótolni (pl.: a japán elektrotechnikai kapacitásokat a világ nem képes nélkülözni).

Azonban a hazai származású inputoknál is jelentkehetnek komoly ellátási kockázatok, amennyiben termelésük és szállítási infrastruktúrájuk földrajzilag koncentrált. Például Paks energiatermelését, Százhalombatta finomító-kapacitását, Tiszaújváros etiléntermelését stb. csak nehezen tudná nélkülözni a magyar nemzetgazdaság. Ezen kapacitások kiesése csak megfelelő kereskedelmi (és politikai) kapcsolatok és megfelelően kapcsolt infrastruktúra segítségével vészjelhető ideiglenesen át. A termelési és elosztási infrastruktúra színvonala is meghatározza az ellátásbiztonság színvonalát. Jó példa erre Magyarországon az első 5 éves terv, amikor a teljesen ésszerűtlenül kiépített túlméretezett termelő egységek (bányák, kohók, gyárak) elképesztően alacsony kapacitáskihasználtsággal voltak csak képesek működni, mert az infrastruktúra-beruházásokra a tervben nem képeztek megfelelő összegeket. Az energiaellátás alacsony színvonala és a szállítási kapacitások szűk keresztmetszete jóval alacsonyabb termelési színvonalat tett lehetővé, mint amilyen a kiépített termelési kapacitások révén elérhető lett volna.³⁷

És hogy miért került bele az ellátásbiztonság definíciójába a szolgáltatásokhoz történő hozzáférés biztonsága? Ma már a legalacsonyabb szintű termelési vagy szolgáltatási folyamat sem működik inputszolgáltatások nélkül. Elég csak az információs technológiai szolgáltatásokra gondolni. Semmilyen termelő szervezet, semmilyen államigazgatási szolgáltatás nem működhet informatikai támogatás, mint input nélkül. Ezért az információs-biztonság napjaink biztonságának kulcseleme, függetlenül attól, hogy biztonság melyik

---

³⁷ GUNST Péter: *Magyarország gazdaságtörténete (1914-1989)*

dimenzióját vesszük erőteljesebben nagyító alá. És ahogy az információs biztonság a biztonság összes dimenziójában hangsúlyozottan megjelenik, úgy az egyes dimenziók összes alrendszere is jelentősen függ tőle, és ezért valójában semmilyen alrendszerhez nem lehet kizárólagosan hozzákapcsolni. Hiszen az információs biztonság szintje hatással van a technológiai-, az értékesítési-, a finanszírozás-, vagy éppen a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsági szintjére is. Mégis, talán a termelés input-támogatásához köthető a leginkább, ezért itt kellett, hogy röviden megemlítssem ezt a felettebb fontos területet. Azért csak röviden, hiszen az információs biztonság kihívásaival kapcsolatban semmilyen újat nem tudnék leírni, ellentétben e biztonsági terület nemzetközileg is elismert kutatójával a Nemzeti Közszerológati Egyetem oktatójával, Prof. Dr. Kovács László okl. mk. ezredessel, akinek újabb és újabb kutatási eredményei már széles körben ismertek.

Az ellátásbiztonság kérdései az ellátási lánc output (értékesítési) oldalán is jelentkeznek. A megtermelt termékeket és szolgáltatásokat el kell juttatni a megfelelő felhasználási helyre. Ezek lehetnek fogyasztók, más termelő üzemek, rendvédelmi vagy honvédelmi szervek, szövetséges erők vagy szövetséges országok, importőrök. Az ő tevékenységük is függhet attól, hogy az előállított terméket, szolgáltatást a nemzetgazdaság képes-e hozzájuk eljuttatni. A lakosság ellátásának megfelelő színvonala pedig alapvetően határozza meg a biztonság helyzetét magából a biztonság fogalmából adódóan. Az ellátási kockázatok különösen krízishelyzetben vagy különleges jogrend kihirdetését igénylő események esetén erősödhetnek.

A *finanszírozási biztonság* részben szintén a termelési folyamathoz kapcsolódik, mivel egyrésztől magának a termelésnek a beindítása is tőkét igényel, másrésztől a termelés hosszú távú fenntartásához elengedhetetlen a beruházások megfelelő mértéke. A vállalatok a termelés beindításához és a beruházások végrehajtásához szükséges hosszú távú forrásokhoz – azaz más gazdasági szereplők (háztartások, állam, más vállalatok, külföld) megtakarításaihoz – a tőkepiacon, míg likviditási helyzetük biztosításához rövid lejáratú forrásokhoz a pénzpiacon jutnak hozzá. Tehát a nemzetgazdasági termelés szintje csak akkor fenntartható, ha elegendő nagyságú tőke (megtakarítás) áll rendelkezésre a piacon. Ennek hiányában a gazdaság teljesítménye csökkenni kezd. A megtakarítások származhatnak hazai forrásból (háztartási szektor, állami szektor), vagy külföldről. Ez utóbbinak a megszerzése egyértelműen kockázatosabb és drágább.

A finanszírozási biztonság alrendszerének részét képezi az állam kiadásainak finanszírozása is. Működésképtelen államigazgatással, az alapvető funkcióit ellátni képtelen állammal a gazdasági biztonság megléte elképzelhetetlen. (Gondoljunk csak a működésképtelen, csak papíron létező államigazgatással rendelkező afrikai országokra.) Ezért a gazdasági biztonság elengedhetetlen részét képezi, hogy az állami kiadások finanszírozása megoldott legyen. A költségvetési kiadások megfelelő fedezése történhet teljes egészében a bevételi oldalról, részben hitelfelvétellel a tőkepiacokról, vagy szupranacionális intézményektől (pl.: IMF), vagy külföldi segélyből. Egyértelműen a legelső variáció biztosítja a gazdasági biztonság legmagasabb szintjét, ezzel szemben az utolsó, a külföldi segélyektől való függőség alapvetően a gazdasági biztonság meglétének a hiányát jelenti. Amennyiben a költségvetési kiadások teljes egészében nem fedezhetőek a bevételi oldalról, az azt jelenti, hogy az államnak belföldi és/vagy külföldi szereplők irányába adóssága képződik. Egyértelműen az a kedvezőbb helyzet, ha az államháztartás hiányát belső tőkepiaci forrásokból képes fedezni az ország, azaz a lakossági megtakarítások a vállalati beruházások finanszírozása mellett a költségvetési hiány folyamatos fedezésére is elegendőek. Ennek bizonyítására elegendő Japán példája, ahol a GDP arányos államadósság meghaladja a 180%-ot, mégse merül fel senkiben komolyabban az ország adósság-besorolásának leminősítése, vagy bármilyen államesőd kialakulásának a veszélye, mivel a japán háztartások a japán állam hitelezői, külföld felé a függőség elhanyagolható.

Szélsőséges esetben az is elképzelhető, hogy magának a háztartási szektornak a fogyasztási szintje is fenntarthatatlan külső források, külföldi tőke nélkül, azaz a lakossági megtakarításnál magasabb értéket vesz fel a lakossági hitelfelvétel. Ez azonban csak nagyon rövid ideig vagy csak nagyon speciális körülmények között állhat fenn, mivel ez a helyzet már a nemzetgazdaság működésképtelenségének határát súrolja, hiszen ez esetben az összes vállalati beruházás és a teljes költségvetési hiány is külföldről finanszírozott. Hosszabb távon aligha hajlandóak a külföldi gazdasági szereplők egy ilyen ország gazdasági szereplői számára a megtakarításaikat kölcsön adni. (Mondjuk éppen a magyar gazdaság mozgott ennek a helyzetnek a határán 2003-ban és 2008-ban, amikor a lakossági megtakarítások értéke éppen hogy csak pozitív volt.)

Összefoglalva elmondható, hogy *finanszírozási biztonság megléte azt jelenti, hogy a nemzetgazdaság a termelési és szolgáltatási folyamatok fenntartásához és fejlesztéséhez,*

valamint – amennyiben fennáll – a költségvetési deficit és az államadósság finanszírozásához elegendő megtakarításhoz képes hozzájutni a tőke- és pénzpiacokról.

A *munkaerő-piaci biztonság*, mint a gazdasági biztonság alrendszere egyetlenegy, a biztonsághoz kapcsolódó hazai szakirodalomban sincsen nevesítve. Valószínűleg azért, mert a munkaerő-piacca kapcsolatos kockázati tényezők aktivizálódására Magyarországon még nemigen volt példa. Azonban ettől függetlenül a munkaerő-piaci biztonság mindenképpen a gazdasági biztonság alrendszere, mert megfelelően képzett munkaerő nélkül a nemzetgazdaság termelési és szolgáltatási folyamatai nem működnek. Ennek alátámasztására elég csak a szomszédos példát említeni: 2011 decemberében Szlovákia teljes egészségügyi rendszerének működését komolyan veszélyeztette az, hogy egy időben, tömegesen mondták fel állásukat az orvosok. A szlovák kormány szükségállapot kihirdetését tervezte, és a környező országoktól kért segítséget. Magyarország is megerősítette a szlovák határ menti egészségügyi kapacitásait azért, hogy adott esetben képes legyen a szomszéd országból érkező betegek ellátására. Erre végül nem került sor³⁸, de látható, hogy a megfelelő munkaerő hiánya egy pillanat alatt a nemzetgazdaság egy-egy nagyon fontos szektorának teljes lebénulásával fenyegethet. Ezért semmiképpen nem hagyható ki az alrendszerek közül. Így *a munkaerő-piaci biztonság* részének tekinthető *a megfelelően képezett munkaerő megléte és újratermelődése*, amely segítségével a nemzetgazdaság kibocsátási szintje fenntartható és bővíthető. Az újratermelődés alatt az adott ország megfelelő színvonalú oktatási rendszerét értem.

Napjainkban, amikor a technológiai fejlődés exponenciálisan gyorsul, tartós gazdasági növekedés a lakosság iskolázottsági szintjének növekedése nélkül elképzelhetetlen. A magas hozzáadott-értéket produkáló iparágak szinte kizárólag szakképzett munkásokat alkalmaznak. Így az az ország, amelyik a világgazdaságban elfoglalt szerepén javítani szeretne, ezt csak az oktatási színvonalának jelentős emelésén keresztül lehet képes elérni.

A technológiai biztonságot a nemzetgazdasági kibocsátás fenntartásához és stabil növekedéséhez szükséges technológiai szint biztosítottasága határozza meg. Napjaink világát egyértelműen a „technológiai determináció” fogalmával jellemezhetjük. Ez azt jelenti, hogy

---

³⁸ A helyzet kezelése nem csak, hogy legfelsőbb szintű politikai beavatkozást igényelt, hanem szlovák-magyar, azaz nemzetközi tárgyalások is folytak. Ez bőven kimeríti a „secularizáció” fogalmát.

egy országnak a világgazdaságban elfoglalt pozícióját döntően, sőt szinte kizárólagosan a nemzetgazdaság technológiai színvonala határozza meg. Amelyik gazdaság többet költ kutatás-fejlesztésre, annak a gazdaságnak komparatív és kompetitív előnye lesz a high-tech szektorokban, s ebből adódik a világgazdasági fejlettség szintje, hiszen amíg a high-tech szektorok gyorsan növekvő piacra csökkenő volumenhozadékkal képesek termelni – azaz a profitabilitás folyamatosan javul – addig a low-tech szektorok piaca kevésbé bővülnek, és a mérethozadék is sokszor csökkenő pályán van. Napjainkban azonban a transznacionális vállalatok mikroszinten – vagyis saját termelési kapacitásuk, gyártási folyamatuk terén – képesek az adott nemzetgazdaságtól merőben eltérő technológiai és termelékenységi szintet produkálni. (Ezért képes például a MAN Törökországban buszt gyártani.) Így a nemzetgazdaság általános technológiai szintje mellett egyáltalán nem mindegy, hogy a nemzetgazdaság ezt a technológiai szintet fejleszti, gyártja, exportálja, vagy csak átveszi, importálja, alkalmazza azt, például a transznacionális vállalatok jelenlétének keresztül. Ez utóbbi esetben a technológiai biztonság szintje alacsonyabb, hiszen a transznacionális vállalatok esetleges távozásával könnyen és gyorsan zuhanhat a nemzetgazdaság technológiai szintje, ami következtében a vállalatok hosszú távon biztosan komoly piaci pozíciókat fognak elveszíteni, és ezáltal a termelés és vele együtt az életszínvonal visszaesik. A technológiai biztonság magas szintje a gazdasági biztonság szempontjából rövidtávon kevésbé kardinális kérdés, azonban a hosszú távú gazdasági fejlődés megteremtésének elengedhetetlen és megkerülhetetlen alapja. Ezért gondolom, hogy helyénvaló szerepeltetése a modellben.

A védelemgazdasági biztonság szintjét a nemzetgazdaság krízisidőszaki működésre történő átállásának képessége határozza meg. Hiszen a gazdasági biztonságunk továbbra is nagyon fontos része az, hogy a nemzetgazdaság mennyire képes feladatát normál működési időszaktól eltérő (magyar jogszabályi megfogalmazásban: különleges jogrend alkalmazásának időszakában) ellátni. Ez a hadtudomány számára – mint korábban bemutattam – evidens, hiszen a kétpólusú világrend idején a hadtudomány csak ezen a területen kapcsolódott a gazdaságtudományokhoz. Gazdasági nyelvezetre „túlszakmaizáltan” lefordítva pedig ez a képesség azt jelenti, hogy mennyire képes a rendvédelmi, árvízvédelmi vagy honvédelmi stb. fogyasztói igényeket a nemzetgazdaság hazai kibocsátással kielégíteni. Hogy a védelemgazdasági biztonság milyen ilyen képességektől függ, ezt ebben az értekezésben nem kell kifejtenem, hiszen a Hadtudományi Doktori Iskola oktatói és kutatói ezen a területen

nagyon jelentős munkát végeztek, és sok új tudományos eredményt mutattak be.³⁹ Röviden szólva itt a gazdaságmozgósítási, hadigazdasági, túlélési és helyreállítási képességekről van szó.

Az értékesítési biztonság szintje attól függ, hogy mennyire képesek a nemzetgazdaság vállalatai a termékeiket és szolgáltatásaikat a belső- vagy a világpiacon értékesíteni. Ezt alapvetően három dolog határozza meg: az előállított termékek és szolgáltatások versenyképessége, a termelő vállalatok rugalmassága és a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok.

A nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok kockázati tényezője itt is azt jelenti, amit az ellátásbiztonságnál: azaz vannak-e érvényben kereskedelmi embargók az adott országgal szemben, illetve az adott ország termékeivel, termelőivel szemben milyen kereskedelempolitikai eszközöket alkalmaznak más országok.

Az előállított termékek és szolgáltatások versenyképessége két tényezőből tevődik össze: egyik tényező az, hogy a fogyasztói preferencián belül hol állnak az adott ország termékei, vagyis mondjuk jövedelmük csökkenése esetén a fogyasztók mennyire könnyen hajlandóak lemondani az adott ország termelői által gyártott termékek fogyasztásáról. A másik tényező a piaci versenyelőny meglétét jelenti, ami adódhat költségelőnyből (a legolcsóbb a piacon), adódhat specializálódásból (különleges fogyasztói igények kielégítése), vagy származhat a legmagasabb hatékonyságból (azaz a legjobb ár-érték arányból).

A termelő vállalatok rugalmassága szintén két tényezőből tevődik össze: árrugalmasság és termékugalmasság. Az árrugalmasság azt jelenti, hogy az adott szektor vállalatai mennyire képesek a termelési hatékonyságukat a világpiaci hatékonysághoz közelíteni, vagyis, amikor a világpiacon valamilyen oknál fogva csökken a termék ára, akkor képesek-e ők is lejjebb szorítani áraikat, adott esetben például a költségek lefaragásával. A termékugalmasság azt jelenti, hogy amennyiben – a belső- vagy/és a világpiacon – módosulnak a fogyasztói igények, mennyire képesek a nemzetgazdaság egyes szektorai termék- és szolgáltatáspaletteikat a módosuláshoz hozzáigazítani. Mind a két rugalmasság döntő fontosságú az értékesítés szempontjából, és hosszú távon csak azok a szektorok és

---

³⁹ MEDVECZKY Mihály: *A nemzetgazdaság minősített időszakos teljesítőképessége vizsgálatának elméleti alapjai és a gazdaságmozgósítás tervezésének lehetséges korszerűsítési irányai*

vállalatok – és ezen keresztül azok az országok – lehetnek sikeresek, akik rendelkeznek ezekkel a képességekkel.

Amint látható, mind a termékek versenyképessége, mind a rugalmasság, azaz összességében az értékesítési biztonság nagymértékben függ a technológiai biztonságtól, de ugyanúgy az ellátás-, a finanszírozási-, sőt a munkaerő-piaci biztonságtól is, hiszen ezek együttesen határozzák meg a termelési lehetőségeket és a termelés költség szintjét.

A 2-es számú ábrán látható volt, hogy a *gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér alrendszere* körülöleli az összes többi alrendszert. Ennek az oka az, hogy a gazdaságpolitika nem része a kibocsátási folyamatnak, azonban nagyon erősen befolyásolja azt. A gazdaságpolitikai segítheti és gátolhatja is a nemzetgazdaság normál működését és hosszú távú fejlődését. Természetesen normál esetben a gazdaságpolitika célja a nemzetgazdaság és ezzel együtt a lakosság gyarapodása. A kérdés csak az, hogy mennyi lehetősége van ezt támogatni. Így *a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsági szintje attól függ, hogy az adott ország gazdaságpolitikája különböző fiskális, monetáris illetve egyéb (pl.: kommunikációs, diplomácia stb.) eszközökkel mennyire képes befolyásolni a gazdasági biztonság többi alrendszerének biztonsági szintjét.*

A gazdaságpolitikai alrendszer területéhez kapcsolódik a gazdasági (piaci) verseny kérdése is. A verseny túlzott mértékű torzulása már nem csak a fogyasztókat érintheti hátrányosan, hanem a nemzetgazdaság termelési és kibocsátási folyamataira is káros hatással lehet, s éppen ezért a gazdasági biztonság szintjét is csökkentheti. A makroökonómiával, illetve gazdaságpolitikával foglalkozó hazai és nemzetközi szakirodalom egységes véleményen van a tekintetben, hogy a verseny biztosítása az állam gazdaságpolitikai feladatai közé tartozik. Ezért a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér alrendszer biztonsági szintjének része az is, hogy az állam mennyire képes a gazdaságban a piaci versenyt és a verseny tisztaságát fenntartani. Hiszen előfordulhat például olyan szituáció is, hogy a transznacionális vállalatok olyan erős alkupozícióval rendelkeznek az állammal szemben, hogy kikényszeríthetnek versenykorlátozó intézkedéseket, vagy tartósan fenntarthatnak ilyen állapotot. Ugyanez megtörténhet külső politikai nyomás esetén is.

Ahogy írtam ehhez az alrendszerhez tartoznak a diplomáciai eszközök, vagyis a gazdaságpolitika nemzetközi kontextusai is, amelyek segíthetik a gazdaság normál működését, a kockázatok alacsony szinten tartását, a hazai gazdasági aktorok tevékenységét. Idetartozik a nemzetközi együttműködés gazdaságélénkítő hatása is. Mindezek azok, amit a Collins-féle tankönyv a gazdasági biztonság kapcsán „alliance security”-nek nevez.

1.1.2.2. A gazdasági biztonság egyes alrendszereinek biztonsági szintjében bekövetkező negatív változás hatásainak súlya a biztonságra

A gazdasági biztonság előző alfejezetben bemutatott egyes alrendszerei kapcsán a biztonsági szint megingása egyes országok esetében nem egyformán valószínű. Ugyanígy a rövid-, illetve hosszú távú következmények súlyossága is eltérő.

Gazdag Ferenc professzor előző alfejezetben leírt meghatározásánál maradva, most azt vizsgálom meg, hogy az egyes alrendszerek megingása milyen súlyosságú problémákat okozhat rövidtávon, azaz milyen valószínűséggel igényel magasabb szintű bürokratikus beavatkozást.

Mivel a bekövetkezés valószínűsége gazdaságonként eltérő, ezért általánosságban inkább csak a következmények súlyozása lehetséges. (Igaz ez is függ az adott gazdaság és ország karakterisztikájától.) Az alábbi táblázatban megpróbálom egymáshoz viszonyítva súlyozni az egyes az alrendszerek rövidtávú hatásait:

Gazdasági biztonság alrendszere	Hatásmechanizmus súlyozása 1-5-ig
Ellátásbiztonság	4
Kiemelt kockázatú alapellátási lánc az ellátásbiztonságon belül	5
Finanszírozási biztonság	4
Munkaerő-piaci biztonság	2
Technológiai biztonság	1
Védelemgazdasági biztonság	3
Értékesítési biztonság	3
Gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága	3

1. sz. táblázat – Gazdasági biztonság alrendszereinek megingásából adódó hatásmechanizmus súlyozása
(saját szerkesztés)

Természetesen ez a súlyozás szubjektív, könnyen vita tárgyát képezheti. Megalkotásakor a nemzetközi és magyar biztonságpolitikai szakemberek azon elképzeléseiből indultam ki, miszerint egy nagy, kiterjedt hagyományos háború bekövetkezésének a valószínűsége jelenleg és a közeljövőben alacsony. Ezzel szemben az erőforrásokért vívott – a háborútól általában (de nem mindig) eltérő formájú – küzdelem várhatóan csak továbbélesedik. A védelemgazdasági alrendszer súlyát ezért csökkentettem a korábbi hidegháborús kiemelt fontosságú szintjéről közepes erősségűre, s ezért adtam az ellátásbiztonságnak és azon belül is kiemelten az energiabiztonságnak kimagaslóan magas pontokat. Ugyanis a védelemgazdasági képességek továbbra is nagyon fontosak, de a biztonság nem megfelelő szintjéből keletkező hatásmechanizmusok érzékelése, és magasabb szintű állami beavatkozás leginkább katasztrófavédelmi helyzetek kapcsán elképzelhető. Ebből adódóan ennek az alrendszernek a súlyozása attól is függ, hogy milyen mértékű és milyen valószínűségű természeti katasztrófák bekövetkezésére lehet számítani az adott ország kapcsán. Magyarország természeti szempontból katasztrófavédelmi helyzetét tekintve eléggé szerencsés ország.⁴⁰ (Az ipari kockázatok kapcsán már nem feltétlenül ez a helyzet.) A potenciális veszélyt rejtő természeti csapások bekövetkezésének valószínűsége és negatív hatásainak mértéke csekély. Ezért adtam csak 3-as súlyt védelemgazdasági alrendszernek. Kevésbé szerencsés földrajzi fekvésű ország kapcsán ez a súly lehet magasabb, akár 5-ös szint is. Természetesen Magyarország környezetében is vannak jelentős veszélytényezők (pl.: nukleáris erőművek), így természetesen vita tárgya lehet a súlyozás. Nem vagyok szakértő, de úgy gondolom, hogy Közép-Európában egy súlyos ipari baleset – a magas technológiai színvonalból adódóan – nagyon alacsony valószínűségű.

A globalizált világban a védelemgazdasági alrendszerrel ellentétes irányban változott az ellátásbiztonság súlyozása. A növekvő népesség, a növekvő fajlagos gazdasági teljesítmény egyre több és több erőforrást igényel. Ráadásul a társadalom- és a termelés működése olyan mértékben komplexsége vált, hogy bármilyen aprócskának tűnő alapanyag kiesése, vagy bármilyen aprónak tűnő működési fennakadás a kritikus infrastruktúra területén azonnal nagyon súlyos hatásmechanizmusokat indít el, és szinte azonnal magasabb szintű bürokratikus beavatkozást igényel. És akkor olyan fontos ellátási láncokról (nevezzük ezeket alapellátási láncnak), mint tiszta ivóvíz, megfelelő mennyiségű és minőségű élelmiszer, energia még nem is beszéltünk! Ezen ellátási láncok forráshiánya vagy elégtelen működése

---

⁴⁰ MÓNUS Péter – TÓTH László: *A magyar szeizmológiai hálózat fejlődése és jelenlegi helyzete*

azonnal emberéleteket követelhet. Ezért az ellátásbiztonság súlyozásán belül érdemes kiemelt, 5-ös súllyal külön megjelölni azt az alapellátási területet (vagy területeket), amely(ek) kockázatai a legmagasabbnak tekinthető(k) az adott országban. Rengeteg ország esetében ez például biztosan az ivóvízellátás lesz. Magyarország ivóvíz biztosítása és élelmezés szempontjából megint csak szerencsés fekvésű ország. Azonban nálunk a külső energiafüggőség olyan mértékű, hogy ezt az alterületet mindenképpen 5-ös súllyal kell megjelölni! Meg kell itt is jegyezni, hogy a termelés transznacionalizálódása és a transznacionális vállalatok növekvő szerepe szintén növeli az ellátási kockázatokat, s így az alrendszer súlyát.

A finanszírozási biztonság szintén nagyon magas súlyozású értéket kapott. Azt hiszem, nagyon hosszú magyarázatot ez külön nem érdekel, hiszen már az is önmagában sokatmondóan alátámasztja ezt, hogy sokan a pénzügyi biztonságot – az energiabiztonsággal egyetemben – a gazdasági biztonságtól külön területként kezelik. (Amivel én a pénzügyi biztonság kapcsán nem feltétlenül értek egyet). Amennyiben nem jut elegendő finanszírozási forráshoz a gazdaság, az egyes családok (egyéb non-profit szervezetek) és vállalatok számára is végzetes lehet. Már ebben az esetben megjelenhet a normál gazdaságpolitikai intézményeknél magasabb szintű állami beavatkozás a biztonság szintjének helyreállításának céljából. Amennyiben azonban az állam nem jut elegendő finanszírozási forráshoz, az államcsődöt jelent. Ennek bekövetkezése és „lebonyolítása” természetesen legmagasabb szintű állami kezelést igényel. Ráadásul – és azt hiszem, ezt sem kell különösebben megmagyaráznom – egy államcsőd bekövetkezése nem csak a gazdasági biztonság más alrendszereinek biztonsági szintjét érinti súlyosan, hanem a biztonság többi – társadalmi, politika, katonai – dimenzióját is. Ebből a szempontból is hasonló a finanszírozási biztonság az ellátásbiztonsághoz, hiszen annak kapcsán is leírható ugyanez a hatásmechanizmus.

A munkaerő-piaci biztonság alacsony súllyal szerepel, mivel annak rövidtávú megingása inkább csak egyes gazdasági ágakban okozhat problémákat. Természetesen ezek lehetnek akkorák – és itt megint csak utalni kell a szlovákiai orvos-sztrájkra – amelyet a (gazdaság)politika normál működésben nem képes kezelni, és magasabb szintű beavatkozást igényel.

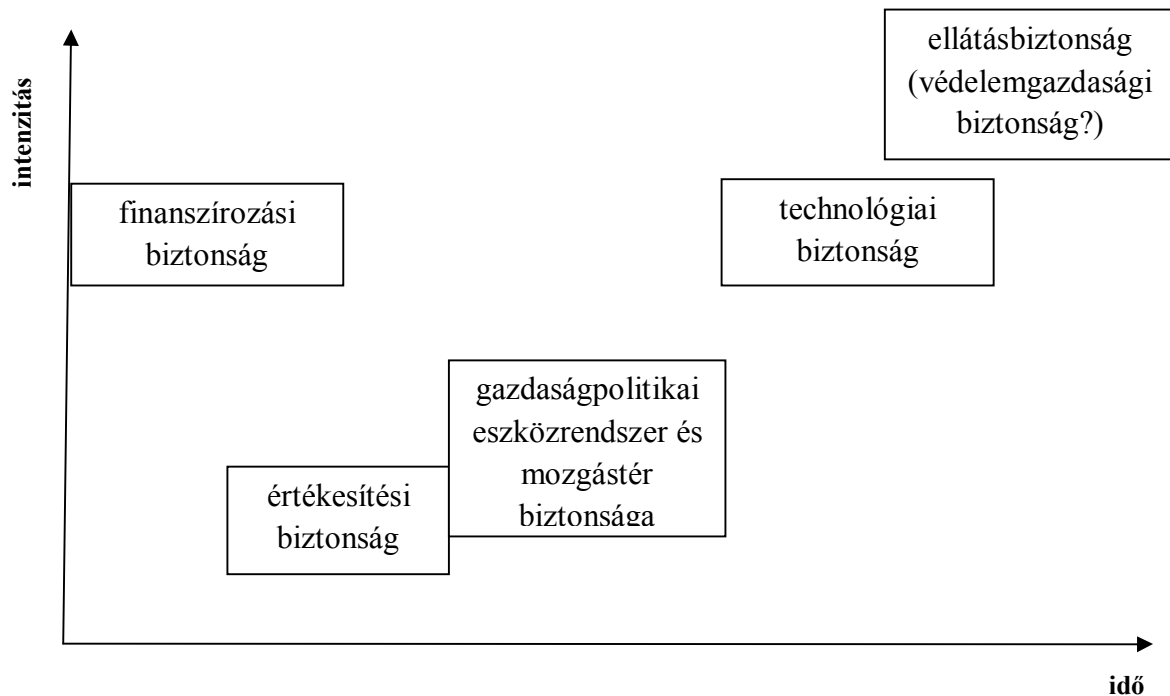
A táblázatban a technológiai biztonság szerepel a legkisebb súllyal. Ennek oka, hogy bár a technológiai színvonal biztosítottasága és növekedése hosszú távon a gazdaság egyik legfontosabb összetevője, rövidtávon a többi alrendszerénél kevésbé súlyos következményekkel járó problémákat okozhat a terület biztonsági szintjének megingása.

Közepes, 3-as súllyal szerepeltettem az értékesítési biztonság alrendszerét. Ennek oka, hogy mind a biztonság szintjének lassú, hosszú távú csökkenése (azaz a nemzetközi versenyképesség romlása), mind a gyors, rövid távú megingása (azaz nemzetközi kereskedelmi szankciók bevezetése az adott ország ellen), nagyon súlyos gazdasági-, politikai- és társadalmi problémák kialakulásához vezethet (hiperinfláció, gyorsan növekvő munkanélküliség, devizatartalékok erodálódása és hatása az importra, valamint mindezek társadalmi, politikai, környezeti(!) hatásai), akár csak az ellátás- és a finanszírozási biztonság kapcsán, azonban annyira közvetlenül talán az emberi létre kevésbé van hatással. (Ilyen szempontból a legjobb példa talán Irán helyzete a gazdasági embargó kapcsán.) Természetesen mindezen levezetésből adódóan elfogadom, ha valaki magasabb súlyt javasol az alrendszer kapcsán.

Szintén közepes, 3-as súlyt kapott a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér alrendszere. Ennek oka az, hogy ezen alrendszer kapcsán a biztonsági szint megingása eleve azt jelenti, hogy a gazdaságpolitika normál intézményi működése nem kielégítő (eszközök vagy mozgástér hiányzik), így a biztonsági szint helyreállítása eleve magasabb szintű állami beavatkozást igényel.

Ebben az alfejezetben szeretném azt is röviden bemutatni, hogy a jövőben várhatóan hogyan alakul át a fenti súlyozás. Jelenlegi jövőképünk alapján hogyan várható a gazdasági kockázatok és fenyegetések módosulása. Természetesen itt is országonként eltérő képpel számolhatunk, ezért én csak a jelenlegi folyamatok (erőforrások csökkenése, népességnövekedés, éghajlatváltozás, globalizáció erősödése, gyorsuló technológiai fejlődés) kapcsán egy többé-kevésbé általánosítható egyszerű képet kívánok felvázolni. A 3. sz. ábrán, a vízszintes tengelyen az idő kerül ábrázolásra, amely azt mutatja meg, hogy várhatóan a jövőben milyen időtávon jelentkezhetnek – sűrűsödő – problémák az egyes gazdasági biztonsági alrendszerek kielégítő szintű működése kapcsán. A függőleges tengelyen pedig a várható problémák intenzitása kerül bemutatásra, azaz az, hogy az adott alrendszer biztonsági

szintjének megingása mennyire erőteljes behatással járhat a nemzetgazdaság működésére, valamint a biztonság más dimenzióinak helyzetére.

3. sz. ábra – Gazdasági biztonság kockázatainak és fenyegetéseinek várható jövőbeni alakulása
(saját szerkesztés)

A finanszírozási biztonság megingásával kapcsolatos problémák napjainkban is hektikusan elő- előfordulnak a világon. Igazából ezzel bármikor bármely túlhevült vagy eladósodott gazdaság szembekerülhet. Az alrendszer megingásának behatása, azaz intenzitásának eltérő lehet, de például egy bekövetkező államcsőd nagyon komoly hatással van mind a gazdasági biztonság más alrendszereire, mind a biztonság többi dimenziójára (elég csak a társadalmi vagy a politikai dimenzióra gondolni.)

Véleményem szerint a globalizáció kapcsán egyre növekvő társadalmi különbségek középtávon a gazdasági biztonság kapcsán mindenképpen növelik az értékesítési biztonsággal kapcsolatos kockázatokat. Ráadásul itt cirkuláris kauzalitásról beszélhetünk, mivel az értékesítési biztonság általános csökkenésére a nemzetgazdaságok a reálbérköltségek csökkentésével válaszolhatnak, ami viszont tovább növeli a társadalmi különbségeket, és

ezzel együtt az értékesítési kockázatokat. (Ezzel az összefüggéssel a globalizáció gazdasági biztonságra vonatkozó hatásainak vizsgálata során még foglalkozni fogok.) Azonban ez egy hosszú távú folyamat. Az értékesítési biztonság megingásának természetesen rövidtávon is vannak további következményei (pl.: munkanélküliség folyamatos emelkedése és ennek következményei a költségvetésre), de ezen hatások intenzitása rövidtávon alacsonyabb, mint más alrendszeréknél.

Ugyancsak középtávon várható, hogy az egyes nemzetgazdaságok kapcsán az alkalmazható gazdaságpolitikai eszközök mennyisége és hatásuk erőssége csökken. Azaz az államok egyre kevésbé képesek majd befolyásolni gazdaságuk működését. Ennek okai közé alapvetően az erősödő globalizációs hatások, valamint a regionális gazdasági integrációk növekvő szerepe sorolható.

A jövőkutatás eredményeit tartalmazó legtöbb scenárió hosszú távon kiemeli az egyre fogyatkozó erőforrásokból eltartandó egyre jelentősebb népesség kapcsán a technológia színvonal és fejlődés kiemelkedő fontosságát, valamint a várható ellátási nehézségeket. Ma a világ jelentős részén teljesen természetes, hogy akinek van megfelelő jövedelme az, ha felnyomja a kapcsolót, felgyullad a villany, ha bemegy a boltba, ott megtalál mindent, mivel alapszükségleteit kielégíti. Ez a távoli jövőben egyáltalán nem biztos, hogy akárcsak a fejlett országok kapcsán is ilyen természetesen lesz. Ezért az adott nemzetgazdaság számára a csúcstechnológia hiányából adódó fenyegetések hosszú távon egyre jelentősebbé válnak, és behatásuk is egyre erőteljesebb lesz. A negatív (legvalószínűbb?) jövőbeni scenáriókat alapul véve pedig előbb-utóbb szinte minden gazdaság komoly ellátási kockázatokkal kell, hogy szembenézzon. Márpedig az ellátásbiztonság súlyos megingása nagyon könnyen komoly, földrajzilag is kiterjedt – háborús – konfliktusok kialakulását eredményezheti. Ezért is írtam be a grafikonba az ellátásbiztonság mellé a védelemgazdasági biztonságot is.

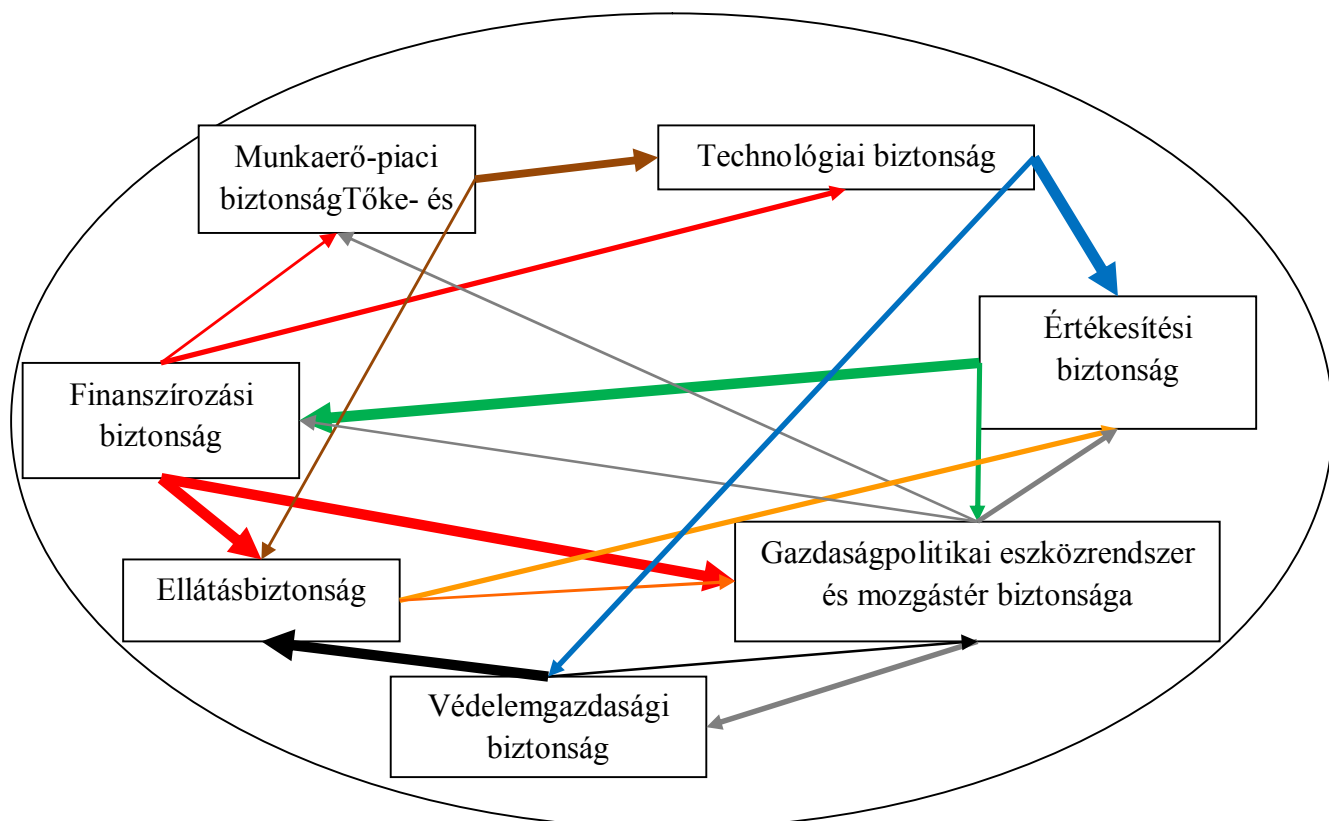
Az alfejezetben bemutatott súlyozás, valamint előrejelzés természetesen erősen szubjektív, amely megpróbál az általánosság szintjén mozogni, hiszen mint említettem, a nemzetgazdaságok karakterisztikájából adódóan a súlyok országonként változhatnak. A gazdasági biztonsággal kapcsolatos kutatás egy későbbi fázisában az alfejezetben foglaltak objektívebb alapra történő helyezéséhez a Guilford-féle súlyozási módszer alkalmazható. Ennek segítségével egyes gazdaságok esetében az alrendszerek súlyozásának mértéke

viszonylag jól meghatározható az adott nemzetgazdaság, valamint más hasonló karakterisztikájú nemzetgazdaságok historikus – az egyes alrendszerekhez kapcsolódó – (gazdasági, társadalmi) adatainak felhasználásával.

1.1.2.3. A gazdasági biztonság egyes alrendszereinek kapcsolata és kölcsönhatásai

Az előző alfejezetben is szóba került már, hogy a gazdasági biztonság egyes alrendszerei kapcsán a biztonsági szint megingása más alrendszer kockázatának felerősödéséhez vezethet. Ebben nincsen nagy újdonság, hiszen alaptétel, hogy a biztonság egyes dimenziói is szoros kölcsönhatásban állnak egymással. Ugyanígy kijelenthető, hogy a gazdasági biztonság minden egyes alrendszerében bekövetkező – pozitív vagy negatív – változás hatással van az összes többi alrendszer helyzetére is. Ebben az alfejezetben azonban én azt próbálom meg – az előző alfejezethez hasonlóan – súlyozni, hogy ezek a hatások különböző alrendszerek között mennyire erősek. Ez azért fontos a biztonsági tanulmányokkal foglalkozó szakember számára, mert így az egyes alrendszerek biztonsági szintjében bekövetkező változások jövőbeni hatásmechanizmusai kapcsán is következtetéseket vonhat le.

4. sz. ábra – Gazdasági biztonság egyes alrendszereinek kapcsolatrendszere
(saját szerkesztés)

Az ábrán eltérő vastagságú nyíllal (4 különböző vastagság) jelöltem az eltérő erősségű hatásokat. A nyíl iránya azt mutatja, hogy az adott alrendszer biztonsági szintjében bekövetkező változás mely másik alrendszer helyzetére van hatással.

A legerősebb hatásmechanizmusokat a technológiai biztonság – értékesítési biztonság, az értékesítési biztonság – finanszírozási biztonság, a finanszírozási biztonság – gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága, a finanszírozási biztonság – ellátásbiztonság, valamint a védelemgazdasági – ellátási biztonság kapcsán jelöltem. Szintén erős kapcsolat fedezhető fel a munkaerő-piaci biztonság – technológia biztonság között.

A hasonló erősségű hatásmechanizmusok között azonban fennáll intenzitási különbség. Ugyanis egyes hatások nagyon gyorsan, nagyon rövid idő alatt jelentkezhetnek, míg mások hosszú távon fejtik ki hatásukat. Például a technológiai biztonság döntően meghatározza az értékesítési biztonságot, azonban a technológiai színvonalban bekövetkező

negatív változás, csak lassan hosszú évek alatt csúcsosodhat ki egy – a versenyképtelenségből, azaz az értékesítési biztonság megingásából adódó – gazdasági krízisben (növekvő munkanélküliség, visszaeső termelés, csökkenő költségvetési bevétel és kiadás stb.) Az értékesítési biztonság megingása viszont pillanatok alatt a finanszírozási biztonság kockázatainak robbanásszerű erősödését okozhatja. Az exportbevételektől való elesés a fizetési mérleg felborulásával, az importtermékek finanszírozásának növekvő nehézségeivel jár. (Nem jut külföldi valutához a gazdaság, ezért nem tud mivel fizetni a külföldi termékekért, szolgáltatásokért.) Ez szintén pillanatok alatt ellátási nehézségeket, termelés kiesését okozhat. (Megint csak idevaló példa erre Irán.)

Ugyanígy, a finanszírozási biztonság megingása azonnal szorult helyzetbe hoz egy negatív költségvetési egyenleggel rendelkező államot, amelynek gazdaságpolitikai mozgástere ebben az esetben rögtön erősen beszűkül. Ezzel szemben a munkaerő-piaci biztonság megingása, a képzett munkaerő kivándorlása ugyan erős hatással van a technológiai biztonságra, azonban utóbbi biztonsági szintjének csökkenése nem ilyen gyors és heves lefolyású.

A hatásmechanizmusok nagyon rövid bemutatása⁴¹ után mindenképpen idekívánczik Lakner Zoltán professzor kiemelése – amivel csak egyetérteni lehet –, miszerint a gazdasági biztonság alrendszerét *kaotikus dinamika* jellemzi. Azaz az egyensúlyi pontból történő kicsi kilengés is kimozdítja a rendszert nyugalmi állapotából, és nehezen (szinte lehetetlenül) előrejelezhető hatásmechanizmusokat indít el.⁴² Ez napjaink a gazdasági (és társadalmi) rendszerének hihetetlen komplexitásából adódik. Éppen a gazdasági biztonság rendszerének ezen kaotikus dinamikával leírható jellemzője kapcsán válik nagyon fontossá az előrejelzés szerepe.

1.1.2.4. A gazdasági biztonság és a világgazdasági aszimmetrikus függőségi helyzetek kapcsolata

Ahogy azt már az 1.1.2.1-es alfejezetben is említettem, a 2007-es Biztonságpolitikai Kézikönyv helyesen megállapítja, hogy a gazdasági biztonság szintje nagyon szoros kapcsolatban áll a nemzetgazdaság külső függőségének mértékével. Ez alatt nem arra kell

---

⁴¹ A hatásmechanizmusok vizsgálata megint csak önmagában egy külön doktori értekezés témájául szolgálhat.

⁴² FOKASZ Nikosz: *Káosz és fraktálok*

gondolni, hogy a teljesen önálló gazdasági rendszer feltétlenül a legstabilabb (Észak-Korea?), hanem a nemzetközi kapcsolatok aszimmetrikus természetét kell görcső alá venni.

A társadalomtudományok minden területén ismert, hogy az egyének, közösségek vagy társadalmak, országok közötti kapcsolatok jellemzően aszimmetrikusak. Ezt azt jelenti, hogy az egyik fél jobban rászorult, ráutalt a kapcsolatra, azaz az egyik fél függősége nagyobb. Egy kapcsolat – amennyiben nem kényszerből valamilyen erőszak vagy fenyegetés útján jön létre –, addig marad meg, amíg fenntartása mindkét fél számára több pozitívummal jár, mint negatívummal. De az aszimmetrikus tulajdonsága a kapcsolatoknak azt jelenti, hogy ugyan mindkét fél hasznot húz a kapcsolatból, de jellemzően az egyik – a kisebb függőséggel rendelkező – fél haszna nagyobb lesz. (Erőszakkal fenntartott kapcsolat esetén ez még inkább így van.)

A világgazdaságban az országok viszonyát is ilyen aszimmetrikus kapcsolatrendszer jellemzi. A kereskedelmi-, technológiai-, információs-, termelési tényezők áramlásához kötődő stb. kapcsolatokban a felek nem egyenrangúak, jellemzően az egyik fél függősége nagyobb. Ebből adódóan a kapcsolatok során keletkező (áru-, termelési tényező-, technológiai-, információ-) cseréből az egyik fél nagyobb haszonnal jön ki, mint a másik. Így az egyik ország, régió gazdasági növekedése és fejlődése gyorsabb lesz, mint a másiké. És emellett, ami a kutatás szempontjából nagyon fontos: az egyik fél gazdasági biztonságának szintje magasabb lesz, mint a másiké! Most az összes ilyen aszimmetrikus gazdasági kapcsolatot nem kívánom felsorolni – ezt már megtettem egy korábbi munkában –, csak azokkal a függőségi helyzetekkel foglalkozok röviden, amelyek – az előző fejezet definícióinak is megfelelően – jelentősen befolyásolják egy ország gazdasági biztonságának valamelyik alrendszerét.

Az aszimmetriák a termékek kereskedelmében a külkereskedelem szerkezetének és irányának eltérőségét jelenti. Nem mindegy, hogy egy országnak milyen az exportszerkezete, milyen az importszerkezete, mennyi export- és mennyi importpartnere van, és mennyire rugalmas a gazdasága, mert könnyen függőségi helyzetbe kerülhet.

Hosszú távon nem szerencsés, ha egy ország kevés exporttermékkel rendelkezik, ellenben sokfélélt importál. Ebben az esetben nagyon kiszolgáltatott az exporttermék világpiaci árának. Amennyiben a termék ára leesik, úgy az ország nem képes az import addigi

mennyiségét fenntartani, az életszínvonal jelentősen csökken. A monokultúrás gazdaságokat a világ kevésbé fejlett régióiban találjuk.

Nem szerencsés, ha egy-egy export- vagy importpartner magas részarányt képvisel a külkereskedelemben, mert ebben az esetben a gazdaság kiszolgáltatott lesz a másik ország gazdasági helyzetének vagy politikai akaratának. Főleg akkor, ha az előbbi gazdaság nem képvisel jelentős részarányt a partner ország külkereskedelmében. Ha a partner országban a gazdaság dekonjunktúrába kerül, esetleg korlátozzák a behozatalt vagy a kivitelt, akkor az első ország elveszti exportpiacát, vagy nem jut hozzá valamilyen importtermékhez. Ez egy függőségi helyzet, és egyértelmű, hogy a külkereskedelem haszna nem egyenlően fog megoszlan a két partner között. Jellemzően ilyen a kapcsolat a volt gyarmattartók és volt gyarmataik között.

Nem mindegy milyen az ország gazdaságának alkalmazkodóképessége. A rugalmas gazdaság képes a világpiaci változásokhoz alkalmazkodni. Az exporttermék csökkenő világpiaci ára esetén képes terméket váltani. Az importtermék növekvő világpiaci ára esetén képes valamennyire átállni az importot helyettesítő termékek gyártására. A rugalmas gazdasággal rendelkező országok ezért fejlettebbek lesznek, és emellett gazdasági biztonságuk is erősebb lesz.

Az sem mindegy, hogy mekkora és milyen erős a belső piac. Ha csökken az exporttermék iránti világpiaci kereslet, az erős belső piac képes lehet a termelést elfogyasztani, és így az életszínvonal fenntartható addig, amíg vagy újra megnő a kereslet a világpiacon, vagy amíg a gazdaság termelési szerkezete átáll más termékek gyártására. A pénzügyi-gazdasági világválság idején is látható volt, hogy az erős belső piaccal rendelkező országokat kevésbé rázta meg a válság, gazdasági biztonságuk nagyobb (Lengyelország kontra Cseh Köztársaság, Szlovákia).

A pénzügyi kapcsolatok aszimmetriái a tőkeáramláshoz köthetőek, leginkább a kölcsöntőkéhez. A pénzügyi kapcsolatokban – akárcsak a kereskedelmi kapcsolatokban – olyan függőségi helyzet alakulhat ki, amellyel az egyik fél jobban jár, mint a másik. A pénzügyi kapcsolatok helyzetét befolyásolják az alábbi tényezők: az ország nettó tőkeexportőr vagy tőkeimportőr helyzete; a finanszírozási függőség mértéke a GDP-hez, a hazai

megtakarításokhoz vagy az export értékéhez viszonyítva; az adósságállomány nagysága, összetétele, jellege (kamat mértéke, lejárat hosszúsága, valutanem, állami vagy magánhitel); az adós-hitelezői viszony koncentrálttsága vagy diverzifikáltsága.

Minél nagyobb a saját hitelezés aránya, minél nagyobb a belső megtakarítás aránya, minél diverzifikáltabb az adósság szerkezet, annál kedvezőbb az ország helyzete, gazdasági biztonsága. A jelentős külső finanszírozási függőség veszélyes. Borúlátó világpiaci hangulat esetén a finanszírozás megszűnhet, a beruházások leállnak, és államcsőd is kialakulhat.

Nem kedvező, ha az adósságállomány homogén, azaz jelentős részben egy másik ország/szervezet felé eladósodott a gazdaság. Ebben az esetben az ország függőségi helyzetbe kerülhet, a hitelező ország/szervezet könnyen beleszólást nyerhet az adós ország gazdasági folyamatainak és külgazdasági kapcsolatának alakulásába. Ebben az esetben nem csak a finanszírozási biztonság gyengül, hanem a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága is.

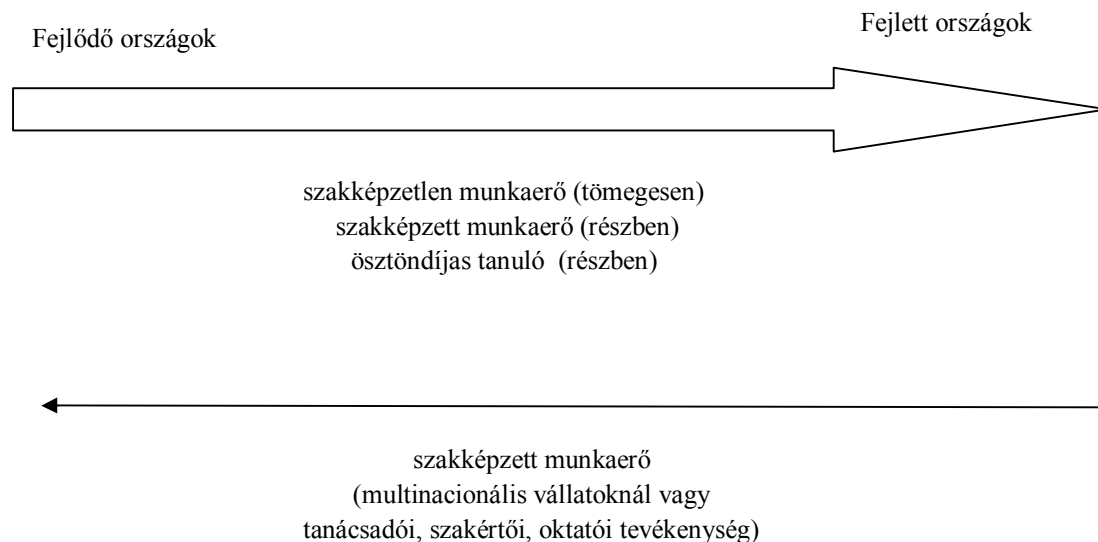
A külföldi devizában történő eladósodás veszélyeit nem kell bemutatni, hiszen ez komoly árfolyamkockázatokat rejt magában. Saját valutájának gyengülése esetén a gazdaságnak egyre több terméket kell előállítani ahhoz, hogy hiteleit vissza tudja fizetni. Ezzel együtt az import inputok ára felmegy, azaz csökken az ellátásbiztonság. (Párhuzamosan vele viszont nőhet az értékesítési biztonság, hiszen – ha az import inputok részértéke nem túl magas az output értékében – csökken az előállított termék, szolgáltatás világpiaci ára. Az egyik alrendszerre tehát pozitívan, más alrendszerekre negatívan hathat a valuta leértékelődése. Ebből a kettősségből is látszik a folyamatok komplexitása.)

A pénzügyi kapcsolatok aszimmetriája olyan módon is fennállhat, hogy az adott ország tőkepiacán nincsenek az adott ország gazdaságához szorosabb szálakkal kötődő fajsúlyos szereplők (pl.: hazai hitelintézetek). Ebben az esetben fennáll annak a kockázata, hogy a tőkepiacon a megtakarítások keresletével-kínálatával foglalkozó külföldi érdekeltségű szereplők fokozatosan leépítik tevékenységüket. Ekkor a finanszírozási biztonság romlik, nehezebb forrásokhoz jutni, a beruházások csökkennek, s hosszú távon az életszínvonal romlik.

És természetesen az sem mindegy, hogy milyen célra fordítják a hiteleket. Fejlesztésekre, beruházásokra, vagy veszteséges – vállalati, államigazgatási – működés

fenntartására. Veszélyes, ha a hitelfelvétel önmagát erősítő folyamattá válik. Ekkor a hitelfelvétel már azért szükséges, hogy az előző hitelt, vagy csak annak kamatait tudja törleszteni az ország. Adósságspirál alakul ki, amely a finanszírozási biztonság és a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága szempontjából is nagyon súlyos kockázati tényező.

A *munkaerő áramlásának aszimmetriája* azt jelenti, hogy nem ugyanolyan tömegű és nem ugyanolyan összetételű munkaerő áramlik az egyes régiók között. A kétirányú mozgás a következőképpen jellemezhető:

5. sz. ábra – Munkaerő-áramlás aszimmetriája
(saját szerkesztés)

A munkaerő-áramlás aszimmetriájából is egyes térségek pozitívabban, mások negatívabban jönnek ki, bár ennek megítélése nehéz, hiszen mind a fejlődő, mind a fejlett országok számára okoz előnyöket és hátrányokat is. A fejlett országok számára előny eloregedő társadalmuk munkaerő-pótlása, hiányszakmák, keresett végzettségek megszerzése, olcsó munkaerő biztosítása. Hátrány számukra, hogy a bevándorlás komoly kulturális problémákat okozhat. A fejlődő országoknál előnyként jelentkezik a jövedelemszerzési lehetőség a lakók számára, valamint a fejlett országokból érkező, valamint az onnan

hazatelepülő munkaerő technikai segínyt, technológia- és tudástranzfert hoz magával. A fejlődő országoknak egyértelműen hátrány a „brain drain”, a képzett munkaerő emigrálása. Ez súlyosan veszélyeztetheti a kibocsátó ország munkaerő-piaci biztonságát. Ezen kívül a fejletlen ország munkaerő-piaci helyzete a fejlett ország munkaerő-piaci változásainak közvetlen hatása alá kerül. Ha célország gazdasága dekonjunktúrába kerül, akkor tömegével érkehetnek haza munkanélküliek, ami sokkhatásként érheti a gazdaságot és a szociális ellátórendszert. (Akár úgy is súlyosan nőhet a munkanélküliek száma, hogy a hazai gazdaság egyetlenegy munkást sem bocsátott el!) Valamint a fejletlen országokban is okozhat kulturális problémákat a migráció. A külföldről hazatérők és az otthon maradtak között feszültség alakulhat ki az eltérő jövedelemviszonyok, a külföldi fogyasztási szokások és luxusigények közvetlen demonstrálása kapcsán.

A technológiai kapcsolatok aszimmetriája azt jelenti, hogy az új technológiák nem egy időben, és nem egyenlő gyorsasággal terjednek a világ különböző régióiban. Mint hangsúlyoztam, a technológiai biztonság az egyik kulcsfontosságú alrendszere a gazdasági biztonságoknak. Ebből adódóan a technológiai kapcsolatok aszimmetriája az egyik legfontosabb oka a fejlődési egyenlőtlenségeknek. Ahogy említettem, nem mindegy, hogy egy ország technológia-fejlesztő, - gyártó, - exportáló ország, vagy csak technológia-vásárló, - átvevő,- alkalmazó. A K+F tevékenység értékének különbözősége mellett súlyos aszimmetria az is, ha a tevékenység döntően külföldi tulajdonú vagy transznacionális vállalatokhoz kötődik. Ezek kivonulásával gyorsan csökkenhet az ország technológiai biztonsága.

Fontos a technológia diffúziójának gyorsasága, és az, hogy a technológiai kutatások mely ágazatokra terjednek ki. Az a legjobb, ha a high-tech szektorokban (kulcságazatokban) folyik a technológiai kutatások döntő többsége, és a gazdaság az elért eredményeket gyorsan képes alkalmazni, azaz a diffúzió gyors. Ehhez persze szükséges az oktatási és kutatási infrastruktúra magas színvonala, valamint a szellemi tulajdon védelme.

Aszimmetrikus viszonyokat leggyakrabban a centrum-félperiféria, centrum-periféria gazdasági kapcsolatok kapcsán ismerhetünk fel. A centrum gazdaságokat jellemzően az aszimmetrikus kapcsolatok kedvezőbb, kevésbé függő oldalán találjuk, míg a periféria országok az ellenkező oldalon foglalnak helyet. A centrum, félperiféria, periféria létet a múltban egymásra épülő, egymásból kiinduló folyamatok, illetve ezek jelenbeli

következményei határozzák meg (*útfüggőség elmélete*). Hiszen a centrum-periféria viszonyt alapvetően a technológia, az innováció, és ebből következőleg a kulcságazatok jelenléte dönti el. Márpedig a jelenlegi technológiai fejlődés a múltbeli fejleményektől függ, a technológiai változásokban kontinuitás fedezhető fel. Az innovációk a korábbi technológiai változások láncolatába illeszkednek, azaz az újdonságoknak megvannak a történelmi előfutárai.⁴³ Mindebből az következik, hogy a *gazdasági biztonság jelenlegi helyzetének* mindig komoly, kvázi beláthatatlan hosszú időre visszanyúló, *történelmi előzményei vannak*.

1.1.3. SZOCIÁLIS BIZTONSÁG

1.1.3.1. A biztonság társadalmi-szociális dimenziója

Az 1.2.1-es alfejezetben már részletesebben foglalkoztam a biztonság társadalmi-szociális dimenziójának értelmezésével. Olyan szituációkat mutattam be, ahol a biztonság összes többi dimenziójának szintje kielégítő, az egyén létbiztonsága mégis súlyosan veszélyeztetett, vagy pedig az egyén ki van rekesztve a társadalom termelési, döntéshozatali vagy/és újraelosztási folyamataiból. Ezekkel a szituációkkal bizonyítottam, hogy mindenképpen szükséges külön kezelni a társadalmi-szociális dimenziót. Még egyszer hangsúlyozom, hogy a szociális biztonság kérdésének felvetése a kutatás során azért elengedhetetlen, mert a Magyarországon elterjedt rendszer (a legtöbb hazai szakirodalom, tudományos munka, mint például a gazdasági biztonság alfejezetben ismertetett VKI tanulmány, vagy a 2007-es és a 2011-es biztonságpolitikai tankönyvek is) a szociális biztonságot a gazdasági biztonság részének tekinti. A saját véleményem és az általam felállított modell ezzel ellentétes. Ezért mindenképpen szükséges a szociális biztonság vizsgálata, hogy modelletem alátámaszthassam.

A társadalmi-szociális dimenzió alapvetően az egyén szükségleteinek kielégülési szintjét jellemzi. Hiszen *az egyén biztonságához mindenképpen szükséges biológiai-fiziológiai szükségleteinek kielégülése. Ezt nevezzük szociális biztonságnak*. Emellett ma már az emberi lét alapjának tekintjük, hogy társadalmi lények vagyunk, azaz részt veszünk a társadalom különböző – termelési, döntéshozatali, újraelosztási stb. – folyamataiban. Alapvetően ez különbözteti meg az emberi létet az állati létől. Hiszen az állatok biológiai szükségletei is kielégülésre találnak életük folyamán. Az ember attól lesz ember, hogy társadalmi

---

⁴³ SCHIENSTOCK, Gerd: *Az útfüggőség és az új fejlődési pálya: A finn példa*

szükségei is vannak, és szeretné azokat minél magasabb szinten kielégíteni. Az aszkéta lét pontosan arról szól, hogy az ember lemond ezen társadalmi szükségletek jelentős részéről. Persze ez nem azt jelenti, hogy ettől az állati létre süllyed le. Hiszen pontosan az az emberi, hogy önmaga dönt a lemondásról. Azaz *a társadalmi biztonság azt jelenti, hogy az embernek lehetősége van saját akarata szerinti mértékben részt venni a társadalom termelési, döntéshozatali, újraelosztási stb. folyamataiban.*

Tehát a társadalmi és szociális biztonság megléte a már említett strukturális erőszak hiányát jelenti, azaz hogy igazságtalan politikai vagy gazdasági struktúra nem akadályozza az egyéneket abban, hogy az alapvető anyagi javakhoz, vagy a társadalmi döntéshozatali lehetőségekhez hozzáférjenek. Azaz másképpen fogalmazva, a társadalmi-szociális biztonság az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 22-es cikkelyének megvalósulását jelenti. Ez a cikkely kimondja, hogy *„A társadalom tagjaként mindenkinek joga van a szociális biztonsághoz és annak biztosításához, hogy nemzeti erőforrással és nemzetközi együttműködéssel, valamint az egyes államok szervezetével és erőforrásaival összhangban megvalósuljanak a méltóságához valamint a személyiségének kibontakozásához nélkülözhetetlen gazdasági, szociális és kulturális jogok.”*⁴⁴

A társadalmi-szociális dimenzió alapvetően két alrendszerből áll: az össztársadalmi alrendszer (érvényesülési alrendszer) és a(z) (egyéni) szociális alrendszer (megélhetési alrendszer). Ez a két alrendszer csak a magyar nyelvben választható ilyen módon ketté, hiszen alapvetően szinonima szavakról van szó, amelyekre külön angol, német vagy francia kifejezés nem igazán vagy csak nagyon nehezen található. (Éppen ezért használom az egyéni szociális alrendszer kapcsán a megélhetési biztonság kifejezést is, mivel ez egyrészt megfelelően lefedi tartalmát, másrészt a nemzetközi szakirodalom is ezt a területet a „livelihood” kifejezéshez köti.⁴⁵) A lényeg azonban nem is az alrendszerek megnevezése – arra valószínűleg lehet jobbat is találni –, hanem az a megkülönböztetés, hogy az egyik alrendszer a Maslow-piramis legalsó két szintjének megvalósulásával, tehát az emberi lét szükségleteinek kielégülésével, míg a másik alrendszer – nevezzük ezt most társadalmi alrendszernek – a piramis magasabb szintjeivel, azaz a társadalmi folyamatokban való aktív részvétel lehetőségével foglalkozik. Ebből adódóan a össztársadalmi alrendszer, *a társadalmi*

---

⁴⁴ *Universal Declaration of Human Rights*

⁴⁵ *Contemporary security studies* (edited: COLLINS, Alan)

biztonság az egyénnel vagy az egyének egyes csoportjával szembeni közvetlen vagy közvetett diszkrimináció hiányát jelenti a jogrendszerben, a munkaerőpiacon, az államigazgatásban, és az újraelosztási rendszerekben (nyugdíjrendszer, egészségügy, oktatás, közlekedés stb.). A közvetlen diszkrimináció fogalmát nem kell különösebben elmagyaráznom: az állam vagy a társadalom egy döntéshozatali lehetőséggel (ez nem kell feltétlenül, hogy jogkör legyen) rendelkező csoportja kizár egyéneket vagy más csoportokat a fenn említett társadalmi folyamatokból (termelés, döntéshozatal, újraelosztás). Közvetett diszkrimináció alatt olyan eseteket értek, amikor közvetlen kizárás ugyan nincsen (jogilag mindenki részt vehet a folyamatokban), azonban a feltételek nem biztosítottak a részvételhez. Például egyes területeken nincsen megfelelő szintű és elérhetőségű oktatás, nincsen anyanyelvi oktatás, vagy anyanyelvi oktatás lehetősége ugyan megvan, de a fizikai feltételek (tankönyv, tanerő stb.) nem biztosítottak hozzá, nem biztosított az anyanyelv használata az államigazgatási eljárásokban, a döntéshozatali lehetőségeknél, a munkaerő-piaci vagy államigazgatási diszkrimináció büntethetősége a gyakorlatban nem valósul meg stb.

1.1.3.2. A szociális biztonság összetevői

A társadalmi-szociális dimenzió másik alrendszerét nevezem én (egyéni) szociális biztonságnak vagy más néven megélhetési biztonságnak. (Még egyszer hangsúlyozom, ez a magyar nyelven megvalósítható elnevezésbeli elkülönítés.) Az általam felállított rendszer logikájából az következik, hogy amíg az előző alrendszer a társadalmi érvényesülés lehetőségének biztosítottságával foglalkozott, addig a szociális alrendszer a Maslow-piramis legelső két lépcsőfokát, vagyis a biológiai és fiziológiai szükségletek kielégülését kell, hogy vizsgálja. Tehát ez az alrendszer a létbiztonságnak azon szükségleteit foglalja magába, amelyek kielégítése nem az állam hatalmi funkciójának (honvédelem, rendvédelem, katasztrófavédelem stb.) a feladata.

Az egyéni szociális (megélhetési) biztonság meghatározása viszonylag egyszerű, – legalább is egyszerűbb, mint a gazdasági biztonságé –, hiszen a világ különböző pontjain több nemzetközi szervezet foglalkozik a terület kutatásával, valamint a szociális biztonság erősítésével. Az alfejezetben azt a logikát követem, amit a gazdasági biztonságnál is tettem. Megvizsgálom a területhez kapcsolódó releváns anyagokat, és ezek alapján megalkotom a saját definíciómat a szociális biztonság fogalmára és rendszerére. A két legfontosabb

szervezet, amire kiemelt figyelmet kell fordítanom a terület kutatása során, a következők: Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO), Nemzetközi Társadalombiztosítási Szövetség (ISSA).

A társadalombiztosítás intézménye a XIX. sz. végén született meg, s a XX. század során terjedt el a világban újabb és újabb elemekkel kibővülve. A társadalombiztosítás és szociális biztonság ebben az időben ekvivalens fogalmak voltak, s jelentésük a társadalombiztosítási védőháló kiterjedtségére vonatkozott. Minél erősebb és nagyobb ez a védőháló, annál erősebb a szociális biztonság. Ezt tükrözi az ILO 1952-ben Genfben ratifikált C-102-es konvenciója a szociális biztonság minimumkövetelményeiről.⁴⁶ Ez a szociális biztonság következő elemeit sorolja fel:

- betegség idejére szóló jövedelem;
- munkanélküliség idejére szóló jövedelem;
- öregségi jövedelem;
- munkabaleset következményeiből (munkaképtelenség, özvegyiség) eredő ellátás;
- terhesség idejére szóló ellátás;
- rokkantsági ellátás
- hátramaradottak jövedelme (özvegyi-, árvasági ellátás)

Hasonló meghatározással él az ISSA is, kiegészítve a fenti felsorolást a gyógyító- és a megelőző egészségügyi ellátás biztosításával.⁴⁷

1934-ben az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa által elfogadott Társadalombiztosítási Cselekvési Program, amely időrendben az első szociális biztonsággal foglalkozó nyilatkozat, a szociális biztonság következő három elemét sorolja fel:⁴⁸

- otthon biztonsága
- megélhetés biztonsága
- társadalombiztosítási ellátás

Magyarországon a már említett 2007-es VKI-CEU tanulmány foglalkozott a gazdasági biztonság alrendszerként a szociális biztonsággal „A gazdasági biztonságot befolyásoló

---

⁴⁶ *Social Security (Minimum Standards) Convention*

⁴⁷ <http://www.issa.int/Topics/About-social-security> (letöltve 2012.08.20.)

⁴⁸ <http://www.issa.int/News-Events/News2/Social-security-A-pillar-of-social-justice> (letöltve 2012.08.20.)

egyéb (soft) tényezők – Növekedés és társadalmi igazságosság, újraelosztás (szociális biztonság)” címmel.⁴⁹ Ez a vitaanyag az ILO 2004-es „Gazdasági biztonság egy jobb világért” című kiadványra alapozva készült,⁵⁰ s ez utóbbinak az áttanulmányozása sokkal hasznosabb. Ez a szociális biztonság kérdését a korábbi elemeken túl – a szervezet jellegéből adódóan – a munkával kapcsolatos tényezőkkel egészíti ki. Olyanokkal, mint munkaerő-piaci biztonság, foglalkoztatási biztonság, munkabiztonság, jövedelembiztonság. Emellett fontos tényezőként jelenik meg, hogy – még a fenti tényezőket is megelőzve – a szociális biztonság alapja az alapvető szükségleteket kielégítő infrastruktúrákhoz történő hozzáférés biztonsága. Idetartozik az ételmezés, az ivóvízellátás, az egészségügyi ellátás, a lakhatás, a társadalombiztosítási ellátás biztosítotttsága. Ez az értekezés szempontjából is nagyon fontos.

Napjaink két nagyon fontos alapidokumentuma a szociális biztonság kérdéseinek vizsgálata kapcsán, az ENSZ Gazdasági és Szociális Ügyek Részlegének 2006-os kiadványa „Szociális biztonság egy nyitott világban” címmel,⁵¹ valamint az ILO 2011-es Nemzetközi Munkaügyi Konferenciájának jelentése „Szociális biztonság a társadalmi igazságosságért és egy igazságos globalizációért” megnevezéssel.⁵²

Még mélyebben belemerülhetnék a szociális biztonsággal foglalkozó milliányi szakirodalom különböző téziseibe, de az én feladatom alapvetően az, hogy biztonságpolitikai megközelítésből határozzam meg a szociális biztonság fogalmát és rendszerelemeit. A nemzetközi (és a csekély hazai) kutatások a társadalomtudományok egyéb (gazdasági, szociológiai) aspektusaiból indulnak ki, ezért újabb és újabb művek bemutatása számomra sok hozzáadott-értéket már nem produkálna. A fenn említett ILO és ISSA alapidokumentumokból, illetve az általam felállított rendszer logikájából már meghatározható a szociális biztonság fogalma, valamint a biztonság mértékét meghatározó tényezők (rendszerelemek).

Tehát a biztonság komplex megközelítése alapján *a szociális (megélhetési) biztonság úgy értelmezhető, hogy az egyén életbenmaradásának feltételei biztosítottak, hozzáfér minden, az alapvető létszükségleteit kielégítő infrastruktúrához, s rendelkezik akkora*

---

⁴⁹ *A gazdasági biztonságot befolyásoló egyéb (soft) tényezők – Növekedés és társadalmi igazságosság, újraelosztás (szociális biztonság) VKI*

⁵⁰ *Economic Security for a Better World ILO*

⁵¹ *Social justice in an open world ENSZ DESA*

⁵² *Social security for social justice and a fair globalization ILO*

jövedelemmel, amellyel saját maga és az általa eltartott személyek számára méltóságteljes életszínvonalat képes biztosítani. A megfogalmazásnál nehéz kérdésként merült fel bennem, hogy milyen életszínvonal tekinthető a szociális biztonság meglétének. Egyértelmű, hogy önmagában a létfenntartáshoz elegendő jövedelem nem tekinthető a szociális biztonság részének. A napi 2 dollár alatti jövedelemből élő milliárdok, a menekülttáborban tengődő milliók esetében aligha beszélhetünk a szociális biztonság meglétéről. Belekerülhetett volna a megfogalmazásba, hogy rendelkezzen akkora jövedelemmel, amellyel saját maga és az általa eltartott személyek számára az adott körülmények között vagy az adott társadalomban elfogadhatónak tekinthető életszínvonalat képes biztosítani. Ez két irányból sem lenne helyes megközelítés. Egyik részről Nigerben, ahol az ENSZ 2011-es jelentése szerint a társadalom 82%-a mély szegénységben él, és 64%-a nem jut tiszta vízhez,⁵³ mi tekinthető normálnak vagy a társadalomban elfogadottnak? Az átlag életszínvonal ebben az országban a szociális biztonság teljes hiányát jelenti. A másik végléte a megközelítésnek mondjuk Norvégia, ahol adott esetben a társadalom legalsó decilisének tagjai is rendelkezhetnek a szociális biztonság minden elemével, annak ellenére, hogy az ottani társadalom normál életszínvonalától eléggé messze el vannak maradva. Ezért került be végül a megfogalmazásba az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából átvett „méltóságteljes életszínvonal” kifejezés, amelynek a jelentéstartalmával természetesen bőven lehet vitatkozni. Mindenesetre az ENSZ megfogalmazásában ez a tartalmas, emberi lét szinonimáját jelenti, azaz *olyan életszínvonalat, amely az legalapvetőbb biológiai szükségletek kielégítésén túl legalább minimális társadalmi, közösségi szükségletek kielégítését is lehetővé teszi.* Ebből, valamint a bekezdés elején lévő definiálásból adódóan tehát *a szociális (megélhetési) biztonság elemeinek* a következő tényezők tekinthetőek:

- *megfelelő minőségű ivóvíz*
- *megfelelő mennyiségű és tápértékű élelmiszer*
- *lakóhely*
- *egészségügyi ellátás (megelőző és gyógyító)*
- *méltóságteljes élethez szükséges jövedelem (munkajövedelem vagy szociális juttatás, társadalombiztosítási ellátás)*

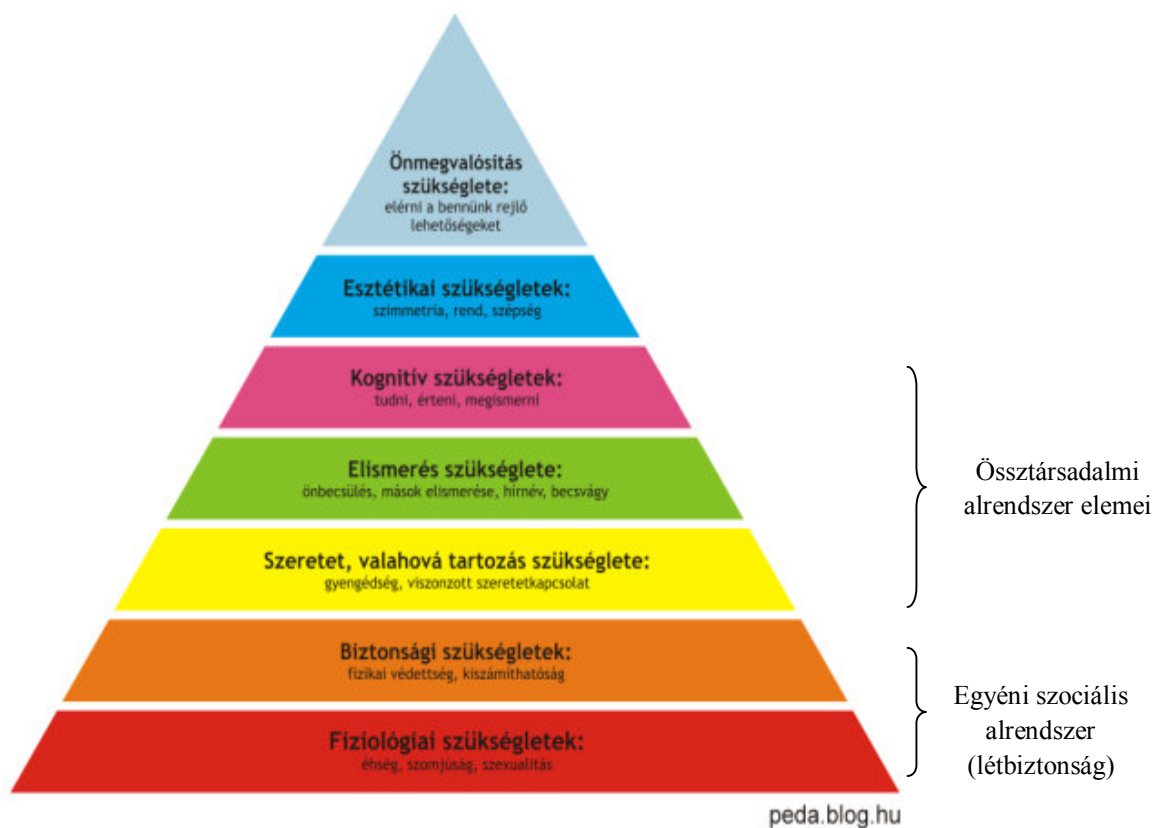
A rendszerelemeket tekintve az a kérdés merülhet fel valakiben, hogy az ivóvízhez vagy az élelmiszerhez való hozzájutás miért tekinthető a szociális biztonság részének, azaz

---

⁵³ *Human development report 2011* ENSZ UNDP

miért társadalmi kérdés. A válasz modern világunk társadalmi komplexitásában rejlik. Napjainkban a termelésben (és az újraelosztásban) a társadalmi munkamegosztás olyan magas szintet ért el, hogy a világ lakosságának nagyon jelentős, többségi hányada nem maga szerzi be ivóvízszükségletét, és nem maga állítja elő napi táplálékát. Ebből adódóan az ivóvízhez, élelmiszerhez, sőt lakóhelyhez való hozzájutás társadalmi folyamatok eredménye lesz, ezért a biztonság társadalmi-szociális dimenziójának részét képezheti⁵⁴.

Az 1.1.3-as alfejezet összefoglalásaként tehát a következő ábra készíthető el:

6. sz. ábra – A biztonság társadalmi-szociális dimenziója

(saját szerkesztés)

(Maslow-piramis forrása: peda.blog.hu)

⁵⁴ A megfelelő minőségű és mennyiségű ivóvízhez és élelmiszerhez történő hozzájutás kapcsán szorosan összefonódik a szociális (megélhetési) biztonság, valamint a gazdasági biztonság ellátási alrendszere. A helyzet értelmezhető úgy, hogy az ellátásbiztonság alatt a technológiai, műszaki, szervezési és logisztikai dolgokat kell érteni, szociális biztonság alatt pedig a lehetőség megteremtését, valamint a szükséges anyagi erőforrás, jövedelem biztosítását.

Természetesen ez az ábra nem azt jelenti, hogy a fiziológiai és a biztonsági szükségletek kielégülése teljes egészében a szociális biztonság részét képezi. Éppen ellenkezőleg: ezek egy jelentős része a katonai, politikai vagy környezeti dimenzióhoz tartozik. Ezzel az ábrával azt mutattam meg, hogy amíg a gazdasági biztonság a nemzetgazdaság normál működését feltételezi, addig a társadalmi-szociális dimenzió az egyén szükségleteinek kielégülését vizsgálja.

A társadalmi-szociális biztonság erőssége egyértelműen jelentősen függ az ország gazdasági helyzetétől, s ilyen módon szoros kapcsolatban van a gazdasági biztonság helyzetével. Ez utóbbi meggyengülése szinte biztosan gyengíti a társadalmi-szociális biztonságot is. Azonban a gazdasági biztonság szintje csak egy, a sok társadalmi-szociális biztonságra ható tényezők közül. Szintén nagyon jelentős hatással van rá, hogy az adott társadalom – hagyományaiból, értékrendjéből, normáiból, gazdasági-társadalmi berendezkedéséből adódóan – mennyire tolerálja a társadalmi különbségek meglétét. Azokban az országokban, ahol a társadalmi különbségek megléte elfogadottabb, ott jellemzően a társadalmi-szociális biztonság gyengébb, és – az ország gazdasági erejéhez viszonyítottan – többen élnek szociális bizonytalanságban, és többen szorulnak ki a társadalmi-gazdasági döntéshozatali lehetőségekből. Nagyon jól példázza ezt az, hogy ha megnézzük az ENSZ 2011-es HDI jelentését, találunk egy olyan táblázatot, amelyben az alapmutatót a társadalmi különbségekkel korrigálja, és ezzel új rangsort állít fel. Ebben a rangsorban az eredetihez képest egyértelműen sokkal hátrébb kerül az összes latin-amerikai és a legtöbb angolszász gazdasági rendszerű ország, míg sokkal előrébb kerülnek az európai kontinens országai, valamint a volt szocialista államok. Jellemzően ezen utóbbi országokban a társadalmi különbségek elfogadottsága jóval alacsonyabb, és ez bizony a szociális biztonság magasabb szintjében is meglátszik. Jól látható, hogy hiába beszélünk több latin-amerikai ország – legfőképpen Brazília – gazdasági sikeréről és felzárkózásáról, még mindig – a gazdasági erejükhöz képest is – óriási tömegek élnek ezen országokban szociális bizonytalanságban, és a társadalmi szükségletek teljes – legális – kielégítetlenségében. Ezzel szemben például Mongóliában és más egyéb volt szocialista országban egyáltalán nem tapasztalhatunk ilyen látványos gazdasági sikereket és fellendülést, az egy főre eső GNI értéke is jóval alacsonyabb, mégis a megfelelő egészségügyi ellátáshoz, oktatáshoz a társadalom sokkal nagyobb hányada jut hozzá. Ez is azt támasztja alá, hogy a szociális biztonság semmiféleképpen nem tekinthető a gazdasági biztonság egyik alrendszerének, hiszen ahogy már írtam, kielégítő, stabil szintű

gazdasági biztonság mellett is nagyon könnyen előfordulhat komoly szociális bizonytalanság. Márpedig alapvető rendszerelméleti tézis, hogy egy rendszer csak akkor funkcionálhat jól, ha minden alrendszer kielégítően működik. Így a társadalmi-szociális biztonság nem a gazdasági biztonság alrendszere, hanem külön dimenzióként kezelendő.

Még egyszer hangsúlyozom, nem tagadom, hogy a társadalmi biztonság és a gazdasági biztonság között nagyon szoros a kapcsolat. Különösen igaz ez a társadalmi biztonság egyéni szociális (megélhetési) alrendszere kapcsán. A két rendszer kapcsolatát – ahogy már utaltam rá az 1.1.2.2.-es alfejezetben – a *cirkuláris kauzalitás* jellemzi. Azaz egy társadalmi-gazdasági válság kapcsán nem értelmezhető, hogy melyik megingása volt előbb, és melyik megingása következik a másikból. A társadalmi különbségek jelentős megnövekedése, a tartós mélyszegénység kialakulása előbb-utóbb gazdasági válságot okoz, mint ahogy a gazdasági válság a társadalmi különbségek megnövekedésével, még mélyebb és tartósabb szegénység kialakulásával jár. De nem is az a lényeg, hogy melyik rendszer megingása az ok és melyik az okozat, hanem az, hogy a folyamat eszkalálódása egyre inkább egy öngerjesztő spirállá válik, és ez rettentően súlyos és borzalmasan nehezen kezelhető helyzetet idéz elő az ország és annak vezetése számára.

1.2. A VILÁG ORSZÁGAINAK FEJLETTSÉG SZERINTI CSOPORTOSÍTÁSA

"Sose felejtse el, hogy angol vagy, következésképpen megütötte a főnyereményt az élet lottójátékában." (Cecil Rhodes)

Bár a brit üzletember és politikusnak tulajdonított mondat még a XIX. és XX. század fordulóján hangozhatott el⁵⁵, annak aktualitása napjainkban is megkérdőjelezhetetlen. Az emberfia számára egyáltalán nem elhanyagolható különbségekkel jár életvitelében és a Maslow-piramisban feltárt szükségleteinek kielégítési lehetőségeiben az a tény, hogy a Föld melyik pontján jön a világra. Ha valaki a szétesőben lévő Szomália területére születik, közel sem ugyanolyan komfort fokozatban és fogyasztási lehetőségekkel élheti le életét, mintha mondjuk Izland állampolgáraként látja meg a napvilágot.

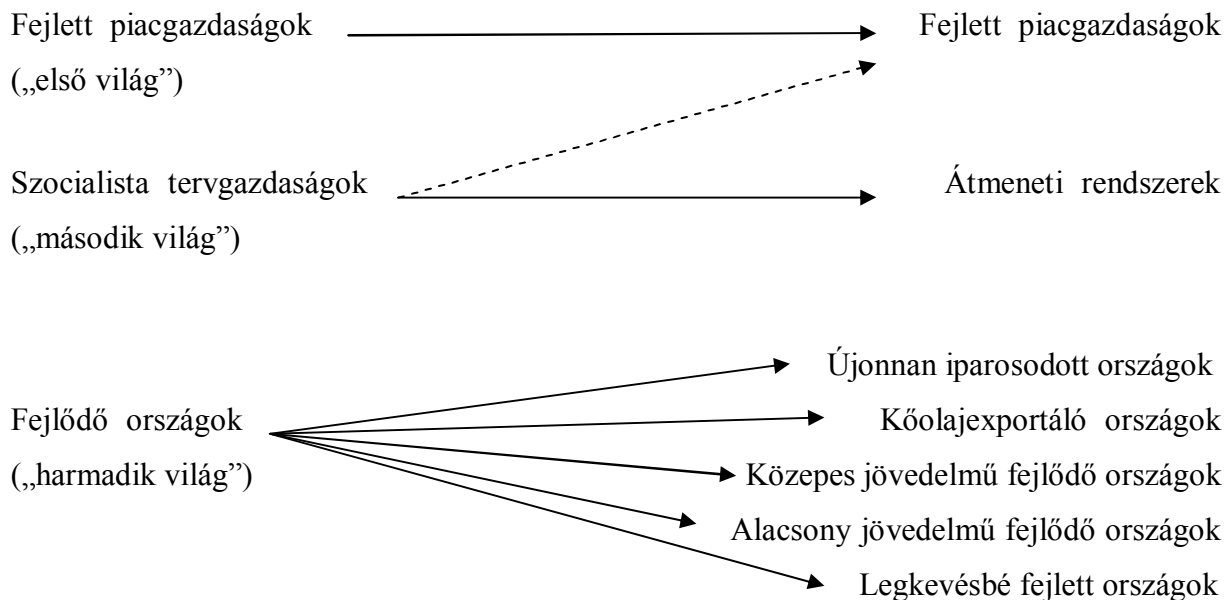
---

⁵⁵ Hitelesen nem alátámasztott, hogy Cecil Rhodes-tól ered az idézet. Egyesek Rudyard Kiplinghez kötik. Ők ketten mindenesetre barátok voltak, valószínűleg levelezésük során született meg a mondat.

Egyértelmű, hogy a szociális biztonság, valamint a gazdasági versenyképesség és sebezhetőség területén óriási különbségek állnak fenn a világ egyes országai között. Így, ha a globalizációs folyamatoknak a gazdasági biztonságra gyakorolt hatásait akarom megvizsgálni, mindenképpen különbséget kell tennem a különböző fejlettségű országok között. Egyértelmű, hogy más hatások lesznek Izland és Dél-Szudán esetében. Ezért, hogy a hatásokat megvizsgálhassam és összegezhessem, szükséges a különböző fejlettségű országok elkülönítése egymástól. Ehhez az országokat csoportosítani kell fejlettség alapján.

Korábban, a bipoláris világrend idején az országok csoportosítása politikai-gazdasági berendezkedésük és elkötelezettségük alapján történt. Ez alapján 3 országcsoport létezett: „első világ” vagyis a nyugati piacgazdaságai, a „második világ” vagyis a szocialista tervgazdaságok, a „harmadik világ” vagyis az el nem kötelezett, más néven fejlődő országok. Egyértelmű, hogy az egyes csoportokon belül óriási fejlettségbeli különbségek álltak fenn az egyes országok között. Elég csak Csehszlovákia és Észak-Korea vagy Uruguay és a Kongói Népi Demokratikus Köztársaság eltérő viszonyaira gondolni. Nyilvánvaló, hogy az országok fejlettségének meghatározására ez a csoportosítás nagyon korlátozott mértékben volt alkalmazható. Ennek megfelelően a bipoláris világrend felbomlása óta új csoportosítási rendszert alkalmazunk. Egyes megnevezések korábban is léteztek – például a legkevésbé fejlett országok megnevezést 1971 óta használja az ENSZ –, de a rendszer elterjedté ekkoriban vált.

7. sz. ábra – Az országok kategorizálásának változása
(saját szerkesztés)

A 7. sz. ábrán látható kategorizálás az ENSZ csoportosítására épül, de tükrözi az egyes országcsoportok gazdasági szerkezetének jellegzetességeit is.

A WB több féleképpen is csoportosítja az országokat, például az egy főre eső GNI alapján:⁵⁶

- alacsony jövedelmű gazdaságok (egy főre eső GNI kevesebb, mint 1006 \$)
- közepesen alacsony jövedelmű gazdaságok (egy főre eső GNI 1006 \$ és 3975 \$ közé esik)
- közepesen magas jövedelmű gazdaságok (egy főre eső GNI 3976 \$ és 12 275 \$ közé esik)
- magas jövedelmű gazdaságok (egy főre eső GNI magasabb, mint 12 275 \$)
- magas jövedelmű OECD országok

Az IMF csoportosítása viszonylag egyszerűbb. Két fő csoport létezik nála, amelyen belül több alcsoport található:⁵⁷

⁵⁶ <http://data.worldbank.org/about/country-classifications> (letöltés: 2012.08.20.)

- fejlett országok (eurózóna, G7, újonnan iparosodott ázsiai országok és egyéb fejlett országok)
- felzárkózó és fejlődő országok

Amennyiben a globalizációs folyamatok hatásait kívánom felmérni, akkor mindenképpen két szélsőséges országcsoporthat érdemes megvizsgálni: a legfejlettebb és legfejletlenebb országok csoportját, mert csak így értelmezhetőek a hatások különböző (gazdasági) környezeti viszonyok között. Kérdés, hogy a kutatás során mely országokat vizsgáljam meg, azaz mely országokat soroljam be ezen két csoportba. Véleményem szerint a logikus megoldás a következő: a *legfejlettebb országokként az OECD tagországait veszem figyelembe*. Az OECD tagországok a következő közös jellemzőkkel rendelkeznek:

- magas társadalmi és emberi fejlettség (magas HDI mutató)
- demokratikus államberendezkedés
- piacgazdaság

Ezek mind olyan közös jellemzők, amelyek lehetővé teszik, hogy ezeket az országokat egy csoportba sorolva nagy eséllyel közös hatásmechanizmusokat tárjak fel.

A másik végletként a legfejletlenebb országokat kell megvizsgálnom. Itt viszonylag kézenfekvőnek tűnik, hogy az ENSZ besorolása alapján a *legkevésbé fejlett országok* (LDC) csoportjába tartozó gazdaságokat vegyem ide. Az ENSZ 3 kritérium alapján sorolja ide az egyes országokat.⁵⁷

- alacsony jövedelem (egy főre jutó GNI alacsonyabb, mint 905 \$)
- alacsony emberi tőke index (magas felnőtt írástudatlanság, magas fiatalok halandósága, alacsony középfokú iskolázottság)
- gazdasági sebezhetőség indexe (mezőgazdasági termelés instabilitása, export homogenitásából adódó sebezhetőség, természeti katasztrófák áldozatainak magas száma stb.)

Az OECD tagországok és a legkevésbé fejlett országok névsorát az 2. sz. táblázat tartalmazza. (A táblázathoz annyit fűznék még hozzá, hogy a legkevésbé fejlett országok csoportjába és csoportjából időszakos felülvizsgálattal lehet be- és kikerülni. Például ezért hiányzik még innen az új állam: Dél-Szudán.)

---

⁵⁷ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/weodata/groups.htm> (letöltés: 2012.08.20.)

⁵⁸ http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/ldc/ldc_criteria.shtml (letöltés: 2012.08.20.)

OECD országok (34)	Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Chile, Csehország, Dánia, Dél-Korea, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Izrael, Japán, Kanada, Lengyelország, Luxemburg, Magyarország, Mexikó, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Törökország, Új-Zéland
LDC országok (48)	Angola, Afganisztán, Banglades, Benin, Bhután, Bissau-Guinea, Burkina Faso, Burundi, Comore-szigetek, Csád, Dzsibuti, Egyenlítői Guinea, Eritrea, Etiópia, Gambia, Guinea, Haiti, Jemen, Kambodzsa, Kelet-Timor, Kiribati, Kongói Demokratikus Köztársaság, Közép-afrikai Köztársaság, Laosz, Lesotho, Libéria, Madagaszkár, Malawi, Mali, Mauritánia, Mianmar, Mozambik, Nepál, Niger, Ruanda, Salamon-szigetek, São Tomé és Príncipe, Sierra Leone, Szamoa, Szenegál, Szomália, Szudán, Tanzánia, Togo, Tuvalu, Uganda, Vanuatu, Zambia

2. sz. táblázat – Az OECD országok és a legkevésbé fejlett országok (LDC) névsora
(saját szerkesztés)

(Forrás: <http://www.unohrlls.org/en/ldc/25/> és

http://www.oecd.org/pages/0,3417,en_36734052_36761800_1_1_1_1_1_00.html letöltés:
2012.08.20.)

1.3. AZ ELSŐ FEJEZET MEGÁLLAPÍTÁSAINAK RÖVID ÖSSZE-FOGLALÁSA

Az 1.1-es fejezetben a gazdasági biztonság meghatározásával foglalkoztam. A biztonság komplex értelmezéséből kiindulva a gazdasági biztonság következő definícióját írtam fel: A gazdasági biztonság, mint állapot úgy értelmezhető, hogy a gazdaság normál működését és fenntartható bővülését veszélyeztető tényezők és folyamatok aktivizálódásának a kockázata a megszokott mértéknél nem magasabb. A gazdaság normál működése alatt pedig a termelési- és szolgáltatási folyamatoknak a gazdasági és természeti törvényszerűségekből adódó ciklikusság mértékétől nagyobb kilengésektől mentes, hosszú távú átlagban az adott gazdaság erőforrásainak megfelelő nagyságú trend szerinti növekedését értem.

A gazdasági biztonság összetevőiként a következő alrendszereket tartam fel:

- ellátásbiztonság
- finanszírozási (tőke- és pénzpiaci) biztonság
- munkaerő-piaci biztonság
- technológiai biztonság
- védelemgazdasági biztonság
- értékesítési biztonság
- gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága

A szociális biztonságot a magyarországi tankönyvekkel ellentétben én nem tekintem a gazdasági biztonság részének. Ennek bizonyításához megvizsgáltam a biztonság társadalmi-szociális dimenzióját is. Ennek két alapvető alrendszerét tartam fel. Az egyik alrendszer – ezt ösztársadalminak neveztem – a társadalmi érvényesülés, a termelési, döntéshozatali és újraelosztási rendszerbe történő bekapcsolódás lehetőségének biztonságával foglalkozik. (Maslow-piramis 3-5. lépcsője) A másik alrendszer – ezt neveztem (egyéni) szociális alrendszernek – a létbiztonság (Maslow-piramis alsó két foka) azon tényezőihez kapcsolódik, amelyek közvetlenül nem az állam hatalmi funkciójától függenek. Így az alrendszerek következő definícióit határoztam meg: Az ösztársadalmi biztonság az egyénnel vagy az egyének egyes csoportjával szembeni közvetlen vagy közvetett diszkrimináció hiányát jelenti a jogrendszerben, a munkaerőpiacon, az államigazgatásban, és az újraelosztási rendszerekben (nyugdíjrendszer, egészségügy, oktatás, közlekedés stb.). Az egyéni szociális biztonság (más néven megélhetési biztonság) úgy értelmezhető, hogy az egyén életbenmaradásának feltételei biztosítottak, hozzáfér minden, az alapvető légszükségleteit kielégítő infrastruktúrához, s rendelkezik akkora jövedelemmel, amellyel saját maga és az általa eltartott személyek számára méltóságteljes életszínvonalat képes biztosítani.

Az 1.2-es bekezdésben a kutatás tárgyát leszűkítettem két „szélsőséges” országcsoportra: a legfejlettebb országok csoportjára, amelyeket az OECD országokkal azonosítok, valamint a legfejletlenebb országok csoportjára, amelyeket az ENSZ által a legkevésbé fejlett országok (LDC) közé sorolt országokkal helyettesítek be. A fejlettségi paletta szélsőségeinek vizsgálata a köztes országokban végbemenő folyamatokra is képes részben választ adni.

2. GAZDASÁGI BIZTONSÁG MÉRÉSE

„A közgazdászok olyan sebészek, akiknek kitűnő bonckésük van, de csorba a műtőkésük, s ezért remekül dolgoznak hullákon, de sanyargatják az eleven húst.” (Nicolas Chamfort)⁵⁹

A kutatásom egyik célkitűzése, hogy meghatározhassam azokat a mutatószámokat, amelyek segítségével egy ország gazdasági biztonsága – inverz módon a gazdasági sebezhetősége – meghatározható. Ez azért is szükséges, mert a mutatószámok segítségével vizsgálhatom azt is, hogy a globalizációs folyamatoknak milyen hatása van a gazdasági biztonságra az egyes ország-csoportokban. Bár a biztonságérzet percepcionális jellege miatt mind egyéni mind közösségi szinten erősen szubjektív, a gazdasági biztonság matematikai leképezése abból az okból is hasznos és szükségszerű, mert amennyiben rendelkezésre állnak a megfelelő indikátorok, akkor a gazdasági biztonságot veszélyeztető kockázatok figyelemmel kísérhetőek, és időben megtörténhet a szükséges beavatkozás, elkerülve a fenti idézetben tett megállapítást. A biztonsággal foglalkozó szakemberek nem lehetnek olyanok, mint az idézetbeli közgazdászok. A biztonság kapcsán nem lehetséges az utólagos okoskodás, a biztonságnak mindig preventívnek, a kockázati tényezők megerősödését megakadályozandónak kell lennie.

Az első fejezetben említésre került, hogy a gazdasági biztonság alrendszerait (és a teljes rendszert) a kaotikus dinamika jellemzi. Azaz, amennyiben a gazdaság bármely alrendszere meginog, olyan hatásmechanizmusok indulnak el, amelyek előrejelzése szinte lehetetlen. Ezért is különlegesen fontos, hogy már a gazdaság egyes alrendszerének összeomlása elkerülhető, megakadályozható legyen. Ehhez pedig mindenképpen szükséges a folyamatok figyelemmel kísérése, a kockázatok aktivizálódásának idejekorán történő felismerése.

Az első kérdés, ami a kutatás ezen szakaszában felvetődik, és amit rögtön el kell dönteni az az, hogy komplexen a gazdasági biztonság fogalmához érdemes-e matematikai mutatókat keresni, és ezeket utána a szerint rendezni, hogy mely alrendszerek folyamataihoz tartoznak, vagy inkább eleve az egyes alrendszerek működését, biztonsági szintjét célszerűbb

---

⁵⁹ Sébastien-Roch Nicolas de CHAMFORT: *Maximes et Pensées*

mutatókkal kifejezni. Mind a kettő módszerre találni példákat a témához szorosan kapcsolódó területen, az országok (társadalmak) fejlettség szintjének meghatározásánál.

Az ENSZ fejlesztette ki a Human Development Index-et (HDI), amely a társadalmi fejlettséget vizsgálja egyes országokban. A mutató úgy lett kifejlesztve, hogy az ENSZ meghatározta azokat a tényezőket, amelyek alapján a társadalmi fejlettség mérhető, majd ezekhez a tényezőkhöz mutatószámokat (indikátorokat) kerestek, és ezt egy matematikai modellbe ültették. 3 ilyen tényezőt határoztak meg, amelyek alapvetően a Maslow-piramis szükséglet-kielégítési szintjeihez kapcsolódnak: 1. Biológiai és fiziológiai szükségletek kielégülése, 2. Részvétel a társadalmi és termelési folyamatokban, 3. Önmegvalósítás. Ezen tényezők szintjének kifejezéséhez a következő mutatókat találták alkalmasnak: 1. Születéskor várható élettartam, 2. Iskolában töltött évek száma, illetve várható száma, 3. Vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GNI. Ezekből az értékekből egy matematikai képlet segítségével egy 0 és 1 közé eső értéket rendelnek, s ez lesz a HDI értéke. (A HDI mutatónak létezik variánsa – Inequality Human Development Index, IHDI – amelyben a mutatók szórását, azaz a társadalmi különbségeket is beleveszik, vagy olyan variáns is, amely környezetterhelési, vagy éppen mélyszegénységi mutatószámmal is korrigált.)⁶⁰ A HDI mutatónál tehát az egyes folyamatokhoz lettek hozzárendelve a folyamatokat leírni képes indikátorok.

Ezzel szemben a HDI mutatóval egyidőben a Berlage és Legesse által a fejlettség mérésére kidolgozott módszernél a tudós páros 18, a gazdaság és a társadalom fejlettségi szintjét komplexen mérni képes mutatószámot alkalmaz, és ezeket nem rendeli hozzá közvetlenül egy-egy folyamathoz. Bár minden egyes mutatónál meghatározható – akár a HDI mutató bővebb kibontásaként is –, hogy milyen folyamatot vizsgál, azonban a modell kidolgozásakor nem egy-egy területet próbáltak egy-egy mutatóval lefedni, hanem a gazdaság egészére próbáltak egyből egy modellt ráhúzni.⁶¹

Úgy gondolom, hogy a gazdasági biztonság mérésének területén – mivel egyes alrendszerei eléggé elkülöníthető folyamatokat fednek le – érdemes lehet az egyes alrendszerekhez mutatószámokat, indikátorokat keresni és alkotni. Így a gazdasági dimenzió

---

⁶⁰ *Human development report 2011* ENSZ UNDP

⁶¹ BERLAGE, Lodewijk; LEGESSE, Hailu: *Classifications of countries on the basis of different sets of socio-economic variables*

egyres alrendszerének a biztonsági helyzete értékelhető, és ezen értékelésekből lehet a teljes rendszer állapotára végkövetkeztetést levonni.

Szintén a kutatás ezen szakaszában eldöntendő kérdés, hogy mennyire részletesen kidolgozott, mennyire finomra hangolt mutatószámokat állítsak elő, vagy rendeljek hozzá az egyes alrendszerek biztonsági szintjének a méréséhez. A statisztikára jellemző, hogy egy-egy indikátor előállításának komplexitása, illetve a hozzá tartozó mintavételi eljárás precízsege és az indikátor információtartalma között szoros, egyenes arányú összefüggés van. Azaz, minél komplexebb mutatószámokat állítok elő, valószínűleg annál tökéletesebben jellemezhetőek az egyes alrendszerek.

Ezzel szemben az egyszerűbben előállítható indikátorok információtartalma ugyan alacsonyabb, de előnyük pont az egyszerűségükben rejlik. Ha kevesebb munkával előállíthatóak, vagy más célok, statisztikai felmérések, gazdasági kimutatások során eleve rendszeresen előállítják ezeket, akkor az indikátorok folyamatosan bemutatják a gazdasági biztonság alrendszerének helyzetét, így gyorsan észrevehetőek és észlelhetőek a változások, azaz a kockázatok felerősödése vagy mérséklődése. Ez a mai globalizált, azaz nagyon erős egymásrautaltságon alapuló világunkban rettentően fontos, mivel nagyon hirtelen megjelenhetnek új fenyegetések vagy felerősödhetnek szunnyadó kockázatok. A biztonság szempontjából nagyon fontos lenne, hogy az indikátorok ezen változásokat korán legyenek képesek jelezni azért, hogy a politikai, gazdaságpolitikai, gazdasági döntéshozók időben reagálhassanak, és meghozhassák a szükséges döntéseket.

Az előzőekből adódóan én inkább olyan indikátorokat szeretnék az egyes alrendszerekhez hozzárendelni, amelyek vagy egyszerűen előállíthatóak, vagy eleve rendelkezünk velük, azaz folyamatosan előállítjuk azokat. A kutatás ezen szakaszában ezért a komplexitással szemben a gyorsaságot preferálom. Inkább gyorsan jelezzon az indikátor, mint hogy a jelzés tökéletes pontosságú legyen. Hiszen, ha az alapindikátorok jeleznek, akkor még mindig lehetséges mélyebb vizsgálat alá vetni a részterületet. Hiába nagyon precíz egy indikátor, ha az előállításához szükséges adatok nehezen, drágán vagy egyáltalán nem beszerezhetőek. Ráadásul a biztonsági kockázatokkal foglalkozó szakemberek számára is világosnak és érthetőnek kell lennie a kapott eredményeknek, valamint az eredmények elérési útjának, metódusának.

Emellett Magyarországon a gazdasági biztonság tényezőinek kutatása még mindig annyira gyermekcipőben jár, hogy véleményem szerint, egyelőre kutatási eredményként az az alapvető cél is kitűzhető, hogy a gazdasági biztonság egyes alrendszereihez megtaláljuk azokat az alapindikátorokat, amelyek az egyes alrendszerekhez hozzárendelhetőek. Későbbi kutatások célja lehet ezen indikátorok komplexitásának, mérési vagy előrejelzési pontosságának növelése.

A viszonylag egyszerűbb mutatószámok megkeresése mellett szól az az érv is, hogy dolgozatomban hangsúlyozottan a gazdasági biztonság általános modelljét kívánom felállítani, amely – valamilyen mértékben – bármely ország kapcsán értelmezhető. A gazdaság működésének komplexitása, kutatásának és megfigyelésének kifinomultsága azonban nagyon jelentős mértékben eltérő a legfejlettebb és legkevésbé fejlett országok esetében. Amennyiben csak a fejlett országokra, vagy csak hazánkra koncentrálnék, könnyen abba a hibába eshetnék, hogy olyan komplexitású mutatószámokkal fejezném ki a gazdasági biztonság egyes alrendszereinek kockázati szintjét, amely komplexitású mutatók a legkevésbé fejlett országok esetében egyáltalán nem értelmezhetőek vagy nem előállíthatóak.

2.1. AZ EGYES ALRENDSZEREK BIZTONSÁGI SZINTJÉNEK MÉRÉSÉRE ALKALMAS INDIKÁTOROK MEGHATÁROZÁSA

2.1.1. ELLÁTÁSBIZTONSÁG

Az ellátásbiztonságot az előző fejezetben a következőképpen definiáltam: az ellátásbiztonságot a termelési és szolgáltatási folyamat működéséhez szükséges anyagi inputokhoz és szolgáltatásokhoz történő hozzáférés biztonsága, valamint az előállított javak megfelelő színvonalú elosztásának biztosítottasága határozza meg. Az ellátásbiztonságot meghatározó jelentősebb elemekként pedig a következő tényezőket említettem:

- import anyagi input igény;
- importenergia- és energiahordozó igény;
- a termelő üzemek földrajzi eloszlása, valamint a termelési és elosztási infrastruktúra fejlettsége és földrajzi diverzifikáltsága.

A feladatom tehát, hogy a fenti tényezőket matematikailag is kifejezzem.

Az import anyagi input igény kapcsán azt a kockázatot kell kifejeznem, hogy a belföldi termelés milyen mértékben támaszkodik külföldről behozott alapanyagokra. Minél nagyobb ez a függőség, annál erősebb negatív hatásokkal járhat a termelésre és ez által a teljes ország helyzetére nézve az országgal szemben bevezetett kereskedelmi korlátozás, az import alapanyagok világszintű árának emelkedése, vagy a beszerzési források egyéb okokból történő beszűkülése és/vagy megdrágulása. A külföldi beszerzési forrásoktól történő esés persze nem feltétlenül jelenti a belföldi termelés azonnali csökkenését, hiszen könnyen lehet, hogy a nemzetgazdaság képes helyettesíteni a kiesést hazai alapanyagokkal. Azonban ebben az esetben is valószínű, hogy eddig azért történt külső forrásokból az alapanyag-ellátás, mert a belső források drágábbak vagy/és rosszabb minőségűek voltak. Ebben az esetben az import hazai helyettesítése a hazai termelés megdrágulásával, azaz versenyképességének romlásával fog párosulni. Ez hosszú távon biztosan a gazdasági teljesítmény relatív csökkenését fogja maga után vonni. A második lehetőség, hogy a kieső importot a hazai erőforrások (termelési tényezők) átcsoportosításával képes pótolni a hazai gazdaság. Ebben az esetben lehetséges, hogy az adott termék, szolgáltatás vagy ágazat kapcsán a korábbi mennyiségben és a korábbi árszínvonalon fenntartható a termelés, azonban ez más termékek, szolgáltatások vagy ágazatok kibocsátásnak jelentős visszaesésével fog párosulni. A harmadik lehetőség, hogy a kieső importot olyan hazai anyagokkal pótolja a gazdaság, amelyeket eddig exportra termelt. Ez esetben a hazai termelés (és fogyasztás) megoldott, azonban logikailag feltételezhető, hogy eddig azért értékesítették külföldön ezeket az alapanyagokat vagy késztermékeket, mert ott magasabb bevételre lehetett szert tenni. Amennyiben valamilyen kereskedelempolitikai lépés – pl.: exportkorlátozás – révén ezeknek az anyagokat és termékeket belföldön kell értékesíteni, azért hogy a hazai termelést és fogyasztást szolgálják, úgy többletbevételről esnek el a hazai gazdasági szereplők (mind a tőketulajdonosok, mind a munkavállalók, mind az állam), és a kibocsátás értéke is ilyen mértékben mérséklődik.

Az import inputigény matematikai felírása rendkívül egyszerű. Nagyszerűen használható itt a közgazdaságtan által egy ország gazdasági nyitottságának leírásához alkalmazott egyik alapmutató:

$$\text{importfüggőség} = \frac{\text{import értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

A mutató az adott gazdaság adott időszaki áru- és szolgáltatás importjának értékét osztja el az ugyanezen időszak alatt az adott gazdaság által produkált hozzáadott-érték összességével, azaz a GDP-vel. Minél magasabb a mutató értéke, annál jelentősebb az import szerepe mind a termelésben, mind a fogyasztásban. Ebben a mutatóban nincsen megkülönböztetve az, hogy az adott termék vagy szolgáltatás importja termelési (szolgáltatási), vagy fogyasztási célokat szolgál. Ez az elkülönítés nem is igazán lenne megoldható, mivel rengeteg olyan termék létezik, amely kapcsán nem dönthető el egyértelműen, hogy a folyó fizetési mérleg tartozik oldalán fogyasztási vagy termelési célból szerepel (pl.: háztartási- és gépjármű alkatrészek, üzem- és tüzelőanyag, mezőgazdasági termékek stb.). Azonban, mivel az importérték döntően vállalatokhoz kapcsolódik, ezért ha a vállalat változatlan formában továbbértékesíti fogyasztási célból az adott importterméket, akkor is szolgáltatásnyújtás, azaz hozzáadott-érték keletkezik, amely megjelenik az adott ország GDP-jében. Így ennek a vállalatnak a tevékenysége, a dolgozóinak megélhetése is az importtól függ, ezért hiába nem kerül további feldolgozásra az adott termék, mégis értelmezhető vele kapcsolatban az importfüggőség, mivel kiesése esetén csökkenne a szolgáltatásnyújtás, azaz a kibocsátás (GDP) értéke. Így az ellátásbiztonság kapcsán az import anyagi inputfüggőség a fenti mutatóval írható le a legjobban. Az indikátor előállítása szinte semelyik ország kapcsán nem lehet probléma, mivel mind a GDP értéke mind az import értéke olyan alapmutató, amelynek viszonylag pontos nyilvántartása ma már semmilyen működőképes államnak nem okozhat gondot.

Az energia és energiahordozók behozatala megjelenik az előző mutatóban is. Azonban az energia olyan megkerülhetetlenül pótolhatatlan tényezője a termelésnek és napjainkban már az fogyasztásnak is, hogy érdemes az ellátásbiztonság meghatározásakor egy külön mutatószámot képezni az energiafüggőség bemutatásához. (Az, hogy mennyire fontos elemeről van szó, jól példázza, hogy szinte az összes biztonságpolitikai szakirodalom – köztük a legújabb is⁶² – nem is ellátásbiztonságról, hanem egyenesen energiabiztonságról beszél a gazdasági biztonság ezen alrendszeréért. Ez az – azért erősen túlzó – leegyszerűsítés véleményem szerint hazánk energiahordozókkal kapcsolatos súlyos függőségéből ered.) Magam részéről a következő mutatószámot javaslom az importenergia-függőség leírására:

---

⁶² *Biztonsági tanulmányok - Biztonságpolitika* (szerk.: GAZDAG Ferenc)

$$\text{importenergia\_függőség} = \frac{\text{importenergia (PJ)}}{\text{összes felhasznált energia (PJ)} - \text{exportált energia (PJ)}}$$

Ez a mutató az adott ország energiamérlegéből készíthető el, amely figyelembe vesz minden energiahordozó-típust és minden energiafelhasználás-típust is.⁶³ Azonban az indikátor elkészítésekor figyelemmel kell lenni a hálózati energiavesztésből adódó torzulásokra, illetve, ami nagyon fontos, az energiamérleg elkészítésének metodikájára, azaz arra, hogy milyen energia-előállítási típust tekint hazai forrásúnak, és mit importforrásúnak.

A termelő üzemek eloszlása, valamint a termelési és elosztási infrastruktúra fejlettsége és földrajzi diverzifikáltsága szintén fontos tényezője az ellátásbiztonságnak. Amennyiben fontos infrastruktúra-elemek kiesnek, mind a termelés ellátása, mind a fogyasztás biztosítása komoly problémákat okozhat. Épp ezért a kritikus infrastruktúra biztonságának kutatása napjainkban kiemelt fontosságúvá vált.⁶⁴ 2012-ben Magyarország is ilyen kutatási projektet indított.

A termelő üzemek eloszlásához, valamint a termelési és elosztási infrastruktúra fejlettségéhez és földrajzi diverzifikáltságához nem igazán lehet egy olyan indikátort találni vagy alkotni, amely ezen tényezők biztonsági kockázati helyzetét képes pontosan leírni. Az infrastruktúra fejlesztése hosszú folyamatot takar, ezért ha egy rövid időintervallumon vizsgáljuk, az infrastruktúra-beruházásokra fordított összeg GDP-hez viszonyított aránya nem feltétlenül tükrözi a kiépített infrastruktúra színvonalát és diverzifikáltságát, csak maximum az adott színvonal műszaki fenntartásának szintjéről mutat képet.

A termelés és elosztás földrajzi diverzifikáltságát szintén nehéz mutatószámmal kifejezni. Hiszen itt egészen gazdasági ágak szintjére, vagy még az alá kellene lemenni, és úgy meghatározni, hogy egyes területeken milyen a diverzifikáltság szintje. Ráadásul ez még mindig nem biztos, hogy elegendő lenne a biztonság szintjének értelmezéséhez, mivel egyértelmű, hogy például minden országban az alapvető élelmiszerek termelése földrajzilag jóval diverzifikáltabb, mint az energiatermelés. Ebből adódóan a különböző ágak összehasonlításának nincsen értelme, sokkal célszerűbb lehet különböző országok

⁶³ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qe001.html (letöltés 2012.08.20.)

⁶⁴ HORVÁTH Attila: *Hogyan értsük meg a kritikus infrastruktúra komplex értelmezésének szükségességét és védelmének fontosságát?*

tekintetében ugyanazon ágak földrajzi diverzifikáltsági fokának összehasonlítása. Ezt nevezhetjük relatív földrajzi diverzifikáltsági szintnek, és ez már sokkal jobb képet mutat az ellátásbiztonság szintjéről.

Mégis milyen mutatószámok alkalmazhatóak az összehasonlításhoz? (Hiszen összehasonlítás, nem lehetséges mutatószámok nélkül!) Ez ág vagy ágazati szinten változhat. Abszolút értelemben diverzifikáltabb ágak esetében (pl.: élelmiszeripari ágak) használhatóak lehetnek olyan mutatók, mint a következők:

$$\begin{aligned} & \text{termelés földrajzi diverzifikáltsága} \\ & = \frac{\text{adott tevékenységre bejegyzett vállalkozások száma}}{1000 \text{ fő}} \end{aligned}$$

vagy

$$\text{termelés földrajzi diverzifikáltsága} = \frac{\text{termelőüzemek száma}}{1000 \text{ fő}}$$

Amelyik országban magasabb értéket kapunk a fenti mutatókra, ott szinte biztos, hogy az ellátásbiztonság diverzifikáltság szempontjából jobban alátámasztott az adott ágban vagy ágazatban. Abszolút értelemben földrajzilag kevésbé diverzifikált ágakban az összehasonlításhoz használhatóak az alábbi egyszerű képletek is:

$$\begin{aligned} & \text{termelés földrajzi diverzifikáltsága} \\ & = \frac{\text{az össztermelésből egy meghatározott küszöb \% - nál nagyobb arányban részesülő üzemek száma}}{\text{összes termelő üzem száma}} \end{aligned}$$

és ezzel együtt

$$\begin{aligned} & \text{termelés földrajzi diverzifikáltsága} \\ & = \frac{\text{az össztermelésből egy meghatározott küszöb \% - nál nagyobb arányban részesülő üzemek termelési értéke}}{\text{össztermelés értéke}} \end{aligned}$$

Ebben az esetben a magasabb érték alacsonyabb diverzifikáltsági szintet, és ezzel együtt nagyobb biztonsági kockázatot jelenti. Vagyis azt, hogy néhány jelentős üzem kiesése

komolyabb ellátási problémákhoz vezethet az egyik országban, mint a hozzá hasonlított másikban. A képletben használt küszöbszázalékot mindig az adott ág vagy ágazat normál viszonyaihoz igazítottan érdemes megadni.

Az elosztási rendszerek működésének biztonságát nehéz indikátorba foglalni. Ennek az az oka, hogy különböző termékek, erőforrások, eszközök elosztása teljesen más és más módon történik. A fűtőenergia szállítása és a készpénz biztosítása nem jellemezhető közös mutatóval. Ezért az ellátási lánc elosztási biztonságánál véleményem szerint csak külön-külön termék-, szolgáltatás-, vagy eszközfajtaként vizsgálható a biztonság szintje. Így is csak jellemzően régióra vagy kisebb földrajzi térségre lebontva.

2.1.2. FINANSZÍROZÁSI BIZTONSÁG

A finanszírozási biztonságról az első fejezetben a következőt állapítottam meg: a finanszírozási biztonság megléte azt jelenti, hogy a nemzetgazdaság a termelési és szolgáltatási folyamatok fenntartásához és fejlesztéséhez, valamint – amennyiben fennáll – a költségvetési deficit és az államadósság finanszírozásához elegendő megtakarításhoz képes hozzájutni a tőke- és pénzpiacokról.

Milyen mutatóval fejezhető ki a finanszírozási biztonság szintje? A válasz megadásához alapvetően két dologban kell határozni: mely szektorok kapcsán és milyen típusú finanszírozási igényt veszünk figyelembe?

Egy nemzetgazdaság 4 szektorból áll: 1. háztartási szektor, amely a fogyasztókat és – most leegyszerűsítve a modellt – a non-profit szervezeteket jelenti, 2. vállalati szektor, aki a profitorientált termelőket takarja, 3. állami szektor, amely az állam funkcióit betöltő állami- és államigazgatási szerveket – köztük az önkormányzati szektort – fogja össze, 4. bankszektor, amely a tőkepiacon, illetve pénzpiacon megtakarítások keresletével, kínálatával foglalkozó szervezeteket foglalja magába. Nyilvánvaló, hogy finanszírozási igény szempontjából az első 3 szektor jöhet számításba, hiszen a negyedik bankszektor eleve a megtakarítások közvetítésével foglalkozik, azaz igazából a finanszírozási folyamat résztvevője, katalizátora.

A vállalati szektor finanszírozási igénye mindenképpen a finanszírozási biztonság részét kell, hogy képezze, hiszen egyértelmű, hogy ha a vállalatok nem jutnak elegendő

pénzügyi forráshoz, akkor a jövőbeni termelési szintet meghatározó beruházásaik csökkennek, vagy likviditási feszültség esetén akár a jelenlegi termelésük is leállhat. Normál gazdasági körülmények között a vállalati szektor mindenképpen a finanszírozandó szektorok közé tartozik, hiszen beruházásaik nagyobb értékűek, mint likvid forrásállományuk, ezért a finanszírozási biztonság, és azon keresztül a teljes gazdasági biztonság egyik kulcsfontosságú tényezője, hogy a vállalatok számára elegendő pénzügyi forrás, azaz megtakarítás álljon rendelkezésre. (Amennyiben a vállalati szektornak nincsen finanszírozási igénye, azaz több a megtakarítása, mint a beruházások értéke – mint például Magyarországon tapasztalható 2008 óta –, akkor az nagyon súlyos gazdasági problémákat mutat. Vagy azt jelenti, hogy a beruházási hajlandóság drasztikusan visszaesett, vagy azt, hogy az adósságszolgálat nagyobb értékű, mint a megvalósított beruházások értéke, de az adott gazdaság mindenképpen súlyos jövőbeni problémákkal néz szembe.)

Az állami szektor lehet finanszírozó vagy finanszírozandó szektor is. Finanszírozó, ha a megtakarítása pozitív, azaz a költségvetés szufficites. Finanszírozandó, ha a megtakarítása negatív, azaz a költségvetés deficites. Kérdés, hogy ez utóbbi esetben az állami szektor finanszírozási igényét figyelembe kell-e venni a finanszírozási biztonság szempontjából. Bár klasszikus értelemben csak a vállalati szektor folytat termelő tevékenységet, valójában az állami szektor is szolgáltatásai révén kibocsátó, azaz GDP-nek nem csak a felhasználói, hanem a termelői oldalán is szerepel. Amennyiben az állami szektor nem jut elegendő finanszírozási forráshoz, szolgáltatásainak értéke csökken, azaz a GDP visszaesik, a munkanélküliség pedig nő. Így a gazdasági biztonság szintje csökken. Mindemellett az állam a felhasználási oldalon is jelentős szereplő, fogyasztó. Ha nem jut elegendő forráshoz, az állami vásárlások (fogyasztás), illetve az állam által a háztartási szektornak nyújtott transzferek csökkennek, ami az értékesítési biztonság szempontjából komolyan érintheti a termelő vállalatokat is. Ezért logikailag az állam finanszírozási igénye is mindenképpen a finanszírozási biztonság részét kell, hogy képezze. Egyetlen ellenvetés az lehet, hogy az állam finanszírozási igénye egy másik alrendszerrel, a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságánál is megjelenik, mégpedig a legfontosabb indikátorként.

Minden normálisan működő gazdaságban a háztartási szektor finanszírozó szektorként működik. A háztartások megtakarításai biztosítanak pénzügyi forrást a vállalatoknak a beruházásokhoz és – amennyiben szükséges – az államnak a jóléti funkciók ellátásához.

Ahogy az előző fejezetben is leírtam, csak szélsőséges esetben fordulhat elő, hogy magának a háztartási szektornak a fogyasztási szintje is fenntarthatatlan külső források, külföldi tőke nélkül, azaz a lakossági megtakarításnál magasabb értéket vesz fel a lakossági hitelfelvétel. Ez csak nagyon rövid ideig vagy csak nagyon speciális körülmények között állhat fenn, mivel ez a helyzet már a nemzetgazdaság működésképtelenségének határát súrolja, hiszen ez esetben az összes vállalati beruházás és a teljes költségvetési hiány is külföldről finanszírozott. Hosszabb távon aligha hajlandóak a külföldi gazdasági szereplők egy ilyen ország gazdasági szereplői számára a megtakarításaikat kölcsön adni. Kérdés, hogy – ha csak rövid ideig is áll fenn – a háztartási szektor esetleges finanszírozási szükségletét figyelembe kell-e venni a gazdasági biztonság szempontjából. Alapvetően a válasz nem, hiszen nem kapcsolódik közvetlenül a termeléshez. Mégis amellettt vagyok, hogy nem probléma, ha benne marad az indikátorban ez az igény is. Hiszen egyrésről a háztartási szektor finanszírozási forráselapadása fogyasztó oldalról közvetett módon mindenképpen hatással van a vállalati szektorra, azaz a nemzetgazdasági termelésre, másrésről – ahogy már említettem – a háztartások finanszírozandó állapota sosem állhat fenn csak rövid ideig, és sose vehet fel nemzetgazdaságilag is jelentős értéket. Ezért esetleges torzító hatása az indikátorban csekély, kiszűrése kisebb hozadékú, mint amekkora plusz feladatot jelent. (Hogy a háztartások finanszírozási forráselapadása a szektor pozitív megtakarítási értéke mellett is milyen hatással lehet a fogyasztáson keresztül termelésre, a munkanélküliségre, azt tökéletesen mutatják a magyar gazdaságban 2008 óta tapasztalt folyamatok.)

A második kérdés, amire választ kell adni, hogy milyen típusú finanszírozási igényt vegyünk figyelembe. Az összes hitelfelvételi (forrás)igényt, ami a háztartásoknál, az államnál és a vállalati szektorban keletkezik, vagy nettósítani kell ezt, azaz forrásigényeket szembe kell állítani a szektorokban keletkező megtakarítások összegével, és csak az esetleges negatív különbséget kell finanszírozási igényként figyelembe venni. Ez utóbbi esetben úgy értelmezzük, hogy a hazai megtakarítások mindenképpen felhasználhatóak hazai forrásigények kielégítésére. Amennyiben a megtakarítások értéke magasabb, akkor a nemzetgazdaságnak nincsen finanszírozási igénye, hanem maga tud más nemzetgazdaságokat finanszírozni, amennyiben a megtakarítások értéke alacsonyabb, úgy a különbséget kell más nemzetgazdaságok megtakarításaiból finanszírozni. Emiatt ezt a nettó mutatót külső finanszírozási igénynek nevezzük.

Mivel a tőke mozgás eléggé és egyre jobban liberalizált a világban, ezért egyáltalán nem biztos, hogy a nemzetgazdaság egyik szektorában keletkező megtakarítás ugyanazon nemzetgazdaság másik vagy ugyanazon szektorában lévő forrásigényt fog kielégíteni. Ez a folyamat azt támasztaná alá, hogy nem elégséges a nettó finanszírozási igényt figyelembe venni. Mégis amellett vagyok, hogy ez utóbbit célszerűbb használni a finanszírozási biztonság meghatározásakor. Az érvelem két részből tevődik össze. Az egyik érv megint csak a mutató egyszerűsége és folyamatos kimutathatósága, a másik pedig, hogy a finanszírozási biztonság sérülésekor az államok döntő többségének a kezében – többek között az önálló monetáris politika révén – megvannak azok az eszközök, amelyekkel a tőkeáramlást, a tőkeexportot korlátozhatják vagy le is állíthatják, így biztosítván, hogy az adott nemzetgazdaságban keletkező megtakarítások döntően vagy kizárólag az adott nemzetgazdaság forrásigényeit elégítsék ki. Így a biztonságot fenyegető finanszírozási probléma valóban csak a hazai forrásigény és a hazai megtakarítások különbségéből fog adódni.

A fenti levezetésekből és következtetésekből adódóan a gazdasági biztonság finanszírozási biztonságának alrendszerét az adott gazdaság nettó külső finanszírozási képességével (NFK) jellemezhetjük. Ez a mutató azért is hasznos a kutatóknak, mert matematikailag könnyen megkapható úgy, hogy a nemzetgazdaság bruttó rendelkezésre álló jövedelméből (GNDI) levonjuk a magán- (C), és az állami fogyasztást (G), valamint a beruházásokra (I) fordított összeg értékét, és hozzáadjuk az egyoldalú tőkeáramlások nettó értékét. Az egyenlet átrendezésével egy még könnyebb kiszámolási metódust kapunk. Egy ország nettó külső finanszírozási képessége (NFK) egyenlő a folyó fizetési mérleg (CA) és a tőke mérleg összegével (KA).⁶⁵ A szokásos statisztikai adatszolgáltatással ez az érték könnyen kimutatható.

Amennyiben egy ország nettó külső finanszírozási képessége negatív, akkor a nemzetgazdaság megtakarításai negatívak és nettó külső finanszírozási igény áll fenn, ami külső források bevonását jelenti. Ezek a külső források lehetnek adósság típusú (adóssággeneráló), vagy tulajdon jellegű (nem adósság generáló).⁶⁶ Adóssággeneráló forrás esetén a külföld felé törlesztési és – általában – kamatfizetési kötelezettség keletkezik, míg nem adóssággeneráló finanszírozás révén a külföldi szereplők belföldi tulajdonhoz és a hozzá

---

⁶⁵ KOMÁROMI András: *A külső forrásbevonás szerkezete: Kell-e félnünk az adóssággal való finanszírozástól?*

⁶⁶ KOMÁROMI András: *A külső forrásbevonás szerkezete: Kell-e félnünk az adóssággal való finanszírozástól?*

kapcsolódó jogokhoz – pl.: irányítás, jövedelemszerzés – jutnak. Adóssággeneráló forrásnak tekinthető például a kötvénykibocsátás, a hitelfelvétel, míg nem adóssággenerálónak a részvénykibocsátás, a közvetlen tőkeberuházások (vállalatalapítás vagy felvásárlás), valamint a tulajdonjog-értékesítés egyéb formái. Látható, hogy amíg a vállalati szektor külföldi tőkebevonása egyaránt megtörténhet adóssággeneráló, illetve nem adóssággeneráló formában, addig a lakosság és az állam jellemző módon inkább csak adóssággeneráló formában juthat külföldi forrásokhoz. Kivétel ez alól a nem áru- vagy szolgáltatás formátumú állami vagy magántulajdon külföld felé történő értékesítése. (pl.: privatizáció)

A nettó külső finanszírozási képességet pénzösszegben kapjuk meg a statisztikai adatokból. Azt, hogy ez az érték valójában mit is jelent a gazdaság szempontjából, sokkal könnyebben tudjuk értelmezni, ha a kapott összeget összevetjük a nemzetgazdasági kibocsátás (GDP) értékével. Ezt GDP arányos nettó külső finanszírozási képességnek vagy – negatív érték esetén – igénynek nevezzük. Az így keletkezett mutató azt mutatja meg, hogy a gazdaság teljesítményéhez képest mekkora a nettó megtakarítások értéke. Azaz pozitív érték esetén mekkora a gazdaság teljesítményéhez képest a beruházások biztosításán felüli megtakarítások értéke, illetve fordítva, negatív érték esetén a gazdaság teljesítményéhez képest mekkora külső forrást kell még bevonni a saját megtakarításokon felül, hogy a beruházásokon keresztül a gazdaság teljesítménye fenntartható pályán maradjon.

$$\text{GDP arányos Nettó Finanszírozási Képesség (NFK)} = \frac{\text{NFK értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

A mutató negatív értéke tehát azt mutatja, hogy a finanszírozási biztonság a külső források bevonásának, azaz vonzásának képességétől függ. Külső források nélkül a gazdasági teljesítmény fenntartása kétséges, csak úgy oldható meg, ha valahogy a hazai megtakarítások szintjét növelik. Ez azonban az egyik pillanatról a másikra nem nagyon kivitelezhető, ezért egy hirtelen külső forrásbeszűkülés nagyon súlyos problémákkal járhat. Azonban pozitív érték esetén is meg kell vizsgálni a mutatót. A nettó külső finanszírozási képesség (NFK) értéke ugyanis nem csak a megtakarítások magas értéke, hanem a beruházások alacsony értéke következtében is pozitívvá válhat, ez pedig szintén nem jelent túl sok jót a gazdaság normál ütemű növekedési pályájának fenntarthatósága kapcsán.

2.1.3. MUNKAERŐ-PIACI BIZTONSÁG

Nagyon nehéz a munkaerő-piaci biztonság méréséhez indikátort képezni. A munkaerő-piaci biztonságot úgy határoztam meg, mint a nemzetgazdasági termelési és szolgáltatási folyamat fenntartásához és bővítéséhez szükséges, megfelelően képezett munkaerő megléte és újratermelődése. Ebből a definícióból adódóan egy ország munkaerő-piaci biztonságának szintje függ:

- az aktív korú lakosság iskolázottságától, képzettségétől,
- az aktivitási ráta és különösen a munkanélküliségi ráta értékétől és szerkezetétől,
- az adott időszaki oktatási rendszer színvonalától,
- a munkaerő-piac rugalmasságától, szerkezetváltási képességétől,
- a nemzetgazdaság munkaerő-vonzó képességétől,
- más nemzetgazdaságok munkaerő-vonzó képességétől.

A gazdasági biztonság fogalmánál meghatározott hosszú távú átlagban az adott gazdaság erőforrásainak megfelelő nagyságú trend szerinti növekedés csak akkor érhető el, ha a gazdaságban megfelelő mennyiségű és megfelelő képzettségű munkaerő áll rendelkezésre. A magasabb hozzáadott-értéket produkáló és ezzel együtt magasabb fejlődési pályát biztosító ágak jellemzően magasabb képzettségű munkaerőt igényelnek. Így az aktív korú lakosság képzettségi szintje fontos meghatározója lehet a hosszú távú növekedés biztosításának. Egyértelműen ezt támasztja alá az OECD véleménye is: „A jelen és jövő generációk tudása és készségei a legértékesebb vagyon, amely segítségével a kormányzatok képesek lehetnek fenntartani a nemzetközi versenyképességet, növelhetik a munkaerő-piacok rugalmasságát és érzékenységét, és megfelelően kezelhetik az elöregedő népesség következményeit.”⁶⁷

Mivel a megfelelő képzettség mellett megfelelő mennyiségű munkaerőre is szükség van, ezért furcsa módon a gazdasági biztonságot rövidtávon az alacsony munkanélküliség veszélyeztetheti, mert ebben az esetben egy nagy méretű exodus esetén nem marad elegendő képzett ember a kibocsátási szint fenntartásához. Különösen igaz lehet, ha a kivándorlás szerkezetileg egy-két ágra koncentrál (pl.: egészségügy, energetika stb.) Rövidtávon magasabb munkanélküliség esetén a munkaerő-piac képes lehet a gazdaságból kiáramló dolgozókat a munkanélküliek közül pótolni. Ez azonban csak rövidtávon igaz, mivel

---

⁶⁷ http://www.oecd.org/document/35/0,3746,en_2649_201185_40277475_1_1_1_1,00.html (letöltve 2012.08.20.)

alapvetően a hiszterézis elmélet kimondja,⁶⁸ hogy a rövid távú munkanélküliség a hosszú távú aktivitási rátára is komoly hatással lehet, hiszen a munkanélkülivé vált emberek képességei, készségei elavulnak, motivációjuk megkopik, és egy részük lehet, hogy sose lesz képes, vagy sose kíván már visszatérni a munkaerő-piacra, és inaktívvá válik. Ebből adódóan a munkanélküliség csak rövidtávon lehet képes a gazdaság munkaerő-piaci biztonságát javítani, és csak abban a – ritka – esetben, ha a munkanélküliség szerkezetileg homogén, azaz a munkaerő-piac minden ág felé kínál szakembereket, vagy pedig szerkezetileg pont az exodussal küzdő ágakat fedi le. Ez több szempontból is eléggé elképzelhetetlen, mert még a legfejlettebb országokban sem tekinthető teljesen homogénnek a munkaerő-kínálat, strukturális munkanélküliség jelleg mindenhol megtalálható, másrészt az is nagyon ritka esetnek tekinthető, hogy pont olyan ágak felé legyen tömeges munkaerő-kínálat a munkanélküliek között, amely ágak külföldi vonzereje jelentős.

A fentiekből következik az is, hogy középtávon a gazdasági biztonság ezen alrendszerének szintjét a munkaerő-piac rugalmassága, azaz szerkezetváltó képessége határozza meg. A változó piaci körülményekhez jellemzően a tőke gyorsabban alkalmazkodik, mint a munkaerő, ezért középtávon a gazdaság normál ütemű növekedésének fenntartásában fontos szerepe van a munkaerő-piaci rugalmasságnak is. Ez a rugalmasság pedig általában a képzettségi szinttel mérhető, mivel a magasabb képzettségű munkaerő jellemzően többféle feladat ellátásra képes, illetve könnyebben és gyorsabban képezhető át az egyik ág tevékenységéről egy másik ág vagy ágazat tevékenységére.

Mivel a munkaerő-piaci biztonság részeként definiáltam a megfelelően képzett munkaerő újratermelődését is, ezért a biztonságot – különösen annak jövőbeli várható értékét – jelentősen befolyásolja az ország oktatási rendszerének színvonala is. A probléma ezzel kapcsolatban az, hogy viszonylag nehéz mérni az oktatási rendszer színvonalát, vagy akár csak hatékonyságát is. (Pedig ez utóbbi számomra nem is lenne elég hasznos, mert a hatékonyság csak a ráfordított összeghez viszonyítja az outputot, márpedig nekem az output abszolút értéke a fontos.) A rendszer inputja viszonylag könnyen meghatározható, hiszen megállapítható, hogy mennyi erőforrást fordítunk a rendszer működtetésére. Azonban az output, azaz a munkaerő-piacra kikerülő emberek képzettségi színvonala, nehezen – csak nagyon közvetett eszközök segítségével – mérhető.

---

⁶⁸ MANKIW, Gregory N.: *Makroökönómia*

Ilyen közvetett módszer, amikor – kvázi szűrőpróbaszerűen, vagy éppen viszonylag statisztikai módszertani alapon nyugvó eloszlás szerint – megvizsgálják az egyes oktatási szintet (alapfokú-, középfokú-, felsőfokú tanulmány) abszolváló diák különböző készségeit. Ilyen az OECD által folyamatosan végrehajtott PISA-teszt (Programme for International Student Assessment), amely a 15 éves diákok képességeit és tudását méri nemzetközi összehasonlításban.⁶⁹

Az OECD azonban nem csak az iskoláskorúak tudását méri, hanem egy új mérési programot indított a felnőtt lakosság készségeinek mérésére, mondván az iskolában megszerzett tudás sokszor már a papír kiadásakor is elhalványult, márpedig a munkaerő-piacon csak a megtartott képességek számítanak.⁷⁰ A PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) egy nagyon fontos eszköze lehet egy gazdaság munkaerő-piaci képességeinek felmérésére. Az első eredményeket 2013-ban tervezik publikálni.

Azonban a munkaerő-piaci biztonságot rövidtávon az előző tényezőktől erősebben befolyásolja az, hogy milyen az adott gazdaság relatív munkaerő-vonzó képessége. Ez alatt azt értem, hogy az ország inkább munkaerő-vonzó, vagy fordítva, a munkaerő tömegesen – vagy egyes specifikus ágazatokból nagy százalékkal – más országok munkaerő-piacának erőteljesebb vonzereje kapcsán elhagyja az országot. Ez utóbbi esetben a munkaerő-piaci biztonság rövid idő alatt súlyosan sérülhet. (Ezzel szemben mondjuk az oktatási rendszer romló színvonala csak viszonylag hosszú idő alatt fejti ki – negatív – hatását a gazdasági biztonságra.) A munkaerő-piaci mérlegnél azonban nem elég a mérleg végeredményét mennyiségileg megvizsgálni. Hiszen hiába van egyensúlyban a mérleg – azaz ugyannyi aktív munkavállaló hagyja el az országot, mint amennyi érkezik –, így is problémák keletkezhetnek, mivel a munkaerő közel sem tekinthető homogén termelési tényezőnek. A tőke esetében sem mindegy, hogy milyen tőke érkezik az országba, azaz milyen a lejáratú hosszúsága, a hozamának nagysága stb., de a munkaerő esetében tényleg óriásiak lehetnek a különbségek. Például hiába van a mérleg mindkét serpenyőjében x ezer ember, ha a távozó oldalon komoly tőkebefektetéssel keletkezett szakemberek találhatóak, míg az érkező oldalon teljesen képzetlen vagy minimálisan képzett munkaerő. Az utóbbiak nem lehetnek képesek az

---

⁶⁹ http://www.pisa.oecd.org/pages/0,2987,en_32252351_32235731_1_1_1_1_1,00.html (letöltve 2012.08.20.)

⁷⁰ http://www.oecd.org/document/35/0,3746,en_2649_201185_40277475_1_1_1_1,00.html (letöltve 2012.08.20.)

előbbiek munkáját pótolni, ami komoly problémát okozhat a termelésben, szolgáltatásban, azaz a kibocsátás visszaesésével járhat. Ráadásul, amint már írtam, alacsony képzettséggel jellemzően alacsonyabb hozzáadott-értéket produkáló munkaköröket lehet ellátni, ami egyértelműen megmutatkozik az ország GDP-jében és a gazdasági szereplők jövedelmében.

Összefoglalásként azt kell megállapítanom, hogy a fenti – munkaerő-piaci biztonságot befolyásoló – tényezők milyen indikátorokkal fejezhetőek ki.

Az aktív korú lakosság képzettségére véleményem szerint a PIAAC felmérés leendő eredményein túl a következő mutató alkalmazható:

munkaerő képzettségi szintje

$$= \frac{\text{legalább középfokú végzettséggel vagy szakmai bizonyítvánnyal rendelkező aktív korúak létszáma}}{\text{aktív korú népesség létszáma}}$$

Ugyanez természetesen felírható a felsőfokú végzettségűek arányaként is, de szerintem a legalább középfokú végzettségűek, illetve szakmával rendelkezők aránya jobban meghatározó a termelési szint fenntarthatósága kapcsán.

A képzettségi szint meghatározásához használható a HDI mutatóban használt átlagos iskolában töltött évek számának értéke is. Hiszen minél több időt tölt egy átlagos ember az iskolapadban, annál magasabb a társadalom képzettségi szintje.

A munkaerő-piac rugalmassága, vagyis az, hogy mennyire képes a kieső (pl.: kivándorolt) munkaerőt pótolni, nagymértékben függ a munkaerő strukturális képzettségétől, azaz attól, hogy milyen ágazatban mennyi ember dolgozik. Hiszen, ahogy már írtam, sem az orvos nem képes pótolni a kohászt, sem a kohász az orvost. Ezért a munkaerő strukturális képzettségének megvizsgálásával elemezhető, hogy mely ágazatok a legsérülékenyebbek, az mely ágazatok munkaerő-piaci biztonságában rejlenek a legnagyobb kockázatok.

munkaerő strukturális képzettsége

$$= \frac{\text{adott ágban vagy ágazatban foglalkoztatottak létszáma}}{\text{összes foglalkoztatott létszáma}}$$

Jellemzően a magasabb foglalkoztatottsági rátával rendelkező ágakban vagy ágazatokban nagyobb munkaerő-tartalék potenciállal is lehet számolni mind az ágazaton belül (munka racionalizálása, gépesítése), mind a munkaerő-piacon belül (strukturálisan az adott ágazathoz tartozó munkanélküliek vagy végső esetben inaktívak). Míg az alacsony foglalkoztatottsági rátával rendelkező ágak esetében nagy valószínűséggel ilyen tartalékok nem igazán találhatók meg, ezért munkaerő-piaci oldalról ezek az ágak sérülékenyebbek.

Ám minden munkaerő-piaci sérülékenység oda vezethető vissza, hogy a munkaerő valamilyen oknál fogva kiválik a termelésből. Ennek a következő okai lehetnek: inaktívvá válik, egészségügyi állapota megromlik, elhagyja az adott gazdaság munkaerő-piacát. Rövidtávon tömegesen – nagyon extrém helyzeteket leszámítva (súlyos járvány, nukleáris baleset) – leginkább az utóbbi, azaz a kivándorlás az, ami komolyan veszélyeztetheti a munkaerő-piaci biztonságot. Ebből adódóan, véleményem szerint a munkaerő-piaci biztonságot legjobban kifejező mutató az adott gazdaság munkaerő-piaci mérlege:

munkaerő piaci mérleg

= *külföldről érkezett aktív korú népesség*

– *külföldre távozott aktív korú népesség*

A külföldre távozás, illetve a külföldről érkezés alatt természetesen letelepedési vagy munkavállalási engedélyért történő folyamodást értek.

Ahogy azonban már a munkaerő-áramlással kapcsolatban is írtam, nem mindegy, hogy munkaerő-piaci mérleg két serpenyőjében milyen képzettségű munkavállalók találhatók. Ezért szükséges az érkezési és a távozási oldalon lévők strukturális képzettségét is megvizsgálni: (Ebben az esetben nem feltétlenül lehet a munkavállalót egy adott ághoz kapcsolni, ezért itt a képzettségi szint vizsgálható. Pl.: Gépészmérnököt vagy könyvelőt nem lehet még ágazathoz sem rendelni. Ellenpélda mondjuk az orvos.)

külföldre távozott munkaerő strukturális képzettsége

$$= \frac{\text{adott képzettségi szinttel rendelkező aktív korúak létszáma}}{\text{összes külföldre távozott aktív korúak létszáma}}$$

külföldről érkezett munkaerő strukturális képzettsége

$$= \frac{\text{adott képzettségi szinttel rendelkező aktív korúak létszáma}}{\text{összes külföldről érkezett aktív korúak létszáma}}$$

A fenti három mutató segítségével nagyon jól nyomon követhetők az adott gazdaság munkaerő-piacát már rövidtávon is befolyásoló változások. Ha a távozó munkaerő nagysága jelentősen nagyobb, mint az érkezőké, vagy a távozó munkaerő képzettségi szintje jelentősen magasabb, mint az érkezőké, akkor már rövidtávon is súlyos munkaerő-piaci problémák fenyegethetnek, és egyes ágazatokban a termelés vagy a szolgáltatás szintjének fenntartása komoly nehézségekbe ütközhet, vagy akár lehetetlenné is válhat. Ezért ezen mutatók folyamatos figyelése a munkaerő-piaci biztonság szempontjából nagyon fontos.

2.1.4. TECHNOLÓGIAI BIZTONSÁG

A technológiai biztonságot a következőképpen értelmeztem: a technológiai biztonságot a nemzetgazdasági kibocsátás fenntartásához és stabil növekedéséhez szükséges technológiai szint biztosíttósága határozza meg. Ehhez területhez sem könnyű indikátorokat találni, talán elmondható, hogy tökéleteset nem is lehet.

A nemzetgazdaság általános technológiai színvonalának a meghatározására a legáltalánosabban használt mutató a termelékenység,⁷¹ ami az egy munkaóra jutó kibocsátás értékét mutatja meg:

$$\text{termelékenység} = \frac{\text{GDP értéke}}{\text{összmunkaóra}}$$

Mindamellet, hogy ez a legelterjedtebb mutató a technológiai színvonal mérésére, nem teljesen tökéletes, mivel a mutató értékét – a termelési függvényből adódóan – a technológiai színvonalon felül az egy főre jutó tőke értéke is befolyásolja.⁷² Azonban, ha erős korrelációt feltételezek a technológiai színvonal és a relatív tőkeellátottság között – és ezt a

---

⁷¹ ROMÁN Zoltán: *Termelékenységünk és versenyképességünk az EU csatlakozás küszöbén*

⁷² Valamint rengeteg puha tényező, mint például menedzsment eszközök, munkakultúra, hálózatosodás szintje stb. Ezen soft tényezőket azonban – ahogy a bevezetőben is írtam – leegyszerűsítve a technológiai tényezőhöz sorolom.

Solow-féle növekedési modellen túl a nemzetközi adatok is alátámasztják⁷³ –, akkor ez a mutató a technológiai biztonság egyik indikátoraként elfogadható. Ebben az esetben – még mindig erősen leegyszerűsítve – a magasabb termelékenység magasabb technológiai színvonalként értelmezhető.

Természetesen ennél a mutatónál a fejlett országok esetében kifinomultabbakat is találni, azonban a munkának nem célja a kutatás fejlett országokra történő lekorlátozása, (sőt kifejezetten megvizsgálom a legkevésbé fejlett országokat is), ezért olyan alapmutató szükséges nekem a kutatáshoz, amely a világ majd minden országa esetében elérhető és értelmezhető.

Amellett, hogy a jelenlegi technológiai színvonal meghatározására a termelékenységi mutató használható, a technológiai biztonság és ezen keresztül a nemzetgazdaság termelési szintje és annak növekedési üteme szempontjából egyáltalán nem mindegy a technológiai színvonal jövőben várható alakulása. A technológia előállítása, megszerzése, elterjedése viszonylag hosszú időtartamot ölel át, nem egy egyik pillanatról a másikra elvégezhető tevékenység, mint például egy termék vagy egy nyersanyag behozatala vagy akár a tőke importja. Ezért a nemzetgazdaság jövőbeni technológiai színvonalát alapvetően a jelen folyamatai határozzák meg. Ez a meghatározottság ennél az alrendszerrel karakterisztikusabb, mint a többinél. Ebből adódóan a jelennek a jövőre hatással lévő folyamatait is meg kell vizsgálni. Így a technológiai színvonal elemzésekor nem csak a termelékenység adott időszaki értéke, hanem annak trend szerinti alakulása, valamint a nemzetgazdaság kutatás-fejlesztésre fordított összegeinek relatív nagysága is meghatározó. A termelékenység trend szerinti alakulása az elmúlt időszak és a jelen adatainak felhasználásával, valamint a trendszámítás statisztikai eszközeinek alkalmazásával következtethető. A nemzetgazdaság – azaz a magán és az állami szféra együttes – kutatás-fejlesztésre fordított összegeinek relatív nagysága pedig a következőképpen írható fel:

$$\text{kutatás – fejlesztésre fordított összegek relatív értéke} = \frac{K + F \text{ összegek értéke}}{GDP \text{ értéke}}$$

Minél magasabb ez a mutató, annál magasabb a technológiai színvonal várható növekedési üteme. Természetesen a technológiai import magas értéke alacsony relatív K+F

---

⁷³ MANKIW, Gregory N.: *Makroökonómia*

érték mellett is viszonylag magas technológiai színvonal növekedést eredményezhet, azonban az importtechnológiától történő függés jelentősen növeli a gazdaság sebezhetőségét, és csökkenti a gazdasági biztonság szintjét. Ezért a K+F összegek relatív értéke mindenképpen fontos indikátor a technológiai biztonság szempontjából.

2.1.5. VÉDELEMGAZDASÁGI BIZTONSÁG

A védelemgazdasági biztonság, azaz a nemzetgazdaság védelmi képessége, a gazdasági biztonság kiemelten fontos területe. Ez a védelemgazdasági képesség határozza meg, hogy a nemzetgazdaság mennyire képes krízisidőszak⁷⁴ esetén fenntartani a kibocsátási, s ezen keresztül az ellátási szintet, valamint kiszolgálni a növekvő igényeket. Ezen képességet védelemgazdasági potenciálnak nevezzük, a védelemgazdasági potenciál működésébe hozásával kapcsolatos folyamat pedig a gazdaságmozgósítás.⁷⁵ *A gazdaságmozgósítás megvalósításának mennyiségi, minőségi és dinamikai (idő) függvényparaméterei vannak.*⁷⁶ Komplexitásából adódóan ehhez az alrendszerhez az egyik legnehezebb és legbonyolultabb feladat mutatószámokat találni.

A gazdaságmozgósítás függvényszerű leírása az előbbiekből adódóan bonyolult matematikai feladat, s ezért nehéz ehhez a területhez egyszerű, könnyen értelmezhető és kimutatható indikátorokat találni. Mégis megpróbálok mind mennyiségi, mind minőségi mind dinamikai oldalról megközelíteni a kérdést.

A védelemgazdaság mozgósítási képességének *minőségi paraméterei* azt jelentik, hogy krízisidőszakban jelentkező extra igényeket mennyire képes megfelelő módon kielégíteni a gazdaság. Ezt pedig az határozza meg, hogy normál működés mellett előállítja-e, és ha igen, milyen mennyiségben és minőségben azokat a termékeket, amelyek iránt krízisidőszakban igény jelentkezik. Ezek az igények egészen széles skálán jelentkezhetnek

---

⁷⁴ Nálunk korábban minősített időszaknak hívták, jelenleg különleges jogrend szerinti helyzet a megnevezése. De ahány ország, annyi terminológia az ország és azon belül a gazdaság „normál” (korábban nálunk békeidőszaki) és „válsághelyzeti” működtetésére. Mivel a munkám hangsúlyozottan nem Magyarországra specifikált, hanem a gazdasági biztonság kérdését általánosan fogja át, ezért nem kívánok teljes mértékben a hazai terminológiára hagyatkozni. „Normál időszak”-nak nevezem, amit Magyarországon – jelenleg – általános jogrend szerinti időszaknak hívunk, és „krízishelyzetnek” a mi terminológiánk szerinti különleges jogrend időszakát, valamint olyan egyéb válsághelyzeteket, amelyek adott esetben nem igénylik a különleges jogrend kihirdetését, de magasabb szintű állami beavatkozást – biztonságiasítást – igényelnek. Ilyen volt például Magyarország történetében az orosz-ukrán gázvita.

⁷⁵ GAZDA Pál: *A gazdaságmozgósítás néhány elméleti kérdése*

⁷⁶ GAZDA Pál: *A gazdaságmozgósítás néhány elméleti kérdése*

attól függően, hogy milyen típusú krízishelyzetről van szó. Már egy katasztrófavédelmi helyzetnél is megnő egyes termékek – pl.: biológiai-fiziológiai szükségleteket kielégítő termékek, építőanyag stb. – iránt a kereslet, míg mondjuk egy saját területen megvívott háború egészen extra igények széles skáláját vonja magával. Ezért itt az indikátorok felírása, azaz a normál időszaki termelés elemzése a valószínűsített krízisidőszaki helyzettől függ. A legszélsőségesebb esetet, a háborút kiemelve, a technológiai biztonság védelemgazdasági területének minőségi mutatója lehet az adott ország hadiipari termelésének értéke. Ezt lehet nominál értéken is értelmezni, hiszen a fegyverek hatásossága nem egy gazdaságilag viszonyított mutató, vagy lehet reálértéken is értelmezni, hogy a nemzetgazdasági termeléshez képest, mekkora a hadi- (védelmi)termelés értéke, azaz mennyire teremti elő a gazdaság a saját védelméhez szükséges eszközöket.

hadiipari termelés nominál értéke = hadiipari termelés folyó áras értéke

$$\text{hadiipari termelés reál értéke} = \frac{\text{hadiipari termelés folyó áras értéke}}{\text{GDP folyó áras értéke}}$$

Természetesen nem csak honi termelésből lehet kielégíteni a krízisidőszaki igényeket, hanem szövetséges kibocsátásból is,⁷⁷ így háború esetén a fenti mutató szövetségi rendszer szintjén is vizsgálható. Ám az adott gazdaság sérülékenysége az importigény kapcsán szintén jóval jelentősebb, mint saját forrásból történő kielégítés esetén.

Minél magasabb a normál időszaki hadiipari termelés, valószínűleg annál magasabb minőségben képes a gazdaság a háború anyagi, technikai szükségleteit kielégíteni. Természetesen, mint ahogy már írtam, nem csak anyagi, technikai szükségletei vannak egy háborúnak, így ugyanúgy vizsgálható a többi fontos ágazat és ág normál teljesítménye is. Sőt! A hadiipar is alapanyagokból és nyersanyagokból dolgozik, amelyek ugyanúgy származhatnak importból. Ezért a védelemgazdasági potenciálnál szintén meg kell vizsgálni, hogy a hadiipar számára fontos alapanyagok – amelyek ma már szinte minden elemet magukba foglalnak – milyen mértékben állnak rendelkezésre a hazai gazdaságban, milyen

---

⁷⁷ THÜRMER Gyula: *A fegyveres küzdelem és a gazdaság*

mértékben a szövetségi rendszeren belül, és milyen mértékben szorul a gazdaság a szövetségi rendszeren kívüli importra.⁷⁸

A gazdaságmozgósítás *időparamétereit* is jelentősen befolyásolja az előző bekezdésben vázolt normál időszak – krízisidőszak kontextus. Egyértelmű, hogy ha a krízisidőszaki igényekhez minél inkább hasonlatos termelést folytat normál időszakban a gazdaság, annál gyorsabb lehet a mozgósítás lebonyolítása.⁷⁹ Hiszen az igény-kielégítés módszerei a következők lehetnek: folyó termelés, védelmi célú tartalék, rögzített ipari kapacitás, import.⁸⁰ Gazdaságmozgósítás végső szakaszában igény-kielégítés formája lehet még a nemzetgazdaság erőforrásainak igény szerinti konvertálása. (Azaz az adott ország törvényei által krízisidőszakban a munkaerő és a tőkejavak igénybevitelére biztosított lehetőség.) Az előbbiekből természetesen az első kettő a legdinamikusabb módszer, azonban a tartalékok korlátozottan állnak rendelkezésre, s végesek. Kimerülésük után csak a többi módszer áll rendelkezésre, ezért lehet meghatározó a folyó termelés karakterisztikája a gazdaságmozgósítás dinamikáját illetően.

A második tényező, ami a gazdaságmozgósítás sebességét befolyásolja, az állam szerepe a gazdaság működésében. Egy gazdaságban minél inkább a bürokratikus koordináció érvényesül a piaci mechanizmusokkal szemben, annál gyorsabb és egyszerűbb a gazdaság krízisidőszaki működésre történő átállítása.^{81 82} Ez még akkor is igaz, ha jogszabályilag krízisidőszakban sok területen a piaci koordinációt felváltja a bürokratikus irányítás. Ennek oka, hogy a beidegződések, mechanizmusok, attitűdök nem alakíthatóak át egyik pillanatról a másikra rendeleti úton. Ilyen szempontból a biztonság védelemgazdasági területének dinamikai paramétere az a mutató, ahol a tervutasításos gazdaság előnyben van a piacgazdasággal szemben. (Nem sok ilyen terület található – ha egyáltalán van még másik.)

Az állam gazdasági súlyát elsősorban a kormányzati kiadások GDP-hez viszonyított arányával szokták mérni,⁸³ de ez számomra ennél a vizsgálatnál semmiféleképpen nem

---

⁷⁸ THÜRMER Gyula: *A fegyveres küzdelem és a gazdaság*

⁷⁹ MEDVECZKY Mihály: *A nemzetgazdaság minősített időszaki teljesítőképessége vizsgálatának elméleti alapjai és a gazdaságmozgósítás tervezésének lehetséges korszerűsítési irányai*

⁸⁰ MEDVECZKY Mihály: *A nemzetgazdaság minősített időszaki teljesítőképessége vizsgálatának elméleti alapjai és a gazdaságmozgósítás tervezésének lehetséges korszerűsítési irányai*

⁸¹ THÜRMER Gyula: *A fegyveres küzdelem és a gazdaság*

⁸² *Hadigazdaság, hadtápelmélet, hadtápbiztosítás* (szerk.: KOCSIS Bernát)

⁸³ *A közpénzügyek nagy kézikönyve* (szerk.: ZSUGYEL János)

megfelelő mutató. Ugyanis ez csak az újraelosztás mértékét mutatja meg, azaz azt, hogy az állam mennyire terheli a vállalati és háztartási szektort adókkal és egyéb befizetésekkel, és relatíve mekkora újra-elosztórendszereken keresztül juttatja ezt vissza a gazdaságba. A gazdaságmozgósítás sebessége szempontjából ennek az értéknek nincsen jelentősége. Nekem az állam termelésben betöltött szerepe számít, ami a következőképpen vizsgálható:

- állami felhasználásban lévő termelési tényezők aránya
- többségében állami tulajdonú (vagy közvetlen állami irányítás, esetleg jelentős állami befolyás alatt álló) vállalatok kibocsátásának relatív értéke

$$\begin{aligned} & \text{állami felhasználásban lévő termelési tényezők aránya} \\ & = \frac{\text{többségében állami tulajdonú vállalatnál dolgozók létszáma}}{\text{összes foglalkoztatott létszáma}} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & \text{állami felhasználásban lévő termelési tényezők aránya} \\ & = \frac{\text{többségében állami tulajdonú vállalatok eszközértéke (esetleg piaci kapitalizációja)}}{\text{vállalati szektor eszközértéke (vagy piaci kapitalizációja)}} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & \text{állami tulajdonú vállalatok kibocsátásának relatív értéke} \\ & = \frac{\text{többségében állami tulajdonú vállalatok által produkált hozzáadott érték}}{\text{GDP értéke}} \end{aligned}$$

Minél magasabbak a fenti mutatók, annál inkább tervutasításos gazdaságról beszélhetünk. Mint ahogy fentebb leírtam, a tervutasításos típusú gazdaságban a bürokratikus intézkedések jogfolytonosságának és megszokottságának következtében a gazdaságmozgósítás sebessége nagyobb. Ezért a fenti mutatók a gazdaságmozgósítási függvény időparamétereinek jellemzésére jól használhatóak.

Ami a gazdaságmozgósítási függvény dinamikáját és *mennyiségi* outputjának értékét is nagyban befolyásolja, az az input oldali tartalékképzés, azaz a tartalékgazdálkodás. A krízisidőszakban igényelt erőforráselem meghatározott időben való biztosítása történhet az előállítási ciklus különböző fázisainak (nyersanyag, félkész termék, gyártókapacitás) tartalékolásával, és szükség esetén a nyersanyagoknak vagy félkész termékeknek a meglévő

kapacitáson az átfutási időnek megfelelő időpontban beindított készre-gyártásával.⁸⁴ Jellemzően arányaiban annál nagyobb tartalékot kell képezni mind anyagokban, mind kapacitásokban, minél nagyobb a várható krízis behatása a nemzetgazdaság normál működésébe. A legnagyobb behatás természetesen egy háború esetén keletkezik. Egyértelmű, hogy a gazdaság háborús sérülékenysége sem állandó érték, időben változik. Régen, egészen az I. világháborúig, minimális volt a háború hatása a békeidőszaki termelésre. Leginkább a mezőgazdaság volt érintett a pusztítás, valamint a lakosság ellátása a rekvirálás révén. Ez azonban csak közvetlenül a harci cselekmények közelében történt, értéke minimális volt a nemzetgazdaság teljesítményéhez képest. (Persze voltak kivételek, például a tatárjárás Magyarországon.) Az I. világháború végétől a gazdaság háborús sérülékenysége, a nagyobb hatótávolságú pusztító-eszközök miatt folyamatosan nőtt, s a potenciális nukleáris háború korszakára (hidegháború) drámaian óriásivá vált.⁸⁵ Jelenleg aszimmetrikus konfliktusok dominálnak világunkban, melyek hatása a gazdaság normál működésére a korábbiakhoz képest jóval alacsonyabb. Ezért is figyelhető meg, hogy a világ legtöbb régiójában már a hidegháború enyhülésével elkezdett a védelmi célú tartalékok, valamint a rögzített ipari kapacitások mennyisége és értéke csökkenni, és ez a folyamat a kétpólusú világrend megszűnésével csak felerősödött.

A fentiekből adódóan a gazdaságmozgósítási függvény outputjával kapcsolatos fontos indikátorok a következők:

- a tartalékok normál időszakhoz viszonyított értéke
- a nemzetgazdaság erőforrásainak és technológiájának mozgósításból eredő plusz, normál időszakon felüli termelési képesség
- követelménytámasztók krízisidőszaki igényeinek összesítéséből számított védelemgazdasági igénynek a GDP-hez viszonyított aránya⁸⁶

A kapacitások normál időszakhoz viszonyított (termelő) értéke azért torz mutató, mert krízishelyzetben jelentősen eltérhet a fogyasztási (felhasználási) szerkezet a normál időszakhoz képest. Azonban ahány különböző krízishelyzet helyzetet nézünk, annyi különböző függvény szerint alakulhat az egyes termékek vagy szolgáltatások fogyasztásának

---

⁸⁴ MEDVECZKY Mihály: *A nemzetgazdaság minősített időszakos teljesítőképessége vizsgálatának elméleti alapjai és a gazdaságmozgósítás tervezésének lehetséges korszerűsítési irányai*

⁸⁵ THÜRMER Gyula: *A fegyveres küzdelem és a gazdaság*

⁸⁶ MEDVECZKY Mihály: *A nemzetgazdaság minősített időszakos teljesítőképessége vizsgálatának elméleti alapjai és a gazdaságmozgósítás tervezésének lehetséges korszerűsítési irányai*

(felhasználásának) értéke, ezért vagy kiválasztunk egy legnagyobb valószínűséggel bekövetkező krízishelyzetet, és annak felhasználási dinamikájához viszonyítjuk a kapacitások értékét, vagy a normál időszaki fogyasztást vesszük alapul a gazdasági biztonság ezen alrendszerének vizsgálatakor. A kétpólusú világrend és az azt megelőző időszak idején jellemzően a háborút tekintették a legnagyobb valószínűséggel bekövetkező krízishelyzetnek, ezért a tartalékok értékét az első háborús év felhasználásának értékéhez viszonyították^{87 88}. Napjainkban a biztonságpolitikai szakértők egy fejlett államok között kirobbanó klasszikus háború lehetőségét kevésbé valószínűsítik,⁸⁹ ezért a tartalékolás során egyéb krízishelyzetek (pl.: természeti-, ipari katasztrófa) igényeinek kiszolgálása került előtérbe. Ezen időszakok felhasználási függvénye a háborúhoz képest kevésbé eltérő a normál időszaki felhasználási paraméterekhez viszonyítva. Ebből adódóan a kapacitások normál időszaki felhasználáshoz viszonyított értéke, mint a gazdasági biztonság egyik indikátora, kevésbé torzító, mint korábban.

A nemzetgazdaság erőforrásainak és technológiájának mozgósításból eredő plusz, normál időszakon felüli termelési képesség a különböző országok alaptörvényének, alkotmányának, honvédelmi vagy védelmi törvényének olyan rendelkezéseiből ered, amelyek biztosítják különleges jogrend alkalmazásának esetén a munkaerő védelmi célú igénybevételét, a lakosság és a vállalatok vagyonának és vagyontárgyainak védelmi célú felhasználását. Ezzel a nemzetgazdaságban addig nem használt plusz erőforrások jelenhetnek meg (pl.: munkanélküli, inaktív munkaerő; magánfogyasztási célra használt eszközök termelésre történő átállítása – járművek, ingatlanok stb.), amelyek a nemzetgazdasági termelést is képesek jelentősen megnövelni. Ezt a plusz termelési potenciált azonban szinte lehetetlen komoly alapokon nyugvó függvénnyel leírni, mivel olyan bonyolult matematikai modellt igényel, amely magába foglalja a nem foglalkoztatott munkaerő foglalkoztatásából, a nem teljesen kihasznált termelői kapacitások és magánfogyasztási eszközök csúcsra-járatásából, a munkába álló plusz munkaerő átlagnál alacsonyabb képzettségi szintjéből, az egy főre jutó tőke csökkenéséből adódó alacsonyabb termelékenység szintből, az infrastruktúra korlátaiból eredő hatásokat stb.

---

⁸⁷ THÜRMER Gyula: *A fegyveres küzdelem és a gazdaság*

⁸⁸ *Hadigazdaság, hadtápelmélet, hadtápbiztosítás* (szerk.: KOCSIS Bernát)

⁸⁹ GAZDAG Ferenc – TÁLAS Péter: *A biztonságot veszélyeztető tényezőkről*

A világ országainak egy jelentős részére jellemző, hogy a gazdaságmozgósítási követelménytámasztó – döntően, de nem kizárólagosan államigazgatási – szervek igényeit nemzetgazdasági szinten összegzik. A valamilyen formában lebiztosított igények GDP-hez viszonyított értéke szintén képet ad arról, hogy a nemzetgazdaság milyen mértékben készült fel, azaz milyen módon képes biztosítani krízisidőszakban létfontosságú szerveinek és szervezetinek működését.

2.1.6. ÉRTÉKESÍTÉSI BIZTONSÁG

Az értékesítési biztonság azt jelenti, hogy képesek-e a vállalatok termékeiket és szolgáltatásaikat a belső vagy a külső piacon értékesíteni. Tehát az értékesítési biztonság is kulcsfontosságú tényező, hiszen hiába áll rendelkezésre minden termelési tényező és technológia a termelés fenntartásához vagy akár növeléséhez is, ha a vállalatok elvesztik piacaikat, akkor a kibocsátás pillanatok alatt vissza fog esni, a munkanélküliség nő, a jólét, a szociális biztonság szintje stb. csökken.

Ha az adott ország vállalatai szempontjából fizikailag ketté bontjuk a világpiacot külső és belső piacra, elmondhatjuk, hogy alapvetően a belső piacon történő értékesítés egyszerűbb, és könnyebben kivitelezhető több okból adódóan is. Egyrészt a helyi vállalatok itt helyzeti előnyben vannak, ami egyfelől adódik jobb helyismeretükből (elosztási láncok, partnerek jobb ismerete), másfelől alacsonyabb szállítási költségeikből. Emellett a gazdaságpolitika is – amennyiben a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága megfelelő (lásd: következő alfejezet) – képes lehet védelmet biztosítani a belső piacon a helyi vállalatoknak. (Itt alapvetően a kereskedelempolitika különböző kereskedelmi, pénzügyi és adminisztratív eszközeit kell érteni.) Azonban még ezen tényezők mellett is, igen is a belső piacon is számít, hogy nemzetközi összehasonlításban mennyire versenyképesek az adott gazdaság vállalatai. A külső piacon történő értékesítés pedig – napjaink globalizált világában – döntően a versenyképességtől függ. (Természetesen kis mértékben – és egyre csökkenő mértékben(!) – itt is számítanak a tradicionális kapcsolatok, partneri viszonyok stb.)

A fentiekből adódóan az értékesítési biztonság kapcsán két tényezőt kell indikátorral kifejeznem:

- milyen mértékben függenek a vállalatok a külföldi piacon történő értékesítéstől
- milyen a nemzetgazdaság általános versenyképessége

Az adott gazdaság vállalatainak külpiacon történő függése, az exportértékesítés fontossága, nemzetgazdasági szerepe viszonylag egyszerű képlettel kimutatható:

$$\text{exportfüggőség} = \frac{\text{export értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

A mutató azt fejezi ki, hogy a gazdaság összteljesítményéhez képest mekkora az exportértékesítés értéke. Minél magasabb ez a mutató, annál fontosabbak az exportpiacok a kibocsátási szint fenntartása, illetve növelése szempontjából. Amennyiben a vállalatok valamilyen oknál fogva exportpiacokról kiszorulnak, akkor vagy a hazai piacon kell növelni értékesítéseiket, vagy ha erre nincs mód, illetve a hazai piacon elégtelen a vásárlóerő, akkor csökkenteni kénytelenek termelésüket, ami egyben a gazdasági biztonság csökkenését is jelenti. Azaz elmondható, hogy bár önmagában a gazdasági nyitottság jellemzően hasznos (és a jólétet növelő) egy ország szempontjából, azonban egyidejűleg a gazdasági sérülékenységét is növeli.

A vállalatok versenyképességét legegyszerűbben úgy lehet megfogalmazni, hogy mennyire képesek a világpiacon megfelelő áron megfelelő minőségű terméket vagy szolgáltatást kínálni. Egy adott gazdaság vállalatainak versenyképessége alapvetően két tényezőtől függ: 1. Termelékenység, 2. Költségek⁹⁰

A termelékenység mutatója az előző alfejezetben megismert képlet, az egy munkaóra jutó előállított hozzáadott-érték, azaz GDP értéke / összmunkaóra mennyisége. A termelékenység növekedése javítja az értékesítési lehetőségeket, hiszen azt jelenti, hogy az előállított érték egyre kevesebb munkaórát igényel, azaz változatlan egységnyi munkaköltségek mellett csökken a termékekre és szolgáltatásokra jutó munkaköltség.

Azonban az egységnyi munkaköltségek nem változatlanok, ezért az értékesítési biztonság szempontjából nagyon fontos ennek vizsgálata. Hiszen a termelékenység növekedését negatív módon képes ellensúlyozni a munkaköltségek növekedése. Hiába csökken az adott termék előállítására jutó munkamennyiség, ha a munkaerő-költség növekszik, és összességében a termék előállítása drágul. Ez esetben az értékesítési biztonság romlik. A munkaköltségek alakulása a következő mutatókkal vizsgálható: reál egységnyi

---

⁹⁰ ARTNER Annamária: *A válság anatómiája – az irországi példa*

munkaerő-költség, valamint ennek kibővített változata, a GDP-n belül munkaerő tulajdonosoknak juttatott arány, ami a munkaerő-költségeken túl a szociális juttatásokat, illetve a nyugdíjat is figyelembe veszi:⁹¹

$$\text{reál egységnyi munkaerőköltség} = \frac{\text{nemzetgazdaság összmunkaerőköltsége}}{\text{GDP értéke}}$$

$$\begin{aligned} & \text{GDP – n belül munkaerő tulajdonosoknak juttatott arány} \\ & = \frac{\text{munkaerőköltség, szociális juttatások, nyugdíjak összértéke}}{\text{GDP értéke}} \end{aligned}$$

Összességében tehát az értékesítési biztonság alakulása attól függ, hogy a költségek változása hogyan viszonyul a termelékenység változásához:

$$\text{világpiaci versenyképesség alakulása} = \frac{\text{reál egységnyi munkaerőköltség \% – os változása}}{\text{termelékenység \% – os változása}}$$

A tört felvehet pozitív, illetve negatív értéket. Amennyiben negatív értéket vesz fel, akkor meg kell vizsgálni, hogy melyik tényező értéke csökkent, és melyiké nőtt. Amennyiben a nevező negatív és a számláló pozitív, az azt jelenti, hogy a termelékenység csökkenése az egységnyi munka költségnövekedésével párosult. (A valóságban ez a párosítás nagyon ritka.) Ez esetben a nemzetgazdaság vállalatainak versenyképessége nagyon durván romlott. Fordított esetben – ha a termelékenység változása vesz fel pozitív értéket, és a reál egységnyi munkaerő-költség csökkent – a nemzetgazdaság versenyképessége erősen javult, s az értékesítési biztonság pozitív irányba változott.

Amennyiben a tört pozitív értéket vesz fel, az azt jelenti, hogy mindkét tényező ugyanabban az irányban mozdult el. Ekkor azt kell megvizsgálni, hogy milyen irányú elmozdulás történt, illetve hogy a tört egynél nagyobb vagy kisebb értéket vesz-e fel. Ha mindkét tényező értéke csökkent, akkor az egynél nagyobb érték azt jelenti, hogy nagyobb mértékben csökkent a költség, mint a termelékenység, s ezért a világpiacon a vállalatok nem kerültek hátrányba. Ha egynél kisebb az érték, akkor fordított esettel állunk szemben. Ha – és ez a leggyakoribb eset – mind a termelékenység, mind a munkaerő-költségek nőttek, akkor az

---

⁹¹ ARTNER Annamária: *A válság anatómiája – az irországi példa*

egynél magasabb érték azt jelenti, hogy utóbbiak változása nagyobb, ezért hiába a termelékenység növekedése, összességében a vállalatok versenyképessége romlott. Ez történt például az eurózána perifériás gazdaságaival is az elmúlt évtizedben.⁹² Ha mindkét tényező pozitív változása mellett az eredmény egynél kisebb, akkor a vállalatok versenyképessége, és ezáltal az értékesítési biztonszág javult, mivel a termelékenység nagyobb ütemben nőtt, mint a költségek.

A fentieket természetesen ki kell egészíteni néhány aprósággal. Egyrészt az a jellemző – és ez tekinthető normál esetnek –, hogy mind a termelékenység, mind a költség szint növekszik. Miért? A termelékenység motorja a technológiai haladás. A közgazdaságtan⁹³ eleve munkakiterjesztő hatásként értelmezi a technológiai haladást, azaz valami olyasmi dologként, ami segítségével a munkaerő ugyanannyi idő alatt több munkát képes elvégezni. Ez pont termelékenység növekedésének a definíciójaként fogható fel. Vagyis, ha egy gazdaságban nő a technológiai színvonal – márpedig normál esetben nő –, akkor a termelékenységnek is nőnie kell. A reál egységnyi munkaerő-költség változása pedig szintén nem nagyon vesz fel negatív értéket, mivel a nominál bérszínvonal jellemzően – több okból kifolyólag is – lefelé rugalmatlan.

A másik dolog, amit mindenképpen megjegyzésként hozzá kell fűznöm az indikátorhoz, az az, hogy az értékesítési biztonszág javulásához nem feltétlenül a munkaerő-költségek (pl.: munkabér) csökkenése szükséges. Elég, ha a termelékenység nagyobb ütemben nő, mint a reál egységnyi munkaerő-költség, vagy esetleg a GDP növekedési ütemét nem éri el a bérnövekedés színvonala (pl.: Németország 1998 után⁹⁴), és ezáltal a GDP-hez viszonyított munkaerő-költségek, azaz a reál munkaerő-költség csökken. A nominál vagy reál munkaerőköltség csökkenés azért sem feltétlenül hasznos, mert ez – ebben az esetben – csökkenti a belső vásárlóerőt, és ezáltal a hazai értékesítés lehetőségét. Azaz egyáltalán nem biztos, hogy javul az értékesítési biztonszág. Igaz a fent idézett német példa az ellenkezőjét bizonyítja, hiszen 1998 után a reálbérek folyamatos csökkenése ellenére EU átlag felett tudott bővülni a német gazdaság, köszönhetően a költségcsökkenés révén elért exportbővülésnek. De ez azért lehetett így, mert a német reálbér-színvonal egészen magas értékről kezdett csökkenni, és emiatt nem érződött akkora belső kereslet-visszaesés. Egyébként is jellemzően a

---

⁹² KEMAL Dervis: *Miért segít az eurózáonán, ha még gyorsabban nőnek a német bérek?*

⁹³ MANKIWI, Gregory N.: *Makroökonómia*

⁹⁴ DUVAL, Guillaume: *L'Allemagne défends son modèle de croissance*

fejlett országokban a legmagasabb a reál egységnyi munkaerő-költség, amit a kiemelkedő termelékenységgel képesek ellensúlyozni. Amúgy pont a politikai szlogenszerű ideológiák és a valóság különbözőségét mutatja az, hogy a „munkásosztályt kizsákmányoló” kapitalista rendszerekben az előállított hozzáadott-érték jóval nagyobb része kerül a munkaerő tulajdonosaihoz, mint a „munkásosztály hatalmát megtestesítő” szocialista típusú rendszerekben, legyen szó napjaink Kínájáról⁹⁵ vagy a történelmi Magyar Népköztársaságról.⁹⁶

A fentieket még röviden ki kell egészíteni azzal, hogy a termelés költségeinek csökkentése a tőkeköltségek csökkenésén keresztül is megvalósítható. Erről abban az esetben lehet szó, ha a korábbinál alacsonyabb reálkamattal jutnak külső forráshoz a vállalatok. Azonban mivel a tőkeköltség jóval kisebb hányadát teszi ki a hozzáadott-értéknek, ezért ennek jelentős mértékű csökkenése szükséges a versenyképesség javulásához, s a munkaerő-költségek kismértékű emelkedése ezt a javuló hatást pillanatok alatt eliminálhatja.

Természetesen jogosan érhet a kritika, hogy a fejlett országokban a versenyképesség mérésének a fenti mutatónál jóval kifinomultabb alternatívái is vannak. Azonban itt is szeretném újra hangsúlyozni – akárcsak a fejezet bevezetőjében –, hogy nem csak a fejlett országok kontextusában kívánom a gazdasági biztonságot értelmezni. Márpedig a kevésbé fejlett gazdaságok esetében – véleményem szerint – a versenyképesség alakulása legkönnyebben és viszonylag jó eredménnyel a fenti mutató segítségével vizsgálható. Sőt, ahogy az idézett Artner Mária cikk is mutatja, a versenyképesség jelentős hazai kutatói közül is többen (Chikán, Artner), amikor a versenyképességi folyamatok alakulását egyszerűen, adatokkal alátámasztva kívánják bemutatni, akkor még a fejlett országok esetében is a fenti mutatót használják.

2.1.7. GAZDASÁGPOLITIKAI ESZKÖZRENDSZER ÉS MOZGÁSTÉR BIZTONSÁGA

Az első fejezetben azt fogalmaztam meg, hogy a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsági szintje attól függ, hogy az adott ország gazdaságpolitikája különböző fiskális, monetáris, illetve egyéb (pl.: kommunikációs, diplomácia stb.) eszközökkel mennyire képes befolyásolni a gazdasági biztonság többi alrendszerének biztonsági szintjét.

---

⁹⁵ DUVAL, Guillaume: *La Cihine va-t-elle dominer la monde?*

⁹⁶ GUNST Péter: *Magyarország gazdaságtörténete (1914-1989)*

A gazdaságpolitika alkalmazható eszkörendszerét döntő mértékben befolyásolja, ha az ország valamely regionális gazdasági integrációnak a tagja. Ez esetben az integráción belüli tagállamokkal szemben kereskedelempolitikai eszközök alkalmazása tiltott. Márpedig jellemzően a tagállamok olyan országokkal lépnek közösen a regionalizáció valamely szintjére, akikkel szoros gazdasági kapcsolatokat ápolnak, azaz akikkel például a külkereskedelmük jelentős részét bonyolítják. Így a regionális integráció tagjaként az országnak saját piacának védelmére, új, születő iparágak megerősítésére, külső hatások kivédésre nem igazán állnak rendelkezésre gazdaságpolitikai eszközök. Valamint, ha az adott integráció eljut a monetáris unió szintjére, onnantól már önálló monetáris politikával sem rendelkezik az adott ország, így monetáris eszközök sem állnak már rendelkezésre gazdaságpolitikai beavatkozáshoz.

A regionális gazdasági integrációs tagságon túl is sok tényező befolyásolja a gazdaságpolitikai eszközök alkalmazhatóságát és hatásosságát. Közgazdasági alapelv,⁹⁷ hogy rövidtávon expanzív monetáris, illetve fiskális politika képes lehet stimulálni, felpörgetni a gazdaságot, s növelni a kibocsátás, csökkenteni a munkanélküliség szintjét. Ezért kérdés, hogy milyen tényezők szabhatnak korlátot a monetáris vagy fiskális politika expanzivitásának.

Először is például, ha az adott ország valutájának árfolyamrendszere rögzített, akkor a monetáris politika mozgástere egészen minimális, s monetáris autonómiáról egyáltalán nem lehet beszélni. A monetáris politika szerepe a rögzített valutaárfolyam fenntartásában kimerül, és sem a külső, sem a belső egyensúly megteremtésben – azaz a fizetési mérleg és a munkanélküliség megcélzott szintjének elérésében – s ezeken keresztül a gazdaság normál működésének fenntartásában nem képes segítséget nyújtani. Azaz kijelenthető, hogy rögzített valutaárfolyam esetén a gazdaságpolitikai alrendszer hatása a gazdasági biztonság fenntartására jóval csekélyebb erejű.

Jelentősen befolyásolja a monetáris élénkítés lehetőségét a gazdaságban lévő infláció nagysága. Szintén alapelv, hogy a rövid távú monetáris élénkítés hosszabb távon növeli az infláció értékét.⁹⁸ Ezért, ha eleve – a gazdasági szereplők által megszokott és elfogadott

---

⁹⁷ SAMUELSON, Paul Anthony; NORDHAUS, William D.: *Közgazdaságtan*

⁹⁸ MANKIW, Gregory N.: *Makroökonómia*

szinthez képest – magas az infláció értéke a gazdaságban, akkor az expansionizmon monetáris politika által tovább erősített infláció extra költségei magasabbak lehetnek, mint amekkora haszonnal a rövid távú élénkítés járhat.

A fiskális politika expansionizmonának egyértelműen a rendelkezésre álló, illetve beszerezhető források nagysága és ezen források kockázatosága szab határt. Az expansionizmon fiskális politika leegyszerűsítve vagy kevesebb adó beszedését jelenti, s ez esetben a kiadások korábbi szintjének finanszíronzásához kell új forrásokat találni, vagy az állami kiadások növelését jelenti, s ez esetben a plusz kiadások finanszíronzását kell megoldani. Ilyen finanszíronzási forrás lehet a költségvetési egyenleg korábbi vagy jelenlegi többlete. Ez egy viszonylag biztos forrás (főleg, ha az adott időszakai tervezés megfelelően alátámasztott), s ez esetben a fiskális politika mozgástere biztosított, a gazdasági biztonság ezen alrendszer szilárdnak, alacsony kockázatosúnak tekinthető. Más a helyzet, ha a költségvetés egyenlege negatív, azaz az állam eleve a bevételi oldalánál nagyobb kiadással rendelkezik. Ilyenkor a költségvetés alaphelyzetben is forrásbevonásra szorul, aminek értékét az expansionizmon fiskális politika csak tovább növeli. Ez esetben az expansionizmon korlátjaként jelentkezik, hogy mekkora mértékben és milyen kockázatosokkal képes növelni a forrásbevonás mértékét a költségvetés. Jellemzően kisebb a kockázatos, ha a hazai gazdasági aktorok – legfőképpen a háztartások – megtakarításaikkal képesek és hajlandók biztosítani az állami tőkebevonását. Amennyiben az államháztartás finanszíronzása döntően külső forrásokra támaszkodik, úgy a kockázatos sokkal magasabbak, és ezáltal a fiskális stimulus lehetősége is jóval korlátozottabb és meggondolandóbb. Összességében elmondható, hogy minél nagyobb a gazdaság teljesítményéhez képest az államháztartás finanszíronzási igénye és minél nagyobb az államadósság értéke, annál kockázatosabbnak ítélni a piac az adott államnak nyújtandó kölcsönök megtérülését, és ezáltal a finanszíronzási források beszerzésének kockázatos nő, azaz a gazdaságpolitika lehetséges mozgástere erősen leszűkül, s az expansionizmon elemek egyre inkább kikerülnek az alkalmazható eszközök közül. Az államadósság azért is befolyásolja a gazdaságpolitika mozgásterének szabadságát, mert minél magasabb a GDP arányos államadósság, a költségvetés annál nagyobb hányadát kell – változatlan átlagos kamatlábat feltételezve – az adósság törlesztésére fordítani, és annál kisebb összeg marad meg fiskális élénkítés lehetőségére.

A finanszírozási sérülékenységet persze rengeteg további tényező befolyásolja, mint például a folyó fizetési mérleg, illetve a teljes nemzetközi fizetési mérleg egyenlege, a piac bizalma a gazdaságpolitika irányába, a nemzetközi tőkepiaci szereplők kockázattűrő vagy kockázatkerülő hangulata stb. Azonban ezek közvetetten, a finanszírozási igényen keresztül befolyásolják a gazdaságpolitika expanzivitásának és egyéb mozgásterének lehetőségét, ezért a vizsgálatom szempontjából elég az előbbi bekezdésben felsorolt két indikátor (kötségvetési egyenleg, relatív államadósság) figyelembe vétele.

A forrásbevonást segítheti, ha az adott állam olyan szupranacionális szervezetek tagja, mint például az IMF, de ez a gazdaságpolitikai mozgástér szabadságán nem sokat javít, hiszen jellemzően ezek a szervezetek a folyósított kölcsönökért cserébe olyan gazdaságpolitikát várnak el az adott államtól, amely jó eséllyel biztosítja, hogy a felvett kölcsönöket vissza tudja fizetni. Így ennek az alrendszernek a biztonsági szintje nem olyan mértékben javul, mint ami a forrásbevonásból következne. (Idetartozik az is, hogy a regionális gazdasági integráció is nyújthat forrásokat – lásd Európai Unió és az Európai Központi Bank –, de jellemzően ezek is gazdaságpolitikai megkötésekkel járnak.)

Összefoglalva, a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságát döntően a következő tényezők határozzák meg:

- regionális gazdasági integrációs tagság,
- valuta-árfolyamrendszer típusa,
- infláció értéke,
- központi költségvetés egyenlege,
- államháztartás GDP arányos finanszírozási igénye, államadósság GDP arányos értéke,
- kisebb mértékben: IMF tagság.

A fenti felsorolásban négy indikátor található, amelyek képlete a következő:

központi költségvetés egyenlege

= központi költségvetés bevételei – központi költségvetés kiadásai

$$\text{GDP arányos államháztartási finanszírozási igény} \\ = \frac{\text{államháztartási finanszírozási igény értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

$$\text{relatív államadósság} = \frac{\text{államadósság értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

az *infláció* pedig az adott időszaki árszínvonal-változás %-os értékét jelenti, amit alapvetően a *GDP deflátor* vagy a *fogyasztási árindex* (CPI) segítségével mérünk

2.2. A GAZDASÁGI BIZTONSÁG ÁLTALÁNOS SZINTJÉNEK MEGHATÁROZÁSA

2.2.1. AZ ALAPINDIKÁTOROK KIVÁLASZTÁSA

A gazdasági biztonság egyes alrendszerének előző fejezetben bemutatott vizsgálati módszere mindenképpen hasznosan segíti a részletes elemzés elvégzését. Azonban szükséges, hogy a gazdasági biztonság általános helyzetéről komplexen és gyorsan is képet alkothassunk. Legyen valaki politikus, biztonságpolitikai szakértő vagy katonai elemző stb., szükséges lehet számára, hogy viszonylag egyszerűen, könnyen hozzáférhető adatokkal, de mégis tudományosan megalapozottan általános képet kaphasson egy adott ország gazdasági biztonságának a szintjéről. Ezért fontos egy olyan mutatószám-rendszer felállítása, amely az egyes alrendszereknél használt indikátorok közül kiválasztja azokat, amelyek segítségével ez a gyors, általános helyzetelemzés elvégezhető.

Olyan mutatószám-rendszer megalkotása szükséges, amely a gazdasági biztonság minden alrendszerének helyzetét képes mérni, s képes megmutatni ezen alrendszerek biztonsági szintjének alakulását. Ezért olyan indikátorokat kell kiválasztani, amelyek átfogják az egész rendszert. Vagy más megközelítésben, az előző fejezetben az egyes alrendszerek biztonsági szintjének vizsgálatakor használt mutatók közül minden egyes alrendszer esetében legalább egyet be kell emelni a mostani modellbe.

Az előző bekezdésben foglaltak mellett fontos az is, hogy olyan indikátorok kerüljenek kiválasztásra, amelyek megfelelően képesek „képviselni” alrendszerüket, azaz

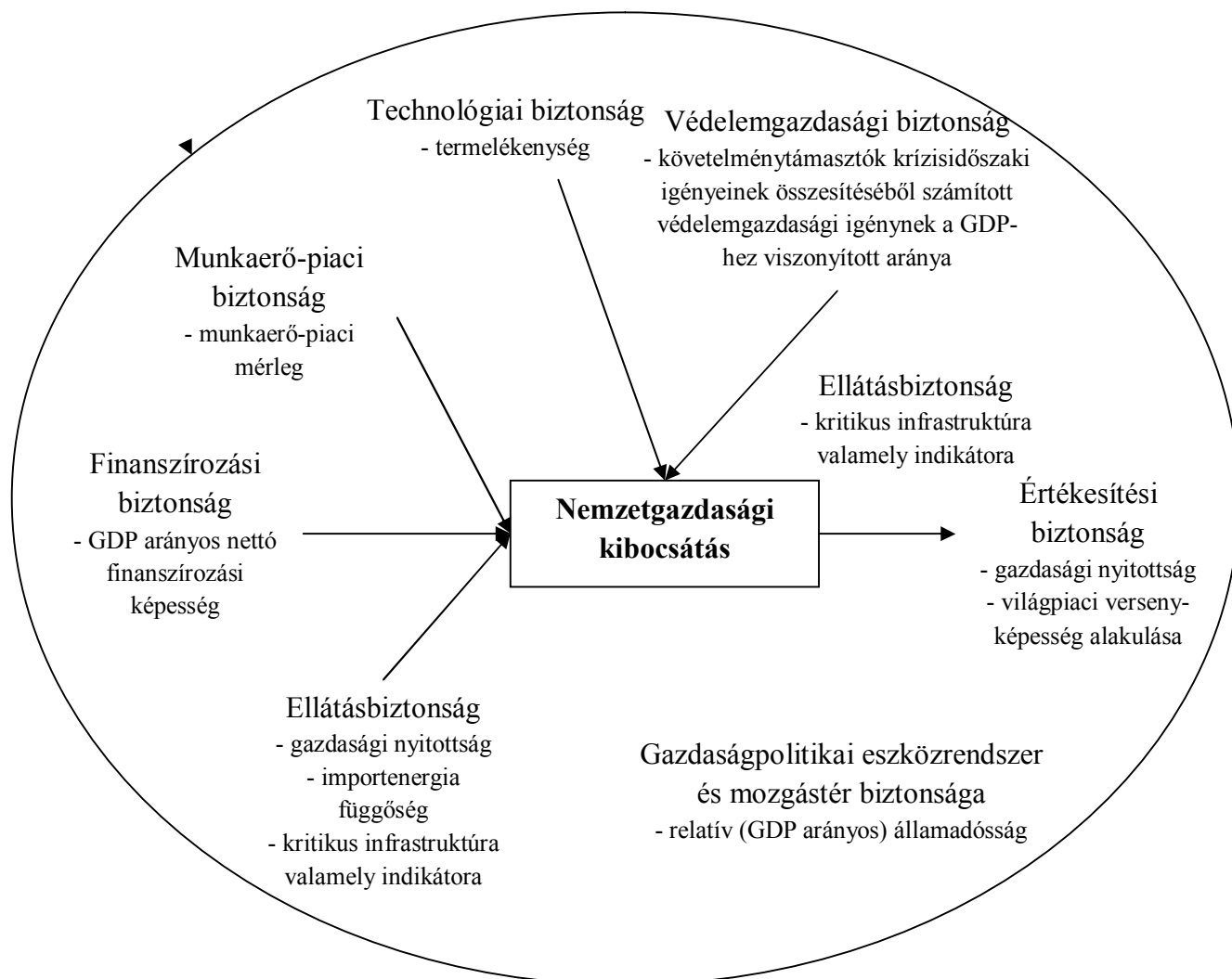

amelyek értéke és annak változása releváns mértékben utal az adott alrendszer biztonsági helyzetére. Vagyis az adott alrendszer indikátorai közül a legjobban kifejezők közül kell valamelyiket kiválasztani.

Összegezve a rendszer feltételei:

- könnyen mérhető és előállítható indikátorok,
- minden alrendszerhez kapcsolódjon legalább egy indikátor,
- az adott alrendszer indikátora megfelelő mértékben legyen képes kifejezni az adott alrendszer biztonsági szintjét.

A fentiek tekintetében a gazdasági biztonság általános szintjének mérésére a következő mutatókat javaslom: 1. *gazdasági nyitottság*; 2. *importenergia-függőség*; 3. *GDP arányos nettó finanszírozási képesség*; 4. *munkaerő-piaci mérleg*; 5. *követelménytámasztók krízisidőszaki igényeinek összesítéséből számított védelemgazdasági igénynek a GDP-hez viszonyított aránya*; 6. *világpiaci versenyképesség alakulása (azaz reál egységnyi munkaerő-költség %-os változása / termelékenység %-os változása)*; 7. *relatív államadósság*. Ezek a mutatók a gazdasági biztonság teljes területét, minden alrendszerét átfogják, s viszonylag egyszerűen mérhetőek.

8. sz. ábra – A gazdasági biztonság általános szintjének meghatározásához az egyes alrendszerekből kiválasztott indikátorok
(saját szerkesztés)

A *gazdasági nyitottság* mutatója a termelés import- és exportfüggőségének együttes kifejezője. Minél magasabb az értéke, azaz a külkereskedelem értéke a GDP értékéhez viszonyítva, annál jobban függ a gazdaság a külső kereskedelmi kapcsolatokról egyik oldalról a termeléshez szükséges import, másik oldalról az export értékesítési lehetőségek kapcsán. Bár a kétoldali függőség eltérő lehet (mint például Kína esetében, ahol az exportfüggőség sokkal jelentősebb), a gazdasági nyitottság mégis egy kiváló indikátora a termelés külső

függőségének leírásához. Ezért mind az ellátásbiztonság, mind az értékesítési biztonság alrendszeréhez jól köthető, kiválóan képes jellemezni azok biztonsági szintjét.

Az *importenergia-függőség* a termelésben és fogyasztásban létfontosságú energia külső beszerzési forrásoktól való függőségét mutatja meg. Az energiaellátás fontosságáról a korábbi fejezetekben már sokszor írtam. Ez az ellátásbiztonság kiemelt területe, ezért a gazdasági biztonság általános szintjének meghatározásához felépített modellben is külön indikátornak kell ehhez a területhez tartoznia.

A 2.1.2-es alfejezetben is leírtam, hogy a *GDP arányos nettó finanszírozási képesség* a legjobb mutató egy gazdaság finanszírozási biztonságának meghatározásához. Ezért ennek az indikátornak a szerepeltetése is elengedhetetlen a modellben.

A munkaerő-piaci biztonság kifejezésére a *munkaerő-piaci mérleget* választottam a mutatószám-rendszerbe. Ennek oka, hogy az adott alrendszerrel meghatározott mutatószámok közül ez a legáltalánosabb és legegyszerűbben meghatározható. A másik lehetőség a társadalom általános képzettségét meghatározó valamelyik mutató kiválasztása lett volna, de amint azt az adott 2.1.3-as alfejezetben kifejtettem, rövidtávon a munkaerő kivándorlása jelentheti a legnagyobb sokkhatást a gazdaság, a termelési szint fenntarthatósága számára.

A *követelménytámasztók krízisidőszaki igényeinek összesítéséből számított védelemgazdasági igénynek a GDP-hez viszonyított aránya* a védelemgazdasági biztonság indikátora. Ezt a mutatót a terület hazai szakértőjének, Medveczky Mihálynak a javaslatára választottam ki. A gazdaság krízishelyzeti működőképességének fenntartása rövidtávon leginkább a rendelkezésre álló lebiztosított igények értékétől függ. Ez a mutató annyiban különbözik a többitől, hogy értéke nem a gazdaság működésétől függ, hanem jogszabályok, intézkedések által meghatározott. Ezért nemzetközi adatok ezzel kapcsolatban nem állnak rendelkezésre. Így a mutatószám-rendszer feltöltése nem lehet tökéletes, azonban a védelemgazdasági terület annyira speciális, honvédelmi szempontból is releváns, hogy nem igen találni olyan mutatót, amely kapcsán nemzetközileg is nyilvános adatokat lehet fellelni.

Mivel az értékesítési biztonság a versenyképes termeléstől függ, ezért egyértelmű, hogy a rendszerbe bekerül a *világpiacon versenyképesség alakulása*. Ez a reál egységnyi

munkaerő-költség és a termelékenység egymáshoz viszonyított alakulásából áll. A termelékenység alakulása egyben a technológiai biztonság fő indikátora is.

A gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgáster biztonsága kapcsán azért választottam a 2.1.6-es alfejezetben felsorolt sok tényező közül az *államadósság relatív – GDP-hez viszonyított – értékét*, mert ez az a tényező, amely mind a fiskális, mind a monetáris politika mozgásterét és lehetőségeit nagyon jelentős mértékben meghatározza. Magas eladósodottság esetén a fiskális politika expanzív eszközöket nem igen alkalmazhat, s ugyanígy a valutaárfolyam szinten tartása kapcsán a monetáris politika is korlátozottan élhet a kamatcsökkentés vagy az inflációs gazdaságélénkítés eszközeivel. Ráadásul az államadósság finanszírozási forrásokat von el a gazdaság többi szektora – például a vállalati szektor – elől, s így a finanszírozási biztonságot is gyengíti. Ezért kettős szempontból is fontos indikátorral van dolgunk, amelynek a gazdasági biztonság általános meghatározásánál mindenképpen szerepe van.

Ahogy a 8. sz. ábrán is látszik, szükséges lenne a kritikus infrastruktúra bevitele a rendszerbe. Amint azonban a 2.1.1-es alrendszerben megállapítottam, nem igazán lehet olyan indikátort találni, amely minden ellátási rendszer biztonsági szintjének leírására alkalmas lenne. Pedig véleményem szerint egy nagyon fontos területről van szó, javasolom ezt további kutatás célterületévé tenni!

2.2.2. DINAMIKUS INDIKÁTOROK KÉPZÉSE

2.2.2.1. Dinamikus mutatók szükségessége, az időintervallum meghatározása

Az 1.2.2-es alfejezetben a következőképpen fogalmaztam meg a gazdasági biztonság fogalmát, állapotát: *A gazdasági biztonság, mint állapot úgy értelmezhető, hogy a gazdaság normál működését és fenntartható bővülését veszélyeztető tényezők és folyamatok aktivizálódásának a kockázata az adott gazdasági-társadalmi rendszerben megszokott mértéknél nem magasabb.* A gazdaság normál működése alatt pedig *a termelési- és szolgáltatási folyamatoknak a gazdasági és természeti törvényszerűségekből adódó ciklikusság mértékétől nagyobb kilengésektől mentes, hosszú távú átlagban az adott gazdaság erőforrásainak megfelelő nagyságú trend szerinti növekedését értem.* Ezzel azt fejeztem ki, hogy minden gazdaság működését kockázat jellemzi. Továbbá gazdaságoként – a társadalom

és a gazdaság szereplőinek kockázattűrő vagy kockázatkerülő attitűdjéből adódóan – eltérő a kockázat normál méretű szintje. Egy angolszász típusú gazdasági rendszer sokkal magasabb kockázati szinttel képes normál módon működni, mint mondjuk egy kontinentális berendezkedésű ország, vagy mondjuk egy japán, ázsiai vagy poszt-szocialista társadalom. Ezért, amikor a gazdasági biztonság indikátorait vizsgáljuk, a statikus – egy adott évre vonatkozó – adatok nem igazán alkalmazhatóak, mivel nem mondanak semmit arról, hogy az adott gazdaságban megszokott mértékű kockázathoz képest a vizsgált időszakban magasabb vagy alacsonyabb a kockázatok szintje. Így dinamikus indikátorokat kell képezni.

Dinamikus mutató segítségével több mindent lehet vizsgálni:

- hogyan változik egy indikátor értéke egy adott időszak alatt
- hogyan alakul egy indikátor értéke egy adott időszak átlagához képest

A gazdasági biztonság vizsgálata szempontjából mindkét lehetőség nagyon hasznos. A dinamikus mutatók segítségével megvizsgálható, hogy az adott időszakban a gazdasági biztonság általános szintje, vagy valamelyik részterületének biztonsági szintje milyen mértékben és milyen irányban tér el a normálisnak tekinthetőtől. Ezért a gazdasági biztonság értékelése kapcsán nagyon fontos feladat a megfelelő dinamikus indikátorok képzése.

A dinamikus indikátorok jellemzően egy adott időintervallum alatti változást, vagy az adott időintervallum átlagához képest történő eltérést, egyes esetekben az adott időintervallum átlagának korábbi időintervallum átlagához viszonyított eltérését vizsgálják.⁹⁹ *Amennyiben a gazdasági kockázatok normál állapottól történő eltérését, a gazdasági biztonság kockázatai aktivizálódásának folyamatát akarom megvizsgálni, illetve ezen értekezésben ennek matematikai módszerét kívánom megadni, akkor a leghasznosabb, ha olyan indikátorokat veszek alapul, amelyek egy hosszabb időintervallum átlagához viszonyítva vizsgálják az adott időszak gazdasági biztonságát jellemző mutatókat.* Így könnyen kimutatható, hogy az adott területen a normál – a gazdaság és a társadalom szereplői által megszokott – állapothoz képest alacsonyabb vagy magasabb a gazdasági kockázatok aktivizálódásának esélye és veszélye.

(Zárójelben annyit azonban meg kell jegyezniem, hogy természetesen egyes statikus mutatók abszolút értékéből is következtethetünk a gazdasági kockázatok szintjére. Például az

---

⁹⁹ SZENTES Tamás: *Világgazdaságtan*

energiafüggőség egy bizonyos szint felett mindenképpen súlyos kockázatokat von maga után, függetlenül attól, hogy a korábbi időszakhoz képest éppen nőtt vagy csökkent a függőség mértéke. De összességében a dinamikus indikátorok mindenképpen hasznosabbak.)

Kérdés az, hogy milyen hosszú időintervallum átlagához érdemes az adott év indikátorát viszonyítani? Hiszen minél hosszabb az időszak, annál precízebb értéket kapunk, azonban a túl hosszú időszakokkal is akadnak problémák. Egyrésztől minél hosszabb az időintervallum, annál több munkát igényel a dinamikus mutató előállítására. Másrésztől egy nagyon hosszú időszak átlagában már a globalizáció folyamatai által okozott trendek is megjelennek. Így az utolsó időszak értékei biztosan, akár jelentősebben is el fognak térni az időszak átlagához képest. Éppen ezért nem szerencsés túl hosszú időszakot sem választani.

A már idézett munkában¹⁰⁰ Berlage és Legesse a gazdasági fejlettség mérésénél jellemzően 7 éves időintervallumokat használ a dinamikus indikátorok előállításánál. (Illetve egy esetben az utolsó 3 év átlagát viszonyítja az 5 évvel korábbi 3 év átlagához.)¹⁰¹ Miért érdemes ilyen hosszú időintervallumot használni? Mi az, ami rövidebb távon torzítja az eredményeket? A válasz a gazdaság törvényszerűségeiben rejlik. *A gazdasági biztonság vizsgálatokor mindenképpen figyelemmel kell lenni a konjunktúra ciklusok létezésére és hatásaira.*

Konjunktúra-ciklus alatt a gazdasági teljesítmény gazdasági törvényszerűségekből adódó periodikus ingadozását értjük. Különböző hosszúságú – időintervallumot felölelő – konjunktúra ciklusok léteznek, melyek más és más gazdasági törvényszerűségek következtében alakulnak ki. A leggyakrabban emlegettek: Kitchin-ciklus, melynek hossza 3-5 év, a klasszikus konjunktúra vagy más néven Juglar-ciklus, melynek hossza 8-11 év, a 15-20 éves Kuznets-ciklus, valamint a Kondratyev-ciklus a maga 40-60 éves periódusával.¹⁰² Ezek közül mely az, amelyet figyelembe kell venni, a gazdasági biztonság indikátorainak alakulása szempontjából? A Kitchin-ciklus a reálgazdaságra nem igazán gyakorol hatást, (vagy ha igen, akkor azt politikai cikluson keresztül), ezért maximum a tőkepiaci biztonság kapcsán merülhet fel, de a teljes modell szempontjából nem annyira releváns tényező. A Kuznets-

---

¹⁰⁰ BERLAGE, Lodewijk; LEGESSE, Hailu: *Classifications of countries on the basis of different sets of socio-economic variables*

¹⁰¹ Nem melléleg az Európai Unió pénzügyi tervezési időhorizontja is 7 év

¹⁰² BRÓDY András: *Gazdasági számvetés Tőkék és áramlatok*

ciklus a nagy infrastrukturális beruházásokhoz, illetve azok nagygeneráljához kapcsolódik. Hatása nem erős, olyannyira, hogy léte sokszor megkérdőjelezett, s igazán csak a fejlett országokra jellemző. A Kondratyev-ciklus pedig hatalmas időintervallumot ölel át, amely időszak alatt a technológiai haladás olyan jelentős mértékű, hogy a gazdasági biztonság tényezői alapvetően módosulnak, s így ekkora időintervallumra nincs értelme átlagértékeket számítani, illetve ahhoz viszonyítani. Ami a gazdasági biztonság szempontjából igazán releváns, az a klasszikus konjunktúra (Juglar-) ciklus. Ez a ciklus a beruházások és a fogyasztás egymást generáló kapcsolatrendszerén alapul, így alapvető hatással van a reálgazdaság alakulására. A ciklus tökéletesen megmutatkozik a kibocsátás, a beruházások, a munkanélküliség értékeinek alakulásában, így a gazdasági biztonság indikátorainak értékében is. A klasszikus konjunktúra (Juglar-) ciklus automatikusan megjelenik ezen indikátorokban, ezért jelentősen befolyásolja azok átlagának alakulását is. Így akkora időintervallumot érdemes használni a dinamikus indikátorok kialakításánál, hogy a klasszikus konjunktúra ciklus ne torzítsa azt. Ez úgy lehetséges, ha egy teljes periódusnyi időt átfogunk. Mint ahogy írtam, a klasszikus konjunktúra ciklus hossza 8-11 év. Napjaink „gyorsuló” világában a beruházások elvárt megtérülési ideje is rövidül, és ez rövidíti a ciklus periódusát is. Míg néhány évszázaddal ezelőtt a periódus körülbelül 11 év hosszúságú volt, ma már csak 8-9 év időtartalmú. (A keleti gazdaságokban ennél még valamivel talán hosszabb.)¹⁰³ Ezért úgy vélem, hogy ha 8 éves időintervallum átlagához viszonyítom az adott év mutatójának értékét, akkor a konjunktúra-ciklus csak olyan mértékben torzítja az eredményeket, hogy az adott év értékében megjelenik, de a hasonlítás alapjául meghatározott „normál, megszokott” értékben nem. És a vizsgálat szempontjából ez a fontosabb.

Természetesen a statisztika képes ciklusoktól kiigazított adatsorok készítésére, azonban a gazdasági biztonság alrendszerének mutatói kapcsán ezek nem feltétlenül fellelhetőek, előállításuk pedig nehéz. Azonban amennyiben a vizsgált év adatait sikerül a ciklusoktól kiigazítani, akkor a vizsgálat során tökéletes eredményeket kapunk a gazdasági biztonság állapotára vonatkozóan.

---

¹⁰³ BRÓDY András: *Gazdasági számvetés Tőkék és áramlatok*

2.2.2.2. A gazdasági biztonság kockázatainak aktivizálódását jelző dinamikus mutatók

Az előző alfejezetben meghatározott kritériumok alapján tehát felírhatóak azok a dinamikus mutatók, amelyek segítségével megállapítható, hogy a vizsgált időszakban milyen mértékben aktivizálódtak azok a kockázati tényezők, amelyek a gazdasági biztonság fenntartására fenyegetést jelentenek.

Ezen dinamikus mutatók képzésének viszonylag egyszerű a módja: *az adott ország kapcsán kiszámolom a 2.2.1-es alfejezetben kiválasztott indikátoroknak az utolsó évként a vizsgált évet magába foglaló 8 éves intervallum átlagait, majd megvizsgálom, hogy a vizsgált évben az indikátorok milyen mértékben és milyen irányban térnek el a kapott átlagoktól.* Ezen eltérések segítségével jellemezhető az adott ország gazdasági biztonságának általános helyzete. Ha valamelyik indikátor jelentősebb eltérést jelez, akkor a gazdasági biztonság adott részterületét a 2.1-es alfejezetben meghatározott indikátorok segítségével érdemes további, komolyabb vizsgálódás alá vetni.

Gazdasági nyitottság: a vizsgált évben a külkereskedelem értékének GDP-hez viszonyított alakulása összehasonlítva a vizsgált 8 éves intervallum átlagával. Ha az érték nagyobb, mint a legutolsó 8 éves átlag, az azt jelenti, hogy a gazdaság külpiazi függősége növekedett, 1\$ előállított hozzáadott-értékhez egyre nagyobb értékű külkereskedelmet kell lebonyolítani. Vagyis a gazdaság teljesítménye, az emberek életszínvonala, munkája jobban függ más országok gazdasági, kereskedelmi tevékenységétől. Az ellátás- és az értékesítési biztonsággal kapcsolatos kockázatok növekedtek, és ezt a gazdasági és politikai döntéshozóknak mindenképpen figyelembe kell venniük. Amennyiben az érték a vizsgált évben az időszak átlaga alatt maradt, akkor a kockázatok aktivizálódásának esélye csökkent, vagyis normál szint alatti.

Importenergia-függőség: a vizsgált évben az energiamérleg alakulása összehasonlítva a vizsgált 8 éves intervallum átlagával. Ha az importenergia-függőség magasabb, mint a legutolsó 8 éves átlag, az azt jelenti, hogy az ország energiaellátási biztonsága a lecsökkent termelési kapacitások vagy a megugró hazai fogyasztás következtében romlott, az ellátási kockázatok növekedtek. Adott esetben az ország energiastratégiáját ezen folyamatokkal korrigálni kell.

GDP arányos nettó finanszírozási képesség: az adott évben a gazdaság GDP arányos nettó finanszírozási képessége összehasonlítva a megelőző időszak 8 éves átlagával. Az egyik legnagyobb eltérés itt mutatkozhat, mivel az adott évi érték jelentősen függ a hazai gazdasági szereplők aktivitásától (beruházási-, fogyasztási hajlandóság, fiskális politika expanzitása), vagyis attól, hogy az adott gazdaság a konjunktúra ciklus mely szakaszában tart. Ezen kívül függ a nemzetközi tőkepiacok kockázatkerülő vagy kockázattűrő hangulatától is. Ha a vizsgált évben a GDP arányos nettó finanszírozási képesség magasabb (azaz nagyobb pozitív vagy abszolút értékben kisebb negatív értéket vesz fel), mint az előző 8 éves átlag, akkor a gazdaság tőkepiaci sérülékenységének kockázata csökkent, finanszírozási biztonsága javult. Ez adódhat a háztartások megtakarítási hajlandóságának növekedéséből, a költségvetési hiány csökkenéséből vagy a beruházási hajlandóság visszaeséséből. Ha a vizsgált évben a GDP arányos nettó finanszírozási képesség negatív és alacsonyabb, mint a legutolsó 8 éves átlag, akkor az azt jelenti, hogy az ország gazdaságának működése külföldi gazdasági szereplők megtakarításaitól függ, és ez a függőség növekedett, vagyis a finanszírozási biztonság romlott. A finanszírozási kockázatok erősödtek, ami veszélyeztetheti a termelési szint és ezen keresztül a foglalkoztatás, a lakossági életszínvonal fenntartását. Itt – akárcsak az ellátásbiztonságnál – nem csak az jelent kockázatot, hogy az importforrások (jelen esetben importtőke) megszűnnek, hanem az is, hogy ezek a források megdrágulhatnak. Ebben az esetben a hazai gazdaság már nem biztos, hogy ki tudja termelni és fizetni azt az árat, amellyel hozzájuthat az importhoz. Ha az importfinanszírozás megdrágul, akkor negatív finanszírozási képesség esetén a beruházások üteme lelassul, ami a jövőbeni termelésre, gazdasági növekedésre, életszínvonalra komoly negatív hatással lesz. Nem véletlenül, amikor egyes szervezetek egy gazdaság sérülékenységét vizsgálják, a GDP arányos nettó finanszírozási képesség alakulása, annak normál mértéktől – azaz a vizsgált időszakban megszokottól – történő eltérése az elsődleges vizsgálati szempontok között található.

Munkaerő-piaci mérleg: a vizsgált évben a munkaerő-piaci mérleg alakulása összehasonlítva a legutolsó 8 éves intervallum átlagával. Itt viszonylag egyszerűen levonható az eredményből a következtetés. Akkor beszélhetünk a munkaerő-piaci biztonság romlásáról, a munkaerő-piaci kockázatok aktivizálódásának erősödő veszélyéről, ha a munkaerő-piaci mérleg negatív értéket vesz fel, és eltérése a 8 éves intervallum átlagától is negatív. Ebben az esetben az ország egy erősödő negatív munkaerő-piaci szaldóval (egyenleggel) rendelkezik,

vagyis a munkaerő-kivándorlás fokozódik, miközben a gazdaság munkaerő-vonzó képessége csökken.

Követelménytámasztók krízisidőszaki igényeinek összesítéséből számított védelemgazdasági igénynek a GDP-hez viszonyított aránya: a vizsgált év értéke viszonyítva a legutolsó 8 éves intervallum átlagához. Ennél az indikátornál megjegyzendő, hogy egyáltalán nem fontos a 8 éves időintervallum megtartása, kevésbé függ a gazdaság ciklikus teljesítményétől. Alapvetően csak a viszonyítási alap, a GDP értéke az, ami ciklikus lehet, hiszen a lebiztosított igények abszolút értéke jogszabálytól, minisztériumi, szervezeti intézkedésektől függ. (A viszonyítási alap ciklikussága pedig a teljes indikátor értékében elhanyagolható, szinte alig kivehető változást okoz.) Ami fontos, annak megvizsgálása, hogy a mutató értéke hogyan viszonyul a korábbi időszak (ez adott esetben lehet 8 év) átlagos értékeihez. Ha annál alacsonyabb, akkor a gazdaság és az ország krízisidőszaki sérülékenysége magasabb, azaz a védelemgazdasági biztonság szintje alacsonyabb. Ha annál magasabb, akkor a védelemgazdasági biztonság javult, a védelemgazdasági képesség erősödött.

Világpiaci versenyképesség alakulása (azaz reál egységnyi munkaerő-költség %-os változása / termelékenység %-os változása): Ennél az indikátornál nem az adott év adatainak a 8 éves intervallum átlagához történő viszonyítás az, ami hasznos képet adhat a gazdasági biztonság kockázatainak alakulásáról. Sokkal hasznosabb azt összehasonlítani, hogy miként változott egymáshoz viszonyítva a reál egységnyi munkaerő-költség, valamint a termelékenység a 8 éves időintervallum alatt. Ha a 8 év alatt összességében jobban nőtt a reál egységnyi munkaerő-költség, mint a termelékenység, akkor az értékesítési biztonság romlott, a gazdasági kockázatok növekedtek. Ez egy olyan folyamat, amely veszélyezteti a belföldi termékek hazai és külföldi értékesíthetőségét, valamint csökkenti az ország tőkevonzó képességét, s adott esetben tőkekiáramlást indíthat el. Összességében a gazdasági biztonság oly mértékben sérülhet, hogy ha a politikai és gazdasági döntéshozók nem állítják meg a folyamatot, akkor olyan helyzet alakulhat ki, mint amit napjainkban az eurózána perifériás országaiban tapasztalunk. Fordított esetben, azaz ha a 8 éves intervallum alatt a termelékenység növekedett nagyobb ütemben, akkor az értékesítési biztonság javult, s nem kell attól tartani, hogy az ország termékei magas termelési költség szintjük miatt eladhatatlanná válnának.

Relatív államadósság: Tény, hogy a relatív államadósságra is hatással vannak a konjunktúra ciklusok, mégpedig olyan módon, hogy konjunktúra esetén a növekvő adóbevétel és a csökkenő transzferek kapcsán csökken az értéke, dekonjunktúra esetén a csökkenő adóbevétel és növekvő transzferkiadások miatt pedig nő az értéke, azaz a relatív államadósság pro-ciklikusan viselkedik.¹⁰⁴ Ezért ennél az indikátornál is a vizsgált év adatát kell viszonyítani a vizsgált 8 éves intervallum átlagához. Ha az érték a vizsgált évben magasabb, mint az átlag, akkor a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága csökkent. Vagyis a gazdasági biztonságot veszélyeztető kockázatok erősödtek, mivel a gazdasági szuverenitás csökkent, a gazdaságpolitikai eszközök közül egyre többnek az alkalmazása lehetetlenné vagy nagyon kockázatosná, esetleg túlságosan költségessé vált. Jellemzően minden országnál létezik egy relatív államadósság-intervallum, amely normális szintnek tekinthető, és amely mellett a gazdaság normál módon működni képes, a gazdaságpolitika pedig a gazdaságpolitikai eszköztár teljes tárházával rendelkezik, s képes ezek felhasználásával beavatkozni a gazdaság működésébe. Ez a normális szint országonként eltérő. Japán 150% feletti relatív államadóssággal is teljesen kielégítően működik, miközben mondjuk a balti államokra egészen alacsony érték jellemző. A lényeg, hogy minél inkább pozitív irányba tér el a relatív államadósság ettől a normál, megszokott mértéktől, annál inkább kockázatosná válik a gazdaság és a társadalmi folyamatok normál működése, mert folyamatosan csökken a (gazdaság)politika számára rendelkezésre álló beavatkozási eszközök száma. Ezért a 8 éves időintervallum átlagától való eltérés a relatív államadósság esetén is megfelelő indikátor a gazdasági biztonság helyzetének vizsgálatához.

Amint az értekezés egyes részterületei, úgy a 2.2-es alfejezetben röviden összeállított mutatórendszer is további kutatás és elmélyítés célpontjává kell, hogy váljon. Ugyanis a mutatószám-rendszer finomításával, és hozzá egy – adott ország karakterisztikáját figyelembe vevő – súlyozási rendszer kialakításával egy komplexebb modell alkotható meg. Egy ilyen adott országra szabott változata a rendszernek nagyon komoly segítséget jelenthet a biztonsággal foglalkozó szakemberek és döntéshozó számára.

---

¹⁰⁴ MANKIW, Gregory N.: *Makroökonómia*

2.3. A MÁSODIK FEJEZET EREDMÉNYEINEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

A második fejezetben kutatásom egyik nagyon fontos eredményét mutattam be: megkerestem azokat az indikátorokat, amelyek segítségével egy ország gazdasági biztonságának állapota jellemezhető. Hiszen, mint ahogy azt a kutatás bevezetőjében leírtam, a biztonság fogalmának értelmezése lehetetlen egzakt támpontok megléte nélkül.

Először, a 2.1-es alfejezetben a gazdasági biztonság egyes részterületeit vettem górcső alá. Minden egyes részterület alapos megvizsgálása után előállítottam vagy hozzárendeltem olyan mutatószámokat, amelyek segítségével az adott részterület biztonsági szintje, illetve a részterületen jelentkező kockázatok kimutathatóak.

A 2.2-es alfejezetben kiválasztottam azokat az indikátorokat a fentiek közül, amelyek segítségével viszonylag egyszerűen és gyorsan képet alkothatunk egy ország gazdasági biztonságának általános szintjéről. Az indikátorokat úgy gyűjtöttem össze, hogy minden részterület le legyen fedve, azaz a gazdasági biztonság bármely részterületén a kockázatok erősödése megjelenjen az általános vizsgálatkor is. A kiválasztott indikátorok a következők lettek: *gazdasági nyitottság; importenergia-függőség; GDP arányos nettó finanszírozási képesség; munkaerő-piaci mérleg; követelménytámasztók krízisidőszaki igényeinek összesítéséből számított védelemgazdasági igénynek a GDP-hez viszonyított aránya; világpiaci versenyképesség alakulása (azaz reál egységnyi munkaerőköltség %-os változása / termelékenység %-os változása); relatív államadósság.* Itt hangsúlyoztam, hogy a kritikus infrastruktúrához tartozó indikátorok is mindenképpen alapmutatóknak tekinthetők.

A 2.2.2-es alfejezetben végül bemutattam, hogy igazán csak dinamikus mutatókkal vizsgálható a gazdasági biztonsági kockázatok aktivizálódásának veszélye, mivel a gazdaság alaptörvényszerűsége, hogy a gazdasági szereplők kockázatot vállalnak. Így minden gazdaságban létezik egy normál szintű kockázat. Csak dinamikus indikátorok segítségével mutatható ki, hogy a vizsgált időszakban a kockázat a normál kockázati szinthez képest milyen irányba mozdult el. A vizsgálat során arra jutottam, hogy az indikátorok értékeire hatással lévő Juglar-ciklus következtében 8 éves intervallumot kell a dinamikus mutatók alapjául venni.

3. GLOBALIZÁCIÓS FOLYAMATOK HATÁSA A GAZDASÁGI BIZTONSÁGRA

„Ezen a világon semmire nem mondhatjuk, hogy biztos, kivéve a halált és az adót.”
(Benjamin Franklin)¹⁰⁵

Benjamin Franklin mondata napjaink világában talán még időszerűbb, mint saját korában. És ebben a bizonytalanságban talán még jobban szükségünk van azokra a támpontokra, amelyek segíthetnek nekünk az eligazodásban. Pontosán ez a helyzet a globalizációs folyamatok gazdasági biztonságra gyakorolt hatásaival kapcsolatban. Napjainkban gyakorta felmerülő kérdés, hogy a globalizáció milyen hatással van egyes országok gazdasági biztonságára. A globalizációs folyamatok hatására erősödött-e, erősödik-e az egyes kockázatok aktivizálódásának veszélye, azaz várható-e, hogy egyre több ország egyre gyakrabban kényszerül majd komoly gazdasági problémákkal szembenézni? Vagy ellenkezőleg, a gazdasági biztonságra nincsen komoly hatással a globalizáció, válságok mindig is voltak és mindig is lesznek, s ezek eredője gazdasági törvényszerűségekből rejlik, nagyrészt a már megfigyelt és kimutatott konjunktúra-ciklusokhoz kötődően? Kutatásom célja, hogy valamilyen mértékben megpróbáljak erre a kérdésre választ adni. Mivel az 1. fejezetben definiáltam a gazdasági biztonság fogalmát, és felállítottam rendszerét, majd a 2. fejezetben meghatároztam azokat az indikátorokat, amelyek segítségével a gazdasági biztonság helyzet értékelhető, ezért most a 3. fejezetben már megvizsgálhatom a globalizáció gazdasági biztonságra gyakorolt hatásait.

3.1. GLOBALIZÁCIÓ FOLYAMATAI, ÖSSZETEVŐI

A globalizáció fogalmának meghatározása nem egységes, nem egzakt. A társadalomtudományok különböző területein, így a gazdaságtudományokon belül is komoly viták tárgyát képezi a fogalom leképezése és értékelése. Dolgozatomban nem célja a globalizáció elemzése, illetve általános hatásmechanizmusainak vizsgálata, – csak a gazdasági biztonság egyes alrendszereire, azok általános kockázataira gyakorolt hatásainak mérése, – ezért ebben a munkában nem bonyolódnék bele a fogalommal és folyamattal kapcsolatos hosszabb értekezésbe. Mivel a viták ellenére a fogalom-evolúció során kialakult

---

¹⁰⁵ Benjamin Franklin Jean-Baptiste Leroy-nak írt levelében 1789.

globalizáció-definíciók döntően hasonlóak, és ugyanazok a lényeges elemek és folyamatok kerülnek kiemelésre, egyszerűen felhasználom a területtel foglalkozó rengeteg szakember által létrehozott tudást.

A nemzetközi tudományos élet legáltalánosabban elterjedt nézete szerint a globalizálódást, a globalizációt nehéz egy egzakt, konkrét folyamatként értelmezni. Sokkal egyszerűbb ennél, ha úgy tekintünk rá, mint folyamatok összességére. Ilyen, globalizációt összetevő folyamatnak tekinthetők az alábbiak:

- a kereskedelmi korlátok leépülése, a nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalom bővülése, amely meghaladja a gazdasági teljesítmény növekedését,
- a termelési tényezők (tőke, munkaerő, természeti kincsek, információ) és a technológia egyre szabadabb és egyre növekvő nagyságú áramlása, és ezzel együtt a termelési tényező piacok (tőkepiac, pénzpiac, munkaerőpiac) egyre szorosabb kapcsolata és egymásrautaltsága, mely során a tőkeáramlás növekedése meghaladja még az áru- és szolgáltatásforgalom bővülését is,
- az előbbiekből adódóan a termelés és az értékesítés transznacionalizálódása,
- az információs technológia rohamos fejlődése, és használatának terjedése (alapfeltétele és egyben következménye is a globalizációnak),
- politikai eszmék, ideológiák, vallási tanok, kulturális szokások gyorsabb terjedése,
- szupranacionális intézmények létrejötte, és súlyuk növekedése,
- civil szféra szerepének és kontrolljának erősödése,
- regionalizálódás, regionális gazdasági integrációk kialakulása.

(A legutolsó inkább tekinthető napjaink globalizált világát jellemző folyamatnak, mint a globalizáció részének.)

A fenti folyamatok közül a gazdasági biztonság szempontjából véleményem szerint a nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalom bővülése, a termelési tényezők és a technológia egyre szabadabb és egyre növekvő nagyságú áramlása, a termelés és az értékesítés transznacionalizálódása és közvetetten a szupranacionális intézmények létrejötte az, ami fontos, és ezért vizsgálendő. Az információs technológia rohamos fejlődése természetesen hatással van minden szervezet, intézmény, így a gazdaság biztonságára is, de ez külön kutatási terület, a kiberbiztonság vizsgálati témaköre. Így én a bekezdés elején felsorolt 4

folyamatot, valamint azoknak a gazdasági biztonság kockázataira gyakorolt hatását veszem részletesebb vizsgálat alá a munka 3. fejezetében.

3.2. A KERESKEDELMI KORLÁTOK LEÉPÜLÉSÉNEK, A NEMZETKÖZI ÁRU- ÉS SZOLGÁLTATÁSFORGALOM BŐVÜLÉSÉNEK HATÁSA A GAZDASÁGI BIZTONSÁGRA

A kereskedelmi korlátok lebontása kapcsán két párhuzamosan jelentkező folyamat figyelhető meg. Az egyik a kereskedelempolitikai eszközök között a vám használatának döntő jelentőségűvé válása, a másik pedig az átlagos vámtételek jelentős és folyamatos csökkenése. Mindkettő folyamatban jelentős szerepe van az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében, majd intézményesült utóda, a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) égisze alatt folytatott tárgyalásoknak. A tárgyalások a nemzetközi kereskedelem útjában álló akadályok lebontására irányultak. Az egyik cél az, hogy a külkereskedelem preferált szabályozói csak a vámok lehetnek. Az egyéb szabályozó eszközök használatát – mint a ki- és beviteli engedélyezési rendszer, import-kvóták létesítése, árlefölözések, illetékek, adminisztratív eszközök, ártámogatás és exporttámogatás – csökkenteni kell. A vám preferálásának oka, hogy a kereskedelem szereplői számára kiszámíthatóbbá és diszkrimináció-mentesebbé teszi a rendszert, és ezáltal növeli a kereskedelem értékét. Ehhez kapcsolódik, hogy a szervezet tagjai vállalják a megkülönböztetés nélküli kereskedelmet, a legnagyobb kedvezmény elvét, azaz a kereskedelmi kapcsolatban levő országok megadnak egymásnak minden olyan kedvezményt, előnyt, amelyet már megadtak egy másik országnak.

Mindezzel párhuzamosan a GATT tárgyalások során a vámtarifák jelentős csökkentését érték el, valamint azt, hogy a tárgyalásban részt vevők vállalták a nemzetközi kereskedelembe kerülő áruk és szolgáltatások jelentős részénél a vámtétel maximalizálásának felső korlátjának elfogadását. Például az Uruguay-i forduló (1986-1994) után a fejlett országok által alkalmazott vámok 99%-a, az átmeneti országok által alkalmazott vámok 98%-a, a fejlődő országok által alkalmazott vámok 73%-a ilyen, felső korláttal rendelkező vámtétel volt.¹⁰⁶

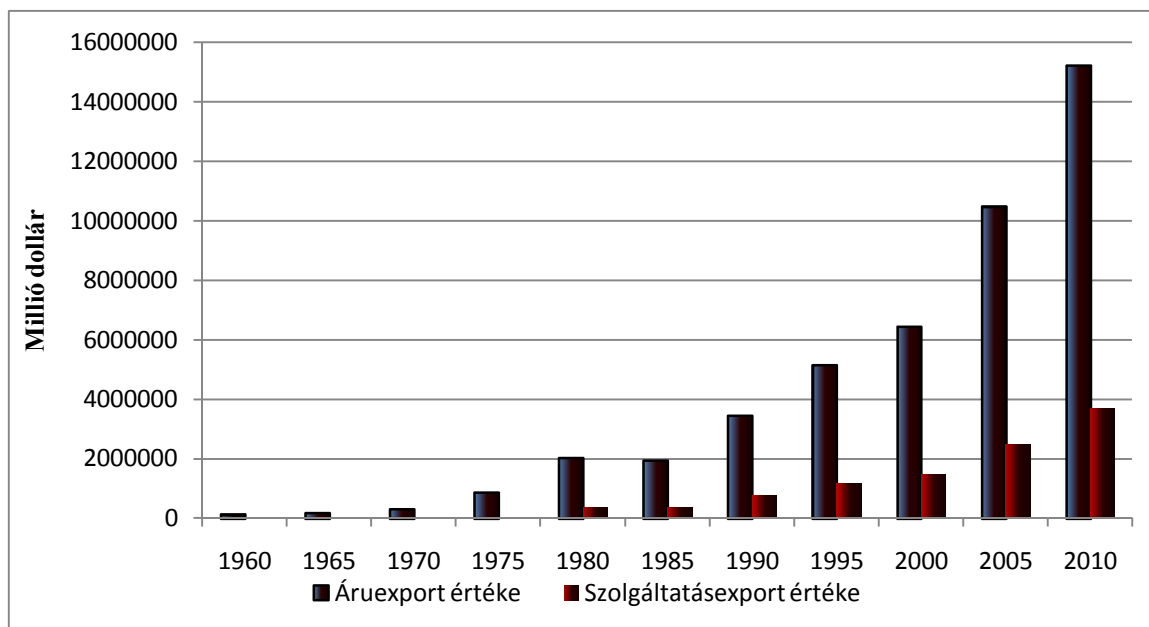
Mindenképpen fontos kitérni arra a folyamatra is, hogy a technológiai fejlődéssel párhuzamosan folyamatosan csökkennek a szállítási, logisztikai, információáramlási

---

¹⁰⁶ Világkereskedelmi szervezet adat

költségek nem csak reál-, hanem nominálértéken is. Az információs technológia rohamos fejlődése drasztikusan növeli az információáramlás sebességét, és csökkentette a költségeit. A közlekedési infrastruktúra és technológia fejlődése szintén a szállítási költségek csökkenéséhez vezetett. Új, minden korábbinál nagyobb és nagyobb befogadóképességű kikötők, rakodók, repülőterek épülnek, amelyek új, minden korábbinál nagyobb és nagyobb hajók, vonatszerelvények, repülőgépek fogadására és kiszolgálására alkalmasak. Ennek következtében mind a személy-, mind a teherszállítás területén folyamatosan javul a méretgazdaságosság, és ezáltal csökkennek az egy tonnakilométerre vagy egy személykilométerre eső fajlagos költségek. Másképpen fogalmazva, a termék értékének egyre kisebb hányadát teszik ki a szállítási költségek.

A kereskedelempolitikai eszközök használatának csökkenése, illetve növekvő kiszámíthatósága, valamint a szállítás, a logisztika, a kommunikáció, az információáramlás csökkenő reálköltségei jelentősen növelték a nemzetközi kereskedelem mértékét és értékét. Ez a növekedés a középkor kezdetétől folyamatosan megfigyelhető, azonban az elmúlt évszázad második felétől kezdve drasztikusan felgyorsult. Ezt szemlélteti a következő grafikon is, amely az áruexport és szolgáltatásexport értékét mutatja:

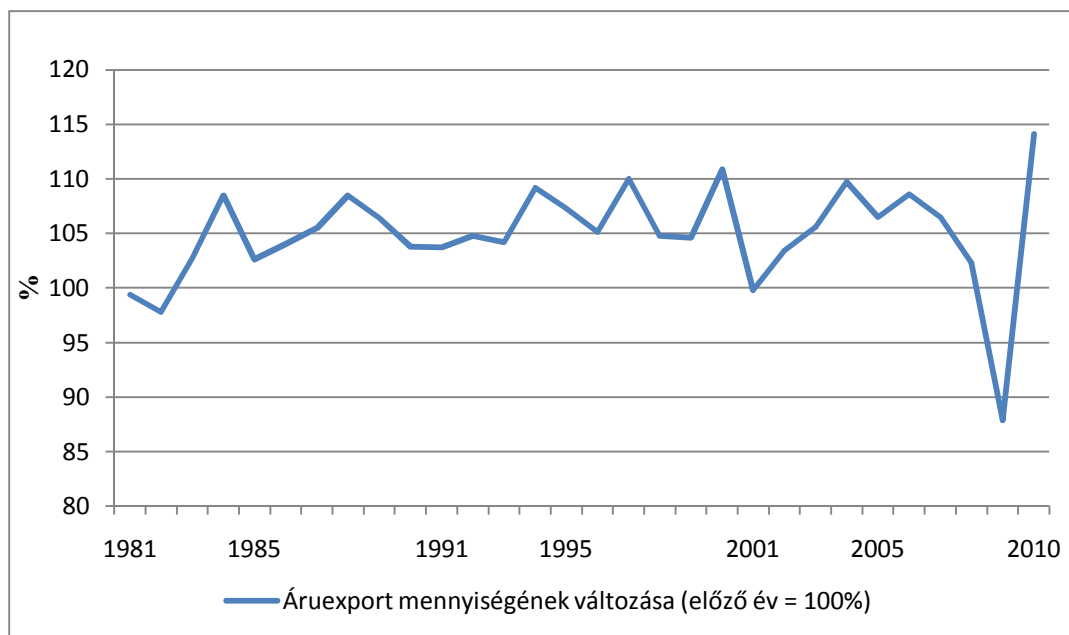
9. sz. ábra – Nemzetközi kereskedelem értékének növekedése

(saját szerkesztés)

Forrás: WTO adatbázis

A 9. sz. ábra egyértelműen mutatja, hogy a nemzetközi kereskedelem értéke exponenciálisan nőtt az elmúlt 50 évben. Természetesen ez az ábra önmagában csalóka is lehet, hiszen az értéknövekedés az inflációból is adódik, azaz abból, hogy az áruk és szolgáltatások ára, ugyan változó ütemben, de szinte folyamatosan emelkedik. Ezért a nemzetközi kereskedelem tendenciáinak megvizsgálásához nem elég a kereskedelem értékének megfigyelése, hanem szükséges megnézni, hogy hogyan változott a kereskedelmi forgalom – azaz a kereskedelemben került áruk mennyiségének – nagysága. Ezt mutatja meg a 10. sz. ábra:

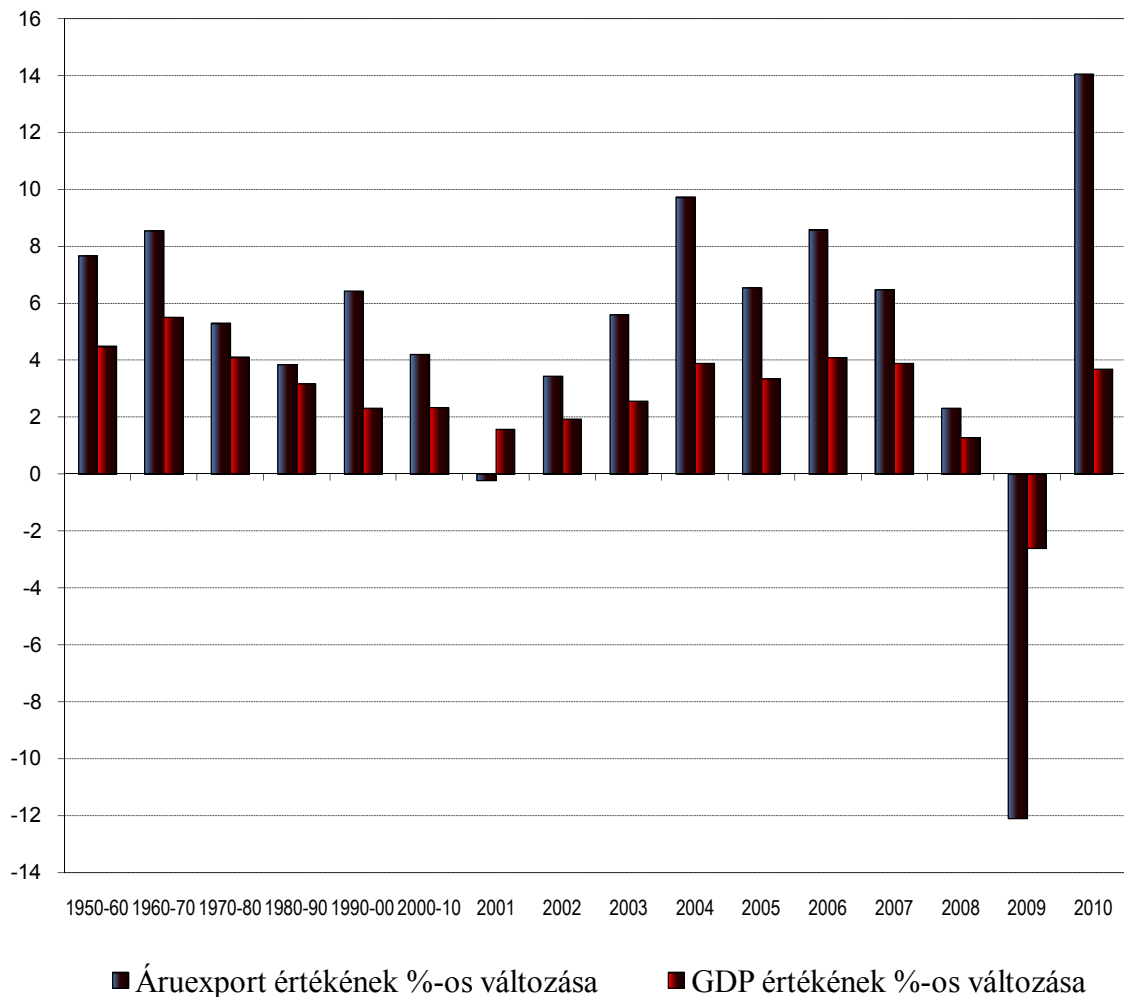

10. sz. ábra – Áru- és szolgáltatásexport mennyiségének éves változása
(saját szerkesztés)

Forrás: IMF adatbázis

A 10. sz. ábrán átható, hogy az elmúlt 30 évben mindössze 3 olyan év volt, amikor a világon az áru- és szolgáltatás-kereskedelem mennyisége csökkent: 1982, 2001 és 2009. Ezen 3 év közül kettőben a visszaesés minimális volt, egyedül a 2009-es év hozott komolyabb csökkenést a pénzügyi-gazdasági világválság következtében. 2010-ben azonban már a válság előtti szintet is elérte a kereskedelem mennyisége. Azaz a bővülés folyamatosnak tekinthető. Még mindig kérdés azonban, hogy igaz-e az az állításom, hogy a világkereskedelem bővülése nagyobb, mint a gazdasági teljesítmény növekedése. Mivel önmagában a gazdasági növekedés is növeli az áru- és szolgáltatásexport mennyiségét, hiszen alapvetően a nagyobb

termelés nagyobb kereskedelemmel is jár. Tehát az export mennyiségének 10. sz. ábrán látható növekedése még nem feltétlenül jelenti azt, hogy a kereskedelemnek egyre fontosabb a szerepe a globalizálódó világban. Ezért megvizsgáltam, hogy a gazdasági növekedés és a kereskedelem értékének növekedése hogyan viszonyul egymáshoz. Ez látható a 11. sz. ábrán:

11. sz. ábra – Az áruexport és a GDP értékének %-os változása időszakonként

Forrás: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2011_e/its11_charts_e.htm

(letöltve 2012.08.20.)

A 11. sz. ábrán látható, hogy az elmúlt 6 évtizedben mindig jelentősebb volt a nemzetközi kereskedelem bővülése a gazdasági teljesítmény növekedésénél. (A szolgáltatás-kereskedelem bővülése még az ábrán jelzett árukereskedelemmel is dinamikusabb.) Így egyértelműen kijelenthető, hogy a globalizáció egyik alapfolyamata a nemzetközi

kereskedelem mind abszolút, mind relatív értelemben vett folyamatos bővülése. A kereskedelemnek a világgazdaságban betöltött szerepe egyre fontosabbá válik, vagyis a kereskedelem részaránya a gazdasági teljesítményen belül egyre növekszik.

3.2.1. A KERESKEDELEMI KORLÁTOK LEÉPÜLÉSNEK HATÁSAI

Teljesen világos, hogy a kereskedelmi korlátok leépülése, a nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalom bővülése hatással van a nemzetgazdaságok nyitottságára. Ha csak egy adott nemzetgazdaság szempontjából vizsgáljuk a gazdasági biztonság kérdését – márpedig a vizsgálat jellemzően ilyen típusú, azaz egy-egy ország szakemberei a saját országuk gazdasági biztonságára kíváncsiak –, akkor a kereskedelmi korlátok leépítése egyértelműen az importon keresztül fejt ki hatását. A kereskedelmi korlátok leépülése megkönnyíti a külföldi termékek behozatalát. Ennek kettős hatása van a gazdasági biztonság rendszerére. Egyrészt a (világ)gazdaság normál működési állapotában könnyebbé teszi egyes alapanyagokhoz történő hozzájutást. Másrészt azonban a belföldi termékek piacról történő kiszorításával rontja az értékesítési biztonságot, illetve csökkenti a belföldi inputanyagok termelését is. Ezt a kettős hatást fejtem ki kicsit bővebben.

A kereskedelmi korlátok leépülése azt jelenti, hogy csökken a nem tarifáris kereskedelmi eszközök használata, valamint csökken az átlagos vámtarifa értéke is. Ennek elméletileg pozitív hatása (is) van a gazdasági biztonságra, hiszen könnyebbé teheti a termelés szereplői számára a fontos inputanyagokhoz történő hozzáférést. Sok anyagi input vagy szolgáltatás az adott gazdaságban nem hozzáférhető vagy nem előállítható. Az importköltségek csökkenése ezért növelheti a termelést, a foglalkoztatást és a gazdasági növekedést. A kereskedelmi korlátok leépülésének ez lehet a pozitív hatása. Azonban ez a hatás nem túlságosan erős. A nemzetgazdaságok a kereskedelmi rendszerüket mindig is úgy alakították ki, ahogy érdekeik kívánták. A történelem folyamán az országok a számukra fontos ágazatokat erős védelemmel óvták, s ezen ágazatokban próbálták csökkenteni a külföldi konkurencia – importon keresztül – betörését. Azonban azon ágazatokban, amelyben hazai termelésük nem volt képes a hazai piac ellátására sem, és különböző földrajzi, gazdasági, társadalmi, technológiai stb. okokból adódóan nem is volt lehetséges ezen ágazat megerősödése, az importot nem igazán korlátozták, s más ágazatoknál sokkal alacsonyabb tarifáris eszközöket vetettek ki rá. Erre a hazánk történelmében is jó példát találunk. A

trianoni döntéssel Magyarország területének 2/3-át elveszítette. Ezen területeken volt található a történelmi Magyarország ásványkincseinek, faállományának jelentős hányada. Mindeközben az ezeket feldolgozó ipari kapacitások jelentős része a trianoni Magyarország területén maradt. Az ország tehát viszonylag fejlett mezőgazdasággal, gyenge iparral és a gyenge ipar kapacitásainak sem elegendő nyersanyagállománnyal rendelkezett. A megszülető önálló magyar gazdaságpolitika is ennek megfelelően alakította ki Magyarország kereskedelempolitikáját: a mezőgazdasági termékeket nem védte magas védővámrendszer, hiszen a környező, újonnan megszülető vagy megerősödő államok mezőgazdasága nem volt annyira fejlett, hogy versenyképes legyen vele. Az ipart ezzel szemben magas vámok védték, hiszen a nyugatról jövő konkurencia mind minőségben, mind árban előnyben volt vele szemben.¹⁰⁷ Ipari nyersanyagokra pedig szinte egyáltalán nem vetettek ki kereskedelemkorlátozó eszközöket, hiszen ezekből abszolút hiány lépett fel, és szűk keresztmetszetei voltak nem csak a hazai ipar fejlődésének, hanem a termelés fenntartásának is. Azaz a mi nézetünk szempontjából azt mondhatjuk, hogy az ipari nyersanyag hiánya súlyosan csökkentette az ellátásbiztonságot, és ezen keresztül veszélyeztette az egész gazdasági biztonságot. Ezért az ellátásbiztonság szempontjából kritikus anyagok importját már akkor sem korlátozták komolyabban kereskedelmi eszközökkel. Természetesen más országokban is így volt, példák sokaságát lehetne felhozni. Azaz azt mondhatjuk, hogy a kereskedelmi korlátok leépülésének csak csekély pozitív hatása van a kritikus tényezők könnyebb behozatalán keresztül az ellátásbiztonságra.

A nem kritikus – azaz az adott országban is megfelelő mennyiségben és minőségben előállítható – inputtényezők behozatalán keresztül pedig konkrétan negatív hatással is lehet az ellátásbiztonságra. A kereskedelmi korlátok leépülése kapcsán a külföldi termék képesek lehetnek kiszorítani a belföldi termékeket saját piacukról. Ez normál esetben hasznos lehet a gazdaság számára, hiszen a külföldi termékek és szolgáltatások valószínűleg azért lehetnek erre képesek, mert olcsóbbak vagy/és jobb minőségűek, illetve jobban kielégítik a fogyasztói/felhasználói szükségleteket, mint a belföldiek. Ezért az import növekedése mind a fogyasztók, mind az adott terméket vagy szolgáltatást inputként felhasználó termelők számára hasznos. (Természetesen a kiszorított termékek ágazatában dolgozók, illetve az itteni tőketulajdonosok számára káros.)¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ GUNST Péter: *Magyarország gazdaságtörténete (1914-1989)*

¹⁰⁸ *Nemzetközi gazdaságtan* (szerk.: BOCK Gyula)

A gazdasági biztonság szempontjából azonban az import növekvő szerepe a gazdaság működésében növeli a kockázatok aktivizálódásának veszélyét. A külkereskedelmi korlátok leépülése növeli az adott gazdaság importkitettségét, azaz más gazdaságok teljesítményétől történő függőségét. Az ellátásbiztonság kockázatai magasabbak lehetnek, mert amennyiben a külföldi beszerzési források valamilyen oknál fogva elapadnak, akkor a korábban az import kizorító hatása miatt leépült hazai termelési források nem képesek egyik napról a másikra újraaktiválódni, s pótolni azokat. Éppen ezért a hadtudomány a külföldi beszerzési forrást, általában veszélyesebbnek tartja a belföldi forrásoknál.¹⁰⁹ Kockázatai – szankció, szállítási infrastruktúra sérülése, elapadó források, megnövekvő ár stb. – magasabbak. Ezért a gazdaság magasabb importkitettségét magasabb gazdasági kockázatnak tekinthetjük. Márpedig a kereskedelmi korlátok leépülése – mint globalizációs folyamat – jellemzően növeli az egyes gazdaságok importkitettségét.

3.2.2. A NEMZETKÖZI ÁRU- ÉS SZOLGÁLTATÁS-FORGALOM BŐVÜLÉSÉNEK HATÁSAI

A globalizációs folyamatok azonban a gazdaságoknak nem csak az importoldali kitettségét erősítik. A nemzetközi áru- és szolgáltatás-forgalom bővülése azt jelenti, hogy az egyes gazdaságok működése egyre nagyobb mértékben függ a külföldi értékesítési lehetőségek megszerzésétől és megtartásától, azaz az exporttól. A globalizáció a gazdaságok exportkitettségét is erősíti. Ez összességében azt jelenti, hogy a világon jellemzően adott jövedelem eléréséhez egy gazdaságnak egyre nagyobb és nagyobb értékű kereskedelmet kell lebonyolítani. Az import kockázatairól már írtam. Az exportnak pedig jellemzően még nagyobb kockázatai lehetnek. A szokásos tényezők – szankció, szállítási infrastruktúra sérülése stb. – mellett egyéb kockázatok is felmerülnek: a hagyományos exportpiacon a vásárlóerő csökkenése; új külföldi vagy helyi, belföldi konkurencia megjelenése; technológiai fejlődés kapcsán árleszorító és/vagy termékkizorító hatás stb.

A fentiekből adódik, hogy a nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalom bővülése mind az ellátásbiztonság, mind az értékesítési biztonság oldaláról növeli a gazdasági biztonság kockázatainak aktivizálódásának veszélyeit. A nemzetgazdaság termelésének fenntartásához, illetve normál ütemű, trend szerint növekedéséhez a globalizáció révén egyre nagyobb

---

¹⁰⁹ JORDAN, Amos A. – TAYLOR, William J. Jr.: *Gazdasági kihívások a nemzetbiztonságban*

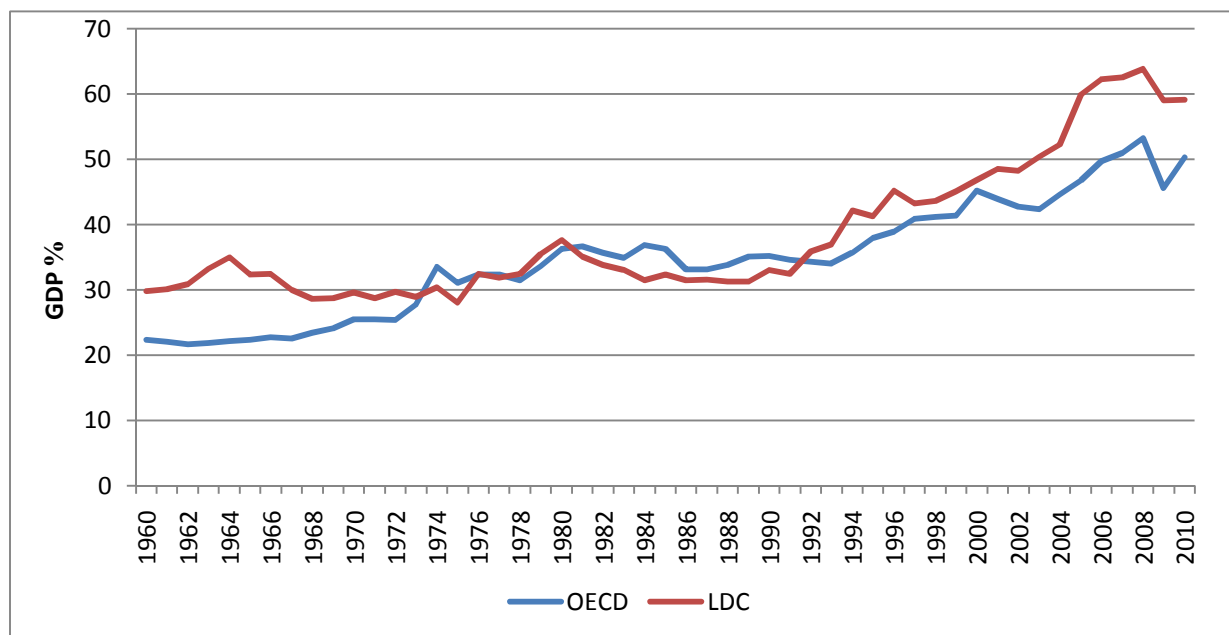
mértékű kockázatot kell vállalni. Ez a kockázat a jövedelem egyre növekvő mértékű kereskedelem-függőségében jelenik meg.

Mindazonáltal a kereskedelem bővülésének pozitív hozadéka is van a gazdasági biztonságra nézve. A bővülő kereskedelem, a könnyebb beszerzési lehetőségek, gyorsuló kereskedelmi csatornák növelhetik a gazdaságmozgósítás dinamikáját krízishelyzet kialakulása esetén. Az importlehetőségek lehetővé tehetik a gazdaság ellátását és működését azon időszak alatt is, amíg a belföldi termelési kapacitások a krízisszükségleti termelési módra (régii kifejezéssel élve hadigazdasági termelésre) átállnak. Ezek a növekvő kereskedelmi lehetőségek is közrejátszottak abban, hogy sok ország az elmúlt évtizedekben csökkentette védelemgazdasági tartalékait. (Természetesen a fő ok a bipoláris világrend megszűnése volt.) Azonban az import ebben az esetben is kockázatosabb, mint a hazai tartalék vagy rögzített kapacitás megléte, ezért a nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalom bővülésének a biztonság védelemgazdasági területére vetített hozadékának értelmezése eléggé árnyalt kell, hogy legyen.

Mindez azonban eddig csak elméleti levezetés volt. Most megvizsgálom, hogy a valóságban a folyamatok valóban így alakulnak-e, azaz valóban igaz-e a nemzetgazdaság működésének egyre növekvő kereskedelmi kitettsége. Azaz a kereskedelmi kockázatok egyre fokozódó jelenléte a nemzetgazdaság jövedelemtermelésében valóban hatással van-e a gazdasági biztonság helyzetére. Mindehhez a 2. fejezetben meghatározott indikátor segítségét veszem alapul.

3.2.2.1. A nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalom bővülésének hatásai az eltérő fejlettségű országokban

A 12. sz. ábra a gazdasági nyitottság alakulását mutatja az elmúlt fél évszázadban. A kék vonal a külkereskedelem (export és import együtt) gazdasági teljesítményhez viszonyított értékét mutatja az OECD országok kapcsán, míg a piros függvény ugyanezt az LDC gazdaságok kapcsán.

12. sz. ábra – A gazdasági nyitottság értéke
(saját szerkesztés)

Forrás: WB adatbázis

Látható, hogy az 50 év alatt viszonylag hasonló mértékben, körülbelül 30%-kal nőtt mindkét országcsoport esetén a gazdasági nyitottság értéke. Ez nagyon jelentős emelkedés. Ez azt jelenti, hogy a globalizáció következtében ugyanakkora gazdasági teljesítmény eléréshez napjainkban 30%-kal több külkereskedelmet kell lebonyolítania egy országnak, mint 50 évvel korábban. Ez alapján kijelenthető, hogy a globalizációs folyamatok az egész világon fokozódó kockázatként jelentkeznek az ellátásbiztonság és az értékesítési biztonság területén is.

A 12. sz. ábra azt mutatja, hogy a legkevésbé fejlett országok gazdasági nyitottsága valamivel magasabb, mint a fejlett piacgazdaságoké. Ez abból adódik, hogy az LDC országok kicsi, gyenge gazdasággal rendelkeznek, amely önellátási képessége az alapvető termékek és szolgáltatások területén jóval alacsonyabb, mint a fejlett gazdaságoké, és jövedelmük jelentős részét mezőgazdasági és ipari nyersanyag exportjából szerzik. Az, hogy a gazdaság nagysága mennyire számít a gazdasági nyitottság szempontjából, jól mutatja, hogy az OECD országok kapcsán jelentős korreláció figyelhető meg a kettő között. A kicsiny Luxemburg esetén 330% körüli a gazdasági nyitottság értéke, de az abszolút mértékben kis országnak tekinthető balti államok, Málta, Írország, Magyarország, Szlovénia, Csehország, Szlovákia esetében is 160-200% között mozog ez az érték, akárcsak Belgium és Hollandia esetében. Az OECD országok

átlagértékét a nagy gazdaságok húzzák le, leginkább egymagában az USA, ahol a külkereskedelmi nyitottság értéke nem éri el a 30%-ot. Az USA-t az OECD csoportból kivéve jóval magasabb, az LDC csoportét is jelentősen meghaladó értéket kapnánk. Mindemellett az 50 év során tapasztalható növekedés üteme is jóval erőteljesebb lenne.¹¹⁰

Mivel mindkét „szélsőséges” országcsoporthoz körülbelül 30%-os, tehát szignifikáns növekedés figyelhető meg az elmúlt 50 évben, ezért a gazdasági nyitottság növekedése és a belőle levont következtetések általánosan, a Föld teljes egészére vonatkozóan igaznak tekinthetők.

3.3. A TERMELÉSI TÉNYEZŐK ÉS A TECHNOLÓGIA EGYRE SZABADABB ÉS EGYRE NÖVEKVŐ NAGYSÁGÚ ÁRAMLÁSÁNAK HATÁSA A GAZDASÁGI BIZTONSÁGRA

A globalizáció során a nemzetgazdaságok közötti kapcsolat nem csak a kereskedelem révén válik egyre szorosabbá, hanem az áru- és szolgáltatás-piacok mellett a termelési tényező piacok is egyre inkább és egyre gyorsabb mértékben összefonódnak, és ezáltal közöttük is növekszik az egymásrautaltság. Egyes termelési tényezők, mint például a természeti kincsek egyes típusai (például az ásványkincsek), valamint a tőkejavak kereskedelme, az áru- és szolgáltatás-kereskedelem körébe tartozik. Ezért a termelési tényezők áramlása alatt én a továbbiakban a tőke- és a munkaerő-áramlását értem, és vizsgálom meg. Illetve nem klasszikus termelési tényezőként, de a termelési tevékenység hatékonyságát, színvonalát és ezáltal eredményét alapvetően befolyásoló elemként, én ide sorolom a technológia-áramlást is. (A vállalkozói tevékenység, mint termelési tényező szintén belesorolható ebbe a három kategóriába. A menedzserek, vezetők kiküldetése a munkaerő mozgásához számítható, míg a menedzsment eszközök, rendszerek adott esetben a technológia-áramlás részei lehetnek.)

Az alapállításom – és ez a nemzetközi gazdaságtanban is elfogadott tény – az, hogy a globalizáció egyik folyamatoként a tőkeáramlás értéke – a kereskedelem bővülésénél is gyorsabban ütemben – nő. Szintén globalizációs folyamat a munkaerő-áramlás és a migráció növekedése.

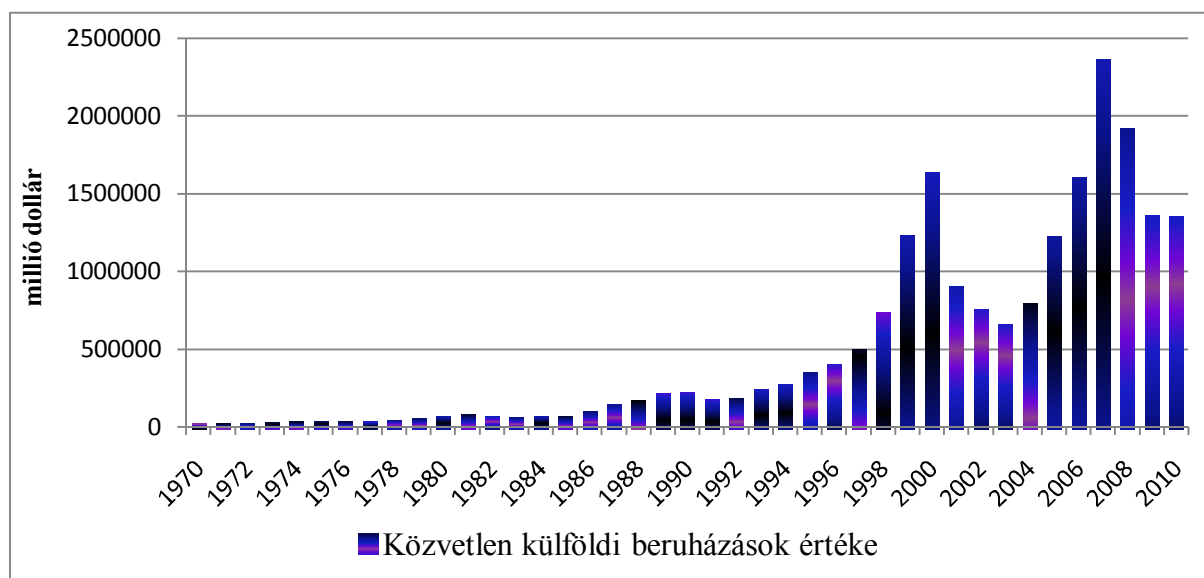
¹¹⁰ Világbank adatbázis

3.3.1. A TŐKE NÖVEKVŐ NAGYSÁGÚ ÁRAMLÁSÁNAK HATÁSAI

A tőkeáramlásnak alapvetően 3 típusa létezik: 1. Közvetlen külföldi beruházás. 2. Portfólió-beruházás. 3. Közvetlen kölcsöntőke (hitel). A közvetlen külföldi beruházás alatt olyan tőkemozgást kell érteni, amely során egy vállalat külföldön leányvállalatot hoz létre, leányvállalatát bővíti, vagy felvásárol valamilyen másik vállalatot. A közvetlen külföldi beruházás megkülönböztető vonása, hogy nemcsak erőforrások (tőke) átadását foglalja magában, hanem az irányítás megszerzését is. A leányvállalatnak nemcsak pénzügyi kötelezettségei vannak az anyacéggel szemben, hanem ugyanannak a szervezeti struktúrának is része. Ezzel szemben a portfólió-beruházás külföldi értékpapír (vállalati kötvény, részvény, állampapír) vásárlását jelenti irányítási jog megszerzése nélkül. Ennek egyik része lehet kölcsöntőke (vállalati-, állami kötvény), egy része pedig véglegesen átadott eszköz (részvény). A közvetlen kölcsöntőke mozgása a klasszikus hitelügyleteket jelenti, melyek jelentős része a nemzetközi pénzpiacokon a különböző tőkepiaci és pénzpiaci szervezetek (pl.: bankok) között zajlik.

A közvetlen külföldi beruházások alakulásáról hosszú időszor áll rendelkezésre, mely egyértelműen alátámasztja, hogy a tőkeáramlás az utóbbi évtizedekben felgyorsult.

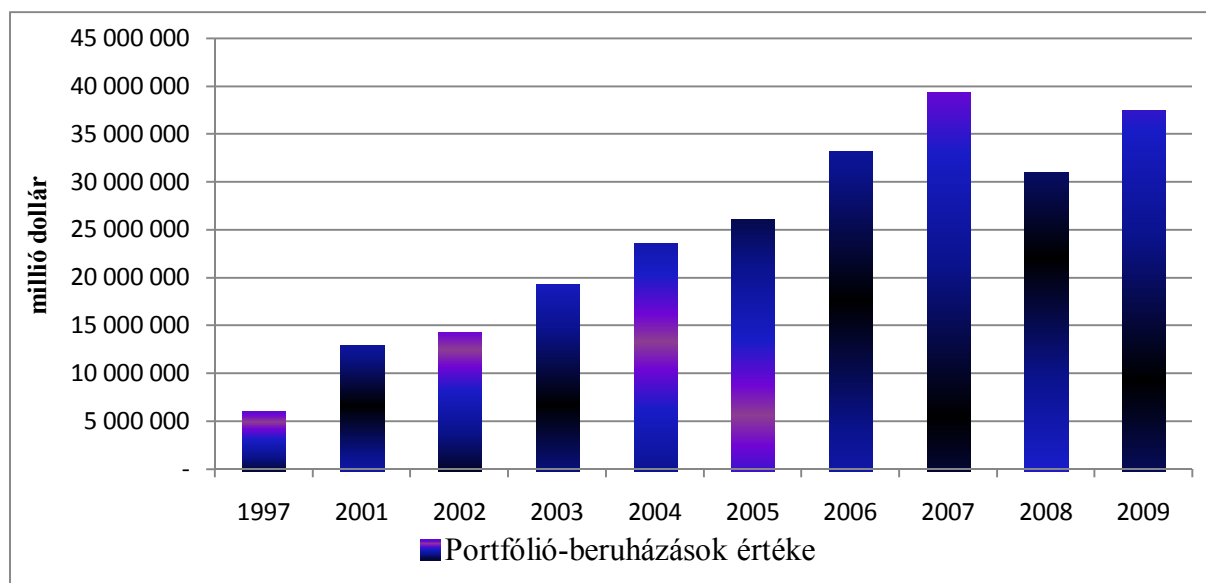

13. sz. ábra – Közvetlen külföldi beruházások értékének alakulása

(saját szerkesztés)

Forrás: IMF adatbázis

Ugyanígy a portfólió-beruházások értéke is jelentős növekedést mutat, igaz ennek mérése jóval kevésbé régre nyúlik vissza.

14. sz. ábra – Portfólió-beruházások értékének alakulása

(saját szerkesztés)

Forrás: IMF adatbázis

Mind a 13-as, mind az 14-es számú ábrán jól látható, hogy a külföldi beruházások értéke megsokszorozódott az utóbbi időben. Különösen igaz ez a bipoláris világrend megszűnését követő időszakra. A „második világ” falainak leomlása után a volt szocialista országok drasztikus módon voltak kénytelenek szembesülni tőkehiányos állapotukkal, amely már legalább az első olajválság óta fenn állt. Az elavult és versenyképtelen technológia fejlesztésére, a fenntarthatatlan jóléti rendszerek „tákolgatására” a hazai megtakarítások nem voltak elegendőek, ezért jelentős nagyságú külföldi tőkére volt szükség, ami részben hiteltőke (kölcsönök, hitelek), részben közvetlen beruházások (privatizáció, zöldmezős beruházások) formájában érkezett. A 90-es évek második felétől ezen gazdaságok talpra állásával párhuzamosan rohamosan épültek ki, és fejlődtek fel pénzügyi és tőkepiacaik (pl.: közép-kelet európai tőzsdék felfutása), így egyre jelentősebbé válhatott a portfóliótőke beáramlása is. Ezzel időben párhuzamosan a 90-es évek válságai után (1994 Mexikó, 1997 Távol-Kelet és Oroszország 1998-2002 Argentína) egyre gyorsuló gazdasági növekedés jelentkezett a felzárkózó országokban is (Kína, Brazília, India, Indonézia, Malaysia), így ezen országok

(régiók) is a tőkeáramlás kedvelt célpontjaivá váltak. Ennek is köszönhető, hogy ahogy a 14. sz. ábrán látható, 1997-ről 2007-re több, mint megkétszereződött a világban a portfóliótőke áramlásának nagysága!

A bipoláris világregend felbomlása mellett a tőkeáramlás gyorsulását erősen segíti a technológia fejlődése. Az információs-technológiai mai színvonala mellett, „ujjgyakorlatnak” tekinthető a világ másik végén lévő leányvállalat működésének irányítása, a befektetések egyik tőzsdéről, egyik országból, másik tőzsdére, másik országba történő pillanatokon belüli átírányítása.

Emellett fontos tényező, hogy olyan jelentős világgazdasági intézmények, mint például a Nemzetközi Valutaalap (IMF) is folyamatosan tőkepiacok megnyitását javasolják a nemzetgazdaságok számára. És amennyiben valamelyik ország az IMF-hez fordul áthidaló vagy tartós pénzügyi segítségért, onnantól kezdve jellemzően a tőkepiac megnyitása már nem javaslat, ajánlás, hanem kötelezettség lesz az adott ország számára. Mindemellett például a világbanki tagság előfeltétele is az IMF tagság, ezért, ha valamelyik ország strukturális programjainak támogatásáért a Világbankhoz kíván fordulni, akkor megint csak erős IMF ajánlásokkal találja magát szemben. A nagyobb tőkepiaci nyitottság pedig a tőke gyorsabb, olcsóbb, és ezáltal nagyobb mértékű nemzetközi áramlását teszi lehetővé.

Felmerül persze a kérdés, hogy milyen célból áramlik a tőke az egyes országok között. A válasz elég összetett, amelyet a következőekben próbálom összefoglalni:¹¹¹

Közvetlen külföldi beruházások exportjának céljai:

- erőforrások megszerzése,
- hatékonyság növelése,
- piacszerzés és a kereskedelmi korlátok megkerülése,
- vállalati stratégiában foglalt célok elérése.

Közvetlen külföldi beruházások importjának céljai:

- hazai beruházások kiegészítése,
- egyéb előnyök (pl.: technológia-diffúzió).

Portfólió-beruházások exportjának céljai:

- magasabb tőkehozadék,

---

¹¹¹ SZENTES Tamás: *Világgazdaságtan II.*

- kockázat diverzifikálása.

Portfólió-beruházások importjának céljai:

- járulékos tőkebevonás (vállalatok),
- költségvetési hiány finanszírozása (állam),
- folyó fizetési mérleg hiányának finanszírozása (állam).

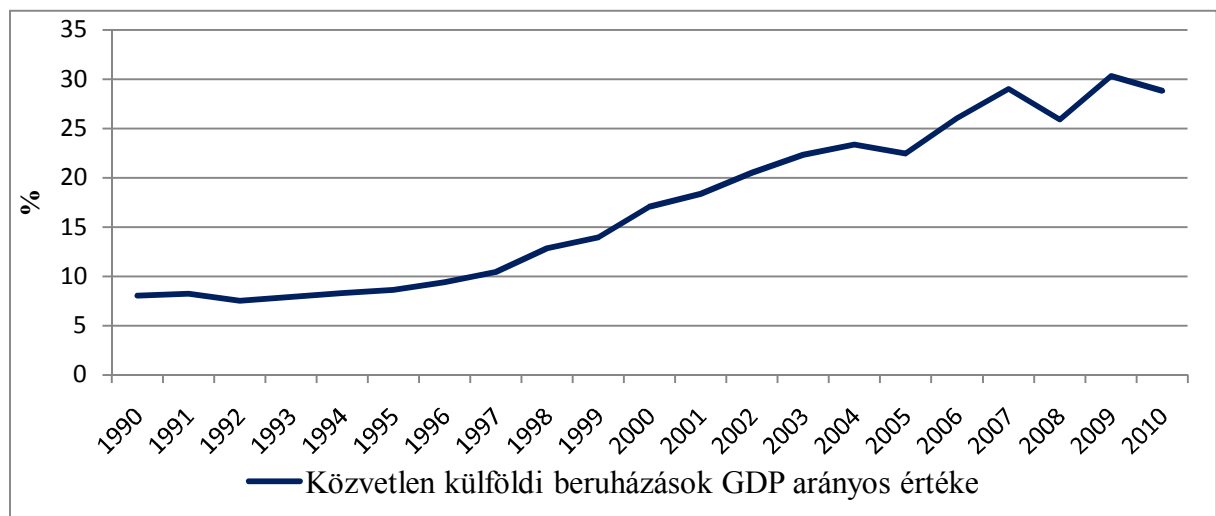
Kölcsöntőke exportjának céljai:

- magasabb hozam elérése,
- politikai, gazdasági segítség.

Kölcsöntőke importjának céljai:

- hazai megtakarítások elégtelensége kapcsán a beruházások növelése,
- fogyasztási és beruházási javak importjának finanszírozása,
- korábbi kölcsönök után járó adósságszolgálat finanszírozása.

Ahogy a tőke áramlása felgyorsul, úgy a külföldi tőke termelésben (és ezáltal például a foglalkoztatásban) elfoglalt szerepe egyre jelentősebbé válik a világ minden térségében.

15. sz. ábra – Közvetlen külföldi beruházások GDP arányos értékének átlaga az OECD országokban
(saját szerkesztés)

Forrás: OECD adatbázis

A 15. sz. ábrán látható, hogy csak az elmúlt 20 évben közel megnégyszereződött – a GDP 8%-káról közel 30%-ára – az OECD országokban a közvetlen külföldi – tehát termelő és

szolgáltató – beruházások aránya. Még ha nem is mindig ekkora mértékben, de a külföldi tőke termelésben elfoglalt szerepe hasonló módon nőtt a világ minden régiójában. A nemzetgazdaságok gazdasági teljesítménye, gazdasági alapmutatóinak (GDP, munkanélküliségi ráta, infláció stb.) alakulása egyre inkább függ a külföldi tőke tevékenységétől. Összességében, az alfejezetben eddig bemutatott adatok és folyamatok alátámasztják állításomat, hogy a globalizáció során a tőkepiacok egyre szorosabb kapcsolatba kerülnek egymással, integrációjuk és egymásra utaltságuk erősödik, és a tőkemozgás egyre inkább transznacionálissá válik.

A tőkeáramlás alapvetően a finanszírozási biztonságra lehet hatással a termelés tőkeszükségletének biztosítottóságán keresztül. Amennyiben a tőkeáramlás segít a gazdaság számára megfelelő nagyságú tőkeszükséglet biztosításában, úgy javítja a finanszírozási biztonságot, ellenkezőleg rontja azt. Emellett a gyorsuló és növekvő tőkeáramlás közvetetten, a központi kormányzatok forrásszükségletének kielégítettségén keresztül a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságára is hatással lehet. Ezeket a folyamatokat kell megvizsgálnom.

3.3.1.1. A növekvő és gyorsuló tőkeáramlás és a finanszírozási biztonság kapcsolata

E globalizációs folyamat pozitív hozadéka lehet, hogy az egyre növekvő tőkeáramlás segítségével könnyebben kiegészíthetők a hazai megtakarítások. Amennyiben nincs elegendő mennyiségű hazai megtakarítás, úgy tőkeimport segítségével fenntartható a beruházások megfelelő szintje. A kölcsöntőke és a portfóliótőke egészen könnyedén áramolhat a világ országai között, ezért nagyon könnyű hozzájutni. Fejlett országban ma már szinte elképzelhetetlen, hogy a tőke hiánya akadálya legyen bármilyen beruházás megvalósításának. Maximum csak a tőke ára lehet az. Átmeneti, felzárkózó és kevésbé fejlett országok esetében pedig a növekvő tőkeáramlás azt jelenti, hogy olcsóbb, alacsonyabb költségű külföldi tőkeforrásokhoz juthatnak a piacon, és ez jelentősen növelheti beruházásaik értékét, megnövelve gazdasági növekedésük ütemét, meggyorsítva felzárkózásukat. Kicsit leegyszerűsítve a képet, a globalizáció a tőkeáramlás kapcsán azt jelenti, hogy a világ összes megtakarítása a világ összes beruházási ötlete számára rendelkezésre áll.

A közvetlen tőkeberuházások áramlása is könnyebbé vált, ezért ha egy gazdaság megfelelő környezetet tud biztosítani a külföldi tőke számára, akkor gyorsan új munkahelyek teremhetnek, csökkenhet a munkanélküliség, növekedhet a jólét. A gyorsuló tőkeáramlásnak ez a másik nagyon fontos pozitívuma. A versenyképes gazdasági környezet megteremtése a tőkeáramlás felgyorsulásának következtében sokkal gyorsabban jár pozitív eredményekkel, mint korábban. A gazdaságok és a gazdaságpolitikusok számára könnyebbé vált a munkahelyteremtés.

Összefoglalva elmondható, hogy *a növekvő tőkeáramlásnak a következő pozitív hozadéka lehetnek a finanszírozási biztonságon keresztül a gazdasági biztonságra:*

- *a hitel- és portfóliótőke áramláson keresztül kiegészítheti az elégtelen hazai megtakarításokat,*
- *a közvetlen tőkeberuházások gyorsuló és bővülő mozgása lehetővé teszi, hogy a versenyképes gazdasági környezet megteremtése a korábbinál sokkal gyorsabban éreztesse pozitív hatásait. Ezzel kapcsolatban említhető a globalizáció munkahely-teremtő hatása.¹¹²*

A fenti, erősen pozitív hatásokhoz kapcsolódnak a gyorsuló és növekvő tőkeáramlás negatív hatásai is. A könnyen és gyorsan beszerezhető külső portfólió- és hitelforrások kapcsán a gazdaság hamar „rászokhat” a külföldi tőkére, annak „függőjévé” válhat. Ez esetben a hazai háztartások „leszokhatnak” a megtakarításról, mivel a hazai gazdaságnak nincsen rá szüksége, és nem fizeti meg annak esetlegesen magasabb árát. Ezzel egy öngerjesztő csapda alakul ki, mert ahogy csökkennek a belföldi megtakarítások, áruk még feljebb megy, minek következtében a gazdaság még inkább a külföldi tőkeforrások felé fordul. Annak pedig, hogy a belföldi háztartások jövedelmüket szinte kizárólag fogyasztásra fordítják, hatalmas ára lehet. Ha valamilyen oknál fogva a nemzetközi hiteláramlás visszaesik, vagy az adott ország irányába áramló tőke ára megnő, akkor nincsen hazai forrás, ami pótolja, s ez pillanatok alatt a beruházások visszaesésével, a munkanélküliség növekedésével, hosszú távon pedig a gazdasági növekedés ütemének jelentős mérséklődésével jár. Erre jobb példát hazánknál nem is lehet bemutatni. A külső tőkefüggőség nagyon jelentős kockázatot jelent a finanszírozási biztonság területén.

---

¹¹² KOCZISZKY György: *Regionális integrációk gazdaságtana*

A növekvő és gyorsuló tőkeáramlás másik veszélyeztető tényezője a versenyképészen keresztül érinti a gazdasági biztonságot. Ugyanis természetesen a globalizációban nem csak a versenyképesség javulása eredményez gyorsabb változásokat, mint korábban, hanem a versenyképesség romlása is. Ha a gazdasági környezet romlik, akkor a működő tőke hamar odébbállhat. Ma már a gyártás átköltöztetése egyáltalán nem jelent olyan nagy problémát. Éppen ezért a beruházásokat már jóval rövidebb megtérülési időintervallummal tervezik. Ha ez az idő lejár, a gyártás már készen is áll a költöztetésre. Ebből adódóan a versenyképesség kulcsfontosságúvá vált. Erről egy későbbi alfejezetben, a transznacionális vállalatok szerepének erősödésénél még bővebben írni fogok.

Összefoglalva az mondható el, hogy *a növekvő és gyorsuló tőkeáramlásnak a következő negatív hatásai lehetnek a finanszírozási biztonságon keresztül a gazdasági biztonságra:*

- *a könnyen megszerezhető külső portfólió- és hiteltőke kapcsán a hazai gazdaság megtakarítási hajlandósága jelentősen visszaeshet, ami a külső források elapadása esetén nagyon hirtelen nagyon erős gazdasági visszaeséssel járhat,*
- *a közvetlen tőkeberuházások gyorsuló és bővülő mozgása lehetővé teszi, hogy a gazdasági környezet versenyképességének romlása esetén a működő tőke gyorsan és jelentős értékben elhagyja az adott gazdaságot. Ez a globalizáció munkahely-kihelyező hatása.*¹¹³

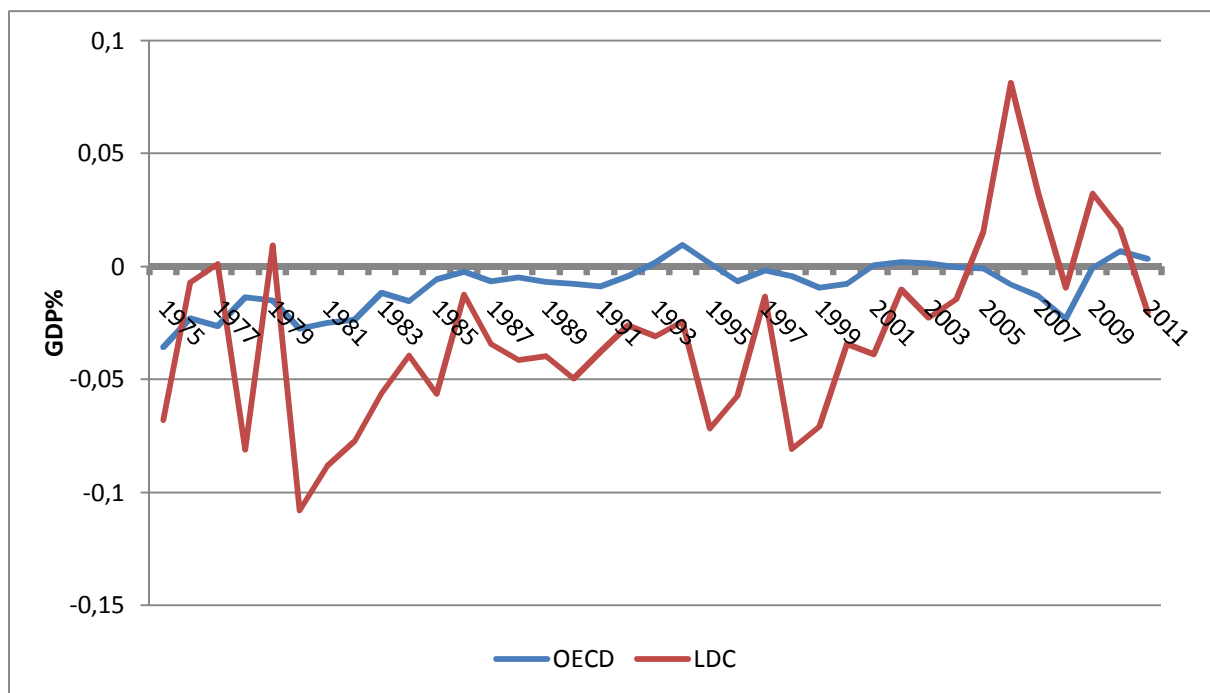
3.3.1.2. A növekvő és gyorsuló tőkeáramlás hatása az eltérő fejlettségű országok finanszírozási biztonságára

A 16. sz. ábra az LDC és az OECD országcsoport egyes tagjainak átlagos nettó finanszírozási képességének alakulását (NFK) mutatja az elmúlt több, mint 35 év folyamán. Az adatokat a világbank adatbázisának folyó fizetési mérleg, valamint tőkemérleg adatainak felhasználásával állítottam elő, viszonyítva azokat az egyes országok folyó értékes GDP-jéhez. A legkevésbé fejlett országoknál a folyó fizetési mérleg, de még inkább a tőkemérleg adatokban rengeteg „fehér folt” található, ami nem meglepő, hiszen fejletlenségükből adódóan gyakran működésképtelen állam állapotába kerülnek, az országban háború vagy polgárháború, természeti katasztrófa pusztít, vagy olyan diktatórikus rendszer áll fenn, amely lehetetlenné teszi a gazdasági folyamatok mérését, vagy éppen megtagadja az adatok szolgáltatást a nemzetközi szervezetek felé. Ezért minden év kapcsán csak azon országokat

---

¹¹³ KOCZISZKY György: *Regionális integrációk gazdaságtana*

vettem figyelembe, amely kapcsán az adott évben a nettó finanszírozási képesség előállításához szükséges mindhárom indikátor (folyó fizetési mérleg, tőkemérleg, folyó áras GDP) fellelhető volt. Ezért egyetlen olyan év sincsen, amely mind a 48 ország adatait tartalmazná, és minél korábbi dátumról van szó, jellemzően annál kevesebb adatból áll össze az LDC csoport értéke, azaz annál nagyobb a torzítás. Természetesen az OECD csoportnál sem található minden országra nézve 1975-ig visszamenő adatsor, hiszen például Észtország, Cseh Köztársaság, Szlovákia és Szlovénia abban az időben még nem létezett önálló államként.

16. sz. ábra – Nettó finanszírozási képesség átlagos értéke az egyes országcsoportokban
(saját szerkesztés)

Forrás: WB adatbázis

Látható, hogy az OECD országok viszonylag egyenletes értékeihez képest az LDC csoportnál nagy a kilengés, az amplitúdó értéke. Ennek egyik oka a folyamatosan változó számban rendelkezésre álló adat torzítása. A másik ok, hogy az LDC országoknál a transferek (segélyek) értéke nagyon jelentős tételnek tekinthető a gazdaságuk méretéhez képest. A segélyek évről-évre változó értéke jelentősen megmutatkozik a nettó finanszírozási képességben is. Emellett egy-egy nagyobb nemzetközi tőketranszfer (például Világbank

támogatás, vissza nem térítendő hitel) segítségével elindított beruházás értéke is komolyan megjelenik a számokban. Például a 2006-os kiugró érték mindössze 2 ország, Uganda és Zambia nagyon jelentős egyszeri tőkemérlegi többletéből adódik.

Az is megfigyelhető, hogy mind a két országcsoporthoz nettó finanszírozási képessége jellemzően negatív a vizsgált időszakban, azaz saját megtakarításaik nem elegendőek saját gazdaságuk működésének és növekedésének fenntartásához. Ez mondjuk a legkevésbé fejlett államok kapcsán nem tekinthető meglepetésnek, annál inkább az OECD országok esetében. Kérdés, hogy ki a finanszírozó, hiszen összességében világszinten vizsgálva a nettó finanszírozási képesség értékének 0-nak kell lennie. Ha ez a két országcsoporthoz negatív tartományban mozog (hozzátéve: Japán és Németország brutális pozitív értéke ellenére is!), akkor valamely más országcsoporthoz vagy országcsoporthoz pozitív mutatóval kell rendelkezniük. Látható az ábrán, hogy a 70-es években az OECD országok (is) az olajár-robbanás terheit nyögték: megnövekvő gazdasági és társadalmi költségeiket saját megtakarításaik nem voltak képesek fedezni. Ekkoriban, és egészen a 90-es évek végéig, a kőolaj-exportáló országok a világ, és azon belül az OECD országok fő finanszírozói. A 2000-es évek fellendülése az OECD gazdaságok nettó finanszírozási képességét is pozitív értékbe billentette, majd a hitel-boom -on keresztül fogyasztási örület olyan mértékben csökkentette a fejlett országok háztartásainak megtakarításait, hogy a 2000-es évek közepére újra meredeken csökkenni kezdett ez az érték. Ekkor már egyértelműen Kína a fő finanszírozó. A pénzügyi-gazdasági világválság kitörésével az államok expanzív, költséges gazdaság-stimuláló gazdaságpolitikája előbb tovább mélyítette az OECD gazdaságok finanszírozási szükségletét, amelyet azonban hamar felülírt az, hogy a hitelezés befagyásával jóval kisebb lett az új hitelek értéke, mint amekkora összeget kitesz a korábbi hitelek törlesztése. Így a fejlett gazdaságok nettó finanszírozóvá (azaz hiteltörlesztővé) váltak. Ez utóbbi folyamat tökéletesen megfigyelhető Magyarországon is.¹¹⁴

A diagramhoz azonban mindenképpen hozzá kell tenni, hogy az OECD országok gazdasága sokkal nagyobb méretű, mint a LDC gazdaságok. Azaz az OECD országok esetében mért 1%-os finanszírozási igény nominál értékben sokkal magasabb, mint az LDC

---

¹¹⁴ MNB sajtóközlemény: *Az államháztartás és a háztartások pénzügyi számláinak előzetes adatairól 2011. IV. negyedév*

csoport esetében mondjuk 5%-os forráshiány, azaz az előbbi csoport esetében az 1% sokkal több külső forrásbevonást igényel.

Ami a kutatásom szempontjából a globalizációs folyamatok kapcsán levonható: az elmúlt évtizedekben nem figyelhető meg jelentős kibillenés az egyes gazdaságok finanszírozási képességeiben. Azaz hiába gyorsult fel óriási mértékben a tőkeáramlás, a gazdaság méretéhez képest jelentős mértékben csak Kína esetében nőttek a megtakarítások, s a másik oldalon ilyen nagy negatív irányú kibillenést nem látni. A kínai többlet többé-kevésbé eloszlik a világ többi része között. Még az USA gazdaságának a finanszírozási igénye 2006-ban, a legnagyobb negatívum évében is csak 6%-ot tett ki.¹¹⁵ (Ami persze a világ legnagyobb gazdasága esetén azért nominálisan hatalmas érték.) Az adatokból azt a következtetést lehet levonni, hogy *általánosságban a finanszírozási igényre nincsen hatással a gyorsuló tőkeáramláson keresztül a globalizáció, hanem sokkal inkább a gazdasági ciklusok, s az egyes lokális vagy globális gazdasági válságok alakítják azt.*

3.3.1.3. A növekvő és gyorsuló tőkeáramlás és a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságának kapcsolata

Ahogy az előző alfejezetben írtam, a versenyképes gazdasági környezet megteremtése a tőkeáramlás felgyorsulásának következtében sokkal gyorsabban jár pozitív eredményekkel, mint korábban. Ebből adódóan a gazdaságpolitikai eszközök külső késése rövidebbé vált. (Külső késés alatt a gazdaságpolitikai lépés és annak hatása között eltelt időt értik a közgazdászok.¹¹⁶) Ez javítja a gazdaságpolitika hatékonyságát, de ugyanakkor növeli az elkövetett hibák okozta károk súlyosságát. Ez mindenképpen figyelmeztető. A gazdaságpolitikai tévedések gyorsan tőkekiáramláshoz vezethet annak minden problémájával és negatív következményeivel, költségeivel együtt.

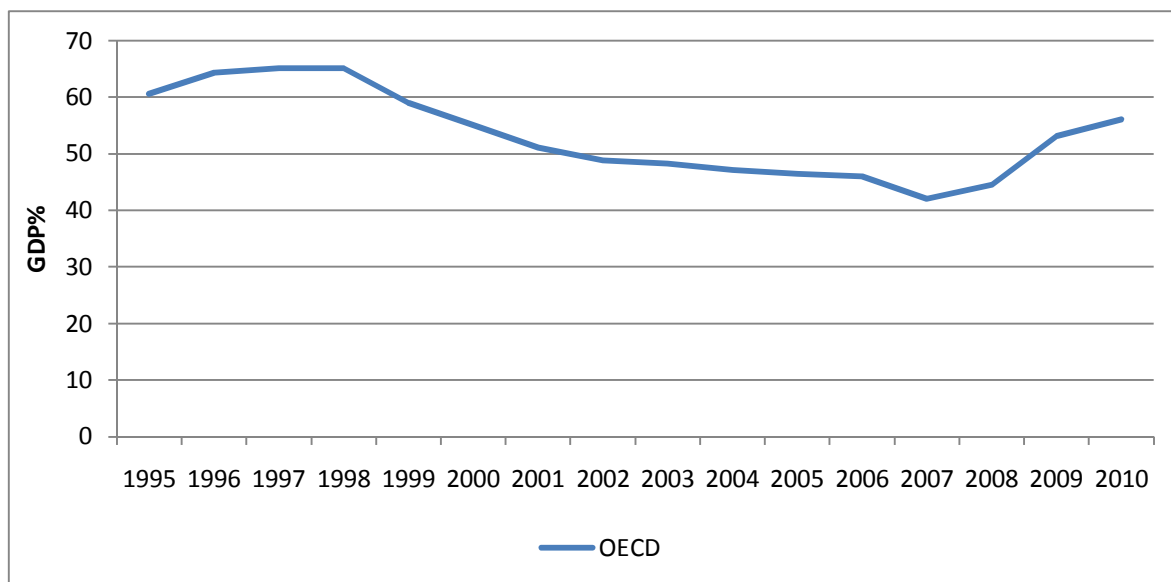
A gazdaságpolitikai mozgástér vizsgálatához több mutatót is javasoltam a 2. fejezetben. A legfontosabb kiválasztott mutató a GDP arányos államadósság volt. Ez jellemzően a fiskális politika mozgásteréről ad képet, bár közvetve, az árfolyamok alakulásán és abból következően az infláción keresztül hat a monetáris politika lehetőségire is. A 17. sz. ábra az OECD országok átlagos államadósságát mutatja az elmúlt 17 évben. Azért csak az

---

¹¹⁵ A Világbank adatbázisa segítségével kiszámított érték

¹¹⁶ MANKIW, Gregory N.: *Makroökonómia*

OECD országokét, mert az LDC csoport államairól rendelkezésre álló adatok jelentős mértékben hiányosak.

17. sz. ábra – GDP arányos államadósság átlagos értéke az OECD országokban
(saját szerkesztés)

Forrás: WB adatbázis

A 17. számú ábra hasonló jellemzőkkel bír, mint a 16. számú. Ezen is látható, hogy a 90-es évek alacsony gazdasági növekedésű, stagnáló gazdasági környezete a fejlett államokban a szociális biztonság fenntartásának okából kifolyólag jelentősen magas államadóssági ráta kialakulásához vezetett. Majd a 2000-es évek konjunkturális időszakában csökkent az államadósság, hiszen gyorsabban növekedett a gazdaság. Ezt a folyamatot a 2007-től kezdődő pénzügyi-gazdasági világválság törte meg, ahol is a fejlett államok erőteljesen expanzív fiskális politikával próbálták – sikertelenül – a gazdaságot felpörgetni. Ez az államadósság növekedéséhez vezetett.

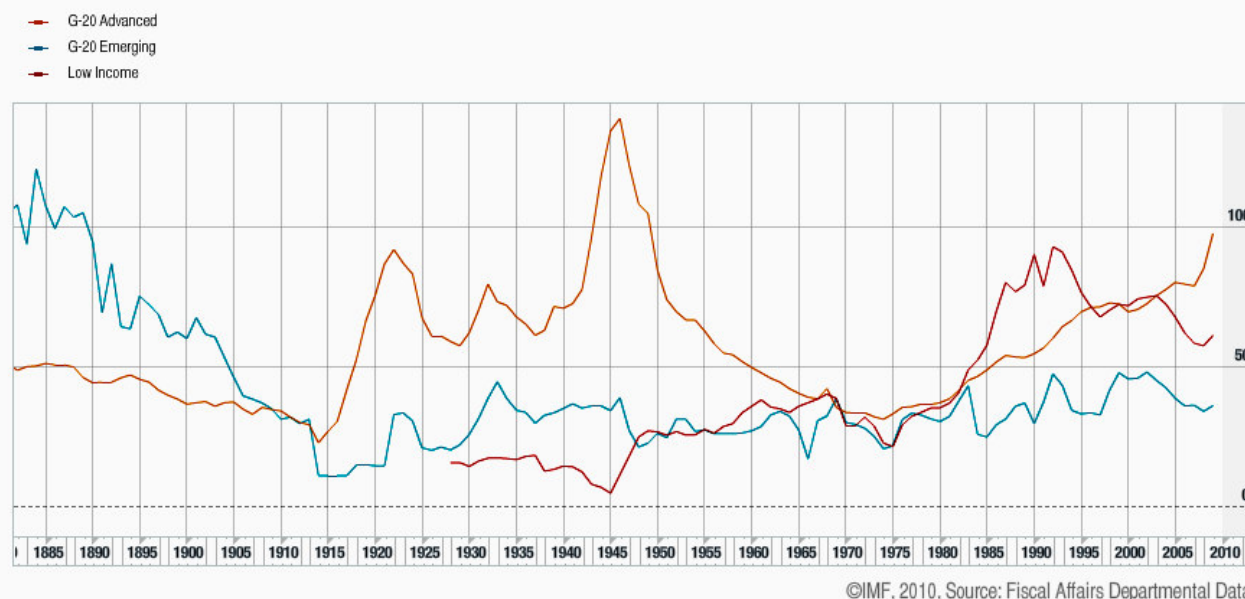
Az LDC országok esetében megtalálható adatsor-töredékek teljesen vegyes képet mutatnak. Valahol jelentősen csökkent az államadósság (pl.: Zambia, Szenegál, Nepál), máshol akár a duplájára vagy 2,5-szeresére is nőtt az elmúlt időszakban. (Sierra Leona, Bhután, Burundi, Etiópia). Összességében inkább csökkenő tendencia figyelhető meg. Az

LDC csoport külső államadóssága jellemzően nem a tőkepiacokhoz kapcsolódik, mivel fejletlenségük következtében abszolút hitelképtelennek tekinthetőek. Ezen országok államadóssága a fejlett, illetve a felzárkózó országok államai, valamint a nemzetközi, szupranacionális szervezetek felé áll fenn. Ezek a gazdasági szereplők ezeket az adósságokat könnyebben engedik el, „írják le”, mint a magánszektor, s ezért az elengedés sokkal gyakoribb. Ebből is adódik esetükben az értékek hullámzása.

Azonban én arra vagyok kíváncsi, hogy a tőkeáramlás felgyorsulása, mint globalizációs folyamat az államadósság változásán keresztül hatással van-e a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságára. Ennek megállapításához sokkal hosszabb időintervallumról szükségesek adatok, mint 17 év. Az IMF szakemberei 2010-ben készítettek egy munkaanyagot,¹¹⁷ amelyben pontosan az államadósság történelmi alakulását vizsgálták egészen az 1880-as évekig visszamenőleg. Nagyon érdekes, tanulságos munka ez. A szerzők által elkészített diagramm – 18. sz. ábra – azt mutatja, hogy a fejlett országok államadósságára inkább a világgazdasági és világpolitikai események voltak hatással, mint a felgyorsuló tőkeáramlás. A két világháború, valamint az időszak két kiemelkedő gazdasági krízise jelent kiugró csúcsot a diagrammon. A felzárkózó országok államadóssága pedig pont az 1880-as években volt a legmagasabb, majd a századfordulótól meredeken csökkent egészen az első világháborúig, s onnantól igazán nem növekedett meg jelentős mértékben. Az alacsony jövedelmű országok esetében a szerzők is csak az 1930-as évektől értelmezhetnek adatokat, hiszen sok, az adott csoportba tartozó ország sokáig gyarmat volt, vagy olyan körülmények között működött, ami nem igazán tette lehetővé az adatszolgáltatást. Az alacsony jövedelmű országok esetében a legmagasabb államadóssági szint az 1985-1995 közötti időszakban jelentkezett, azóta értéke csökkent.

---

¹¹⁷ ABBAS S. Ali - BELHOCINE Nazim – ELGANAINY Asmaa – HORTON Mark: *A historical public debt database*

18. sz. ábra – Az államadósság átlagos értékének alakulása különböző országcsoportok esetében 1880-tól

(Forrás: Abbas S. Ali - Belhocine Nazim – ElGanainy Asmaa – Horton Mark: A historical public debt database)

Összességében az alfejezetből a következő következtetések vonhatóak le a gyorsuló és növekvő tőkeáramlás gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságára gyakorolt hatása kapcsán:

- *A gyorsuló tőkeáramlás csökkenti a gazdaságpolitika külső kérését.* Ez egyrészt pozitív, hiszen helyes, megfelelő lépések esetében a pozitív hatások sokkal gyorsabban jelentkeznek, másrészt viszont az elkövetett hibák negatív hatásai is jóval súlyosabbak lesznek.
- *A gyorsuló és növekvő tőkeáramlásnak nincsen egyértelmű államadósság növelő hatása,* főleg amennyiben hosszú időtávra tekintünk vissza. Ha az adatokat csak a globalizáció felerősödésének időszakától, az 1970-es évektől vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy a legfejlettebb és a legszegényebb országok eladósodottsága megnövekedett. Ez azonban egyáltalán nem köthető egyértelműen annak a számlájára, hogy a globalizáció következtében könnyebbé vált külső hitelhez jutni.

3.3.2. A MUNKAERŐ EGYRE SZABADABB ÁRAMLÁSÁNAK HATÁSAI

A tőkepiacok integrálódásával párhuzamosan – még ha nem is hasonló gyorsasággal – a nemzetgazdaságok munkaerő-piacai is egyre szorosabb kapcsolatba kerülnek. Az előző alpontban megfogalmazottakra utalva elmondható, hogy a közlekedési infrastruktúra és eszközpark fejlődése, a reál- és nominális értéken számított fajlagos költségeinek csökkenése nem csak az árukereskedelem, hanem a migráció fellendüléséhez is vezetett. A migráció ugyan önmagában nem egyenlő a munkaerő-áramlással, hiszen a nem munkaképes lakosság áramlása is beletartozik, mégis szoros korrelációs kapcsolat van a két fogalom között.

A munkaerő-áramlásnak indítékai a következők lehetnek:¹¹⁸

- életfenntartás természetes ösztöne (biztonsági és politikai okok),
- gazdasági okok,
  - munkanélküliség,
  - reáljövedelem különbségek,
  - konjunktúra ciklusok időbeli eltérése,
  - adózási különbségek,
- család számára jobb lakhatási körülmények, egészségesebb éghajlat, jobb iskoláztatási és művelődési feltételek,
- családegyesítés vagy családi kötelek felbontása,
- kalandvágy, idegen tájak kultúrák vonzereje,
- személyes érvényesülés, önmegvalósítás (tanulás és karrier).

A munkaerő kevésbé „nemzetköziesedik” (áramlik) könnyen, mint a tőke, mert a kulturális (nyelvi, vallási, munkaetikai stb.) különbözőségek és korlátok jóval jelentősebbek. Ezért a munkaerő-áramlás növekedése, mint globalizációs folyamat kevésbé jelentős, mint a tőkeáramlás felgyorsulása. Ez jellemzően magából az emberi mivoltunkból fakadnak. A tőke szinte teljesen személytelen és univerzális, kultúrához, civilizációhoz kevésbé kötődik. (Kevésbé, de azért kötődik, s ez a tőkeáramást is valamelyest gátolja.¹¹⁹) Mindebből az feltételezhető, hogy a migráció növekedésének, mint globalizációs folyamatnak alapvetően kevésbé jelentős hatásai lehetnek az egyes országok gazdasági biztonságára nézve. Ettől

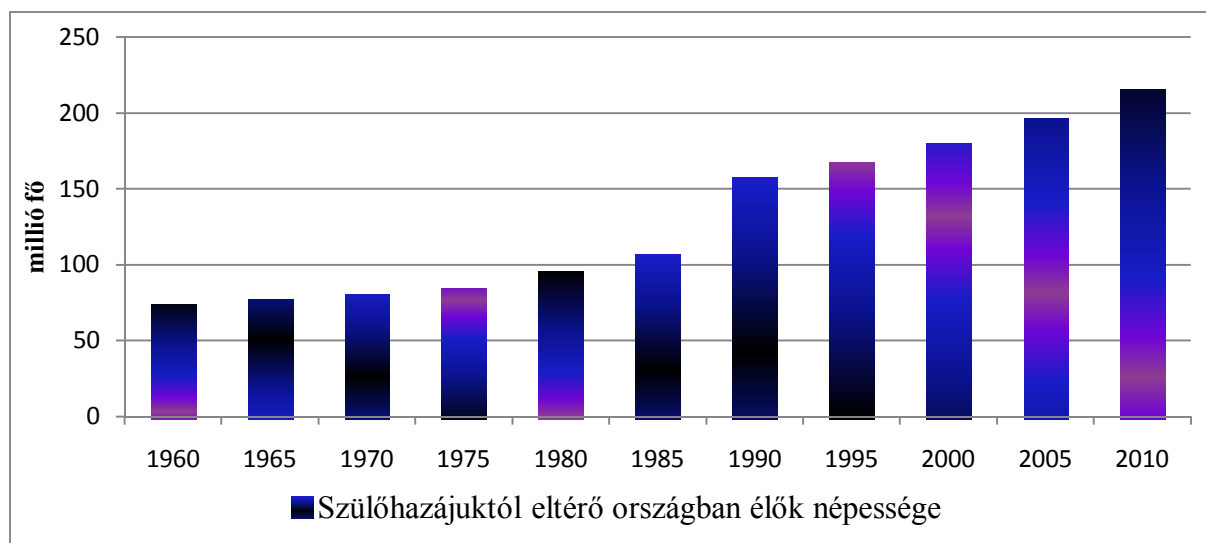
---

¹¹⁸ SZENTES Tamás: *Világgazdaságtan II.*

¹¹⁹ JAKSITY György: *A pénz természete*

függetlenül mindenképpen figyelembe kell venni, mert mint ahogy a 19. sz. ábra is mutatja, jelenleg több, mint 213 millió első generációs migráns él a világon.

A migráció felgyorsulását és megnövekedését a kérdéssel foglalkozó egyes nemzetközi szabályzók egyre szélesebb körű elfogadottsága, valamint olyan nagy befogadó térségek, mint például az Európai Unió, Amerikai Egyesült Államok és Kanada, vagy Ausztrália eléggé nyitott bevándorláspolitikája is elősegíti.

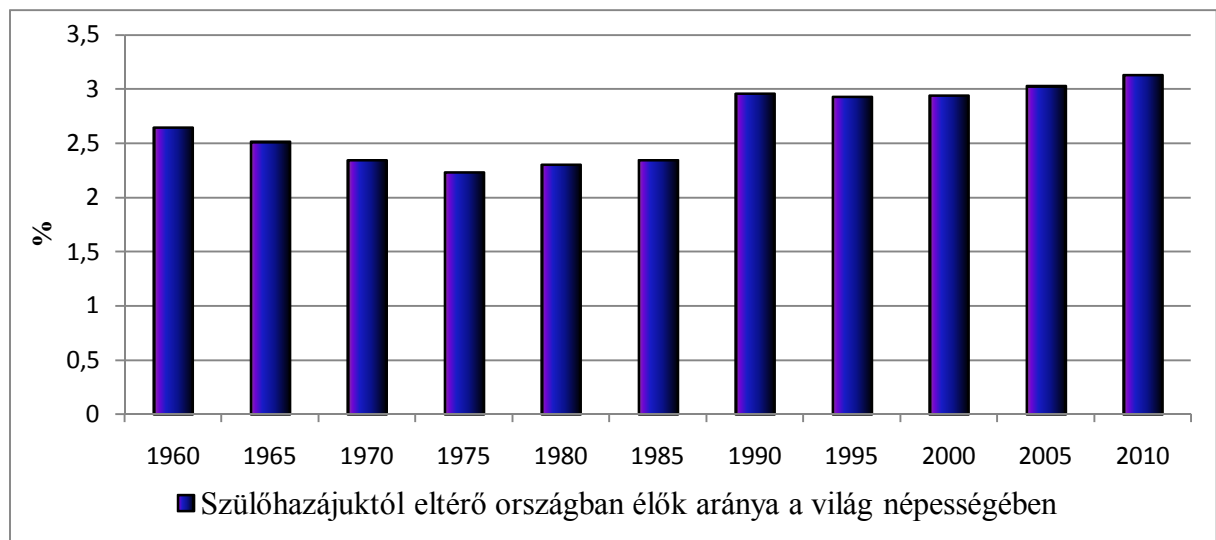
19. sz. ábra – Szülőhazájuktól eltérő országban élők népessége

(saját szerkesztés)

Forrás: WB adatbázis

Tökéletesen kivehető, hogy a migráció megugrása a bipoláris világrend felbomlásának időszakára esik. Ez teljesen logikus, hiszen mindaddig a migráció politikailag jelentősen korlátozott és sok esetben tiltott is volt, függetlenül a felmerülő gazdasági igényektől. Ez a politikai tiltás és korlátozás ugyan nem szűnt meg teljesen 1990 után, azonban jelentősen gyengült, egyes régiókban pedig teljesen el is tűnt. Mindemelllett a regionális integrációk kialakulása és elmélyülése is erre az időszakra tehető, ami szintén közrejátszott abban, hogy nem csak mennyiségileg, hanem arányosan is egyre nagyobb népesség vesz részt a migrációban, ahogy ez a 20. sz. ábrán is látszik. Például az európai integráció is ekkoriban jutott el a közös piac szintjére (Maastrichti-szerződés), azaz megteremtette a lehetőséget a

munkaerő szabad áramlására. Jelenleg a világ népességének valamivel több, mint 3%-a él szülőföldjétől távol:

20. sz. ábra – Szülőhazájuktól eltérő országban élők aránya a világ népességében
(saját szerkesztés)

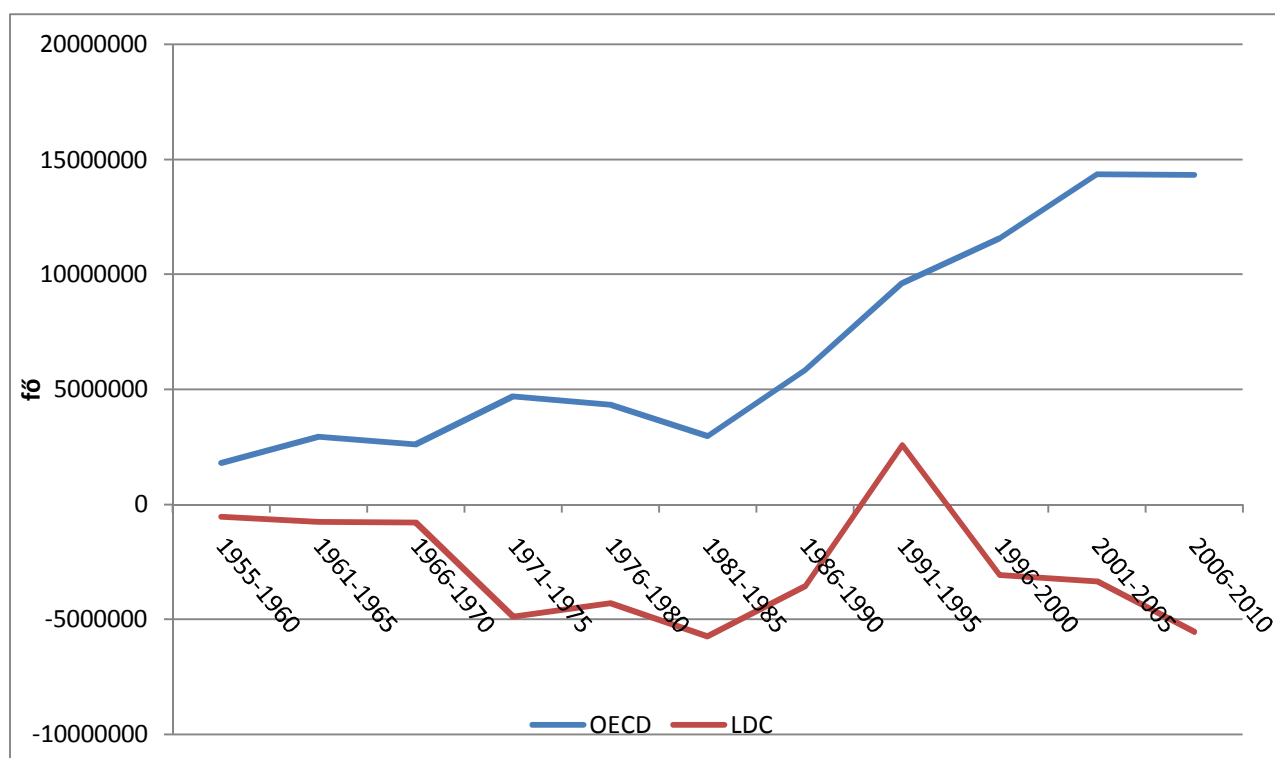
Forrás: WB adatbázis

A migráció, és azon belül a munkaerő-áramlás, amennyiben a gazdasági biztonság egyes alrendszerit vizsgáljuk, alapvetően leginkább az ország munkaerő-piaci biztonságára van hatással. A pozitív migrációs-mérleggel rendelkező országok munkaerő-piaci biztonsága javulhat, a negatív mérleggel rendelkező országoké pedig sérülékenyebbé válhat. A migráció könnyebbé válásával a nettó kibocsátó országokban erősödhet annak a kockázata, hogy rövid idő alatt nagy mennyiségű képzett dolgozó, vagy egy adott szektorhoz tartozó munkaerő hagyhatja el az országot. Azonban ezek a kockázatok nem csak a jellemzően nettó kibocsátó területek országait érintheti. Sőt! A kockázatok erősödésének igazán ott nagy a veszélye, ahol egy történelmileg nem kibocsátó országnak tekinthető gazdaság fejlődésben elmarad a környező területekhez képest. Ebben az esetben munkaerő-piaci sokkhatásként érheti a gazdaságot a képzett munkaerőnek a környező területek felé meginduló expanziója. Azaz *jellemzően a munkaerő-piaci kockázatok akkor erősödnek meg, amikor a gazdasági biztonság más alrendszerinek működésében is zavarok keletkeznek.*

3.3.2.1. A könnyebbé váló migráció hatása az eltérő fejlettségű országok munkaerő-piaci biztonságára

A munkaerő-piaci biztonság mérésnek egyik legfontosabb mutatójával a 2. fejezetben a munkaerő-piaci mérleget határoztam meg. Ennél egy fokkal pontosabb a migrációs mérleg, mely nem csak a munkaképes korú lakosság mozgását tartalmazza. Azonban vilgászinten leginkább a migrációs mérleggel kapcsolatban lelhetőek fel kimutatások, így amikor a globalizáció munkaerő-piaci biztonságra vetített hatásait kívánom megvizsgálni az egyes országcsoportok kapcsán, akkor ezeket kell használnom. Jogosan feltételezhető, hogy a migrációban döntően munkaképes korú népesség vesz részt,¹²⁰ ezért, bár a migrációs mérleg nem egy tökéletes mutató, mégis használható a kutatás szempontjából. A 21. sz. ábra ezt, az OECD és LDC országok migrációs mérlegét mutatja az elmúlt fél évszázad távlatában.

21. sz. ábra – Nettó migrációs mérleg értéke az egyes országcsoportokban

(saját szerkesztés)

Forrás: WB adatbázis

¹²⁰ <http://www.migrationpolicy.org>

A 21. sz. ábrából két következtetés vonható le. Egyik oldalról a LDC csoport országainak munkaerő-piaci biztonságában nagy változás az elmúlt időszakban nem következett be. A csoport folyamatosan nettó kibocsátó, amelynek értéke a dekolonizáció időszak után ugrott meg. Azóta viszont a mérleg értéke stabil. A nettó kibocsátó státusz nem túl szerencsés a munkaerő-piaci biztonság szempontjából, sőt nyugodtan kijelenthető, hogy a gazdasági biztonságuk ezen területe (is) instabil, de ha figyelembe vesszük, hogy ezen országok népessége az időszak folyamán nagyon drasztikus mértékben megnövekedett, akkor a stabil negatívum igazából százalékosan egyre kisebb mértékű kivándorlást takar. *Vagyis kijelenthető, hogy alapvetően a globalizáció az elmúlt 50 évben nem rontotta a legszegényebb országok munkaerő-piaci biztonságát.* Igaz, ha egyes országok szintjén vizsgáljuk a kérdést, az adatok hektikusak, de ez nem a globalizációs folyamatoknak, hanem inkább egyes politikai és társadalmi eseményeknek (háború, polgárháború, népirtás), valamint természeti katasztrófáknak (szárazság, árvíz) köszönhető, melyek ezen országok esetében jelentősen gyakoribbak és súlyosabbak, mint mondjuk a fejlett vagy felzárkózó országok tekintetében. Például az 1991-1995 közötti 2,5 milliós pozitív mérlegérték szinte önmagában csak Afganisztánnak köszönhető, ahová a több, mint 10 éves szovjet megszállás és polgárháború után ebben az időszakban 4,2 millió ember tért haza! Míg ugyanezen időszakban a véres ruandai polgárháború negatív oldala a Kongói Demokratikus Köztársaság migrációs mérlegének pozitív tételében jelenkezik.¹²¹ Azért a vizsgálat során kapott értékekhez mindenképpen hozzá kell tenni, hogy az LDC gazdaságok kapcsán a kivándorolt népesség aránya azért sem növekedhetett, mivel a célpontként szolgáló fejlett országok bevándorláspolitikája megszigorodott az elmúlt évtizedben. Akár azt is ki lehet jelenteni, hogy a legszegényebb országok népessége erővel van saját határai mögé szorítva. Azonban a munkaerő-piaci biztonság vizsgálata szempontjából igazán az a lényeges, hogy ilyen vagy olyan oknál fogva, de nem hagyja el arányaiban a korábbinál nagyobb mértékben a népesség szülőföldjét, így a gazdasági biztonság ezen alrendszerének helyzete legalább nem romlik a LDC gazdaságok esetében.

A másik levonható következtetés, hogy a bipoláris világrend megszűnése után *felgyorsuló migráció, mint globalizációs folyamat segíti és erősíti a fejlett országok munkaerő-piaci biztonságát.* Az OECD országok jelentős befogadó országgá váltak, mely a munkaerő-piac szempontjából mindeképpen nagyon hasznos a gazdaság számára, főleg

---

¹²¹ Világbank adatbázis

amennyiben az előregedő európai társadalmakat nézzük. *A migráció pozitív hatásai tehát egyértelműen a fejlett országok esetében jelentkeznek.* Természetesen ez nem meglepő eredmény. Az OECD országok egyre pozitívabb migrációs mérlege azonban nem a legkevésbé fejlett országokhoz kapcsolódik. Ott valószínűleg nincsen megfelelő képzettséggel rendelkező munkaerő, valamint a mélyszegénység, a rossz infrastruktúra, valamint más társadalmi és gazdasági tényezők is gátolhatják a jelentősebb nagyságú migráció kibocsátását.

3.3.3. A TECHNOLÓGIA EGYRE GYORSABB ÁRAMLÁSÁNAK HATÁSAI

A tőkeáramlás megsokszorozódásán és a munkaerő-áramlás bővülésén túl ehhez az alponthoz soroltam a technológiai kapcsolatok számának növekedését, a technológia-áramlás felgyorsulását.

A technológia-áramlásnak alapvetően két fajtája létezik: a technológia-diffúzió és a technológia-transzfer. A technológia-diffúzió a tulajdonos aktív közreműködése nélkül végbemenő technológia-terjedés. Ilyen például az az eset, amikor a betelepülő külföldi tőke a korábbi működésnél magasabb minőségi színvonalat követel meg a beszállítótól, így a hazai cégek különböző technológiai fejlesztésekre, beruházásokra kényszerülnek (minőségbiztosítás, folyamat- vagy termelésirányítás, vezetési adatszolgáltatás stb. területén) ahhoz, hogy a beszállítói megbízásokat elnyerhessék. Ezután ezt ők is elvárják a saját beszállítóiktól, így a magasabb technológiai színvonal folyamatosan terjed a gazdaságban. Ezt az elterjedést nevezik diffúzióknak, a terjedés, az adaptálás gyorsaságát pedig a diffúzió sebességének. Hasonló folyamat játszódik le, ha egy belföldi cég egy szigorúbb fogyasztóvédelmi előírásokkal működő külföldi piacra kíván betörni. Látható tehát, hogy a technológia-diffúzió szorosan kötődik a tőke nemzetközi áramlásának, valamint a kereskedelemnek a bővüléséhez.

Még inkább megfigyelhető a kapcsolat, ha a technológia-transzfert vizsgáljuk meg. A technológia-transzfer a tulajdonos aktív közreműködésével történő technológia-átvitelt jelenti. Ennek léteznek kereskedelmi (technológia-intenzív termékek kereskedelme, nemzetközi licenc- és know-how kereskedelem, külföldi közvetlen tőkeberuházás, stratégiai vállalati szövetségek, nemzetközi termelési kooperációk, nemzetközi technikai programok) és kereskedelmen kívüli (segély, lopás) formái. Egyértelmű, hogy mind a kereskedelmi, mind a kereskedelmen kívüli formák előfordulása egyre gyakoribbá válik napjainkban. Már a 90-es

évektől megfigyelhető, hogy a zöld mezős beruházásokkal szemben a vállalati felvásárlások, fuzionálások dominálnak, majd a 2000-es évekre a világgazdaság mikro-folyamatainak egyik jelentős folyamatává vált a vállalatok közötti termelési kooperációk, stratégiai szövetségek kialakítása. (Elég csak a járműiparra, vegyiparra, telekommunikációs ágazatra, vagy akár az energetikai szektorra, gyógyszeriparra gondolni.) A különböző ágazatok top 10-ben lévő vállalatai vásárolják fel egymást, vagy éppen kötnek stratégiai szövetséget, holott korábban egymás legádázabb vetélytársai voltak, s most is ugyanazokért a fogyasztókért versenyeznek. Természetesen az ágazatokban nem csak horizontális stratégiai szövetségek, termelési kooperációk alakulnak ki, hanem a termelés vertikális folyamatai mentén is létre jönnek ezek a formációk, melyek a technológia-transzfer legfőbb csatornáit.

Mi az oka ennek a jelenségnek, amit a szakirodalom úgy is nevez, hogy „koncentrációs kényszer”?¹²² Az oka magában a versenyben és a verseny megnövekvő költségeiben rejlik. Alapelv, hogy a piaci versenyben hosszú távon csak azok a vállalatok tudnak igazán sikeresek maradni, akik innovatívak, és élen járnak a technológia újításokban. Azonban napjainkra a technológiai haladás olyan mértékben felgyorsult, hogy még a legnagyobb, legerősebb vállalatok sem képesek arra, hogy ennek a gyors tempónak a költségeit teljes egészében fedezzék. Azaz egyedül nem képesek az összes, számukra releváns területen a legújabb, legmodernebb technológiai szint elérésére és alkalmazására. Így szükségük van más vállalatok tudására is, hogy folyamatosan a legmagasabb színvonalon és a leghatékonyabban legyenek képesek termelni. Más vállalatok tudásának megszerzésére pedig alapvetően két – legális – út áll rendelkezésre: a másik vállalat felvásárlása vagy stratégiai együttműködés kialakítása vele. Mindkét lehetőség következménye az lesz, hogy a két vállalat között a technológiai ismeretek átadása felgyorsul. És mivel itt alapvetően transznacionális vállalatokról van szó, az ilyen technológia-átadás gyorsuló világméretű technológia-áramláshoz fog vezetni.

3.3.3.1. A technológia-áramlás hatása a gazdasági biztonságra

Amennyiben az egyre gyorsuló technológia-áramlást, mint globalizációs folyamatot kívánom megvizsgálni, úgy a termelékenységgel kell foglalkoznom. Ugyanis a felállított modellből világosan kitűnik, hogy a technológia-áramlás a termelékenységen keresztül

---

¹²² BENCZÉS István – CSÁKI György – SZENTES Tamás: *Nemzetközi gazdaságtan*

alapvetően a technológiai-biztonságra, valamint közvetetten az értékesítési biztonságra van hatással.

A gyorsuló technológia-áramlás pozitív hatású lehet egy gazdaság számára, amennyiben egyéb tényezői – például megfelelően képzett munkaerő, megfelelő nagyságú és megfelelő szektorban tevékenykedő tőke – rendelkezésre állnak, hogy képes legyen befogadni és alkalmazni az adott technológiát. Ez esetben a gyorsuló technológia-áramlás azt jelenti, hogy az adott gazdaság a korábinál sokkal olcsóbban és gyorsabban jut hozzá más gazdaságok által kifejlesztett technológiai vívmányokhoz, tudáshoz. Ebben az esetben *a termelékenység növekedése felgyorsulhat, és az adott gazdaság felzárkózása a világ élvonalához sokkal sikeresebb lehet.* Jó példa erre, hogy a távol-keleti és dél-ázsiai országok (pl.: India, Malaysia) az információs-technológia vívmányainak sikeres adaptálása és felhasználása (pl.: oktatás) segítségével milyen gyors gazdasági növekedést és erőteljes kitörést, egyes esetekben felzárkózást tudtak elérni.

A gyorsuló technológia-áramlás negatív hatása azoknál az országoknál jelentkezhet, akik valamilyen oknál fogva – például nincsen megfelelően képzett munkaerő, vállalkozói potenciál, tőke (megtakarítás) – nem képesek adaptálni az újonnan és gyorsan megjelenő technológiai vívmányokat. Ez esetben egy *technológiai-analfabetizmus alakulhat ki, amely jelen világunkban talán a legsúlyosabb és legveszélyesebb folyamat, s ami tartós leszakadást, alacsony gazdasági növekedési potenciált és mély szociális válságot eredményez.*¹²³ Amely gazdaság nem képes adaptálni a világ fejlettebb régióiban megszületett eredményeket, az saját versenytársaitól, saját csoportjából is leszakad! Erre pontosan a legkevésbé fejlett országok lehetnek a negatív példák.¹²⁴ Ezek az országok a társadalom jelentős mértékű informatikai-analfabetizmusa kapcsán nem tudtak profitálni a gyorsuló tőkemozgásból, s nem válhattak tőkevonzó térséggé. A lemaradásuk emiatt nem hogy csökkent, hanem súlyos mértékben növekedett is az elmúlt évtizedekben.

A gyorsuló technológia áramlás korlátozott mértékben igaz a haditechnikára. Ez utóbbi védelme stratégiai jelentőségénél fogva magasabb szintű, ezért a hadiiparban a technológia-áramlás lassabb, és a kereskedelem politikai oldalról továbbra is korlátozott. Ráadásul a hadiipari termékek jellemzően – természetesen a kereslet mértékétől függően – az

---

¹²³ SZENTES Tamás: *Világgazdaságtan II.*

¹²⁴ *Increase in the productivity gap between LDCs and other developing countries* ENSZ UNCTAD

átlagos inflációs ráta fölötti ütemben drágulnak.¹²⁵ Az előzőekből adódóan a haditechnológia gyorsuló áramlásáról csak nagyon korlátozott mértékben beszélhetünk, és ez kevésbé tekinthető globalizációs folyamatnak.

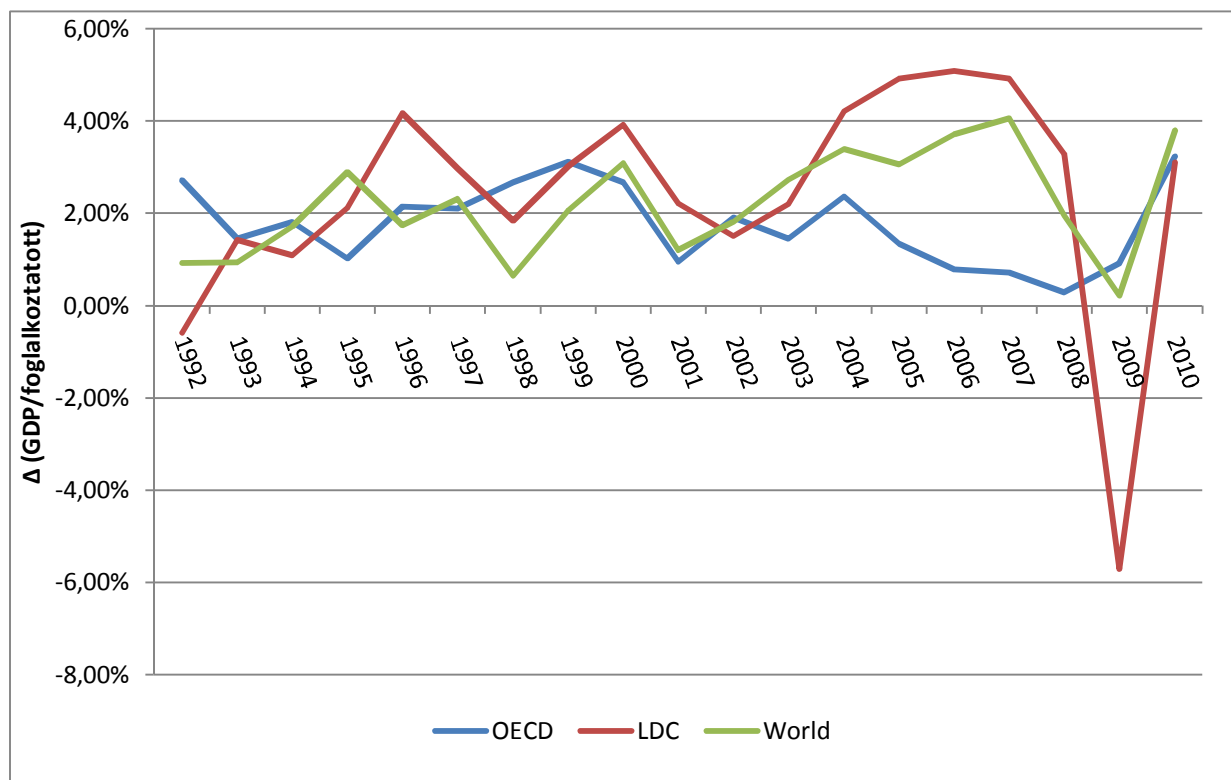
3.3.3.2. A gyorsuló technológia-áramlás hatása az eltérő fejlettségű országok technológiai biztonságára

A következő feladat tehát az, hogy megvizsgáljam, miként alakult az elmúlt időszakban a termelékenység növekedése világszinten, az OECD országok kapcsán, valamint a LDC csoport gazdaságaiban. A három egymáshoz viszonyított értékből levonhatóak a következtetések, hogy mely országcsoporthoz mennyire profitál a technológia egyre gyorsabb és egyre szabadabb áramlásából.

A nemzetközi adatbázisokban a munka-termelékenység a „GDP/foglalkoztatottak száma” mutatóval szerepel. Ennek a mutatónak 1990-től az éves növekedését a 22. sz. ábra mutatja. A gyorsuló technológia-áramlás hatásait úgy gondolom elégséges 1990-től vizsgálni, mivel a hidegháborús fegyverkezési verseny nagyon jelentős mértékben korlátozta a technológia áramlását, s az csak a bipoláris világrend megszűnése után gyorsult fel igazán.

---

¹²⁵ LAKNER Zoltán – JÁSZAY Béla: *A stratégiai termékek termelése és kereskedelme a globalizálódó világban*

22. sz. ábra – Munka-termelékenység éves növekedése az egyes országcsoportokban és a világon

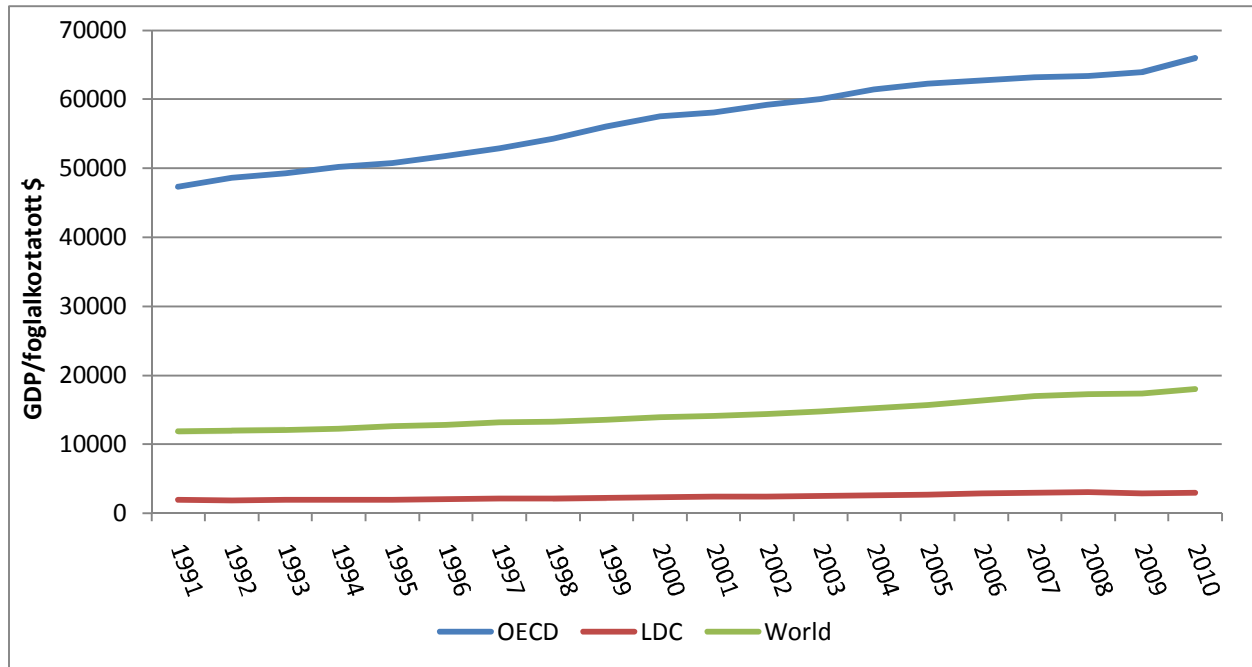
(saját szerkesztés)

Forrás: WB adatbázis

Az ábrából arra lehet következtetni, hogy a termelékenység növekedésében drasztikus különbség nincsen a világ egyes gazdasági csoportjai között. Azonban az is megfigyelhető, hogy az érték (a növekedés) alakulása ebben az esetben is a OECD országokban egyenletesebb. (A pénzügyi-gazdasági világválság előjele, a termelékenység növekedésének fokozatos megtorpanása a fejlett országokban, jól kivehető az ábrán.) Ezen ábra alapján akár azt a hibás megállapítást is tehetnénk, hogy a technológia szabadabb áramlásából közel egyformán profitálnak a fejlett és az elmaradt országok. Hiszen sok éven keresztül a termelékenység egy kicsivel jobban növekedett az LDC csoport gazdaságaiban, mint az OECD országokban.

Önmagában azonban ebből az ábrából nem szabad következtetést levonni. Hiszen statisztikai alapelv, hogy a változás százalékos nagyságát jelentősen befolyásolja a bázisérték nagysága. Márpedig a termelékenység kimagaslóan magasabb az OECD országokban, mint az

LDC gazdaságokban, így a %-os változából a nominálnövekedésre nem tudunk következtetni. Ezért meg kell vizsgálnom a munka-termelékenység nomialis alakulását, melyet 1990-es \$ árszívonon számolva a következő, 23. sz. ábra mutat:

23. sz. ábra – Munka-termelékenység alakulása 1990 évi \$ vásárlóerő-paritáson számolva az egyes országcsoportokban és a világon

(saját szerkesztés)

Forrás: WB adatbázis

A 23. sz. ábrán tökéletesen látszik, hogy az elmúlt 20 évben nem hogy csökkent, hanem nagyon jelentős mértékben nőtt a munka-termelékenységbeli különbség a legfejlettebb és a legelmaradottabb országok között. Ráadásul az OECD országok az átlagos szinthez képest is növelni tudták előnyüket, míg a LDC gazdaságok ahhoz képest is lemaradtak. Ennek oka valószínűleg a világgazdasági szakosodásban keresendő. Az OECD gazdaságokra jellemző, hogy méretgazdaságos high-tech szektorokra szakosodnak, ahol a méretgazdaságosságból adódóan is könnyebb a munka-termelékenységet fokozni. Míg a LDC gazdaságokra általában a legkevésbé méretgazdaságos nyersanyagtermelés (mezőgazdaság, bányászat) jellemző. Az OECD gazdaságok vállalatai a növekvő termelékenységi előnyük nélkül nem is lennének képesek a növekvő munkaerő- és újra-elosztási költségeik miatt

versenyképesen termelni. Hiszen a 2. fejezetben bemutattam, hogy csak növekvő termelékenység esetén tartható fenn a bérek és az újraelosztás növekedése.

Mindesetre összefoglalásként az alfejezetből levonható a következtetés, hogy *a technológia egyre gyorsabb és egyre szabadabb áramlásának előnyeiből alapvetően fejlettség alapján részsülnek az egyes országok. Ez a globalizációs folyamat inkább a fejlett országok gazdasági biztonságát szilárdítja, a termelékenység által meghatározott technológiai biztonság és értékesítési biztonság kapcsán.*

3.4. A TERMELÉS ÉS ÉRTÉKESÍTÉS TRANSZNACIONALIZÁLÓDÁSÁNAK, A TRANSZNACIONÁLIS VÁLLALATOK NÖVEKVŐ VILÁGGAZDASÁGI SZEREPÉNEK HATÁSA A GAZDASÁGI-, VALAMINT A SZOCIÁLIS BIZTONSÁGRA

A következő globalizációs folyamat, amit megvizsgálok, az a transznacionális vállalatok növekvő világgazdasági szerepe, és annak hatása a gazdasági-, valamint a szociális biztonságra. Itt azért kerül a vizsgálat célkörébe a szociális biztonság kérdése, mert kutatásom során úgy találtam, hogy a transznacionális vállalatok gazdasági tényezőikön és törvényszerűségeken keresztül komoly hatással lehetnek a világ társadalmainak szociális biztonságára is. Ebben az esetben tehát a szociális biztonság kérdései gazdasági területtel kapcsolódnak össze. Ez a kapcsolat az 1. fejezet megállapításai alapján nem mindig ilyen erős és egyértelmű. Ezért most fontosnak tartom ezen összefüggések feltárását.

A globalizáció fogalmának megszületése és fejlődése szoros kapcsolatban áll a transznacionális vállalatok kialakulásával, a termelési és értékesítési láncolat transznacionalizálásával. A folyamat kezdete, mely során a multinacionális vállalatok transznacionális vállalatokká alakultak, a 60-as évek elejére tehető, de igazán a 80-as és 90-es években vált nagyon jelentőssé.

Ma több transznacionális vállalat létezik, mint valaha a történelem során, és a jövőben számuk minden bizonnyal tovább fog növekedni. A termelékenységi verseny, az erőforrások megszerzésért folytatott harc, a koncentrációs kényszer egyre jobban arra sarkallja a vállalatokat, hogy tevékenységüket, beszerzési és értékesítési piacukat minél inkább kiterjesszék a földrajzi térben. Egyértelműen kijelenthető tehát, hogy a termelés és az

értékesítés transznacionalizálódása a globalizáció egyik nagyon jelentős folyamata, mely döntően befolyásolja napjainkat.

3.4.1. A TRANSZNACIONÁLIS VÁLLALATOK HATÁSA A GAZDASÁGI BIZTONSÁGRA

A termelés transznacionalizálódása azt jelenti, hogy a vállalatok egyre inkább szétszabdadják termelési folyamataikat, és az egyes termelési fázisokat oda telepítik, ahol a legkedvezőbbek az erőforrás-feltételek és a költségviszonyok. Így napjainkban már elmondhatjuk, hogy a világgazdaságban a nemzetgazdaságok szerepe csökken. A világpiacon egyre inkább vállalatok küzdenek egymással a fogyasztók pénzéért. A nemzetgazdaságok küzdelme e transznacionális vállalatok kegyeiért folyik, azaz azért, hogy termelésüket vagy annak egyes folyamatait náluk folytassák. Amelyik nemzetgazdaság jobb feltételeket tud biztosítani a transznacionális vállalatnak, oda fogja az vinni világpiacra vagy regionális piacra szánt termelését (szolgáltatását), ott fog munkabért, adót, járulékot stb. fizetni.

Azzal, hogy a transznacionális vállalatok viszonylag szabadon és könnyen megválaszthatják termelési telephelyeiket, komoly hatással lehetnek a gazdasági biztonságra az értékesítési biztonságon keresztül. A termelés mozgatásával csökkenthetik költségeiket, s ezért a világpiacon ármeghatározó szerepben jelenhetnek meg. Amennyiben a kereskedelmi korlátok, vámok alacsonyak, egy adott nemzetgazdaság termelőinek értékesítési pozíciói nemcsak külső területen, hanem saját piacaikon is meginoghatnak. *Azaz a transznacionális vállalatok növekvő világgazdasági szerepe a legtöbb gazdaság szempontjából az értékesítési biztonság kockázatainak erősödésével jár.* Ebből következik, hogy *a globalizációban, abban az országban (nemzetgazdaságban) lesz a gazdasági biztonság szintje magasabb, kockázatainak aktivizálódási veszélye pedig alacsonyabb, amely nemzetgazdaság tartósan képes a termelési folyamatokat, s az ezekhez nagy mértékben kapcsolódó transznacionális vállalatokat saját területén tartani. Ennek kulcsa pedig a versenyképes gazdasági környezet megteremtése.*

A versenyképes környezet megteremtésének szükségességének másik oka, hogy napjaink globalizált világában a gazdasági elzárkózás már a legnagyobb államok számára is lehetetlenség. A termeléshez szükséges millióféle nyersanyag előfordulása sokszor annyira koncentrált, hogy nincs olyan állam, ami mindegyikkel rendelkezzen, s így termelésének

fenntartásához mindenképpen importra szorul. Az pedig tartósan nem működik, hogy a külkereskedelem csak importból áll, a negatív folyó fizetési mérleg hosszú távon nem – vagy csak óriási (kvázi végtelen) tőkevonzó képességgel – fenntartható. Ezért mindenképpen szükséges, hogy az adott gazdaságban legyenek olyan vállalatok, amelyek exportképesek, azaz a világpiacra vagy legalább a regionális piacra termelnek. Ebből adódóan teljesen mindegy, hogy milyen társadalmi-gazdasági berendezkedésű országról van szó, a világpiaci versenyképességért folyó versenyből – azaz olyan gazdasági, technológiai stb. környezet megteremtéséből, amelyben a vállalatainak termelése sikeres lehet – nem maradhat ki.

Ahogy azt a 2. fejezetben megállapítottam, a versenyképességnek leegyszerűsítve két legfontosabb összetevője van: 1. termelékenység, 2. költségek. Mutatója pedig a következő volt:

$$\text{világpiaci versenyképesség alakulása} = \frac{\text{reál egységnyi munkaerőköltség \% - os változása}}{\text{termelékenység \% - os változása}}$$

Azt is kifejtettem, hogy a termelékenység növelése csak hosszú távon lehetséges, egyik pillanatról a másikra nem megy. Ezért, ha egy gazdaság rövid távon javítani akarja versenyképességét, akkor a reál egységnyi munkaerő-költségnek (tehát a GDP értékéhez viszonyított munkaköltségnek) kell csökkennie.

A világpiacra termelő vállalatok költségeinek csökkentésére és ezen keresztül versenyképességük növelésére a legegyszerűbb és leggyorsabb módszer az adott gazdaság valutájának leértékelése. Ha a valutát leértékelik, akkor az adott valutában elszámolt összegek más valutában kifejezett értéke csökken. Így világpiaci szinten vizsgálva, az adott valutában keletkezett költségek (pl.: munkabér) csökkennek, s a vállalat a korábbinál olcsóbban tudja külföldön, más valutában értékesíteni a termékét. Ezáltal versenyképessége javul, az adott gazdaság exportképessége nő. Ennek a versenyképesség-javulásnak a mértéke attól függ, hogy a költségek mekkora hányada keletkezik hazai valutában. Hiszen azzal, hogy leértékeltek a hazai valutát, a külföldi valuták ára megnőtt, így a külföldi valutában keletkező költségek (pl.: importalapanyag, importenergia stb.) megnöttek. Így minél kisebb a világpiacra termelő vállalatok importfüggősége, annál nagyobb értékben növeli a valutaleértékelés az adott gazdaság versenyképességét. (Természetesen nem csak pozitív hatásai vannak a valutaleértékelésnek. Hiszen, ha a hazai termék külföldi ára csökken, az azt

is jelenti, hogy a külföldi termék hazai ára nő, azaz megrágul az import, s ez negatívan hat a hazai lakosság fogyasztási lehetőségeire. Azaz a valutaleértékelés a hazai lakossági (és állami) fogyasztás visszaszorításán keresztül növeli az adott gazdaság versenyképességét.)

Kína ezzel az eszközzel élt. Felzárkózási lehetőségei közül az exportértékesítésen alapuló termelésnövekedés útját választotta, amely jelentős külkereskedelmi többletet biztosít a gazdaság – és az azt kézben tartó állam – számára. (Ez a többlet aztán többek között például katonai felzárkózásra is fordítható.) Kína brutális módon alulértékelt árfolyamon rögzítette valutáját az amerikai dollárhoz. És ezzel elindított egy olyan világgazdasági dominó-effektust, amely révén a globalizáció egyre komolyabb szociális kérdőjeleket vethet fel mind a fejlett, mind az elmaradott országokban.

3.4.2. A TRANSZNACIONÁLIS VÁLLALATOK HATÁSA A SZOCIÁLIS BIZTONSÁGRA

3.4.2.1. Kínai valutaleértékelés és az ebből kiinduló bérdeflációs spirál

Azzal, hogy a kínai valuta óriási mértékben alulértékelt, a kínai termelés a világpiacot tekintve elképesztően olcsóvá vált. Ennek oka az is, hogy Kína ásványkincsekkel, alapanyagokkal, megfelelően képzett munkaerővel is jól ellátott ország, ezért a gazdaság importkitettsége nagyon alacsonynak mondható. Így a Kínában történő termelés jelentős versenyelőnyt biztosít a világpiacon.¹²⁶ Tehát, ha egy transznacionális vállalat nem kíván versenyhátrányba kerülni, és elbukni (már pedig tulajdonosai a minél nagyobb profitot várják el tőle), akkor termelésének egyes folyamatait, vagy akár egészét szinte bizonyosan az ázsiai országba kell áthelyeznie. Ez pedig az összes többi nemzetgazdaságot rendkívül hátrányosan érinti.

Hogyan védekezhetnek e kínai lépés ellen más országok? Jelen esetben a versenyképesség megteremtése leegyszerűsítve azt jelenti, hogy Kínával, a kínai termékekkel kell tudni versenyezni a világpiacon. Mint ahogy írtam, a termelékenység javítása csak hosszú távú megoldás, ráadásul Kína elég jó hatékonysággal „szerez” technológiát, s növeli gazdaságának technológiai színvonalát. Azaz a termelékenység gyorsabb növelésére alapozva legyőzni a világpiacon Kínát nagyon nehéz és hosszadalmas folyamat. (Ha egyáltalán lehetséges!) Márpedig az egyensúlyt rövidtávon meg kell teremteni, mivel sok országot már a

---

¹²⁶ DUVAL, Guillaume: *La Chine va-t-elle dominer la monde?*

visszafordíthatatlan gazdasági leépülés és eladósodottság fenyegeti. Így a versenyképesség javítása csak a költségtényezőkön keresztül lehetséges.

Az egyensúly költségtényezőkön keresztül történő megteremtésének a legegyszerűbb módja az lenne, ha Kína felértékelné valutáját. Ekkor a kínai termékek azonnal megdrágulnának, Kína óriási kereskedelmi többlete csökkenne. Azonban erre a lépésre Kína erőteljes amerikai nyomás ellenére sem hajlandó. Bár a belső fogyasztás alacsony színvonalra, az exportbevételek egyenlőtlen eloszlása kapcsán növekvő társadalmi különbségek már éreztetik hatásukat a kínai társadalmon belül, annyira nem súlyos a helyzet, hogy Kína önként letérjen az általa választott útról, s feladja egyre növekvő világpolitikai hatalmának továbbberősítését.

Így a többi gazdaságnak kell költségtényezőin úgy változtatni, hogy versenyképességét növelje. Ennek már említett módja lenne a saját valuta leértékelése, azonban ez több hátránnyal is jár. Egyrészt komoly versenyképesség növelő hatása csak olyan gazdaságoknál jelentkezik, amelyeknek alacsony az importkitettsége. Azaz kis, nyitott vagy nyersanyagimportőr ország komoly sikereket nem érhet el vele. Másodsorban a valuta leértékelése azonnal a hazai fogyasztás komoly visszaesésével jár, márpedig a jóléti országok kormányai ezt nehezen vállalják be. Ez egy demokráciában könnyen az adott kormány bukásához vezethet. Harmadsorban – és ez a legfőbb érv – ez könnyen egy – a két világháború közötti időszakhoz hasonló – leértékelési spirálhoz vezethet. Például „A” ország leértékeli valutáját, s ezzel javítja versenyképességét „B” és „C” országgal szemben. Erre válaszlépésként „B” ország is leértékeli saját valutáját, majd ezt teszi „C” ország is. Ekkora a helyzet ugyanott van, mint a kiinduláskor. „A” ország versenyképességének javulása semmissé vált, le kell értékelnie újra a valutáját. És kialakul egy ilyen spirál. Negyedrészt pedig a valutaleértékelés azért sem lehetséges megoldás, mert a legtöbb fejlett piacgazdaság – Kínával ellentétben – lebegő árfolyamrendszert alkalmaz, azaz a piaci folyamatok határozzák meg valutájának árfolyamát. Az állam csak közvetett eszközökkel képes hatni a valuta árfolyamára. Azaz, ha a valutaleértékelés eszközeivel szeretnék a nyugati államok felvenni a harcot Kínával, akkor vissza kellene térniük a rögzített valutaárfolyamok rendszerébe. Ennek egyrészt nem tudni, hogy több előnye lenne-e, mint hátránya, másrészt pedig pont azért nem működne, mert mindenki a saját valutájának leértékelésére törekedne, márpedig a rögzített

árfolyamrendszer éppen azt jelenti, hogy az árfolyamok rögzítettek, s nem értékelhetőek le vagy fel.

Így a termelés költségcsökkentésének más módját kell találni. Ez pedig nem lehet más, csak a reál egységnyi munkaerőköltség, valamint a GDP-n belül a munkaerő-tulajdonosoknak jutott arány csökkentése. Azaz bérdefláció, valamint a jövedelem-újraelosztás értékének a csökkentése. Ez az, ami minden politikus, valamint társadalomtudós rémálma. A bérdefláció a bérek csökkenését/csökkentését jelenti, ami jelenthet reálérték csökkenést és nominálértéken történő csökkenést. A reálértéken történő csökkenés azt jelenti, hogy a bérek kisebb ütemben nőnek, mint a gazdaság árszínvonala (infláció). A jövedelem-újraelosztás értékének csökkentése pedig azt jelenti, hogy a gazdaságban keletkező jövedelmek korábbinál kisebb százalékát szedi be, és osztja újra szét különböző formában az állam. Ez a fejlett társadalmak esetében egyes, korábban megszerzett jóléti funkciók feladását jelentheti.

Ennek igazságtartalmát jól mutatja az európai országok jelenlegi helyzete. Hogyan tudta Németország sikerrel felvenni a harcot a Kínával és a teljes világgal, és miért jutottak a csőd szélére a mediterrán országok? Valamint hogyan lehetséges az az elképzelhetetlen helyzet, hogy francia államfőjelöltek a gazdaság „németizálásának” ígéretével kampányolnak?¹²⁷ Németország a válság kitörése előtt a világ legnagyobb exportőre volt, megelőzve a nála sokkal nagyobb gazdaságú Kínát, Japánt és USA-t. Jelenleg is GDP arányosan a világ legnagyobb külkereskedelmi többletével rendelkezik. Hogyan érte ezt el? A válasz a bérekben keresendő. Németországban 2000 és 2010 között a bérköltségek 5%-kal nőttek. Ugyanezen időszak alatt az EU 15-ök átlaga 22% volt, Spanyolországban 28%, Franciaországban 29%, Olaszországban 31%, Görögországban 38%.¹²⁸ A német bérek növekedésénél sokkal nagyobb volt ezen időszak alatt az infláció értéke, azaz a német reálbérek folyamatosan – már 1998 óta – csökkennek. A német bérek vásárló-értékének csökkenésére ellentételezés, hogy cserébe a német termékek folyamatosan relatíve egyre olcsóbbá válnak, azaz egyre eladhatóbbak. A német vállalatok növelhetik termelésüket, s ehhez nem kell azt külföldre – pl.: Kínába – vinni. Látható is ennek eredménye, a német munkanélküliség történelmi mélypontra van, csaknem fele a franciának, és töredéke a perifériás gazdaságokban jelentkezőnek.

---

¹²⁷ *Franciaország csúnyán lemaradt* portfolio.hu

¹²⁸ KEMAL Dervis: *Miért segít az eurózónán, ha még gyorsabban nőnek a német bérek?*

Azaz technológiailag az egyik legfejlettebb, s legtermelékenyebb német gazdaság is a bérdefláció segítségével növelte világszerinti versenyképességét. Mivel a nála kevésbé termelékeny EU tagországok nem lépték ugyanezt meg, egyértelmű volt, hogy felborul Európán belül az egyensúly. A némethez képes kevésbé hatékony perifériás országok eladósodottsága elkerülhetetlen volt. Ezen országok gazdaságának csak az az egyetlen kiútja lett volna, ha a németnél nagyobb bérdeflációt hajtanak végre. Ez a rugalmatlan munkaerő-piac, az erős érdekvédelmi szervezetek miatt lehetetlen volt. (Észre kell venni – s ez megint csak a társadalomtudósok rémálma –, hogy az erős szakszervezetek, a védett munkaerő-piac, napjainkban csak a versenyképesség elérését akadályozzák. Egyértelműen látható, hogy a rugalmas munkaerő-piaccaal rendelkező országok sokkal válságállóbbak.) Amely országokban nem történt meg a reálbérek viszonylagos (azaz más gazdaságokhoz viszonyított) korrekciója, ahol nem csökkentették a vállalatok adóterheit, versenyképességük csökkenésével, gazdasági növekedésük visszaesésével, adósságállományuk növekedésével kellett szembesülniük. Például Szlovákiában még az euróövezethez történő csatlakozás előtt a Dzurinda-kormány jelentősen lecsökkentette az újra-elosztás értékét, és ezáltal csökkentette a vállalatok adóterheit is, így versenyképes gazdasággal csatlakozhatott a monetáris unióhoz. (Ennek következtében a sok betelepülő vállalatnak köszönhetően Szlovákia például világszerinti lett az egy főre jutó autógyártásban.) Ezzel szemben a déli perifériás országokban egyre csak nőttek a reálbérek és a jóléti funkciók, kiadások, s ez a versenyképesség folyamatos romlásához vezetett, amire a válság kitörése, a fogyasztás beszűkülése katalizátor hatással volt. (A fogyasztás csökkenése mindig a legkevésbé versenyképes, legdrágább termékeket szorítja ki először a piacról.)

A bérdefláció azonban ugyanolyan spirálhoz vezethet, mint a valutaleértékelés. Ha „A” ország úgy javít versenyképességén, hogy bérszínvonalát csökkenti, akkor rövid távon „B” ország is erre kényszerül, de akkor „C” ország is. És mivel „A” ország helyzete újra a régi, neki tovább kell csökkenteni bérszínvonalát. Ennek a vége a marxi proletárforradalom elméletéhez hasonlóan a munkajövedelem teljes erodálódása. Azaz egy ilyen bérdeflációs verseny végül mindenkit csak tönkre tesz. De akkor mi a megoldás? Kína nem fog lemondani exportorientált politikájáról, s a nyugati államoknak – amellet, hogy termelékenységük minél gyorsabb növelésére törekednek – rövidtávon valahogy erősíteni kell versenyképességüket, különben menthetetlenül lemaradnak. A válasz nehéz. Azért különösen nehéz, mert korábban ilyen helyzetre, ilyen világgazdasági környezetre nem volt példa. Korábban nem lehetett ilyen könnyen egy gyárat, egy üzemet csak úgy „összecsomagolni”, és átköltöztetni a világ másik

végére, hogy ott folytassa a termelést, szolgáltatást. A nemzetgazdaságok versenyképessége, a versenyképes környezet megteremtése régen nem volt ilyen fontos.

3.4.2.2. A munka „kizsákmányolása”

Ráadásul van, ami még tovább nehezíti a szociális biztonsággal kapcsolatos kérdéseket! A tőkét azonos versenyképességi szint mellett is el lehet csábítani. Ennek módja az, ha a termelés során keletkező hozzáadott-értékből (jövedelemből) az adott gazdaság nagyobb részt biztosít a tőketulajdonos számára a munkatulajdonos és az állami költségvetés rovására, mint a másik nemzetgazdaság. Példánkhoz visszatérve, „A” és „B” ország is versenyképes környezetet tud teremteni a vállalatok számára, azonban olyan a gazdasági környezet (szabályzók, gazdaságpolitika, érdekvédelmi szervezetek stb.), hogy „A” országban 1000 egység hozzáadott-értékből 550 jut a munkatulajdonosoknak és 450 a tőketulajdonosoknak (ebből jönnek le az adók), míg „B” országban 1000 egység megtermelt jövedelemből 650 jut a munkatulajdonosoknak és csak 350 a tőketulajdonosoknak. Ebben az esetben egyéb ellensúlyozó tényezők hiányában a transznacionális vállalatok inkább fogják „A” országot választani termelésük színhelyéül, mint „B” országot. Azaz „A” ország tőkevonzó képessége nagyobb lesz.

A világon a különböző társadalmi-gazdasági berendezkedésű országokban különböző a tőke és a munka részesedése a megtermelt jövedelemből. A munka részesedése a fejlett jóléti államokban a legmagasabb, kb. 65-70%. A felzárkózó és alacsony jövedelmű országokban ennél alacsonyabb. Ráadásul természetesen Kína itt is „nyitja a frontvonalat”, mivel szabályozásainak köszönhetően a gazdaságában a munka kevesebb, mint 50%-ban részesedik a megtermelt jövedelemből.¹²⁹ Kína így az alulértékelt valutáján túl a tőketulajdonosok számára nyújtott kecsesítő haszonlehetőségekkel is csábítja a termelő üzemeket az áttelepülésre. Ezzel dupla nyomást fejtve ki a világ többi részére. (Nem csak a fejlett országokra. Meg lehet nézni milyen károkat szenvedett el az észak-afrikai, közel-keleti vagy kis-ázsiai könnyűipar a versenyképesebb kínai és egyéb távol-keleti konkurencia hatására.)

---

¹²⁹ DUVAL, Guillaume: *La Cihine va-t-elle dominer la monde?*

Ennek alátámasztására is sok példát lehet felhozni. A legjobb, a Belgiumban választási győzelmével politikai káoszt okozó flamand párt, az „Alliance Néo-Flamand”, amely azt javasolta – egyelőre csak Belgiumra vonatkozóan –, hogy a régiók helyi szinten dönthessenek több olyan adónem (például társasági adó) és szociális transzfer mértékéről, amelyek eddig elidegeníthetetlenül a központi kormányok hatáskörébe tartoztak.¹³⁰ Egy ilyen javaslat sikeres keresztülvitele új fejezetet nyitna Európa történelmében. Ez a helyzet egyértelműen a vállalatoknak kedvezne (a KKV-k egy jelentős részét leszámítva), mivel most már az országokon belül a régiók között is adóverseny alakulna ki a vállalatok kegyeiért. Egy ilyen közös nyelv- és kultúrterületen belüli adócsökkentés verseny könnyen (földrajzi) mozgásba hozhatja a vállalatokat. Mindez természetesen azzal járna együtt, hogy az újraelosztó-rendszerben a bevételek csökkenése miatt a kiadási oldalt is csökkenteni kellene, ami a (szociális) transzferek mértékének mérséklődésével, és sok, már megszerzett kiváltság elvesztésével járna. Ezzel nem csak a társadalmi rétegek, hanem egyes régiók közötti olló is egyre jobban kitágulna, hiszen jelentősen mérséklődne a régiók közötti jövedelem-redistribúció. Konvergencia helyett divergencia indulna el, és az európai modell az angolszász modell (USA, Ausztrália) felé közelítené.

Az alfejezet összefoglalásaként a következők határozhatóak meg:

- *A transznacionális vállalatok ármeghatározó szerepükből adódóan komoly hatással lehetnek egy ország gazdasági biztonságára az értékesítési biztonságon keresztül. Azzal, hogy a globalizációban a transznacionális vállalatok szerep nő, az értékesítési biztonság kockázatai erősödnek. Ezért a versenyképes gazdasági környezet megteremtése kiemelt fontosságúvá válik.*

- *Mivel Kína valutaleértékeléssel javította versenyképességét, ezért a többi ország számára rövid távon, mint lehetőség csak a reál egységnyi munkaerő-költségek és a jövedelmek társadalmi újra-elosztásának csökkentése áll fenn. Ez egyrészt bérdeflációs spirálhoz vezethet. Másrészt a fejlett országokban egyes korábban kialakított jóléti funkciók megnyirbálása kerül terítékre, míg a felzárkózó, valamint elmaradt országokban a jólét funkciók kiépülésének jelentős lassulásával jár.*

- *A szociális biztonság kockázatainak növekedéséhez vezet az is, hogy a globalizációs folyamatok kapcsán egyes országok úgy javíthatják gazdaságuk tőkevonzó képességét, hogy (gazdaság)politikai eszközökkel növelik a hozzáadott-értékből a tőketulajdonosnak jutó részt.*

---

¹³⁰ MAUZÉ, Gregory: *Menace sur les acquis sociaux: les vrais enjeux de la réforme de l'Etat belge*

Ez olyan versenyhelyzetet teremt, ami megint csak egy reálbér-deflációs spirált és csökkenő újra-elosztást alakíthat ki.

3.5. A SZUPRANACIONÁLIS SZERVEZETEK ERŐSÖDŐ SZEREPÉNEK HATÁSA A GAZDASÁGI BIZTONSÁGRA

Bár a globalizációnak önmagában nincsenek intézményei, több globális folyamat ellenőrzése, felügyelete vagy összehangolása megkívánta szupranacionális intézmények felállítását. Azonban nemzeti szint feletti szervezetek már magának a globalizáció fogalmának a megszületése előtt is léteztek. Jellemzően ezen szervezetek szerepe a globalizáció kiteljesedésével módosult, súlyuk, erejük megnövekedett. Ennek az az oka, hogy napjaink világgazdaságának intézményrendszere a második világháború után jött létre. Azaz ezen szervezetek a bipoláris világrendnek és a Bretton Woods-i pénzügyi rendszernek (a rögzített árfolyamok rendszerének) a „termékei”. A történelmi változások és a globalizáció mára rég elsöpörte a kétpólusú világot és annak gazdasági rendszerét is. Azonban az ebben a korban felállított intézmények, szervezetek túléltek a változást, sőt napjainkban jellemzően nagyobb befolyással vannak a világ folyamataira, mint valaha a történelem során. Ennek az oka magának a globalizációnak a fogalmában keresendő. Az egyre nagyobb gazdasági, társadalmi és kulturális stb. nyitottság és még inkább az egyre nagyobb egymásrautaltság és függés, megkívánja, sőt megköveteli a nemzetek minél magasabb szintű együttműködését. Ezen együttműködés világszintű koordinálása, támogatása, hatékonyan pedig csak szupranacionális intézményeken keresztül lehetséges. Hogy mennyire felelnek meg napjaink követelményeinek az előző kor még mindig átalakuló félben lévő intézményei, ez könnyen lehet vita tárgya. Azonban, hogy szupranacionális intézményekre szükség van, és egyre inkább szükség lesz globalizálódó világunkban, eléggé elfogadottnak tekinthető.

Az értekezés témaköre kapcsán én a következő szupranacionális intézményeket tekintem relevánsnak: ENSZ, IMF, WB, WTO.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetét (ENSZ) 1945-ben alapították. Jelenleg 193 ország a tagja. A szervezet céljai a következő 4 pontban foglalhatóak össze:¹³¹ 1. Fenntartani a békét világszerte; 2. Fejleszteni a nemzetek közötti baráti kapcsolatokat; 3. Segíteni a nemzetek

---

¹³¹ <http://www.un.org/en/aboutun/index.shtml> (letöltve 2012.08.20.)

együttműködését, hogy javíthassák a szegények életminőségét, legyőzhessék az éhínséget, a betegségeket és erősíthessék a tiszteletet egymás szabadsága és jogai iránt; 4. Harmonizálni a nemzetek ezen célok elérése érdekében tett erőfeszítéseit.

Az ENSZ a célok elérésének elősegítése érdekében kiterjedt szervezeti struktúrát hozott létre, ahol az egyes területek kérdéseinek kezelése az adott területre szakosodott szakmai szervezet hatáskörébe tartozik. Ezek a szervezetek ENSZ programként és ENSZ alapként, illetve szakosított intézményként működnek. Az ENSZ-rendszer szervezetei együttesen a gazdasági és szociális élet valamennyi területével foglalkoznak.

A *Nemzetközi Valutaalapot* (IMF) a Bretton Woods-i pénzügyi rendszer, a rögzített árfolyamrendszer fenntartásának támogatása céljából hozták létre. A rögzített árfolyamrendszer fenntartása ugyanis nehéz és költséges. Mivel a valuták árfolyama a külkereskedelem alakulását nem követi le, azaz nem értékelődnek le vagy fel, ezért az adott országnál tartósan külkereskedelmi hiány vagy többlet állhat fenn (mint, például napjainkban Kína és az alulértékelt rögzített yüan esetében). Az IMF eredeti feladata az volt, hogy átmeneti pénzügyi források nyújtásával segítse a tagokat a fizetési mérlegük egyensúlyhiányának korrigálásában, s ezáltal a rögzített valutaárfolyam fenntartásában. Ez a pénzügyi segítség lehetővé tette, hogy feltöltsék nemzetközi tartalékaikat, stabilizálják fizetőeszközüket, folytassák az importért való fizetést, és helyreállítsák az erős gazdasági növekedés feltételeit. 1971-ben a Bretton Woods-i pénzügyi rendszer felbomlott, és így kérdésessé vált az IMF léte és szerepe. A szervezet új világgazdasági szerepét a 80-as években találta meg. Pénzügyi forrásaival olyan országoknak kezdett átmeneti hiteletet nyújtani, amelyek különböző okoknál fogva elvesztették a piac bizalmát, így nem képesek piaci forrásokhoz jutni. Az IMF forrásaival ezek az országok képesek átvészelni azt az időszakot, amíg a piaci bizalom vissza nem tér irántuk. A bizalom visszaszerzése céljából az IMF az átmeneti hitel nyújtásának feltételeként olyan gazdaságpolitikai intézkedéseket követel meg, amely az ország gazdaságának hosszú távú növekedését segítik elő. Mivel a hosszú távú gazdasági növekedés legfontosabb alapja a minél magasabb megtakarítási ráta (Solow-modell), ezért az IMF követelmények jellemzően nagyon népszerűtlen, a lakossági fogyasztást és a kormányzati kiadásokat visszaszorító lépésekként jelennek meg. Mindemellett az IMF-hitel nyújtásának gyakori követelményeként jelenik meg a kereskedelempolitikai eszközök csökkentése és a tőkepiac liberalizálása. Ez utóbbi tényező

pozitív hatása a fejlődő országok gazdaságára több, mint kérdéses, s ez az IMF-et ért kritikák leggyakoribb alapja. Az elmúlt években azok a fejlett országok kerültek gazdasági krízisbe, és szorultak rá az IMF támogatására, amelyeknek gazdasági szerkezete, illetve gazdaságpolitikája többé-kevésbé megfelel a szervezet kívánalmainak. Ezért – talán – már az IMF is kevésbé mereven ragaszkodik a neoliberais gazdasági elveihez. Az IMF pénzügyi forrásai elsősorban a 185 tagországnak jegyzéseiből („kvótáiból”) állnak. A kvótákat a tagok viszonylagos gazdasági méretére alapozott formula alapján határozzák meg, és a nyújtott hitelek nagysága is a befizetett kvóták méretéhez viszonyul.

A *Világbank-csoport* 5 intézményből áll, amelyből a *Világbank* (WB) maga 2 szervezetet foglal magába. A csoport is a Bretton Woods-i pénzügyi rendszer részeként jött létre. Tagságának előfeltétele az IMF tagsági viszony megléte. A *Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank* (IBRD) 1946-ban kezdett el működni. A Bank célja, hogy a közepes jövedelmű és a hitelképes szegényebb országokban csökkentse a szegénységet a fenntartható fejlődés kölcsönökkel, garanciákkal történő elősegítésével - beleértve az elemzési és tanácsadási szolgáltatásokat. Az IBRD, amelynek 185 tagja van, majdnem minden pénzét a nemzetközi pénzpiacokon kötvények és más értékpapírok értékesítésével szerzi. Mivel mögötte a teljes világgazdaság, így többek között a legfejlettebb államok is állnak, ezért a legkiválóbb hitelminősítéssel rendelkezik, s ezáltal nagyon olcsón (egészen alacsony kamattal) tud forrásokhoz jutni. Így az általa nyújtott hitelek kamatai – még a működését biztosító kamatfelár mellett is – jóval olcsóbb forrást biztosítanak a tagországok projektjei számára, mintha maguk a – jelentősen rosszabb hitelminősítésű közepes jövedelmű és szegényebb – tagországok vennének fel hiteleket a piacról. Az IBRD hosszútávon megtérülő, az ország gazdasági szerkezetátalakítását, a technológiai és termelékenység szintjének emelését támogató programokat hitelez. Jellemzően olyanokat, amelyek a magas kockázat, és a hosszú távú megtérülés miatt piaci finanszírozással nem valósulnának meg, a tagállamnak pedig saját költségvetéséből nincsen rá pénze. Az 1960-ban létrehozott *Nemzetközi Fejlesztési Társaság* (IDA) hiteleken keresztül segíti a világ legszegényebb országaiban a szegénység csökkentését olyan kölcsönökkel, amelyek kamata nulla, 10 éves a türelmi idejük és 35-40 éves a futamidejük. Az IDA pénzügyi forrásainak jelentős része az adományozó kormányok hozzájárulásaiból származik. Ezek a hozzájárulások elsősorban a gazdagabb IDA tagoktól jönnek, de a donor országok között néhány olyan ország is van, amelyek jelenleg IBRD kölcsönt kapnak.

Az 1995-ben létrehozott *Kereskedelmi Világszervezet* (WTO) az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezményt (GATT) helyettesíti a nemzetek közötti kereskedelmet irányító multilaterális szabályokkal foglalkozó nemzetközi szervezetként. Céljai 3 pontban foglalhatóak össze: 1. Diszkrimináció kizárása a nemzetközi kereskedelmi gyakorlatban - legnagyobb kedvezmény megadásának elve; 2. Nem tarifáris (vagyis nem vámjellegű) kereskedelmi akadályok felszámolása; 3. Nemzetek között a vitás kereskedelmi kérdések konzultációs megoldása. A GATT-nak és a WTO-nak elvülhetetlen szerepei vannak – az 1.1.2.1-es alfejezetben tárgyalt folyamatként – a kereskedelmi korlátok jelentős, világméretű csökkenésében.

Kevésbé formálisak (kevésbé intézményesítettek), de jelentős szerepük van a világgazdaság folyamatainak alakulásában a különböző nemzetközi csúcstalálkozóknak. Ezeken az egyes nemzetek vezetői vesznek részt, ahol jelentős megállapodások szülehetnek, amelyek – amellett, hogy meghatároznak fontos célkitűzéseket, és az elérésükhöz szükséges algoritmusokat – a mindennapi emberek életét is jelentősen befolyásolhatják. Ilyen fontos csúcstalálkozónak számít például a WTO tárgyalási fordulók során létrejött érdekképviselési fórum a G20, amely a 20 legfejlettebb vagy legnagyobb gazdaságú ország és az Európai Unió vezetőinek fóruma. De idesorolhatóak például a környezetvédelmi világkonferenciák is.

Gazdasági biztonság szempontjából – bár nem tekinthetők szupranacionális intézményeknek – fontos tényezői a világgazdaságnak a nemzetközi hitelminősítők. Az ő működésüknek iránymutató szerepe van, és tevékenységük jelentősen befolyásolja a nemzetközi tőkeáramlás irányát és nagyságát. A mai modern világ információs túltelítettségében a nemzetközi szinten befektetésekkel foglalkozó tőkepiaci szervezeteknek – bankok, befektetési alapok, nyugdíjalapok stb. – nem áll módjukban elég időt és erőforrást biztosítani a világ különböző pontjain lévő összes befektetési lehetőség kockázatának pontos elemzésére. Ezért a nemzetközi hitelminősítők megkönnyítik a feladatukat azáltal, hogy szinte minden egyes befektetési célpontot mikro- és makrokörnyezetük nagybani elemzése után egy megadott skálán befektetés-kockázati osztályba sorolnak. Így az adott tőkepiaci szervezetnek – miután eldöntötte, hogy milyen kockázatú eszközökből akarja befektetési portfólióját összeállítani – csak a számára célpontot jelentő kockázati osztályban lévő befektetési lehetőségeket kell tüzetesebb vizsgálat alá vennie. Ezzel időt és erőforrást spórol meg. A világon 3 nagy (Moody's, Standard & Poor's, Fitch) és 23 kisebb nemzetközi hitelminősítő

van bejegyezve.¹³² Működésüket napjainkban – főleg európai vezetők részéről – erős kritikák illetik, mivel – éppen a nem teljesen részletes modelljeik miatt – a pénzügyi-gazdasági világválság okozta kockázati módosulásokat nem voltak képesek előre jelezni, valamint azért mert döntéshozatalaik átláthatósága korlátozott. (Klasszikus példa erre, hogy a Lehmann Brother's befektetési bank a csődje idején a legkiválóbb minősítési osztályba tartozott, és a görög állam csőd-kockázati besorolása sem tükrözte a válság kapcsán gyorsan módosuló valóságot. Ezzel kapcsolatban perek is indultak velük szemben.) Azonban gyorsan hozzá kell tenni, hogy a hitelminősítők nélkül a világ gazdaság mai működése másképpen nézne ki. A nemzetközi tőkeáramlás a mainál sokkal alacsonyabb mértékű lenne, hiszen a hitelminősítési besorolás iránymutatása nélkül, jóval kevesebben mernék a megtakarításaikat a nemzetközi piacokon befektetni. A tőkeáramlás nagyságát tekintve a hibás besorolás is jobb a semmilyen besorolásnál. Például a hitelminősítők létezése nélkül, mondjuk a General Motors dolgozóinak nyugdíjalapja korábban aligha merte a dolgozók pénzét magyar vagy éppen ukrán államkötvényekbe fektetni, és ezáltal finanszírozni ezen országok lyukas költségvetését, a dolgozók számára pedig az amerikai piacnál magasabb hozamot elérni. A pénzügyi-gazdasági világválság óta azonban az figyelhető meg, hogy a nemzetközi befektetők viselkedését kevésbé befolyásolják a hitelminősítők értékelései.¹³³

A szupranacionális intézmények hatása a gazdasági biztonságra bonyolult vizsgálati terület. Ez a kérdés sok vita tárgyát képezi, amely viták gyakran legalább annyira politikai jellegűek és irányultságúak, mint amennyire gazdaságiak. És gazdasági szempontból is ahány közgazdasági iskola, annyiféle megközelítése található a kérdésnek.

Nekem a saját magam által felállított gazdasági biztonsági modell szempontjából kell megvizsgálnom a témát. A modell felépítését figyelembe véve az jelenthető ki, hogy a szupranacionális intézmények alapvetően a gazdasági biztonság finanszírozási (tőke- és pénzpiaci), valamint gazdaságpolitikai alrendszerére lehetnek közvetlen hatással. Nem annyira közvetlen, de erőteljes hatás jelentkezik az értékesítési biztonság területén is. Ezért ezeket a területet vizsgálom meg részletesebben.

---

¹³² *Dúl a háború Európában a hitelminősítők ellen (2.)* portfolio.hu

¹³³ Legalább is sokan így értékelték például azt, hogy a bővli kategóriába sorolt magyar deviza-államkötvények iránt sokszoros volt a túljegyzés 2013. februárjában.

3.5.1. A SZUPRANACIONÁLIS INTÉZMÉNYEK HATÁSA A FINANSZÍROZÁSI BIZTONSÁGRA

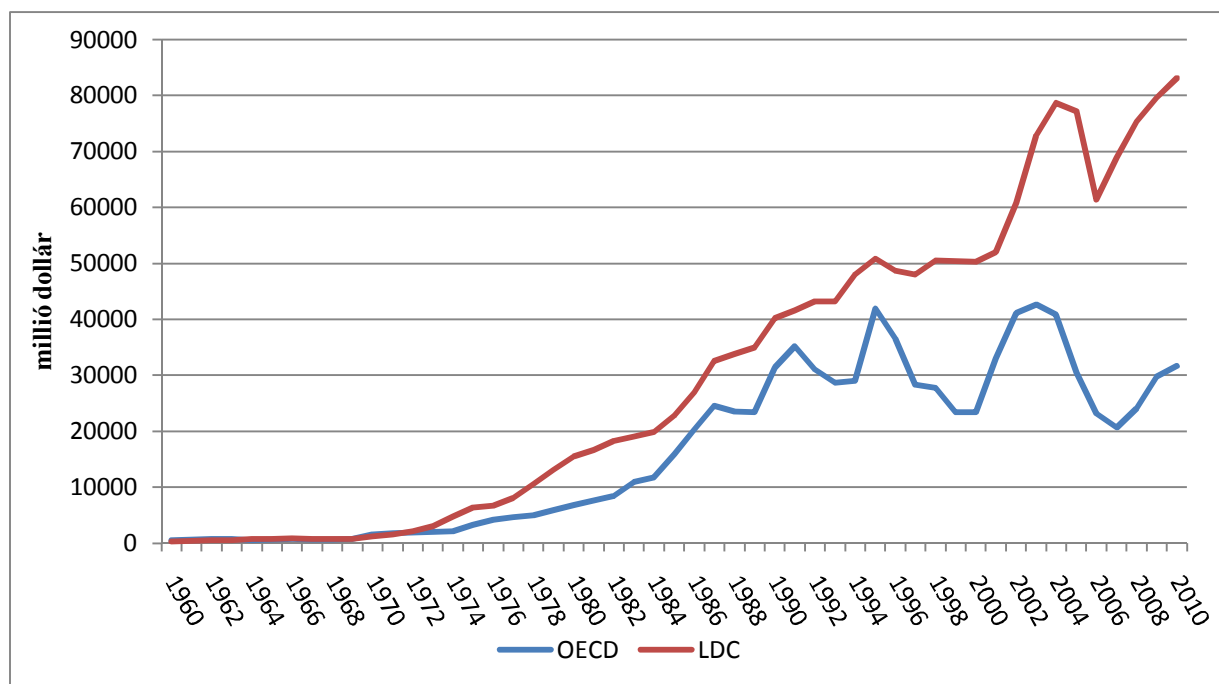
A szupranacionális intézmények pozitív hatással vannak tagországaik finanszírozási biztonságára. Ez a pozitív hatás kettős. Egyrészt abból áll, hogy egyes szupranacionális intézmények alapfeladatai közé tartozik, hogy (kölcson)tőke nyújtásával segítsék az átmentileg finanszírozási problémákkal küzdő vagy alapvetően tőkehiányos gazdaságokat. Ez az elsődleges hatás. Másodsorban ezen tagságnak pozitív hatása van a tőkepiaci befektetők felé is, azaz növeli az ő bizalmukat is az adott gazdaság iránt. Ennek következményeként kisebb felárral hajlandóak tőkéjüket a tőkeáramlás bármely formája kapcsán az adott országban elhelyezni. Ráadásul a gazdaságban érvényesül a pszichológia önbeteljesítő jóslat törvénye. A nagyobb bizalom biztonságosabb működést fog eredményezni. Mindez összesen azt jelenti, hogy ezen szupranacionális szervezetek tagországai sokkal kisebb eséllyel kerülnek olyan helyzetbe, ahol a gazdaság normál állapotú működését az elégtelen tőkeforrások akadályozzák. A hatások kapcsán igazán csak az elsődleges mérhető. Az, hogy a magánszektor és a közszektor mennyi finanszírozási forráshoz jutott a szupranacionális intézmények segítségével. Ennek bizalomerősítő és tőkebevonó hatásának mérése olyan mélységű elemzéseket kíván, ami ennek a kutatómunkának a kereteit meghaladja. Ezért én csak az elsődleges hatást vizsgálom meg.

A kutatás során azt gyűjtöttem össze és számszerűsítettem, hogy az elmúlt évtizedekben a legfejlettebb (OECD) és a legkevésbé fejlett gazdaságok mekkora nagyságú tőkeinjekciót kaptak a szupranacionális intézményektől összesen. Így az összegbe beleszámoltam a következőket:

- IMF kölcsön;
- IBRD és IDA kölcsön és segítség;
- OECD által nyújtott felzárkózási segély, azaz „official development assistance and official aid”.

A kifizetett összegeket nettó értékben veszik figyelembe, hiszen az egyes szupranacionális intézmények pénzügyi keretei döntően tagállami hozzájárulásból tevődnek össze. És a befizetés ugyanúgy forrásokat von el a gazdaságból, mint ahogy a kapott összeg bővíti azokat. A legfejlettebb gazdaságok kapcsán az adatok annyiban csalókák lehetnek, hogy azon országoknál, ahol nem vettek igénybe az adott szupranacionális intézménytől

forrásokat, vagy az igénybe vett források nem érték el a befizetett összegek nagyságát, nem negatív értéként veszik figyelembe a befizetést, hanem 0 nettó kapott összeg szerepel a statisztikában. Annak ellenére, hogy ez esetben a tagság kapcsán befizetett összeg csökkenti a gazdaság rendelkezésére álló finanszírozási forrásokat. Azonban véleményem szerint a kép így sem torzul, hiszen ezen összegek a legfejlettebb gazdaságok kapcsán a gazdaságok méretéhez képest jelentéktelenek, amelyeket bőven felülmúl a másodlagos hatásként az országba érkező tőke alacsonyabb kockázati felárából keletkező haszon.

24. sz. ábra – Szupranacionális intézmények által nyújtott finanszírozási források nominális értéke

(saját szerkesztés)

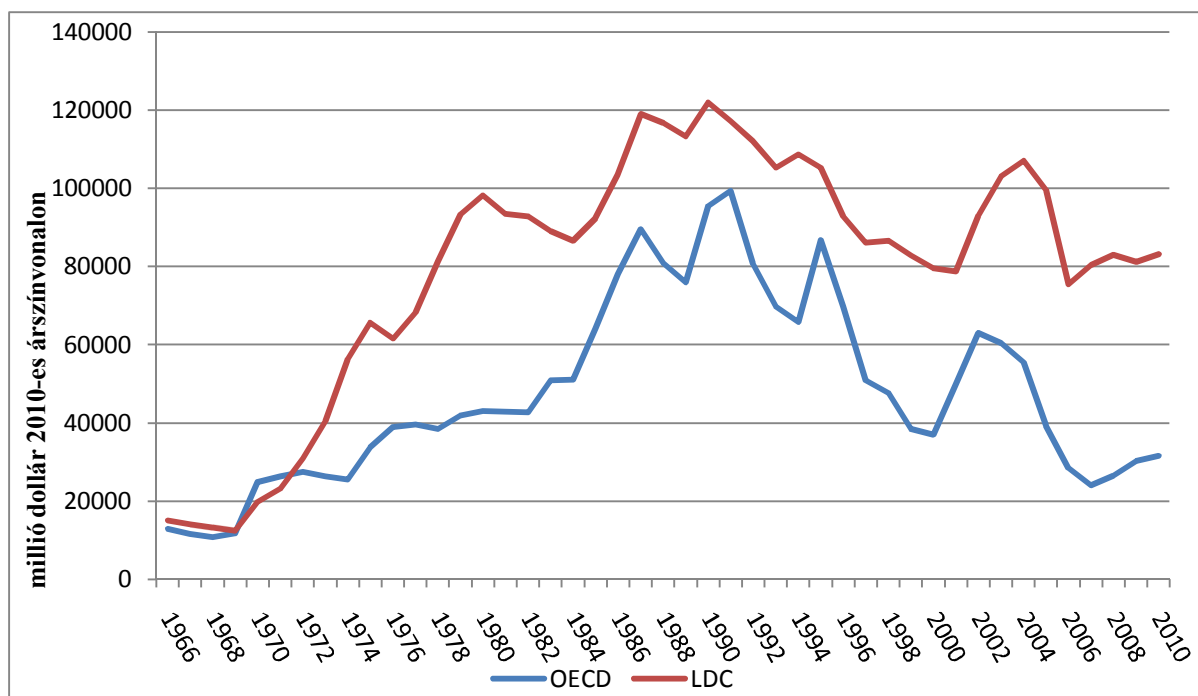
Forrás: WB adatbázis

A 24. sz. ábra mutatja, hogy egyes években milyen nagyságú finanszírozási forrásokhoz jutottak az OECD-, illetve az LDC gazdaságok az elmúlt 50 évben. Látható, hogy a görbe hasonló alakot ölt mindkét országcsoporthoz, azaz a kihelyezett összegek hullámozása kapcsán nincs különbség a két csoport között. Összességében – természetesen – a legkevésbé fejlett országok jutottak nagyobb külső finanszírozási összegekhez a szupranacionális intézményektől. Ráadásul azt is figyelembe kell venni, hogy az OECD gazdaságok mérete, teljesítménye nagyon jelentősen felülmúlja az LDC gazdaságokét. Ezért

az OECD gazdaságok tekintetében a fenti összegek elenyésző részei a teljes finanszírozási szükségletnek. Nem így az LDC gazdaságok esetében, ahol is ezek jelentős tételnek tekinthetők a gazdaság egészét viszonyítva is.

Mivel azt is vizsgálom, hogy a globalizáció kapcsán a szupranacionális intézmények szerepe mennyiben változott a finanszírozási biztonság megteremtése kapcsán, a fenti ábrát módosítanom kell. A 24. sz. ábrán ugyanis nominál értéken szerepelnek az összegek, ez pedig időbeli összehasonlításra nem alkalmas. Ezért valamilyen viszonyított mutatót kellett keresnem. Így minden egyes év adatát a világgazdaság évenkénti inflációjának mértékével átszámítottam 2010-es árszínvonalra. Ennek eredményét a 25. sz. ábra mutatja be:

25. sz. ábra – Szupranacionális intézmények által nyújtott finanszírozási források értéke 2010-es árszínvonalon

(saját szerkesztés)

Forrás: WB adatbázis

Az ábrán látható, hogy a finanszírozási tevékenység a 70-es években az IMF szerepének átalakulásával,¹³⁴ a Világbank tevékenységének kibővülésével, az olajválságok

¹³⁴ KRUGMAN, Paul R. – OBSTFELD, Maurice: *International economics*

hatásainak orvoslásával futott fel. Tetőzését a bipoláris világrend felbomlása idején érte el, mivel ekkoriban a szerkezetátalakításon áteső gazdaságok közül is több külső segítséget és forrásokat is igénybe vett. Ezek egy része – például Magyarország – már az OECD országok csoportjába tartozik, ezért is látható az az ábrán, hogy ekkor volt a legkisebb a különbség a mai OECD és LDC gazdaságoknak nyújtott források között.

Megfigyelhető az is, és ez a kutatás szempontjából a leglényegesebb, hogy a 90-es évek óta nem növekedett ezen országcsoportok felé biztosított összegek nagysága. Még a jelenlegi pénzügyi-gazdasági világválság kapcsán sem. (Ez utóbbinak valószínűleg az az oka, hogy a fő forrásokat biztosító fejlett országok gazdaságai a válság által legjobban érintettek. Így a finanszírozási források és lehetőségek beszűkültek.) Ráadásul ezen időszak alatt a gazdaságok teljesítménye folyamatosan nőtt, azaz ugyanakkora finanszírozási összeg a teljes gazdaság finanszírozási szükségletének egyre kisebb hányadát tesz ki. Vagyis az tapasztalható, hogy *az elmúlt két évtizedben a szupranacionális intézmények szerepe a világgazdaság finanszírozási biztonságának megteremtésében már nem növekedett, sőt inkább csökkent.*

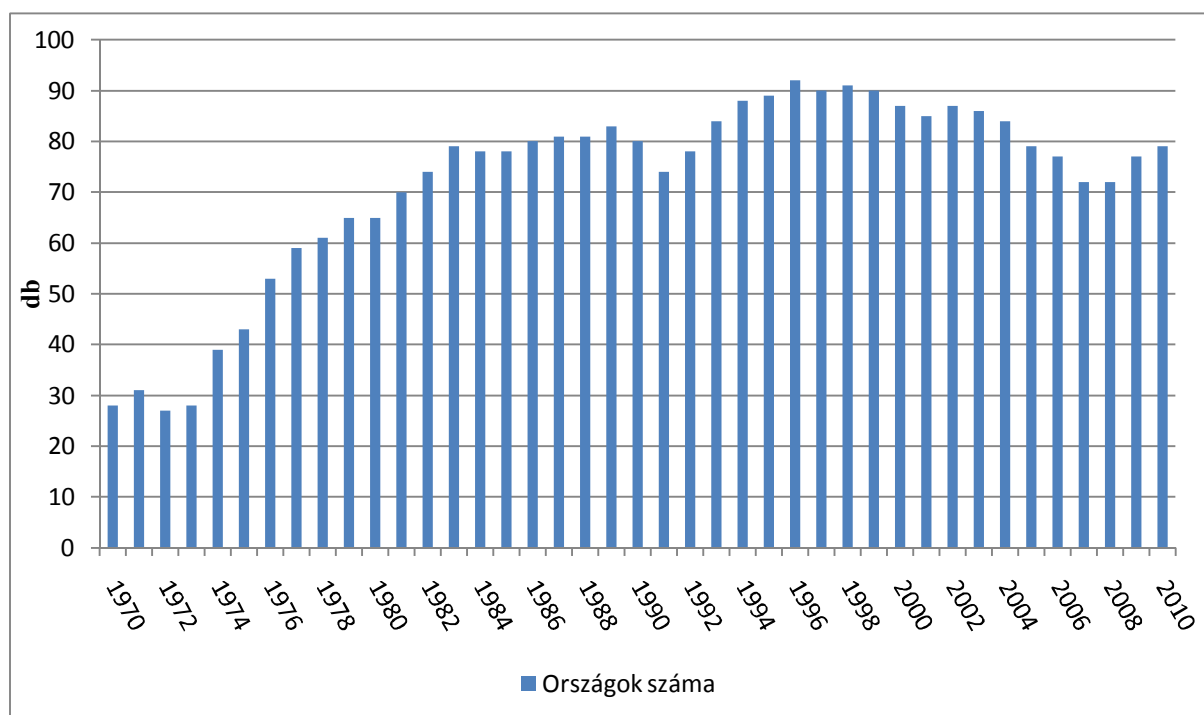
Ahogy már említettem a hitelminősítők szerepe a nemzetközi tőkemozgásban, a pénzügyi-gazdasági világválság kapcsán nyújtott elégtelen eredményükből adódóan valamelyest csökkenni látszik. Azonban ezt egyértelműen kijelenteni még nem lehet. Így nagyon röviden összefoglalva ezen szervezetek lehetséges befolyásolását is meg kell említeni ebben az alfejezetben.

A hitelminősítők az adott ország besorolásának változtatásával hatással lehetnek az adott gazdaságba beáramló és kiáramló tőke mennyiségére. Amennyiben a minősítési besorolást rontják, a befektetők kockázatosabbnak ítélik meg az adott nemzetgazdaságban történő befektetést. Ezért a nagyobb kockázatért nagyobb hozamfelárat várhatnak el. Amennyiben a befektetők jelentős része így gondolkodik, komolyabb mértékű tőkekiáramlás indulhat meg a gazdaságból, amely egy részről jelentősen növeli a finanszírozási biztonság kockázatait (megszűnhetnek a beruházási források, növekedhetnek a háztartási szektor és a vállalati szektor hitelköltségei, súlyos esetben államcsőd következhet be), másrésről kamatemelésre kényszerítheti a monetáris politikát, amely – szintén – a gazdasági növekedés visszaeséséhez vezethet.

3.5.2. A SZUPRANACIONÁLIS INTÉZMÉNYEK HATÁSA A GAZDASÁGPOLITIKAI ESZKÖZRENDSZER ÉS MOZGÁSTÉR BIZTONSÁGÁRA

A szupranacionális intézmények hatással lehetnek a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságára is. Ez leginkább az IMF és WTO kapcsán mondható el.

A Nemzetközi Valutaalap lehívási vagy hitelnyújtási aktus során gazdaságpolitikai kötelezettségeket, intézkedéseket írhat elő a lehívó vagy hitelfelvevő ország számára. Ez természetesen csökkenti az adott ország gazdaságpolitikai mozgásterét és eszközrendszerét, hiszen ebben az esetben teljes gazdaságpolitikai szuverenitásról nem beszélhetünk, még akkor sem, ha ezen vállalt kötelezettségek általában az eszköz vagy döntési rendszernek csak egy kis részét fedik-, és korlátozzák le. Másik oldalról azonban gyakran ezek a hitelek teszik egyáltalán lehetővé a gazdasági összeomlás vagy éppen az államcsőd elkerülését, így, ha erről az oldalról vizsgáljuk a kérdést, az IMF hitelek nem csökkentik a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságát, hanem éppen növelik azt. Hiszen egy államcsőd esetén például sokkal több gazdaságpolitikai eszköz alkalmazása válik kötelezővé vagy éppen lehetetlenné, mint mondjuk egy IMF megállapodás kapcsán. Ebből adódóan ennek a kérdésnek az értelmezése nehéz, és nem is hiszem, hogy nekem itt a hadtudomány területén kell ebben állást foglalni. Minden esetre az megfigyelhető, hogy az IMF szerepe mindig a regionális (pl.: ázsiai, latin-amerikai) vagy globális (2008-tól) válságok kapcsán nő meg. Ekkor jelentősen többen fordulnak hozzá segítségül. Így az látható, hogy az IMF szerepe nem a globalizációval erősödik, hanem inkább a világgazdaság ciklikusságához, illetve növekvő hektikusságához kapcsolódik.

26. sz. ábra – IMF hitelben részesülő országok száma az elmúlt 40 évben

(saját szerkesztés)

Forrás: WB adatbázis

A másik szupranacionális szervezet, amely egyértelmű hatással van a gazdaságpolitikai eszkörendszer és mozgástér biztonságára, az a Kereskedelmi Világszervezet. A szervezet tagjai ugyanis kötelezőek betartani a különböző tárgyalási fordulók során megszületett szabályzókat. Ezek a szabályzók sok gazdaságpolitikai eszközt érintenek, korlátoznak különösen a kereskedelem, és azon belül is a nem tarifáris kereskedelmi eszközök használata kapcsán. A csatlakozó országoknak tehát több gazdaságpolitikai eszközről le kell mondaniuk, vagy használatukat az előírtaknak megfelelően korlátozniuk, leépíteniük kell. Ennek ellentételezéseként az egyre szabadabb kereskedelem előnyeiből részesülhetnek.¹³⁵ Ezen előnyökből történő részesülése persze nagy mértékben függ az adott gazdaság versenyképességétől.

Egyes gazdaságpolitikai eszközök alkalmazásának elvesztése mellett, a tarifáris értékek folyamatos csökkenése a központi költségvetéseket egyre komolyabb bevételektől fosztotta meg. Márpedig korábban, a történelem folyamán az állami bevételek legjelentősebb és döntő

¹³⁵ KRUGMAN, Paul R. – OBSTFELD, Maurice: *International economics*

tételei a vámbevételek voltak. A GATT tárgyalási fordulók kapcsán az átlagos vámtételek is jelentősen csökkentek. Ezen összegek pótlására a költségvetéseknek új forrásokat kellett feltárniuk. Ez ugyan sikerült, de mindenképpen *a globalizáció gazdasági biztonságra gyakorolt hatásaként kell említeni, hogy a kereskedelempolitikai eszközök jelentős korlátozása mellett a központi költségvetésnek a külkereskedelemből közvetlenül származó forrásait is csökkentette.*

Amin az előző alfejezet végén már említettem, közvetetten a hitelminősítők is hatással lehetnek a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságára. Jellemzően szerepük kapcsán a gazdaságpolitikai mozgástér csökken. A besorolás rontásával restriktív monetáris és restriktív fiskális lépéseket kényszeríthetnek ki, mivel adott esetben a tőkebeáramlás csökkenése, a tőkekiáramlás növekedése csak így akadályozható meg. Ezek a hatások olyan mértékűek lehetnek, amelyek már kitöltik a biztonságiasítás fogalmát azzal, hogy a szükséges – és többé-kevésbé kikényszerített – (gazdaság)politikai lépéseket a legmagasabb szinten döntik el, és jelentik be.

3.5.3. A SZUPRANACIONÁLIS INTÉZMÉNYEK HATÁSA AZ ÉRTÉKESÍTÉSI BIZTONSÁGRA

A Kereskedelmi Világszervezet tevékenysége (a megelőző GATT tárgyalási fordulókkal együtt) nem csak a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonságának alakulásához, hanem – természetesen – az értékesítési biztonság kihívásainak módosulásához is hozzájárult. Ebben az esetben szintén kettős hatás figyelhető meg. Az egyik a belső piaci értékesítési lehetőségekre vonatkozik, a másik pedig a világpiacon érintő hatás.

Az előző alfejezetben tárgyaltam, hogy a WTO tagság kapcsán egyes nem tarifáris kereskedelempolitikai eszközök használata csökken a világgazdaságban. Ez azt jelenti, hogy az államok számára kevesebb eszköz áll rendelkezésre belső termelő vállalataik védelmére. Ennek egyik globalizációs hatása a növekvő nemzetközi kereskedelmi volumen, ami azt jelenti, hogy a belső piacra termelő vállalatoknak egyre erősebb külső konkurenciával kell megbírkóznuk. *Így kis mértékben a WTO tagság is hozzájárul ahhoz, hogy a nemzetgazdaságok értékesítési biztonsága a belső piac kapcsán gyengül.*

Természetesen mindez ellenkező oldalról tekintve azt jelenti, hogy a világpiacon (külső) értékesítési lehetőségek viszont javulnak, hiszen könnyebbé válik egy másik gazdaság piacára történő belépés, valamint ennek a piacnak a megtartása. Bár még mindig viszonylag sok eszközzel kiszorítható egy külső vállalat a belső piacokról, a WTO tagság kapcsán ezen eszközök, illetve használati lehetőségeik szűkülnek. *Azaz kis mértékben a WTO tagság is hozzájárul ahhoz, hogy a nemzetgazdaságok értékesítési biztonsága a világpiacon erősödik.*

Kérdés, hogy mely államok, államcsoportok számára kedvezőek ezek a folyamatok. Inkább a fejlett, vagy inkább a fejletlen országok profitálnak a Kereskedelmi Világszervezet kereskedelemre gyakorolt hatásaiból? Ebben sem a nemzetközi, sem a hazai szakirodalomban nem létezik egységes álláspont. Egyes közgazdászok szerint a WTO által képviselt szabadkereskedelem egyértelműen a termelékenyebb és ebből adódóan erősebb fejlett országok gazdaságának kedvező.¹³⁶ Mások szerint az agrárpiac kapcsán az elmaradott országok is profitálhatnak belőle, mivel így a fejlett országok kevésbé tehetik meg, hogy ártámogatások és exporttámogatások segítségével nem csak belső piacukról szorítsák ki a fejletlenebb ország mezőgazdasági termékeit, hanem még annak saját piacain is a hazai termelők árai alá ígérve ellehetetlenítsék azokat.¹³⁷ Ha a tényadatokat nézzük, akkor azt látjuk, hogy a WTO által leggyakrabban valamilyen intézkedéssel vagy szankcióval sújtott országok között szinte kizárólag fejlett országokat (integrációkat) találunk, élen az Európai Unióval.¹³⁸ Úgy vélem, ez megint csak olyan bonyolult közgazdasági kérdés (akárcsak az IMF szerepe), amiben nem jelen dolgozatban kell igazságot tennie.

3.6. A HARMADIK FEJEZET EREDMÉNYEINEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

A 3. fejezetben a globalizációs folyamatoknak az OECD és LDC gazdaságok biztonságára gyakorolt hatásait vizsgáltam meg. Röviden összefoglalva a kutatás során a következő eredményekre jutottam:

- A globalizációs folyamatok az egész világon fokozódó kockázatként jelentkeznek az ellátásbiztonság és az értékesítési biztonság területén is.

---

¹³⁶ CSATH Magdolna: *Kiút a globalizációs zsákutcából*

¹³⁷ SZENTES Tamás: *Világgazdaságtan II.*

¹³⁸ KRUGMAN, Paul R. – OBSTFELD, Maurice: *International economics*

- A növekvő tőkeáramlásnak a pozitív és negatív hozadéka is lehetnek a finanszírozási biztonságon keresztül a gazdasági biztonságra.
- Általánosságban a finanszírozási igény nagyságára nincsen hatással a gyorsuló tőkeáramláson keresztül a globalizáció.
- A gyorsuló tőkeáramlás csökkenti a gazdaságpolitika külső kérését.
- A gyorsuló és növekvő tőkeáramlásnak nincsen egyértelmű államadósság növelő hatása.
- A globalizáció az elmúlt 50 évben nem rontotta a legszegényebb országok munkaerő-piaci biztonságát (igaz ennek politikai okai is vannak), viszont a felgyorsuló migráció, mint globalizációs folyamat, segíti és erősíti a fejlett országok esetében azt.
- A technológia egyre gyorsabb és egyre szabadabb áramlásának előnyeiből alapvetően fejlettség alapján részesülnek az egyes országok.
- A transznacionális vállalatok ármeghatározó szerepükből adódóan komoly hatással lehetnek egy ország gazdasági biztonságára az értékesítési biztonságon keresztül.
- A transznacionális vállalatok növekvő szerepe a szociális biztonsággal kapcsolatos kockázatok felerősödéséhez vezet.
- A szupranacionális intézmények szerepe a világgazdaság finanszírozási biztonságának megteremtésében az elmúlt évtizedekben már nem növekedett, sőt inkább csökkent.
- A globalizáció gazdasági biztonságra gyakorolt hatásaként kell említeni, hogy a kereskedelempolitikai eszközök jelentős korlátozása mellett a központi költségvetésnek a külkereskedelemből közvetlenül származó forrásait is csökkentette.
- A szupranacionális intézmények közvetett hatással vannak egy gazdaság értékesítési biztonságára.

ÖSSZEGZÉS

KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZESÍTÉSE

Doktori értekezésemben bemutattam a gazdasági biztonság és annak alrendszerének működését. Ennek során egy nagyon átfogó munka született, amely rengeteg olyan területet érint, amelyek külön-külön tudományos értekezés témájául szolgálhatnak. A cél azonban egy általános összkép elkészítése volt a területről, mivel hazánkban ezt ilyen komplex formában még nem tették meg korábban. Ezért munkámat hiánypótlásnak is szántam.

Az tudományos kutatás során az 1. fejezetben meghatároztam a gazdasági biztonság fogalmát, alrendszerét, és különválasztottam tőle a társadalmi-szociális biztonság dimenzióját. Ennek során a következő eredményekre jutottam:

A gazdasági biztonság, mint állapot úgy értelmezhető, hogy a gazdaság normál működését és fenntartható bővülését veszélyeztető tényezők és folyamatok aktivizálódásának a kockázata a megszokott mértéknél nem magasabb, és ebből adódóan a gazdaságpolitikai eszközök és intézmények a normál algoritmusokon és metódusokon keresztül képesek feladataikat ellátni, és nincsen szükség magasabb szintű állami – (gazdaság)politikai – beavatkozásra.

A gazdasági biztonság összetevőiként a következő alrendszereket tartam fel:

- ellátásbiztonság
- finanszírozási (tőke- és pénzpiaci) biztonság
- munkaerő-piaci biztonság
- technológiai biztonság
- védelemgazdasági biztonság
- értékesítési biztonság
- gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága

A kutatás során megvizsgáltam egyes alrendszerek kockázati súlyát, és az alrendszerek közötti hatásmechanizmusokat is. Úgy találtam, hogy alrendszerek közötti

hatásmechanizmusok eltérő erősségűek és eltérő intenzitásúak, azonban a rendszert összességében a kaotikus dinamika és a kölcsönös kauzalitás jellemzi.

Az alrendszerek definiálása kapcsán az ellátásbiztonság az ellátási lánc működésének biztonságát, azaz a termelési és szolgáltatási folyamat működéséhez szükséges anyagi inputokhoz és szolgáltatásokhoz történő hozzáférés lehetőségét, valamint az előállított javak és a gazdaság működéséhez szükséges egyéb eszközök (pl.: pénz) felhasználóikhoz (lakosság, termelők, államigazgatási szervek, szövetséges erők, külföldi vevők stb.) a normál mértéknél nem nagyobb kockázattal, megfelelő időben és módon történő eljuttatását jelenti.

A finanszírozási biztonság megléte azt jelenti, hogy a nemzetgazdaság a termelési és szolgáltatási folyamatok fenntartásához és fejlesztéséhez, valamint – amennyiben fennáll – a költségvetési deficit és az államadósság finanszírozásához elegendő megtakarításhoz képes hozzájutni a tőke- és pénzpiacokról.

A munkaerő-piaci biztonság részének tekinthető a megfelelően képezett munkaerő megléte és újratermelődése, amely segítségével a nemzetgazdaság kibocsátási szintje fenntartható és bővíthető.

A technológiai biztonságot a nemzetgazdasági kibocsátás fenntartásához és stabil növekedéséhez szükséges technológiai szint biztosíttósága határozza meg.

A védelemgazdasági biztonság szintjét a nemzetgazdaság krízisidőszaki működésre történő átállásának képessége határozza meg.

Az értékesítési biztonság szintje attól függ, hogy mennyire képesek a nemzetgazdaság vállalatai a termékeiket és szolgáltatásaikat a belső- vagy a világpiacon értékesíteni.

A gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsági szintje attól függ, hogy az adott ország gazdaságpolitikája különböző fiskális, monetáris illetve egyéb (pl.: kommunikációs, diplomácia stb.) eszközökkel mennyire képes befolyásolni a gazdasági biztonság többi alrendszerének biztonsági szintjét.

A biztonság társadalmi-szociális dimenziójának két alapvető alrendszerét tartam fel. Az egyik alrendszer – ezt ösztársadalmi-neveztem – a társadalmi érvényesülés, a termelési, döntéshozatali és újraelosztási rendszerbe történő bekapcsolódás lehetőségének biztonságával foglalkozik. A definícióból adódóan ez az alrendszer nevezhető érvényesülési biztonságnak is. A másik alrendszer – ezt neveztem (egyéni) szociális alrendszernek vagy más néven megélhetési biztonságnak – a létbiztonság azon tényezőihez kapcsolódik, amelyek közvetlenül nem az állam hatalmi funkciójától függenek. Így az alrendszerek következő definícióit határoztam meg:

Az ösztársadalmi biztonság az egyénnel vagy az egyének egyes csoportjával szembeni közvetlen vagy közvetett diszkrimináció hiányát jelenti a jogrendszerben, a munkaerőpiacon, az államigazgatásban, és az újraelosztási rendszerekben (nyugdíjrendszer, egészségügy, oktatás, közlekedés stb.).

Az egyéni szociális biztonság (megélhetési biztonság) úgy értelmezhető, hogy az egyén életben maradásának feltételei biztosítottak, hozzáfér minden, az alapvető légszükségleteit kielégítő infrastruktúrához, s rendelkezik akkora jövedelemmel, amellyel saját maga és az általa eltartott személyek számára méltóságteljes életszínvonalat képes biztosítani.

A méltóságteljes élet olyan életszínvonalat jelent, amely a legalapvetőbb biológiai szükségletek kielégítésén túl legalább minimális társadalmi, közösségi szükségletek kielégítését is lehetővé teszi.

Az egyéni szociális biztonság (megélhetési biztonság) elemeiként a következő tényezőket tekintetem:

- megfelelő minőségű ivóvíz
- megfelelő mennyiségű és tápértékű élelmiszer
- lakóhely
- egészségügyi ellátás (megelőző és gyógyító)
- méltóságteljes élethez szükséges jövedelem (munkajövedelem vagy szociális juttatás, társadalombiztosítási ellátás)

A 2. fejezetben megvizsgáltam, hogy a gazdasági biztonság egyes alrendszerének biztonsági szintje milyen mutatókkal vizsgálható. A következő indikátorokat választottam ki:

Az ellátásbiztonság területe kapcsán a következő indikátorokat találtam megfelelőnek:

$$\text{importfüggőség} = \frac{\text{import értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

$$\text{importenergia\_függőség} = \frac{\text{importenergia (PJ)}}{\text{összes felhasznált energia (PJ)} - \text{exportált energia (PJ)}}$$

$$\begin{aligned} & \text{termelés földrajzi diverzifikáltsága} \\ & = \frac{\text{adott tevékenységre bejegyzett vállalkozások száma}}{1000 \text{ fő}} \end{aligned}$$

$$\text{termelés földrajzi diverzifikáltsága} = \frac{\text{termelőüzemek száma}}{1000 \text{ fő}}$$

$$\begin{aligned} & \text{termelés földrajzi diverzifikáltsága} \\ & = \frac{\text{az össztermelésből egy meghatározott küszöb \% - nál nagyobb arányban részesülő üzemek száma}}{\text{összes termelő üzem száma}} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & \text{termelés földrajzi diverzifikáltsága} \\ & = \frac{\text{az össztermelésből egy meghatározott küszöb \% - nál nagyobb arányban részesülő üzemek termelési értéke}}{\text{össztermelés értéke}} \end{aligned}$$

A finanszírozási biztonság helyzete nagyon fontos tényező, s a következő indikátorral jellemezhető:

$$\text{GDP arányos nettó finanszírozási képesség (NFK)} = \frac{\text{NFK értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

Bár a legtöbb országban viszonylag stabil a munkaerő-piaci biztonság, azért a biztonság szintjének rövid-, illetve hosszú távú alakulásának vizsgálata mindenképpen hasznos lehet. Ehhez a következő indikátorokat ajánlom:

$$= \frac{\text{munkaerő képzettségi szintje}}{\text{legalább középfokú végzettséggel vagy szakmai bizonyítvánnyal rendelkező aktív korúak létszáma}} \\ \text{aktív korú népesség létszáma}$$

$$= \frac{\text{munkaerő strukturális képzettsége}}{\text{adott ágban vagy ágazatban foglalkoztatottak létszáma}} \\ \text{összes foglalkoztatott létszáma}$$

$$\text{munkaerő piaci mérleg} \\ = \text{külföldről érkezett aktív korú népesség} \\ - \text{külföldre távozott aktív korú népesség}$$

$$= \frac{\text{külföldre távozott munkaerő strukturális képzettsége}}{\text{adott képzettségi szinttel rendelkező aktív korúak létszáma}} \\ \text{összes külföldre távozott aktív korúak létszáma}$$

$$= \frac{\text{külföldről érkezett munkaerő strukturális képzettsége}}{\text{adott képzettségi szinttel rendelkező aktív korúak létszáma}} \\ \text{összes külföldről érkezett aktív korúak létszáma}$$

A technológiai biztonsághoz a következő indikátorokat rendelem:

$$\text{termelékenység} = \frac{\text{GDP értéke}}{\text{összmunkaóra}}$$

$$\text{kutatás – fejlesztésre fordított összegek relatív értéke} = \frac{\text{K + F összegek értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

A védelemgazdasági biztonság relatív szintjét a szakirodalmi munkák szerint a következő indikátorokkal lehet a legjobban közelíteni.

$$\text{hadiipari termelés nominál értéke} = \text{hadiipari termelés folyó árás értéke}$$

$$\text{hadiipari termelés reál értéke} = \frac{\text{hadiipari termelés folyó árás értéke}}{\text{GDP folyó árás értéke}}$$

$$= \frac{\text{állami felhasználású termelési tényező aránya}}{\text{többségében állami tulajdonú vállalatnál dolgozók létszáma}} \\ = \frac{\text{összes foglalkoztatott létszáma}}$$

$$= \frac{\text{állami felhasználású termelési tényezők aránya}}{\text{többségében állami tulajdonú vállalatok eszközértéke (esetleg piaci kapitalizációja)}} \\ = \frac{\text{vállalati szektor eszközértéke (vagy piaci kapitalizációja)}}$$

$$= \frac{\text{állami tulajdonú vállalatok kibocsátásának relatív értéke}}{\text{többségében állami tulajdonú vállalatok által produkált hozzáadott érték}} \\ = \frac{\text{GDP értéke}}$$

követelménytámasztók krízisidőszaki igényeinek összesítéséből számított védelemgazdasági igénynek a GDP-hez viszonyított aránya

Az értékesítési biztonság szintje a következő indikátorokkal kifejezhető:

$$\text{exportfüggőség} = \frac{\text{export értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

$$\text{világpiaci versenyképesség alakulása} = \frac{\text{reál egységnyi munkaerőköltség \% - os változása}}{\text{termelékenység \% - os változása}}$$

A gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága pedig a következő indikátorokkal jellemezhető:

$$\text{központi költségvetés egyenlege} \\ = \text{központi költségvetés bevételei} - \text{központi költségvetés kiadásai}$$

$$\text{GDP arányos államháztartási finanszírozási igény} \\ = \frac{\text{államháztartási finanszírozási igény értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

$$\text{relatív államadósság} = \frac{\text{államadósság értéke}}{\text{GDP értéke}}$$

$$\text{infláció} = \text{GDP deflátor}$$

A gazdasági biztonság szintjének gyors, általános felmérésének lehetőségéhez kiválasztottam a fentiek közül kiemelt mutatókat. A kiválasztás alapja az volt, könnyen mérhető és előállítható indikátorok legyenek, minden alrendszerhez kapcsolódjon legalább egy indikátor, és az adott alrendszer indikátora megfelelő mértékben legyen képes kifejezni az alrendszer biztonsági szintjét. Ezen kívül mivel folyamatokat akarunk mérni, dinamikus mutatók előállítása szükséges. A dinamikus mutatók értékére hatással lehetnek a konjunktúra-ciklusok, így azért hogy a legnagyobb hatással lévő Juglar-ciklus torzító hatásait lehetőleg csökkentsük, 8 éves intervallumon számított dinamikus mutatók vizsgálatát javasoltam. Ezek a következők:

- *Gazdasági nyitottság*: a vizsgált évben a külkereskedelem értékének GDP-hez viszonyított alakulása összehasonlítva a legutolsó 8 év átlagával.
- *Importenergia-függőség*: a vizsgált évben az energiamérleg alakulása összehasonlítva a legutolsó 8 év átlagával.
- *GDP arányos nettó finanszírozási képesség*: az adott évben a gazdaság GDP arányos nettó finanszírozási képessége összehasonlítva a megelőző időszak 8 éves átlagával.
- *Munkaerő-piaci mérleg*: a vizsgált évben a munkaerő-piaci mérleg alakulása összehasonlítva a legutolsó 8 év átlagával.
- *Követelménytámasztók krízisidőszaki igényeinek összesítéséből számított védelemgazdasági igénynek a GDP-hez viszonyított aránya*: a vizsgált év értéke viszonyítva a legutolsó 8 év átlagához.
- *Világpiaci versenyképesség alakulása (azaz reál egységnyi munkaerő-költség %-os változása / termelékenység %-os változása)*: a reál egységnyi munkaerőköltség, valamint a termelékenység egymáshoz viszonyított alakulása a 8 éves időintervallum alatt.
- *Relatív államadósság*: vizsgált év adata viszonyítva a legutolsó 8 év átlagához.

A 3. fejezetben a globalizációs folyamatoknak az OECD és LDC gazdaságok biztonságára gyakorolt hatásait vizsgáltam meg, és ennek eredményeiből próbáltam általánosítható következtetéseket levonni. A kutatás során a következő eredményekre jutottam:

A globalizáció következtében ugyanakkora gazdasági teljesítmény eléréséhez napjainkban 30%-kal több külkereskedelmet kell lebonyolítania egy országnak, mint 50 évvel korábban. Ez alapján kijelenthető, hogy *a globalizációs folyamatok az egész világon fokozódó kockázatként jelentkeznek az ellátásbiztonság és az értékesítési biztonság területén is.*

A növekvő tőkeáramlásnak a következő pozitív hozadéka lehetnek a finanszírozási biztonságon keresztül a gazdasági biztonságra: A hitel- és portfóliótőke áramláson keresztül kiegészítheti az elégtelen hazai megtakarításokat. Emellett a közvetlen tőkeberuházások gyorsuló és bővülő mozgása lehetővé teszi, hogy a versenyképes gazdasági környezet megteremtése a korábbinál sokkal gyorsabban éreztethesse pozitív hatásait. Ezzel kapcsolatban említhető a globalizáció munkahely-teremtő hatása.

A növekvő és gyorsuló tőkeáramlásnak a következő negatív hatásai lehetnek a finanszírozási biztonságon keresztül a gazdasági biztonságra: A könnyen megszerezhető külső portfólió- és hiteltőke kapcsán a hazai gazdaság megtakarítási hajlandósága jelentősen visszaeshet, ami a külső források elapadása esetén nagyon hirtelen nagyon erős gazdasági visszaeséssel járhat. A közvetlen tőkeberuházások gyorsuló és bővülő mozgása lehetővé teszi, hogy a gazdasági környezet versenyképességének romlása esetén a működő tőke gyorsan és jelentős értékben elhagyja az adott gazdaságot. Ez a globalizáció munkahely-kihelyező hatása.

A gyorsuló tőkeáramlás finanszírozási igényre gyakorolt hatásait vizsgálva mindkét országsoport kapcsán arra a következtetésre jutottam, hogy *általánosságban a finanszírozási igényre nincsen hatással a gyorsuló tőkeáramláson keresztül a globalizáció, hanem sokkal inkább a gazdasági ciklusok, s az egyes lokális vagy globális gazdasági válságok alakítják azt.*

A gyorsuló tőkeáramlás hatásait megvizsgáltam a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága kapcsán is, és arra a következtetésekre jutottam, hogy *a gyorsuló tőkeáramlás csökkenti a gazdaságpolitika külső kérését.* Ez egyrészt pozitív, hiszen helyes,

megfelelő lépések esetében a pozitív hatások sokkal gyorsabban jelentkeznek, másrésről viszont az elkövetett hibák negatív hatásai is jóval súlyosabbak lesznek. Emellett az adatokból az állapítható meg, hogy a gyorsuló és növekvő tőkeáramlásnak nincsen egyértelmű államadósság növelő hatása.

A munkaerő-piaci biztonság kapcsán kijelenthető, hogy alapvetően *a globalizáció az elmúlt 50 évben nem rontotta a legszegényebb országok munkaerő-piaci biztonságát, viszont a felgyorsuló migráció, mint globalizációs folyamat segíti és erősíti a fejlett országok esetében azt.* A migráció pozitív hatásai tehát egyértelműen a fejlett országok kapcsán jelentkeznek. (Meg kell jegyezni, hogy a legszegényebb országok kapcsán azért sem romlik a munkaerő-piaci helyzet, mert a lakosság jelentős része még annyi erőforrással sem rendelkezik, hogy elvándorolhasson, valamint a fejlett országok bevándorlási törvényei is szigorodtak a legutóbbi időben.)

Az egyre gyorsabb technológiaáramlás kapcsán megállapítottam, hogy ennek segítségével egyrésről a termelékenység növekedése felgyorsulhat, és az adott gazdaság felzárkózása a világ élvonalához sokkal sikeresebb lehet. Másrésről viszont fenyegetés, mert ahol nem jutnak hozzá, vagy a gazdaság és társadalom képtelen alkalmazni azt, ott technológiai-analfabetizmus alakulhat ki, amely jelen világunkban talán a legsúlyosabb és legveszélyesebb folyamat, s ami tartós leszakadást, alacsony gazdasági növekedési potenciált és mély szociális válságot eredményez. A termelékenységi adatokat elemezve arra a következtetésre jutottam, hogy *a technológia egyre gyorsabb és egyre szabadabb áramlásának előnyeiből alapvetően fejlettség alapján részsülnek az egyes országok.* Ez a globalizációs folyamat inkább a fejlett országok gazdasági biztonságát szilárdítja, a termelékenység által meghatározott technológiai biztonság és értékesítési biztonság kapcsán.

Megvizsgáltam a transznacionális vállalatok növekvő szerepének hatásait a gazdasági-, valamint részben a szociális biztonság kapcsán. A következő kutatási eredményekre jutottam: *A transznacionális vállalatok ármeghatározó szerepükből adódóan komoly hatással lehetnek egy ország gazdasági biztonságára az értékesítési biztonságon keresztül.* Azzal, hogy a globalizációban a transznacionális vállalatok szerep nő, az értékesítési biztonság kockázatai erősödnek. Ezért a versenyképes gazdasági környezet megteremtése kiemelt fontosságúvá válik. Mivel Kína valutaleértékeléssel javította versenyképességét, ezért lehetőség gyanánt a

többi ország számára rövid távon csak a reál egységnyi munkaerő-költségek és a jövedelmek társadalmi újra-elosztásának csökkentése áll fenn. Ez egyrésztől bérdeflációs spirálhoz vezethet. Másrészt a fejlett országokban egyes korábban kialakított jóléti funkciók megnyirbálása kerül terítékre, míg a felzárkózó, valamint elmaradt országokban a jólét funkciók kiépülésének jelentős lassulásával jár. *A szociális biztonság kockázatainak növekedéséhez vezet az is, hogy a globalizációs folyamatok kapcsán egyes országok úgy javíthatják gazdaságuk tőkevonzó képességét, hogy (gazdaság)politikai eszközökkel növelik a hozzáadott-értékből a tőketulajdonosnak jutó részt. Ez olyan versenyhelyzetet teremt, ami megint csak egy reálbér-deflációs spirált és csökkenő újra-elosztást alakíthat ki.*

Legvégül a szupranacionális szervezetek gazdasági biztonságra gyakorolt hatásait vizsgáltam meg. Itt a következő eredményekre jutottam: Egyrésztől *az elmúlt két évtizedben a szupranacionális intézmények szerepe a világgazdaság finanszírozási biztonságának megteremtésében már nem növekedett, sőt inkább csökkent.* Másrésztől *a globalizáció gazdasági biztonságra gyakorolt hatásaként kell említeni, hogy a kereskedelempolitikai eszközök jelentős korlátozása mellett a központi költségvetésnek a külkereskedelemből közvetlenül származó forrásait is csökkentette.* Harmadsorban pedig *a szupranacionális intézmények közvetett hatással vannak egy gazdaság értékesítési biztonságára is.* A WTO tagság kis mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a nemzetgazdaságok értékesítési biztonsága a belső piac kapcsán gyengül, a világpiac kapcsán viszont erősödik.

TUDOMÁNYOS TÉZISEK, EREDMÉNYEK

A gazdasági biztonsági területe felértékelődött. A globalizáció új kihívásokkal szembesíti a nemzetgazdaságokat és működési rendszereiket. Értekezésemben ezen új kihívásokat vizsgáltam meg, miközben feltártam, és megalkottam a kutatáshoz szükséges elméleti hátteret. Az elvégzett kutatómunka során a rendelkezésre álló adatok szisztematikus elemzése kapcsán a következő tézisekben összefoglalt tudományos eredményekre jutottam:

1. Felállítottam a gazdasági biztonság rendszerszemléletű fogalmát, meghatároztam alrendszereit. Átfogó képet alkottam az alrendszerekről és kapcsolatrendszerükről. Definiáltam a szociális biztonság kérdését, és igazoltam az első hipotézisem, miszerint a

szociális biztonság nem szerves része a gazdasági biztonságnak, hanem inkább a biztonság társadalmi dimenziójához tartozik.

2. Második számú hipotézisem igazolása szempontjából összegyűjtöttem, valamint létrehoztam azokat az indikátorokat, amelyek segítségével a gazdasági biztonság egyes alrendszerinek kockázati szintje mérhető.

3. Olyan dinamikus mutatókat alkottam, amelyek segítségével a gazdasági biztonság általános szintjében bekövetkező változások hamar jelezhetőek. Fontos, hogy a kockázatok aktivizálódásának veszélye idejekorán felismerhető legyen, azért, hogy a gazdaságpolitika és/vagy a biztonságpolitika időben meghozhassa a megfelelő döntéseket. Az általam megalkotott dinamikus mutatók gyakorlati alkalmazhatósága ezen a területen jelentkezik.

4. Kimutattam az egyes globalizációs folyamatoknak a gazdasági biztonság különböző alrendszerre gyakorolt hatásait. Ennek kapcsán részben igazoltam, részben azonban megcáfoltam harmadik hipotézisem. A globalizáció folyamatokat tekintve a kereskedelem kapcsán az ellátás- és az értékesítés biztonság oldaláról jelentkező kockázatok valóban erőteljesen növekedtek. Azonban sem a munkaerő-piaci-, sem a finanszírozási biztonság kapcsán nem mutatható ki ilyen egyértelmű kapcsolat a globalizáció és a kockázatok erősödése között. A technológiai biztonság területén inkább a technológiailag kevésbé fejlett országok kockázata növekedett, igaz az nagyon jelentős mértékben.

AJÁNLÁS, VALAMINT A KUTATÁS FOLYTATÁSÁNAK LEHET-SÉGES IRÁNYAI

Remélem, hogy kutatásommal sikerült felhívni a figyelmet a terület fontosságára, és sokan kedvet kapnak hozzá, hogy a gazdasági biztonság elemzésével mélyítsék el tudásukat, és járuljanak hozzá országunk, társadalmunk magasabb szintű biztonságához.

Ajánlasként egyértelműen az fogalmazható meg, hogy napjaink globalizált világában – különös tekintettel jelen időszakunk gazdasági- és egyre inkább szociális válságára – mindenképpen nagyon fontos lenne a gazdasági biztonság területének egyre elmélyültebb kutatása. Mivel a dolgozat a gazdasági biztonsággal általánosságban foglalkozik, ezért

szükséges az egyes részterületek mélyebb szintű kutatása, valamint hazánk gazdasági biztonsági helyzetének részletes elemzése.

A fentiekből adódóan kutatásom a következő irányokban folytatható, illetve tágítható ki:

- az ellátásbiztonság, a kritikus infrastruktúra, valamint a védelemgazdasági potenciál kockázati szintjének méréséhez tartozó indikátorok kialakítása, illetve továbbfejlesztése,
- egy, a HDI mutatóhoz hasonló komplex matematikai indikátor képzése a gazdasági biztonság általános helyzetének bemutatására,
- a bemutatott mutatószám-rendszer finomításával és Magyarország karakterisztikájából adódó súlyozásával a hazai döntéshozatal támogatását szolgáló modell kialakítása,
- a gazdasági biztonság egyes alrendszereinek megingása kapcsán beinduló hatásmechanizmusok vizsgálata,
- a jövőkutatás eredményei, valamint Magyarország karakterisztikája alapján a gazdasági biztonság egyes hazai alrendszerei kapcsán a kockázatok várható jövőbeni alakulásának vizsgálata,
- a társadalmi-szociális biztonság mérésére szolgáló indikátorok kialakítása,
- a globalizációs folyamatok szociális biztonságra gyakorolt hatásainak vizsgálata különböző fejlettségű társadalmak esetében.

A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK GYAKORLATI FELHASZNÁLHATÓSÁGA

A kutatás eredményeinek gyakorlati felhasználhatósága legfőbbképpen a gazdasági biztonsági problémák eszkalálódásának megelőzési lehetőségeiben rejlik. A feltárt rendszer segítségével, az egyes mutatók alakulásának hangsúlyozottabb figyelésével, idejekorán felismerhető a kockázatok aktivizálódása. Így idejében meghozhatóak a szükséges intézkedések, s elkerülhetőek a kaotikus dinamikával jellemzett hatások.

A globalizációs folyamatoknak a gazdasági biztonságra gyakorolt hatásai kapcsán megfigyelt eredmények szintén az előrejelzést, még pedig a hosszabb távú előrejelzést segítik.

Ezen eredmények segítségével scenáriók készíthetők a kiteljesedő globalizáció¹³⁹ jövőben várható gazdasági-társadalmi hatásai kapcsán.

Mivel több szakirodalomban is hangsúlyozottan szerepel, hogy a téma erőteljesen alulkutatott, ezért véleményem szerint az értekezés eredményei az oktatási folyamat során is felhasználhatóak különös tekintettel a közigazgatási, rendészeti és katonai, valamint gazdaságtudományi képzési területekre.

Itt a dolgozat végén javaslatként megemlítem, hogy érdemes lenne a gazdasági biztonsággal hivatásszerűen is foglalkozni, azaz megfontolandó lenne a (gazdaság)politika részéről a szakminisztérium vagy a Miniszterelnöki Hivatal keretében egy olyan szervezeti egység felállítása, amely az értekezésben foglalt folyamatok, indikátorok, valamint a gazdasági (esetleg társadalmi) biztonság szélesebb körű összefüggéseinek vizsgálatával ideje korán figyelmeztetést adhat a kockázatok aktivizálódásáról.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Legvégül szeretném hálás köszönetemet kifejezni a rengeteg segítőkész embernek, akik munkám során támogatást nyújtottak. Mindenekelőtt konzulensemnek, Dr. Jászay Bélának azért a kitartó figyelmességért és rengeteg hasznos tanácsért, amiket a hosszú évek során kaptam tőle. Szintén szeretnék köszönetet mondani Prof. Dr. Szenes Zoltánnak, Dr. Medveczky Mihálynak, Prof. Dr. Lakner Zoltánnak, Prof. Dr. Csath Magdolnának a dolgozat tartalmával kapcsolatos rengeteg észrevételért, előremutató tanácsért, ötletért, segítségért. Valamint soha meg nem hálálható köszönet jár a Hadtáp és Katonai Közlekedési Tanszék kollektívájának, amelynek példamutató szakmai tudása és hozzáállása, inspiráló közege és támogató segítsége nélkül soha nem készülhetett volna el ez az értekezés.

Budapest, 2013. március 19.

---

¹³⁹ Természetesen arra az esetre is, ha a globalizációs folyamatok lassulnának, visszajára fordulnának.

Ábra- és táblázat jegyzék

1. sz. ábra – Nemzetgazdasági termelési folyamat.....	30. old.
2. sz. ábra – Gazdasági biztonság alrendszerei	31. old.
3. sz. ábra – Gazdasági biztonság kockázatainak és fenyegetéseinek várható jövőbeni alakulása.....	45. old.
4. sz. ábra – Gazdasági biztonság egyes alrendszereinek kapcsolatrendszere.....	47. old.
5. sz. ábra – Munkaerő-áramlás aszimmetriája.....	53. old.
6. sz. ábra – A biztonság társadalmi-szociális dimenziója	61. old.
7. sz. ábra – Az országok kategorizálásának változása	64. old.
8. sz. ábra – A gazdasági biztonság általános szintjének meghatározásához az egyes alrendszerekből kiválasztott indikátorok	105. old.
9. sz. ábra – Nemzetközi kereskedelem értékének növekedése	119. old.
10. sz. ábra – Áru- és szolgáltatásexport mennyiségének éves változása	120. old.
11. sz. ábra – Az áruexport és a GDP értékének %-os változása időszakonként.....	121. old.
12. sz. ábra – A gazdasági nyitottság értéke	126. old.
13. sz. ábra – Közvetlen külföldi beruházások értékének alakulása	128. old.
14. sz. ábra – Portfólió-beruházások értékének alakulása	129. old.
15. sz. ábra – Közvetlen külföldi beruházások GDP arányos átlagértéke az OECD országokban	131. old.
16. sz. ábra – Nettó finanszírozási képesség átlagos értéke az egyes országcsoportokban	135. old.
17. sz. ábra – GDP arányos államadósság értéke.....	138. old.
18. sz. ábra – Az államadósság átlagos értékének alakulása különböző országcsoportok esetében 1880-tól.....	140. old.
19. sz. ábra – Szülőhazájuktól eltérő országban élők népessége	142. old.
20. sz. ábra – Szülőhazájuktól eltérő országban élők aránya a világ népességében	143. old.

21. sz. ábra – Nettó migrációs mérleg értéke az egyes országcsoportokban.....	144. old.
22. sz. ábra – Munka-termelékenység éves növekedése az egyes országcsoportokban és a világon.....	150. old.
23. sz. ábra – Munka-termelékenység alakulása 1990 évi \$ vásárlóerő-paritáson számolva az egyes országcsoportokban és a világon.....	151. old.
24. sz. ábra – Szupranacionális intézmények által nyújtott finanszírozási források értéke	167. old.
25. sz. ábra – Szupranacionális intézmények által nyújtott finanszírozási források értéke 2010-es árszínvonalon	168. old.
26. sz. ábra – IMF hitelben részesülő országok száma az elmúlt 40 évben	171. old.
1. sz. táblázat – Az OECD országok és a legkevésbé fejlett országok (LDC) névsora..	66. old.

Forrásjegyzék:

Könyvek, disszertációk

A közpénzügyek nagy kézikönyve (szerk.: ZSUGYEL János) Budapest: Complex Kiadó 2009.

A védelemgazdaságtan makrofolyamatai (Hadigazdaságtan) (szerk.: TURÁK János)
Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem 2003.

BENCZÉS István – CSÁKI György – SZENTES Tamás: *Nemzetközi gazdaságtan*
Budapest: Akadémia Kiadó 2009.

BERLAGE, Lodewijk – LEGESSE, Hailu: *Classifications of countries on the basis of different sets of socio-economic variables* Leuven: Centrum voor Economische Studien 1990.

BISLEY, Nick: *Rethinking globalization* New York: Palgrave Macmillan 2007.

Biztonsági tanulmányok - Biztonságpolitika (szerk.: GAZDAG Ferenc)
Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 2011.

Biztonságpolitikai kézikönyv (szerk.: DEÁK Péter) Budapest: Osiris Kiadó 2007.

CHIKÁN Attila – CZAKÓ Erzsébet: *Versenyben a világgal – Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén* Budapest: Akadémia Kiadó 2009.

Contemporary security studies (edited: COLLINS, Alan) Oxford: Oxford University Press 2007.

CSATH Magdolna: *Kiút a globalizációs zsákutcából* Budapest: Kairosz Könyvkiadó 2001.

GÄRTNER, Heinz: *Nemzetközi biztonság Fogalmak A-tól Z-ig* Budapest: Zrínyi Kiadó 2007.

GUNST Péter: *Magyarország gazdaságtörténete (1914-1989)*
Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2005.

FOKASZ Nikosz: *Káosz és fraktálok* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó 1999.

Hadigazdaság, hadtápelmélet, hadtápbiztosítás (szerk.: KOCSIS Bernát)
Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó 1990.

Hadtudományi Lexikon (főszerk.: Szabó József)

Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság 1995.

HOLLINGSWORTH, Mark – LANSLEY, Stewart: *Londongrád*

Budapest: Partvonal Kiadó 2011.

JAKSITY György: *A pénz természete* Budapest: Aliena Kiadó 2003.

KOCZISZKY György: *Regionális integrációk gazdaságtana* Miskolc: Bíbor Kiadó 2000.

KRAUSE, Keith – WILLIAMS, Micahel C.: *Critical Security Studies: Concepts and Cases*

Minneapolis: University of Minnesota Press 1997.

KRUGMAN, Paul R. – OBSTFELD, Maurice: *International economics*

Boston: Pearson Education 2009.

MANKIW, Gregory N.: *Makroökonómia* Budapest: Osiris Kiadó 2005.

MATUS János: *A biztonság, a gazdaság és a kölcsönös függés problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban*

Magyar Tudományos Akadémia Doktori Értekezés Budapest, 2003.

MEDVECZKY Mihály: *A nemzetgazdaság minősített időszakos teljesítőképessége vizsgálatának elméleti alapjai és a gazdaságmozgósítás tervezésének lehetséges korszerűsítési irányai* Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Doktori Értekezés 2004.

Nemzetközi közgazdaságtan (szerk.: BOCK Gyula) Miskolc: Bíbor Kiadó 2004.

SAMUELSON, Paul Anthony; NORDHAUS, William D.: *Közgazdaságtan*

Budapest: Akadémia Kiadó Zrt. 2009.

SZENTES Tamás: *Világgazdaságtan* Budapest: Aula Kiadó 2005.

SZENTES Tamás: *Világgazdaságtan II.* Budapest: Aula Kiadó 2005.

THÜRMER Gyula: *A fegyveres küzdelem és a gazdaság*

Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó 1977.

Folyóiratcikkek, újságcikkek, elektronikus publikációk

ARTNER Annamária: *A válság anatómiája – az irországi példa* In: Statisztika Szemle 2011. 12. sz. p. 1269-1288.

BRÓDY András: *Gazdasági számvetés Tőkék és áramlatok* In: Közgazdasági Szemle 2002. 11. sz. p. 943-959.

BUZAN, Barry: *A nemzetbiztonság problémája a nemzetközi kapcsolatokban* In: Biztonságpolitikai szöveggyűjtemény I. kötet Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 1999. p. 71-98.

CSIKI Tamás: *A NATO biztonságfelfogásának új elemei a 21. században* In: biztonságpolitika.hu 2010.11.15. <http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=951&title=a-nato-biztonsagfelfogasanak-uj-elemei-a-21-szazadban> (letöltve: 2012.08.20.)

DUDÁS Attila: *Biztonságiasítás – Securitisation* In: biztonságpolitika.hu 2011.06.07. <http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1039&title=biztonsagiasitas-securitisation> (letöltve: 2012.08.20.)

Dúl a háború Európában a hitelminősítők ellen (2.) In: portfolio.hu 2011.11.14. http://www.portfolio.hu/gazdasag/dul_a_haboru_europaban_a_hitelminositok_ellen_2.15831_5.html (letöltve: 2012.08.20.)

DUVAL, Guillaume: *La Chine va-t-elle dominer la monde?* In: Alternatives Economique 2010.02.04. http://www.alternatives-economiques.fr/la-chine-va-t-elle-dominer-le-monde-fr_art_633_48017.html (letöltve: 2012.08.20.)

DUVAL, Guillaume: *L'Allemagne défends son modèle de croissance* In: Alternatives Economique 2010.03.19. http://www.alternatives-economiques.fr/l-alle-magne-defend-son-modele-de-croissance_fr_art_633_48609.html (letöltve: 2012.08.20.)

Economic Security: Neglected Dimension of National Security? Institute for National Strategic Studies 2010.08.24-25. <http://www.ndu.edu/press/lib/pdf/books/economic-security.pdf> (letöltve: 2012.08.20.)

Franciaország csúnyán lemaradt In: portfolio.hu 2012.05.2.
http://www.portfolio.hu/gazdasag/franciaorszag_csunyan_lemaradt.167583.html (letöltve: 2012.08.20.)

GAZDA Pál: *A gazdaságmozgósítás néhány elméleti kérdése* In: Hadtudomány 1994. év. 4. sz.

GAZDAG Ferenc – TÁLAS Péter: *A biztonságot veszélyeztető tényezőkről I.* In: Nemzet és Biztonság 2008. 4. sz. p. 3-12.

JÁNOSI Márton: *Az energiamérleg torzulásai és javítási lehetőségei* A Magyar Energetikusok Kerekasztalának nyilvános vitáján, 2009. február 10-én elhangzott előadás
<http://www.enpol2000.hu/?q=node/394> (letöltve: 2012.08.20.)

JÁSZAY Béla: *A gazdasági biztonság időszerű kérdései a válság tükrében* In: Válság és Biztonság – A globális pénzügyi és gazdasági válság társadalmi és biztonságpolitikai aspektusai TIT HABE Budapest, 2009. p. 41-52.

JORDAN, Amos A. – TAYLOR, William J. Jr.: *Gazdasági kihívások a nemzetbiztonságban* In – Biztonságpolitikai szöveggyűjtemény I. kötet Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 1999. p. 99-128.

HORVÁTH Attila: *Hogyan értsük meg a kritikus infrastruktúra komplex értelmezésének szükségességét és védelmének fontosságát?* In: Hadmérnök 2010. 1. sz. p. 377-386.

KEMAL Dervis: *Miért segít az eurózónán, ha még gyorsabban nőnek a német bérek?* In: Világgazdaság 2012.05.21. <http://www.vg.hu/velemenya/kozgazdasok/miert-segit-az-eurozonan-ha-meg-gyorsabban-nonek-a-nemet-berek-375560> (letöltve: 2012.08.20.)

KOMÁROMI András: *A külső forrásbevonás szerkezete: Kell-e félnünk az adóssággal való finanszírozástól?* In: MNB Szemle 2008. április

LAKNER Zoltán – JÁSZAY Béla: *A stratégiai termékek termelése és kereskedelme a globalizálódó világban* In: Hadtudomány 2004. 3-4. sz. p. 99-110.

LAKNER Zoltán – JÁSZAY Béla: *The Hungarian soci-economic development in international comparasion – A defence economy approach* In: AARMS 2004. 3. sz. p. 45-62.

LINDERNÉ dr. EPERJESI Erzsébet: Az évtized végére emelkedő ívű jövedelmi mutatók In: Cégvezetés 31. sz. 2000. november 01.) <http://cegvezetes.hu/2000/11/a-munkaero-ara/> (letöltve: 2012.08.20.)

MAUZÉ, Grégory: *Menace sur les acquis sociaux: les vrais enjeux de la réforme de l'Etat belge* In: michelcollon.info 2010.12.16. <http://www.michelcollon.info/Menace-sur-les-acquis-sociaux-les.2892.html?lang=fr> (letöltve: 2012.08.20.)

MEDVECZKY Mihály: *A nemzetgazdaság biztonságos működésének és védelmi felkészítésének 2012-2030 közötti időszakra vonatkozó átfogó koncepciója* In: Hadtudomány 2011. 4. sz. p. 59-68.

MÓNUS Péter – TÓTH László: *A magyar szeizmológiai hálózat fejlődése és jelenlegi helyzete* In: Magyar Tudomány 2013. 1. sz. p. 53-65.

PARIS, Roland: *Human Security: Paradigma Shift or Hot Air?* In: International Security 2001. 2. sz. p. 87-102.

REMEK Éva: *Biztonságunk a globalizáció árnyékában* In: Európai Tükör 2009. 3. sz. p. 81-90.

RODRIK, Dani: *Les Gagnants (Relatifs) de la Nouvelle Economie Mondiale* In: Project Syndicate 2012.07.11. <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-new-global-economy-s--relative--winners/french> (letöltve: 2012.08.20.)

ROMÁN Zoltán: *Termelékenységünk és versenyképességünk az EU csatlakozás küszöbén* Budapest: KSH kiadvány 2004.

SCHIENSTOCK, Gerd: *Az útfüggőség és az új fejlődési pálya: A finn példa* In: Competito Könyv, 2008. 6. kötet p. 31-48.

TICKNER, J. Ann: *Re-visioning Security* In - International Relations Theory Today (editors: Ken Booth and Steve Smith) 1995.

TÓTH G. Csaba: *Adósságdinamika és fenntarthatóság* In: Statisztika Szemle 2011. 12. sz. p. 1242-1268.

Munkaanyagok, jelentések, tanulmányok

ABBAS S. Ali - BELHOCINE Nazim – ELGANAINY Asmaa – HORTON Mark: *A historical public debt database* IMF munkaanyag WP/10/245 2010.

<http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=24332.0> (letöltve: 2012.08.20.)

A biztonság gazdasági vonatkozásai Összefoglaló tanulmány. Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Center for EU Enlargement Studies Budapest, 2007. http://www.kulugyminiszterium.hu/NR/rdonlyres/8D13EFB9-936A-43D3-98C6-3EB3CD50F7D8/0/A_biztonsag_gazdasagi_vonatkozasai070502.pdf (letöltve: 2012.08.20.)

A gazdasági biztonság kihívásai (szerk.: FÓTI Tamás és NOVÁK László) Háttér tanulmányok a magyar külstratégiához II. Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Center for EU Enlargement Studies Budapest, 2007.

<http://cens.ceu.hu/publications/novak/2007/5946> (letöltve: 2012.08.20.)

A gazdasági biztonságot befolyásoló egyéb (soft) tényezők – Növekedés és társadalmi igazságosság, újraelosztás (szociális biztonság) Vitaanyag. Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Center for EU Enlargement Studies Budapest, 2007. http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/kulkapcsolati_strategia/szocialis_biztonsag.htm (letöltve: 2012.08.20.)

CHRISTIANSEN, E. Lone: *Do Technology Shocks Lead to Productivity Slowdown? Evidence from Patent Data* IMF munkaanyag WP08/24 2008.

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1089690 (letöltve: 2012.08.20.)

Economic Security for a Better World ILO kiadvány Washington: Brookings Institution Press 2004.

Globalisation and Emerging Economies OECD kiadvány 2009.

<http://www.oecd.org/trade/tradedev/42324460.pdf> (letöltve: 2012.08.20.)

Human development report 2011 ENSZ UNDP jelentés New York: Palgrave Macmillan 2011. <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/> (letöltve: 2012.08.20.)

Increase in the productivity gap between LDCs and other developing countries ENSZ UNCTAD közlemény 2011.

LINDERT, H. Peter – WILLIAMSON G. Jeffrey: *Globalization and Inequality: A Long History* Világbank kiadvány 2001.

http://siteresources.worldbank.org/INTPRRS/Resources/2872_lindert_williamson.pdf

(letöltve: 2012.08.20.)

MNB sajtóközlemény: *Az államháztartás és a háztartások pénzügyi számláinak előzetes adatairól 2011. IV. negyedév* <http://www.mnb.hu/Statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/sajtokozlomenyek-STA/a-haztartasok-es-az-allamhaztartas-elozetes-penzgyi-szamlai> (letöltve: 2012.08.20.)

Social Justice in an Open World – The role of the United Nations ENSZ kiadvány ST/ESA/305 New York, 2006.

<http://www.un.org/esa/socdev/documents/ifsd/SocialJustice.pdf> (letöltve: 2012.08.20.)

Social protection floors for social justice and a fair globalization ILO ILC. 101/IV/1 Genf, 2012 http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/101stSession/reports/reports-submitted/WCMS_160210/lang--en/index.htm (letöltve: 2012.08.20.)

Social security for social justice and a fair globalization ILO ILC.100/VI Genf, 2011.

http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/100thSession/reports/reports-submitted/WCMS_152819/lang--en/index.htm (letöltve: 2012.08.20.)

World economic outlook – Slowing Growth, Rising Risks IMF kiadvány Washington, 2011.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/index.htm> (letöltve: 2012.08.20.)

Egyezmények, határozatok, ajánlások

Social Security (Minimum Standards) Convention, ILO C102 határozata Genf, 1952.

Universal Declaration of Human Rights (Article 22) ENSZ Közgyűlésének 217 A (III) határozata Genf, 1948.

Internetes adatbázisok:

AFRISTAT - <http://www.afristat.org>

AMECO (Európai Bizottság) -

http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/ameco/index_en.htm

ENSZ - <http://unstats.un.org/unsd/databases.htm>

IMF - <http://www.imf.org/external/data.htm>

ITC - <http://www.intracen.org/>

KSH - <http://www.ksh.hu/>

LDC Group - <http://www.ldcgroups.org/>

OECD - <http://www.oecd.org>

The Millennium Development Goals - <http://www.mdg-trade.org/>

UNCTAD - <http://unctadstat.unctad.org>

WB - <http://data.worldbank.org>

WTO - <http://www.wto.org>

Publikációs jegyzék:

- 1. TAKSÁS B[alázs]:** Globalizáció és a szociális biztonság – Kell-e félnünk egy világméretű bérdeflációs spiráltól?
Bolyai Szemle, XXI. évfolyam 2012. 2. sz. p.155-172.
- 2. TAKSÁS B[alázs]:** Inégalité et asymétries dans le développement de l'économie mondiale
Bolyai Szemle, XX. évfolyam 2011. 2. sz. p. 95-106.
- 3. TAKSÁS B[alázs]:** Merre tovább Európa?
Bolyai Szemle, XX. évfolyam 2011. 1. sz. p. 109-124.
- 4. TAKSÁS B[alázs]:** Az Európai Monetáris Unióhoz történő csatlakozás potenciális előnyei és hátrányai Magyarország szempontjából
Bolyai Szemle, XIX. évfolyam 2010. 4. sz. p. 97-110.
- 5. TAKSÁS B[alázs]:** Az euró válsága (!?)
Bolyai Szemle, XIX. évfolyam 2010. 3. sz. p. 135-150.
- 6. TAKSÁS B[alázs]:** Átok reá, ki e szót használja: liberalizmus! - A francia politika és a pénzügyi-gazdasági világválság
Hadtudományi Szemle, III. évfolyam 2010. 3. sz. p. 54-60.
- 7. TAKSÁS B[alázs]:** Árfolyamok gazdaságtana, avagy a forint 2008-2009. évi árfolyamkilengésének hátterében álló okok
Bolyai Szemle, XIX. évfolyam 2010. 2. sz. p. 107-126.
- 8. TAKSÁS B[alázs]:** A honvédelmi szolgáltatás minőségének mérési lehetőségei
Hadmérnök, V. évfolyam 2010. 1. sz. p. 180-193.
- 9. TAKSÁS B[alázs]:** Mennyi zenét húzassunk? – A honvédelmi szolgáltatás értékének meghatározása
Bolyai Szemle, XVIII. évfolyam 2009. 4. sz. p. 45-54.
- 10. TAKSÁS B[alázs]:** A honvédelmi tárca költségvetése a számok tükrében (2001-2008)
Hadtudományi Szemle 2009. 1. sz. p. 87-96.
- 11. TAKSÁS B[alázs]:** Ki fizeti a zenét? – A honvédelem finanszírozásának kérdései
Bolyai Szemle, XVII. évfolyam 2008. 1. sz. p. 93-104.

1. sz. melléklet – A gazdasági biztonság fogalmának és tartalmának megközelítései

2007-es Biztonságpolitika kézikönyv: A gazdasági biztonság megítélésének alapvető eleme a gazdasági függés mértéke. Ezt a nyersanyagokhoz és az energiahordozókhoz való hozzájutás biztosítottágán, az adóssághelyzetén, az ország nyersanyagbázisa, ipara valamint mezőgazdasága monokultúrás jellegén, valutáris kiszolgáltatottságán, a nemzetközi recesszió átgyűrűzésén, a cserearányok helyzetén, a piacvesztés vagy piacbiztosítás mértékén, valamint az adott állam belső költségvetési, növekedési, inflációs mutatóin, általános gazdasági helyzetén, árviszonyain, a regulációmentes állami befolyásolás fokán stb. mérhetjük le.

Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet:

- a stabil gazdasági növekedés, a fenntartható fejlődés biztonsága
- értékesítési biztonság
- ellátásbiztonság (energiabiztonság)
- technológiai biztonság
- környezetbiztonság
- szociális biztonság
- társadalmi értékbiztonság

2011-es Biztonságpolitika – Biztonsági Tanulmányok tankönyv:

- fenntartható fejlődés
- értékesítés-biztonság
- ellátásbiztonság
- fizikai környezet biztonsága
- szociális biztonság
- technológiai biztonság
- állam szerepe a gazdasági biztonságban

Contemporary security studies:

- ellátásbiztonság (supply security)
- értékesítési biztonság (market access security)
- finanszírozási biztonság (finance-credit security)
- technológiai biztonság (techno-industrial capability security)

- gazdaság-szociális biztonság (socio-economic paradigm security)
- regionális, határokon átívelő biztonság (transborder community security)
- világgazdasági rendszerbiztonság (systemic security)
- kapcsolati (diplomáciai) biztonság (alliance security)

Saját megközelítés: A gazdasági biztonság, mint állapot úgy értelmezhető, hogy a gazdaság normál működését és fenntartható bővülését veszélyeztető tényezők és folyamatok aktivizálódásának a kockázata a megszokott mértéknél nem magasabb. A gazdaság normál működése alatt pedig a termelési- és szolgáltatási folyamatoknak a gazdasági és természeti törvényszerűségekből adódó ciklikusság mértékétől nagyobb kilengésektől mentes, hosszú távú átlagban az adott gazdaság erőforrásainak megfelelő nagyságú trend szerinti növekedését értem.

- ellátásbiztonság
- finanszírozási (tőke- és pénzpiaci) biztonság
- munkaerő-piaci biztonság
- technológiai biztonság
- védelemgazdasági biztonság
- értékesítési biztonság
- gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsága

2. sz. melléklet – Az értekezésben feltárt dinamikus mutatók értékének alakulása Magyarország tekintetében a 2000-2007-es időszakban

- *Gazdasági nyitottság*: a vizsgált évben a külkereskedelem értékének GDP-hez viszonyított alakulása összehasonlítva a legutolsó 8 év átlagával. (%)¹⁴⁰

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
48,5947	30,50642	5,92617	-0,33714	-0,82936	-0,18391	18,26396	19,83237

A gazdasági nyitottság – a közvetlen külföldi beruházásoknak is köszönhetően – brutálisan gyorsan nőtt az időszak elején, ezért az adott év értéke az azt magába foglaló legutolsó 8 év átlagához képest jelentős pluszt mutatott. 2002-től az erősödő belső fogyasztásnak köszönhetően a gazdaság külföldi kitétsége a korábbi időszakhoz képest csökkent, majd a belső keresletcsökkenést generáló restriktív fiskális és monetáris intézkedéseknek köszönhetően 2006-tól a gazdaság külső függősége újra jelentősen nagyobbá vált, mint a korábbi évek átlaga, azaz növekvő trendre állt.

- *Importenergia-függőség*: a vizsgált évben az energiamérleg alakulása összehasonlítva a legutolsó 8 év átlagával. (PJ)¹⁴¹

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
-30,9	-19,7875	-35,7125	-83,5625	-58,3875	-105,75	-82,2	-38,5

Az ország természeti adottságából, valamint társadalmi és gazdasági fejlettségéből adódóan természetesen Magyarország energiamérlege negatív. Azonban a fenti táblázat azt is jól mutatja, hogy az energiamérleg trendje egyre nagyobb negatívumot mutat, mivel a vizsgált időszakban minden egyes év értéke negatív irányba tért el az adott évet magába foglaló legutolsó 8 év átlagának értékétől. Azaz az ellátásbiztonság kockázatai az energiaellátás területén is folyamatosan erősödtek a vizsgált időszakban.

- *GDP arányos nettó finanszírozási képesség*: az adott évben a gazdaság GDP arányos nettó finanszírozási képessége összehasonlítva a legutolsó 8 év átlagával. (%)¹⁴²

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
-0,02409	0,00161	-0,01003	-0,01836	-0,01678	0,00512	0,005351	0,004789

¹⁴⁰ WB adatbázis

¹⁴¹ KSH adatbázis

¹⁴² WB adatbázis

A vizsgált időszak egészében Magyarország nettó finanszírozási képessége negatív, ami azt jelenti, hogy a magyar gazdaság működéséhez külföldi megtakarításokra is szükség van. A táblázatban a pozitív előjelű értékek azt mutatják, hogy ez a külső függőség értéke a megelőző 8 év átlagához képest csökkent, a negatív értékek pedig az ellenkezőjét jelzik, azaz a külső finanszírozási szükség a megelőző 8 év átlagához képest nőtt (vagyis a mutató értéke tovább romlott, azaz negatív irányba tért el az átlaghoz képest.) Látható, hogy a gazdasági nyitottságnál leírt belső keresletnövekedést a 2000-es évek közepén alapvetően külső hitelfelvétel generálta, hiszen a nettó finanszírozási mutató ugyanezen időszakban folyamatosan romló értéket vett fel, ami azt jelenti, hogy ugyan a külpiac kapcsán az ellátás- és értékesítési biztonság kockázati szintje valamelyest csökkent ezekben az években, de a finanszírozási biztonsággal kapcsolatos kockázatok növekedtek.

- *Munkaerő-piaci mérleg:* a vizsgált évben a munkaerő-piaci mérleg alakulása összehasonlítva a legutolsó 8 év átlagával.

Magyarország munkaerő- mérlege a vizsgált időszakban végig pozitív volt¹⁴³, ezért a munkaerő-piacon rövidtávon komoly biztonsági kihívásokkal nem kellett szembenéznie. A kockázatok inkább hosszabb távon, belső, strukturális problémákból fakadtak (és fakadnak jelenleg is).

- *Követelménytámasztók krízisidőszaki igényeinek összesítéséből számított védelemgazdasági igénynek a GDP-hez viszonyított aránya:* a vizsgált év értéke viszonyítva a legutolsó 8 év átlagához.

Maga az alapmutató Magyarországon csak 2001 és 2005 került mérésre, akkor is csak a területtel foglalkozó szakember tudományos kutatása során.¹⁴⁴ (Ezért javasolt lenne a mérés bevezetése.) Ebben az időszakban a mutató a hivatkozott tudományos értekezésben meghatározott értékeknek megfelelően alakult. Jelen pillanatban ennél valamivel alacsonyabb lehet (azaz a védelemgazdasági biztonság szintje minimális értékben csökkenhetett), igaz ez csak a terület szakembereinek feltételezése, számításon nem alapul.

---

¹⁴³ WB adatbázis

¹⁴⁴ MEDVECZKY Mihály: *A nemzetgazdaság minősített időszaki teljesítőképessége vizsgálatának elméleti alapjai és a gazdaságmozgósítás tervezésének lehetséges korszerűsítési irányai*

- *Világpiaci versenyképesség alakulása (azaz reál egységnyi munka-erőköltség %-os változása / termelékenység %-os változása):* a reál egységnyi munkaerőköltség, valamint a termelékenység egymáshoz viszonyított alakulása a 8 éves időintervallum alatt.

A világpiaci versenyképesség mutatója kapcsán az európai adatok 2005-ös bázisértékkel számoltak. Magyarország mutatóit a következő táblázat mutatja: (%)¹⁴⁵

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
100,5456	100,1805	100,3263	100,7163	99,7676	100	98,59949	99,29846

A 100% feletti érték azt mutatja, hogy abban az évben a reál egységnyi munkaerő-költség / termelékenység értéke magasabb volt, mint 2005-ben, a 100%-nál alacsonyabb érték pedig az ellenkezőjét, azaz a termelékenység szempontjából kedvezőbben alakult adatot. Látható, hogy a vizsgált időszakban Magyarország kapcsán ez az alap versenyképességi mutató nem igazán változott. (Ellentétben a 90-es évek második felével, amikor is jelentősen javult.) Az adatokból az derül ki, hogy a gazdaság értékesítési biztonsága nem javult és nem is romlott számottevően az időszakban. (Trend alapján egy minimális javulás figyelhető meg.)

- *Relatív államadósság:* vizsgált év adata viszonyítva a legutolsó 8 év átlagához. (%)¹⁴⁶

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
-9,43296	-9,99968	-8,75065	-3,24252	1,525917	4,270385	5,371213	5,269952

Mindig az adott évet tekintve, a legutolsó 8 év átlagához képest 2003-ig a vizsgált időszakban alacsonyabb volt az államadósság értéke. 2004-től azonban megfordul a trend, és gyorsuló ütemben kezd elszakadni az adott év aktuális értéke az adott évet magába foglaló legutolsó 8 év átlagától. Ez azt mutatja, hogy a vizsgált időszak második felében a gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonsági kockázatai fokozott ütemben erősödtek.

¹⁴⁵ AMECO adatbázis

¹⁴⁶ WB adatbázis